

Published by,

Shah Venichand Surchand

FOR

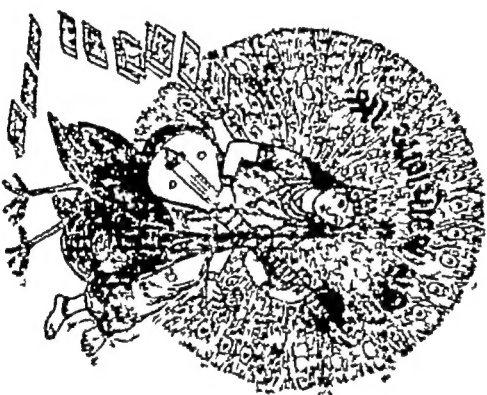
AGAMODAY SAMITI

AT THE OFFICE OF

Sheth Devchand Lalbhai

Jain Pustakodhar Mand,

426, Javeri Bazar-BOMBAY.

Printed at the

ARY-BHUSHAN PRINTING PRESS

Pages 72 and remaining

"Vir-Shasan Printing Press"

AHMEDABAD.

BY

SHAH VITHALDAS MOHANBHAI.

All Rights Reserved by the

Secretaries

Shree Agamoday Samiti.

॥ अहम् ॥

श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहितविद्युत्तियुतं श्रीमद्राजप्रश्रीयमुपाङ्गम् ॥

॥ ॐ नमः ॥

प्रणमत वीरजिनेश्वरचरणयुगं परमपाटलच्छायम् । अधरीकृतनतवासवमुकुटस्थितरत्नरुचिचक्रम् ॥ १ ॥
राजप्रश्रीयमहं विवृणोमि यथाऽऽगमं गुरुनियोगात् । तत्र च शक्तिमशक्तिं गुरवो जानन्ति का चिन्ता ? ॥ २ ॥

अथ कस्मादिदमुपाङ्गं राजप्रश्रीयभिधानमिति ? उच्यते, इह प्रदेशिनामा राजा भगवतः केशिकुमारश्रमणस्य समीपे यान् जीव-
विषयात् प्रश्नानकार्षीत्, यानि च तस्मै केशिकुमारश्रमणो गणभृत् व्याकरणानि व्याकृतवान्, यच्च व्याकरणसम्यक्परिणतिभावतो
बोधिमासाद्य मरणान्ते शुभानुशययोगतः प्रथमे सौधर्मनाम्नि नाकलोकैक विमानमाधिपत्येनाधितिष्ठत्, यथा च विमानाधिपत्य-
प्राप्त्यनन्तरं सम्यगवधिज्ञानाभोगतः श्रीमद्वर्धमानस्वामिनं भगवन्तमालोक्य भक्त्यतिशयपरीतचेताः सर्वस्वसामग्रीसमेत इहावतीर्य
भगवतः पुरतो द्वात्रिंशद्विधिं नाट्यमनरीनृत्यत्, नर्त्तित्वा च यथाऽऽयुष्कं दिवि सुखमनुभूय ततश्च्युत्वा यत्र समागत्य मुक्तिपदमवा-
प्स्यति, तदेतत्सर्वमस्मिन्नुपाङ्गेऽभिधेयं, परं सकलवक्तव्यतामूलं राजप्रश्रीय इति—राजप्रश्नेषु भवं राजप्रश्रीयं । अथ कस्याङ्गस्येद-
मुपाङ्गं ? उच्यते, सूत्रकृताङ्गस्य, कथं तदुपाङ्गतेति चेत्, उच्यते, सूत्रकृते ह्यङ्गे अशीत्याधिकं शतं क्रियावादिनां, चतुरशीति-
रक्रियावादिनां, सप्तषष्टिरज्ञानिकानां, द्वात्रिंशदैनयिकानां, सर्वसङ्ख्यया त्रीणि शतानि त्रिषष्ट्यधिकानि पाखण्डिकशतानि प्रतिक्षिप्य

स्वसमयः स्थाप्यते, उक्तं च नन्द्यध्ययने—“सुयंगडे णं असीयसयं किरिआवाईणं चतुरासीई अकिरियावाईणं सचट्टी अण्णाणिय-
वाईणं वत्तीसा वेणइयवाईणं तिण्हं तेवट्ठाणं पासंडियसयाणं णियूहं किच्चा ससमए ठाविज्जई”ति, प्रदेशी च राजा पूर्वमाक्रिया-
वादिमतभावितमना आसीत्, अक्रियावादिमतमेव चावलम्ब्य जीवविषयान्प्रश्नानकरोत्, केशिकुमारश्रमणश्च गणधारी सूत्रकृताङ्ग-
सूचितमाक्रियावादिमतप्रक्षेपमुपजीव्य व्याकरणानि व्याकृताङ्गसूचितानि केशिकुमारश्रमणेन व्याकरणानि
व्याकृतानि तान्येवात्र सविस्तरमुक्तानीति सूत्रकृताङ्गगतविशेषप्रकटनादिदुपाङ्गं सूत्रकृताङ्गस्येति । एतद्वक्तव्यता च भगवता
वर्द्धमानस्वामिना गौतमाय साक्षादभिहिता, तत्र यस्या नगर्यी येन प्रक्रमेणाभ्यधीयत तदेतत्सर्वमभिधित्सुरिदमाह—

ते णं काले णं ते णं समए णं आमलकप्पा नामं नयरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव पासा
दीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा (सू० १) ॥ तीसे णं आमलकप्पाए नयरीए बहिया उत्तरपुर-
त्थिमे दिसीभाए अंवसालवणे नामं चेइए होत्था, पोरणे जाव पडिरूवे (सू० २)

‘ते णं काले णं ते णमित्यादि’ ‘ते’ इति प्राकृतशैलीवशात्तस्मिन्निति द्रष्टव्यं, अस्यायमर्थो—यस्मिन्काले भगवान् वर्द्धमान-
स्वामी स्वयं विहरति स्म तस्मिन्निति, ‘ण’मिति वाक्यालङ्कारे, दृष्टान्यत्रापि णंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थो यथा—‘इमा णं पुठवी’
इत्यादाविति, ‘काले’ अधिकृतावसरिष्णीचतुर्थविभागरूपे, अत्रापि णंशब्दो वाक्यालङ्कृतौ, ‘ते णं समए णं’ समयोऽवसर’

१ सूत्रकृते अशीत शत क्रियावादिना चतुरशीतिमक्रियावादिना सप्तषष्टिमज्ञानिकाना द्वात्रिंशत वैनयिकवादिनां त्रयाणा त्रिषष्ट्यधिकानां पारशण्डिक-
शतानां निर्यूह कृत्वा स्वसमयः स्थाप्यते ।

वाची, तथा च लोके वक्तारो-नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्य समयो वर्तते, किमुक्तं भवति ?-नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्यावसरो वर्तते इति, तस्मिन्निति यस्मिन् समये भगवान् सूर्याभदेववक्तव्यतामचकथत् तस्मिन् समये आमलकल्या नाम नगरी अभवत्, नन्विदानीमपि सा नगरी वर्तते ततः कथमुक्तमभवदिति ?, उच्यते, वक्ष्यमाणवर्णकग्रन्थोक्तविभूतिसमन्विता तदेवाभवत्, न तु विवक्षितोपाङ्गविधानकाले, तदपि कथमवसेयमिति चेत्, उच्यते, अयं कालः अवसर्पिणी, अवसर्पिण्यां च प्रतिक्षणं शुभाभावा हानिमुपगच्छन्ति, एतच्च सुप्रतीतं जिनवचनेदिनामतोऽभवदित्युच्यमानं न विरोधभाक् । सम्प्रत्यस्या नगर्यां वर्णकमाह-
“रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा” इति ऋद्धा-भवनैः पौरजनैश्चातीव वृद्धिमुपगता, ‘ऋद्धि वृद्धा’विति वचनात्, स्तिमिता-स्वचक्रपरचक्रतस्करडमरादिसमुत्थभयकळोलमालाविवर्जिता, समृद्धा-धनधान्यादिविभूतियुक्ता, ततः पदत्रयस्य विशेषणसमासः, यावच्छब्देन ‘पमुइयजणजाणवया’ प्रमुदिताः-प्रमोदवन्तः प्रमोदहेस्तुवतूनां तत्र सद्भावात्, जना-नगरीवास्तव्यलोकाः जानपदाः-जनपदभवास्तत्र प्रयोजनवशादायाताः सन्तो यत्र सा प्रमुदितजनजानपदा, ‘आइणजणमणूसा’ मनुष्यजनैराकीर्णा, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः, “हलसयसइस्ससंकिट्ठुविगिट्ठुलट्ठुपणत्तसेउसीमा” हलानां शतैः सहस्रैश्च सङ्कष्टा-विलिखिता विकृष्टा-नगर्यां दूरवर्तिनी वहिर्वर्तिनीति भावः, लट्ठा-मनोज्ञा प्राज्ञा, छेकपुरूपपरिकर्मिणेति भावः, सेतुसीमा कुल्याजलसेक्यक्षेत्रसीमा यस्याः सा हलशतसहस्रसङ्कष्टविकृष्टलट्ठप्राज्ञाप्रसेतुसीमा, ‘कुक्कुडसंडेयगामपउरा’ कुक्कुडसम्पात्या ग्रामाः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च प्रचुरा यस्याः सा कुक्कुडसण्डेयग्रामप्रचुरा, ‘गोमहिसगवेलगण्णभूया’गावो-बलीवर्दा महिषाः-प्रतीता गावः-क्षीगव्य एडकाः-उरभ्रास्ते प्रभूता यस्यां सा तथा, ‘आयारवन्तचेइयजुइविसिट्ठुसन्निविट्ठुवह्ला’ आकारवन्ति-सुन्दराकाराणि

चैतन्यानि युवतीनां च पण्यतरुणीनामिति भावः, विशिष्टानि सन्निविष्टानि, सन्निवेशपाटका इति भावः, बहुलानि-बहुनि यस्यां सा तथा, 'उक्कोडियगायगंठिभेदतक्करखंडरक्खरहिया' उत्कोटा-लक्षा तथा चरन्ति उत्कोटिकास्तैर्गात्रभेदः-शरीरविनाशकारिभिर्ग्रन्थिभेदः-ग्रन्थिच्छेदः तस्करैः खण्डरक्षैः-दण्डयात्रिकै रंहिता, अनेन तत्रोपद्रवकारिणामभावमाह, 'क्षेमा'अशिवाभावात्, 'निरुवदवा' राजादिकृतो-पद्रवाभावात्, 'सुभिक्षा' भिक्षुकाणां भिक्षायाः सुलभत्वात्, 'विसत्थसुहावासा' विश्वस्तो-निर्भयः सुखयावासो लोकानां यस्यां सा तथा, 'अणेगकोडिकोण्डुवियाइण्णणिव्वुचसुहा' अनेककोटीभिः-अनेककोटिसङ्ख्याकैः कौटुम्बिकैराकीर्णो निर्दत्ता सन्तुष्टजनयोगात् शुभा शुभवस्तूपेतत्वात्, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, "नहनदृजल्लमल्लमुट्टियवेलंगकहगपवकलासकआइक्खयलंखमं खतूणइल्लतुंववीणिअणेगतालाचराणुचरिया" नटा-नाटयितारो, नर्तका ये नृत्यन्ति, जल्ला-राज्ञः स्तोत्रपाठकाः, मल्लाः प्रतीता मौष्टिका-मल्ला एव ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विदूषकाः कथकाः-प्रतीताः प्लवका-ये उत्प्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, लासका-ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोक्तारो वा भाण्डा इत्यर्थः, आख्यायिका-ये शुभाशुभमाख्यान्ति लङ्ख्या-महावंशाग्र-खेलका मङ्खाः-चित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः, 'तूणइल्ला' तूणाभिधानवाद्यविशेषवन्तः तुम्बवीणिकाः-तुम्बवीणावादका, अनेके च ये तालाचराः-तालादानेन प्रेक्षाकारिणः, एतैः सर्वैरनुचरिता-आसेविता या सा तथा, "आरामुज्जाणअगढतलागदीहियवप्पिणिगुणो-ववेया" आरामा यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीन्यागत्य रमन्ते, उद्यानानि-पुष्पादिमृदुक्षसङ्खलान्युत्सवादौ बहुजनभोग्यानि अगडसि-अवटाः कूपास्तडाकानि-प्रतीतानि दीर्घिकाः-सारिण्यः, वप्पिणित्ति-केदाराः, एते गुणोपेता-रम्यतादिगुणोपेता यस्यां सा तथा, 'उव्विद्धविउलगंभीरखातफलिहा' उव्विद्धं-उण्डं विउलं-विस्तीर्णं गम्भीरम्-अलब्धमध्यं खातम्-उपरिविस्ती-

र्णमधः सङ्कुचितं परिखा च-अथ उपरि च समखातरूपा यस्यां सा तथा, 'चक्रगयमुसंढिओरोहसयग्धिजमलकवाडघणदुष्पवेसा'
 चक्राणि-प्रहरणविशेषरूपाणि गदाः-प्रहरणविशेषाः मुषण्डयोऽप्येवंरूपा अवरोधः-प्रतोलीद्वारेष्वन्तःप्राकारः सम्भाव्यते, शतघ्न्यो-
 महायष्ट्यो महाशिला वा याः पातिताः क्षतानि पुरुषाणां घ्नन्ति यमलानि-समस्थितद्रव्यरूपाणि यानि कपाटानि घनानि च-निश्छि-
 द्राणि तैर्दुष्येशा या सा तथा, 'धणकुडिलवंकपागारपरिखित्ता' धनुकुडिलं-कुटिलं धनुस्ततोऽपि वक्रेण प्राकारेण परिक्षिप्ता या सा
 तथा, 'कविसीसयवद्वरइयसंठियविरायमाणा' कपिशिर्षकैष्टचरचितसंस्थितैः-वर्तुलकृतसंस्थानैर्विराजमाना-शोभमाना या सा तथा,
 'अट्टालयचरियदारगोपुरतोरणउन्नयसुविभत्तरायमग्गा' अट्टालकाः-प्राकारोपरिभृत्याश्रयविशेषाः चरिका-अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः
 द्वाराणि-भवनदेवकुलादीनां गोपुराणि-प्राकारद्वाराणि तोरणानि च उन्नतानि-उच्चानि यस्यां सा तथा, सुविभक्ता-विविक्ता राज-
 मार्गा यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः, 'छेयायरियरइयदढफलिहइंदकीला' छेकेन-निपुणेनाचार्येण-शिल्पोपाध्यायेन
 रचितो दृढो-बलवान् परिधः-अर्गला इन्द्रकीलश्च-सम्पाटितकपाटद्रयाधारभूतः प्रवेशमध्यभागो यस्यां सा तथा, 'विवणिवणिच्छित्त-
 सिप्पिआइण्णनिब्बुयसुहा' विपणीनां-वणिक्पथानां दृष्टमार्गाणां वाणिजां च क्षेत्रं-स्थानं सा विपणिवणिक्क्षेत्रं तथा शिल्पिभिः-
 कुम्भकारादिभिर्निर्दृतैः-सुखिभिः शुभैः-स्वस्वकर्मकुशलैराकीर्णार्णां, प्राकृतत्वाच्च सूत्रेऽन्यथा पदोपन्यासः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः,
 'सिंघाडगतियचउक्कचकरपणियापणविविहवसुपरिमंडिया' शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरैः पणितानि-क्रयाणकानि तत्प्रधानेषु आपणेषु
 यानि विविधानि वसूनि-द्रव्याणि तैश्च परिमण्डिता, शृङ्गाटकं-त्रिकोणं स्थानं, त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुष्कं-रथ्याचतुष्कमील-
 नात्पकं, चत्वरं-बहुरथ्यापातस्थानं, 'सुरम्मा' सुरम्मा-अतिरम्मा, 'नरवइपविइन्नमहिइपहा' नरपतिना-राज्ञा प्रविकीर्णो-

गमनागमनाभ्यां व्याप्तो महीपतिपथो—राजमार्गो यस्यां सा तथा, 'अणेगवरतुरगमचकुंजररहपहकरसीयसंदमार्गीआइण्णजाणजोगा' अनेकैर्वरतुरगणां मत्तकुञ्जराणां रथानां च पहकरैः—सङ्घातैः तथा शिविकाभिः स्यन्दमानीभिर्यानिर्गुणैश्चाकीर्णै—व्याप्ता या सा तथा, आकीर्णशब्दस्य मध्यनिपातः प्राकृतत्वात्, तत्र शिविकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः स्यन्दमानिकाः—पुरुषप्रमाणा जम्पानविशेषा यानानि—शकटादीनि युग्यानि—गोष्ठविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्पानान्येव, 'विमडलनव-
नलिणसोभियजला'विमुकुलैः—विकसितैर्नैर्नलिनैः—कमलैः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा, 'पंडुरवरभगणपंतिमहिया उत्ताणयनयण-
पिच्छणिज्जा' इति सुगमं, 'पासाइया' इत्यादि, पासादेपु भवा पासादीया, पासादवहुला इत्यर्थः, अत एव दर्शनीया द्रष्टुं योग्या, पासादानामतिरमणीयत्वात्, तथा अभि द्रष्टुं प्रतिप्रत्येकमभिमुखमतीव चेतोहारित्वात् रूपम्—आकारो यस्याः सा अभिरूपा, एतदेव व्याचष्टे—प्रतिरूपा, प्रतिविशिष्टम्—असाधारणम् रूपम्—आकारो यस्याः सा प्रतिरूपा ॥ १ ॥ "तीसे ण"मित्यादि, तस्यां णमिति पूर्ववत् आमलकलपायां नगर्गी बहिः उत्तरपौरस्त्ये—उत्तरपूर्वारूपे ईशाणकोणे इत्यर्थः, दिग्भागे 'अस्वसालवणे' इति आम्रैः शालैश्चातिप्रचुरतयोपलक्षितं यद्द्वनं तदाम्रशालवनं तद्योगाच्चैत्यमपि आम्रशालवनं, चित्तेः—लेप्यादियनस्य भावः कर्म वा चैत्यं, न च नह संज्ञाशब्दत्वात् देवताप्रतिविम्बे प्रसिद्धं, ततस्तदाश्रयभूतं यदेवताया गृहं तदप्युपचारात् चैत्यं, तच्चेह व्यन्तरायतनं द्रष्टव्यं, न तु भगवतामर्हतामायतनं, 'होत्य' चि अयवत्, तच्च किंविशिष्टमित्याह—चिरातीते पुराणे यावच्छब्दकरणात् 'सद्विष्ट कित्तिए नाए सच्छत्ते सज्झए' इत्याद्यौपपातिकग्रन्थप्रसिद्धवर्णकपरिग्रहः । एवंरूपं च चैत्यवर्णकमुक्त्वा वनखण्डवत्तव्यता वक्तव्या, सा चैवं—
'से णं अवसालवणे चेइए एगेणं महया वणसंडेणं सब्वओ समंता संपरिक्खत्ते, से णं वणसंडे किण्हाभासे इत्यादि यावत्पासाइए

दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे ' तत्र प्रसादीयं-कृष्णावभासत्वादिना गुणेन मनःप्रसादहेतुत्वाद्दर्शनीयं चक्षुरानन्दहेतुत्वात्, अभिरूपप्रतिरूपशब्दार्थः प्राग्वत्, तत उक्तं- 'जाव पडिरूवे' ॥ २ ॥

असोयवरपायवपुढविसिलावट्टयवत्तव्वया उववातियगमेणं नेया (सू० ३) ॥

अशोकवरपादपस्य पृथिवीशिलापट्टकस्य च वक्तव्यता औपपत्तिकग्रन्थानुसारेण ज्ञेया, सा चैवं- 'तस्स णं वणसंडस्स बहुमज्झा-देसभाए इत्थ णं महं एगे असोगवरपायवे पन्नत्ते जाव पडिरूवे, से णं असोगवरपायवे अन्नेहिं वहूहिं तिलएहिं जाव नंदिरूक्खेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, ते णं तिलगा जाव नन्दिरूक्खा कुसविकुसविसुद्धरूक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो जाव पडिरूवा, ते णं तिलगा जाव नंदिरूक्खा अन्नाहिं वहूहिं पउमलयाहिं नागलयाहिं असोगलयाहिं चंपगलयाहिं चूयलयाहिं वणलयाहिं वासंतिय-लयाहिं अहमुत्तयलयाहिं कुंदलयाहिं सामलयाहिं सव्वतो समंता संपरिखित्ता, ताओ णं पउमलयाओ जाव सामलयाओ निच्चं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ, तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरिं वहवे अट्टुमंगलगा पन्नत्ता, तंजहा-सोत्थियं सिरिवच्छ नंदि-यावत्त वद्धमाणग भद्दामण कलस मच्छदप्पणा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा वट्ठा मट्ठा णीरया निम्मला निपंका निक्कंड-च्छाया सप्पभा समिरीया सउज्जोया पासादीया दरसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरिं वहवे किण्ह-चामरज्झया नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया सुक्किट्टचामरज्झया अच्छा सण्हा लण्हा रूपपट्ठा वइरामयंदडा जलयामलगंधिया सुरम्मा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरिं वहवे छत्ताइछत्ता पडागाइ-पडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थगा पउमहत्थगा कुमुयहत्थगा णालिणहत्थगा सुभगहत्थगा सोगींधियहत्थगा पौडरियहत्थगा

महापौंडरियहृत्थगा सयपत्तहृत्थगा सहस्सपत्तहृत्थगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । तस्स णं असोगवरपायवस्स हेट्ठा एत्थ णं मं एगे पुढविसिलापट्टए पन्नत्ते इसिखंधासमल्लीणे विक्खंभायामसुप्पमाणे किण्हे अंजणगवणकुवलयहलधरकोसेज्जसरिस्स आगासकेसकज्जलकैक्कयणइंदनीलअयसिकुसुमप्पगासे भिंगंजणभंगभेयिरिट्ठगगुलियगवलाइरेगे भमरनिकुंरुंवभूते जंबूफलअसणकुसुमसणवंधणीलुप्पलपत्तणिगरमरगयासासगणयणकीयसिवन्ननिद्धे घणे अज्झुसिरे ख्वगपडिल्लवगदरिसणिज्जे आयंसगतलोवमे सुरम्मे सीहासणसंठिते सुरूवे मुत्ताजालखईयंतकम्मे आइणगरूयवूरणवणीयतूलफासे सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे' इति, अस्य व्याख्या- 'तस्स णमिति' पूर्ववत् वनखण्डस्य बहुमध्यदेशभागे 'अत्र' एतस्मिन् प्रदेशे महान् एकोऽशोकवरपादपः प्रज्ञप्तस्तीर्थकरगणधरैः, स च किम्भूत इत्याह- 'जाव पडिरूवे' अत्र यावच्छब्देन ग्रन्थान्तरप्रसिद्धं विशेषणजातं सूचितं, तच्चेदं- 'दुरुग्गयकन्दमूलवट्टलडुसंधिअसिलिट्टे' घणमसिणसिणिद्धअणुप्पुव्विसुजायणिरुवहतोव्विद्धपवरखंधी अणेगणरपवरभुय- अगेज्जे कुसुमभरसमोणमंतपत्तलविसालसाले महुकरिभमरगणगुमुगुमाइयणिलितडुत्तसस्सिरिए णाणासउणगणमिहुणसुमहुर- कणसुहपलत्तसदमहुरे कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूले पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' तत्र दूरमुत्-प्रावत्येन गतं कन्दस्या- धस्तात् मूलं यस्य स दूरोद्गतकन्दमूलस्तथा वृत्तभावेन परिणत एवं नाम सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः प्रशाखाभिश्च प्रसृतो यथा वर्तुलः प्रतिभासते इति, तथा लघाः-मनोज्ञाः सन्धयः-शाखा गता यस्य स लघुसन्धियस्तथा अश्लिष्टः-अन्यैः पादपैः सहास-मृत्को, विविक्त इत्यर्थः, ततो विशेषणसमासः, स च पदद्वयमीलनेनावसेयो, वहूनां पदानां विशेषणसमासानभ्युपगमात्, तथा घनो-निविडो मसृणः-कोमलत्वक् न कर्कशस्पर्शः, स्निग्धः-शुभकान्तिः, आनुपूर्व्या-मूलादिपरिपाठ्या सुष्ठु जन्मदोषरहितं

यथा भवति एवं जात आनुपूर्वीसुजातः, तथा निरुपहत-उपदेहिकाद्युपद्रवरहित उद्विद्धः-उच्चः प्रवरः-प्रधानः स्कन्धो यस्य स
घनममृणस्तिग्धानुपूर्वीसुजातनिरुपहतोद्विद्धप्रवरस्कन्धः, तथा अनेकस्य नरस्य-मनुषस्य ये प्रवराः-प्रलम्बा भुजाः-बाहवस्तैरग्राह्यः-
अपरिमेयोऽनेकनरप्रवरभुजाग्राह्यः, अनेकपुरुषव्यापैरप्यप्रतिमेयस्थौल्य इत्यर्थः, तथा कुसुमभरेण-पुष्पसम्भारेण सम्-ईषदवन-
मन्त्यः पत्रसमृद्धाः 'पत्रसमिद्धंति खंधपित्तलमि'ति वचनात् विशाला-विस्तीर्णाः शालाः-शाखा यस्य स कुसुमभरसमवनमत्पत्र-
लविशालशालः, तथा मधुकरीणा भ्रमराणां च ये गणा 'गुमगुमायिता' गुमगुमायन्ति स्म, कर्मकर्तृत्वात्कर्त्तरि क्तप्रत्ययो, गुमगुमेति
शब्दं कृतवन्तः सन्त इत्यर्थो, निलीयमानाः-आश्रयन्त उड्डीयमानाः-तत्पत्यासन्नमाकाशे परिभ्रमन्तस्तैः सश्रीको मधुकरीभ्रमरगण-
गुमगुमायितनिलीयमानोड्डीयमानसश्रीकः, तथा नानाजातीयानां शकुनगणानां यानि मिथुनानि-स्त्रीपुंसयुग्मानि तेषां प्रमोदवशतो
यानि परस्परमुमधुराण्यत एव कर्णसुखानि-कर्णसुखदायकानि प्रलप्तानि-भाषणानि, शकुनगणानां हि स्वेच्छया क्रीडतां प्रमोद-
भरवशतो यानि भाषणानि तानि प्रलप्तानीति प्रसिद्धानि ततः 'पलत्ते' त्युक्तं, तेषां यः शब्दो-ध्वनिस्तेन मधुरो नानाशकुनगणमिथुन-
सुमधुरकर्णगुखप्रलप्तशब्दमधुरः, तथा कुशा-दर्भादयो विकुशा-वल्बजाडयाः तैर्विशुद्धं-रहितं वृक्षस्य-सकलस्याशोकपादपस्य, इह
मूलं शाखादीनामपि आदिभ्यो भागो लक्षणया प्रोच्यते, यथा शाखामूलमिदं प्रशाखामूलमिदमित्यादि, ततः सकलाशोकपादप-
सक्तमूलप्रतिपत्तये वृक्षग्रहणं, मूलं यस्य स कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलो, यश्चैवंविधः स द्रष्टृणां चित्तसन्तोषाय भवति, तत आह-
प्रासादीयः- प्रसादाय-चित्तसन्तोषाय-हितस्तदुत्पादकत्वात् प्रासादीय अत एव दर्शनीयो-द्रष्टु योग्यः, कस्मादित्याह-'अभिरूपो'
द्रष्टारं २ प्रत्यभिमुखं न कस्यचिदिरागहेतु रूपम्-आकारो यस्यासावभिरूपः, एवंरूपोऽपि कुतः ? इत्याह-प्रतिरूपः-प्रतिविशिष्ट-

सकलजगदसाधारणं रूपं यस्य सप्रतिरूपः, 'से णं असोगवरपायवे' इत्यादि 'जाव नंदिरुक्खेहि' इत्यत्र यावच्छब्दकरणात्, 'लउ-
एहिं छत्तोवगेहिं सिरीसेहिं सत्तवणेहिं लोद्धेहिं दधिवन्नेहिं चंदणेहिं अज्जुणेहिं नीवेहिं कयंवेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं सालेहिं
तमालेहिं पियालेहिं पियंगूहिं रायरुक्खेहिं नंदीरुक्खेहिं' इति परिग्रहः, एते च लवकच्छत्रोपगशिरीपसप्तपर्णदधिपर्णलुब्धकधव-
चन्दनार्जुननीपक्रदम्बफनसदाडिमतालतमालप्रियङ्गुराजवृक्षनन्दिदृक्षाः प्रायः सुप्रसिद्धाः, 'ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा कुस-
विक्षुसे'त्यादि ते तिलका यावन्नंदिदृक्षाः कुशविक्षुशविशुद्धवृक्षमूलाः, अत्र व्याख्या पूर्ववत्, 'मूलवन्तः' मूलानि प्रभृतानि दूरावगाढानि
च सन्त्येषामिति मूलवन्तः, कन्द एषामस्तीति कन्दवन्तः, यावच्छब्दकरणात् सन्धिमन्तो तयामन्तो सालमन्तो पत्तमन्तो
पुष्पमन्तो फलमन्तो वीयमन्तो अणुपुण्ड्रिजसुजायरुइलवट्टभावपरिणया एगखंधा अणेगसाहप्पसाहविडिमा अणेगनरवामसुप्पसारियअगिज्झ-
वणविपुलवट्टखंधा अच्छिद्वपत्ता अविरलपत्ता अवाईपत्ता अणईपत्ता णिव्वुयजरटपंडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारंधयारंगभीरदरि-
सणिज्जा उवनिगयनवतरुणपत्तपल्लवा कोमलउज्जलचलंतकिसलयसुकुमालपवालसोभियवरंकुरगसिहरा निचं कुसुमिया निचं
मजलिया निचं लवइया निचं थवइया निचं गुलइया निचं गोच्छिया निचं जमलिया निचं जुयलिया निचं णमिया
निचं पणमिया निचं कुसुमियमजलियलवइयथवइयगुलइयगुच्छियजमलियजुयलियविणमियपणमियसुविभत्तपिंडिमंजरिचडिसय-
धरा सुकवरहिणमयणसल्लागाकोइलकोरुगकभिंंगारककौंडलकजीवंचीकनंदीमुखकविलिपिंगलक्खगकारंडवक्कवाककलहंससारस-
अणेगसउणगणमिहुणिविरइयसद्धेन्नइयमहुरसरणाइया सुरम्मा सुपिंडियदरियभमरमहुयरिपहकरपरिल्लवमत्तछप्पयकुसुमासवलो-
लमहुरगुमगुमंतगुंजुतदेसभागा अविंभरपुष्पफला वाहिरपत्तोच्छण्णा पत्तेहि य पुप्फेहि य उच्छन्नपलिच्छिन्ना निरोगका साउ-

फला अकंटका पाणाविहगुच्छगुम्भमंडवगसोहिया विचित्तसुहकेउपभूया वाविपुक्खरिणिदीहियासु य सुनिवेसियम्म-
 जालघरगा पिडिमनीहारिमसुगंधिसुहसुराभिमणहरं च महया गंधद्वणि मुंचता सुहसेउकेतुवहुला अणेगसगडजाणजुग्गागिह्ति-
 थिल्लिसीयसंदमाणिपडिमोयगा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा' इति परिग्रहः, अस्य व्याख्या-इह मूलानि
 सुप्रतीतानि यानि कन्दस्यायः प्रसरन्ति, कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्ते अपि प्रतीताः, खन्धः-थुडं त्वक्-छल्ली शालाः-
 शाखाः प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि, सर्वत्रातिशयेन कचिद् भूम्नि वा मत्तुपत्ययः, 'अणुपुव्वसुजायरुचि-
 लवट्टभावपरिणया' इति अनुपूर्व्या-मूलादिरिपाठ्या सुष्ठु जाता अनुपूर्वीसुजाता रुचिराः-स्निग्धतया देदीप्यमानच्छविमन्तः, तथा
 वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति?-एवं नाम सर्वसु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः प्रशाखाभिश्च प्रसृता यथा वत्तुलाः
 संजाता इति, अनुपूर्वीसुजाताश्च ते रुचिराश्च अनुपूर्वीसुजातरुचिरास्ते च ते वृत्तभावपरिणताश्च अनुपूर्वीसुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः ते
 तथा, तिलकादयः पादपाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः, प्राकृते चास्य स्त्रीत्वमिति 'एगखंधा' इति सूत्रपाठः, तथा अनेकाभिः शाखाभिः प्रशाखाभिश्च
 मध्यभागे विटपो-विस्तारो येषां ते तथा, तिर्यग् वाहुद्वयं प्रसारणप्रमाणो व्यामः, व्यामीयन्ते-परिच्छिद्यन्ते रज्ज्वाद्यनेनेति व्यामः, बहुलवच-
 नात् 'करणे कचिदि'ति उपत्ययः, अनेकैर्नरव्यामैः-पुरुषव्यामैः सुप्रसारितैरग्राह्यः अप्रमेयो वनो-निविडो त्रिपुला-विस्तीर्णो वृक्षः-
 स्कन्धो येषां ते अनेकनरव्यामसुप्रसारिताग्राह्यधनविपुलवृत्तस्कन्धाः, तथा अच्छिद्धाणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः, किमुक्तं भवति?-
 न तेषां पत्रेषु वातदोषतः कालदोषतो वा गडुरिकादिरितिरुपजातो येन तेषु पत्रेषु छिद्राण्यभिव्यभिन्नित्यच्छिद्रपत्राः अथमा एवं नामान्यो-
 ड्यं शाखाप्रशाखानुपवेशात्पत्राणि पत्राणामुपरि जातानि येन मनागप्यपान्तरालरूपं छिद्रं नोपलक्ष्यते इति, तथा चाह- 'अविरलपत्ता'

इति, अत्र हेतौ प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यतः अविरलपत्रा अतोऽच्छिद्रपत्राः, अविरलपत्रा इति कुत इत्याह—अवातीनपत्रा वातीनानि—वातो-
पहतानि, वातेन पातितानीत्यर्थः, न वातीनानि अवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा, किमुक्तं भवति?—न प्रवलेन खरपरुषेण वातेन
तेषां पत्राणि भूमौ निपात्यन्ते, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरलपत्रा इति अच्छिद्रपत्रा इति, अच्छिद्रपत्रा इत्यत्र प्रथमव्याख्यानपक्षमधि-
कृत्य हेतुमाह—‘अण्डिपत्ता’ न विद्यते इति—गडुरिकादिरूपा येषां तान्यतीतीनि अतीतीनि पत्राणि येषां ते अतीतिपत्राः, अतीतिपत्र-
त्वाच्चाच्छिद्रपत्राः, ‘निद्रुयजरढपुपत्ता’ इति निर्दूतानि—अपनीतानि जरठानि पाण्डुपत्राणि येभ्यस्ते निर्दूतजरठपाण्डुपत्राः, किमुक्तं
भवति?—यानि वृक्षस्थानि जरठानि पाण्डुपत्राणि वातेन निर्दूय भूमौ पातितानि भूमेरपि च प्रायो निर्दूय निर्दूयान्यत्रापसारिता-
नीति, ‘नवहरियभिसंतपत्तभारंधयारगंभीरदरिसणिज्जा’ इति नवेन—प्रत्यग्रेण हरितेन—नीलेन भासमानेन स्निग्धत्वेन वा दीप्य-
मानेन पत्रभारेण—दलसञ्चयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीरा—अलब्धमध्यभागाः सन्तो दर्शनीया नवहरितभासमानपत्रभारान्ध-
कारगम्भीरदर्शनीयाः, तथा उपविनिर्गतैः निरन्तरविनिर्गतैरिति भावः, नवतरुणपत्रपल्लवैस्तथा कोमलैः—मनोहरैरुज्ज्वलैः—शुद्धैश्चलद्भिः—
ईपत्कम्पमानैः किशलयैः—अवस्थाविशेषोपेतैः पल्लवविशेषैस्तथा सुकुमारैः प्रवालैः—पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वराङ्कुराणि—वराङ्कु-
रोपेतानि अग्रशिखराणि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्रपल्लवकोमलोज्ज्वलचलत्किशलयसुकुमालप्रवालशोभितवराङ्कुराग्रशिखराः,
इवाङ्कुरप्रवालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद्विशेषो भावनीयः, तथा नित्यं—सर्वकालं, षट्स्रवपि ऋतुषु इत्यर्थः, ‘कुसुमिता’ कुसुमानि—
पुष्पाणि सञ्जातान्येषामिति कुसुमिताः, तारकादिदर्शनादितप्रत्ययः, ‘निचं मालइया’ (मञ्जलिया) इति नित्यं—सर्वकालं मुकुलि-
तानि, मुकुलानि नाम कुड्मलानि कलिका इत्यर्थः, ‘निचं लवइया’ इति पल्लविताः, नित्यं ‘थवइया’ इति स्तवकिताः स्तवकभार-

वन्त इत्यर्थः, नित्यं 'गुलङ्ग्या' इति गुल्मिताः स्तवकगुल्मौ गुच्छविशेषौ, नित्यं 'गोच्छिता' गोच्छवन्तः, नित्यं 'जमलिता' यमलं-
 नाम समानजातीययोर्गुमं तत् सञ्जातमेवामिति यमलिताः, नित्यं युगलिताः युगलं-सजातीयविजातीययोर्द्वन्द्वं तदेपां सञ्जातमिति
 युगलिताः, तथा नित्यं-सर्वकालं फलभरेण विनताः-ईषन्नताः, तथा नित्यं महता फलभरेण प्रकर्षेणातिदूरं नताः प्रणताः, तथा
 नित्यं-सर्वकालं सुविभक्तः-सुविच्छिन्नः प्रतिविशिष्टो मञ्जरीरूपो योज्वलंस्तद्धरास्तद्धारिणः, एवं सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिको
 धर्म एवैकस्य वृक्षस्योक्तः, साम्प्रतं केपाश्चिद्वृक्षाणां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह- 'निचं कुसुमियमउलियेत्यादि,
 किमुक्तं भवति-केचिल्लुसुमिताद्यैकगुणयुक्ताः केचित्समस्तकुसुमितादिगुणयुक्ता इति, अत एव कुसुमियमालइयमउलियेत्यादिपदेषु
 कर्मधारयः, तथा शुक्रवर्हिणमदनशालिकाकोकिलकोरकभविङ्गारकोण्डलकजीवजीवनन्दीमुखकपिलपिङ्गलाक्षकारण्डवचक्र-
 वाककलहंससारसारख्यानानामेकेपां शकुनगणानां मिथुनैः-स्त्रीपुंसयुक्तैर्यद्विचरितम्-इतस्ततो गमनं यच्च शब्दोन्नतिकं-उन्नतशब्दकं
 मधुरस्वरं च नादितं-लपितं येषु ते तथा, अत एव सुरम्याः-सुष्ठु रमणीयाः, अत्र शुकाः-कीराः, वर्हिणो-मयूराः, मदनशालिकाः-
 शारिकाः, कोकिलाः-पिकाः, चक्रवाककलहंससारसाः प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषा लोकतो वेदितव्याः, तथा सम्पिण्डिताः-
 एकत्र पिण्डीभूताः दृप्ताः-मदोन्मत्ततया दर्पात्माता भ्रमरमधुकरीणां पहकराः-सङ्घाताः 'पहकर ओरोह संघाया' इति देशी-
 नाममालावचनात् यत्र ते सम्पिण्डितदृष्टभ्रमरमधुकरीपहकराः, तथा परिलीयमानाः-अन्यत आगत्याश्रयन्तो मत्ताः पदपदाः कुसु-
 मासवल्लोलाः-किञ्जल्कपानलम्पटा मधुरं गुमगुमायमाना गुञ्जन्तश्च-शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु येषां ते परिलीयमानमत्तपद-
 पदकुसुमासवल्लोलमधुरगुमगुमायमानगुञ्जद्देशभागाः, गमकत्वादेवमपि समासः, ततो भूयःपूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथा अभ्यन्तराणि-

अभ्यन्तरभागवतीनि पुष्पाणि च फलानि च पुष्पफलानि येषां ते तथा, 'वाहिरपत्तोच्छन्ना इति' वहिस्तः पत्रैश्छन्ना—व्याप्ता वहिःपत्रच्छन्नाः, तथा पत्रैश्च पुष्पैश्च अवच्छन्नपरिच्छन्नाः—अत्यन्तमाच्छादिताः, तथा नीरोगकाः—रोगवर्जिता अकण्टककाः—कण्टकरहिताः, न तेषां प्रत्यासन्ना चञ्चूलादिदृक्षाः सन्तीति भावः, तथा स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः, तथा स्निग्धानि फलानि येषां ते स्निग्धफलाः, तथा प्रत्यासन्नैर्नानाविधैः—नानाप्रकारैर्गुच्छैः—वृन्ताकीप्रभृतिभिर्गुल्मैः—नवमालिकादिभिर्मण्डपकैः शोभिताः, तथा विचित्रैः—नानाप्रकारैः शुभैः—मण्डनभूतैः केतुभिः—ध्वजैर्वहुला—व्याप्ता विचित्रशुभकेतुवहुलाः, तथा 'वाविपुक्खरिणीदी-हियासु य सुनिवेशितरम्यजालघरगा' वाप्यश्चतुरस्राकारास्ता एव वृत्ताः पुष्करिण्यः, यदिवा पुष्कराणि वर्तन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः, दीर्घिका—ऋजुसारिण्यः, वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु च सुष्ठु निवेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि येषु ते वापीपुष्करिणी-दीर्घिकासु सुनिवेशितरम्यजालगृहकाः, तथा पिण्डिमा—पिण्डिता सती निर्होरिमा—दूरं विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनिर्होरिमा तां सुगन्धि-सुगन्धिकां शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशात् मनोहरा शुभसुरभिमनोहरा तां च, 'महया' इति प्राकृतत्वात् द्वितीयार्थे तृतीया, महतीमित्यर्थः, गन्धघ्राणि यावद्भिर्गन्धपुद्गलैर्गन्धविषये गन्धघ्राणिरूपजायते तावती गन्धपुद्गलसंहतिरूपचारात् गन्धघ्राणिरित्युच्यते, तां निरन्तरं मुञ्चन्तः, तथा 'सुहसेउकेउवहुला' इति शुभाः—प्रधाना इति सेतवो—मार्गा आलवालपाल्यो वा केतवो—ध्वजा बहुला-वहवो येषां ते तथा, 'अणेगरहसगडजाणजुगगिछिथिल्लिसिवियसंदमाणियपढिमोयणा' इति, रथा द्विविधाः—क्रीडारथाः सङ्ग्रामरथाश्च, शकटानि प्रतीतानि, यानानि—सामान्यतः शेषाणि वाहनानि युग्यानि—गोष्ठविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वेदिकोपशो-भितानि जम्पानानि शिविकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः स्यन्दमानिकाः—पुरुषप्रमाणजम्पानविशेषाः, अनेकेषां रथशकटा-

दीना मध्येऽतिविस्तीर्णत्वात् प्रतिमोचनं येषु तत्तथा, 'पासादीया' इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत्, 'ते णं तिलगा' इत्यादि पाठसिद्धं,
 नवरं 'नागलयाहिं' ति नागाः-दुमविशेषाः, दुमाणां च लतात्वमेकशाखाकानां
 द्रष्टव्यं, ये हि दुमा ऊर्ध्वगतैकशाखा न तु दिग्विदिक्प्रसृतबहुशाखास्ते लता इति प्रसिद्धाः, 'निचं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ'
 इत्यत्र यावच्छब्दकरणात् 'निचं कुसुमियाओ निचं मालइयाओ निचं लवइयाओ निचं थवइयाओ निचं गुच्छियाओ
 निचं गुम्मियाओ निचं जमलियाओ निचं जुयलियाओ निचं विणमियाओ निचं पणमियाओ सुविभत्तपडिमंजरि-
 वडिसगयरीओ निचं कुसुमियमालइयथवइयलवइयगुम्मियजमलियजुयलियगुच्छियविणमियपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिसगय-
 रीओ संपिंडियदरियभमरमहुयरिपहकरपरिल्लित्तमत्तछणपयकुसुमासवलोलमहुलगुमगुमेंतगुंजतदेसभागाओ पासाइयाओ दरिसणिज्जाओ
 अभिरूवाओ पडिरूवाओ इति' एतच्च समस्तं प्राग्वद् व्याख्येयं, तस्य 'ण'मिति प्राग्वद्, अशोकवरपादपस्य
 उपरि वह्नि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-स्वस्तिकः श्रीवृक्षो 'नंदियावत्ते' इति नन्द्यावत्तं, कचिद् नन्दावत्त
 इति पाठः, तत्र नन्दावर्त्त इति शब्दसंस्कारः, वर्द्धमानकं-शरावसम्पुटं भद्रासनं कलशो मत्स्ययुग्मं दर्पणः, एतानि चाष्टावपि
 मङ्गलकानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि-आकाशस्फटिकवदतीव स्वच्छानि श्लक्ष्णानि-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नानि श्लक्ष्ण (तन्तु)
 निष्पन्नपटवद् लण्णानि-मसृणानि घुण्टितपटवद् 'घट्टाई'ति घृष्टानीव घृष्टानि खरशाणया पाषाणप्रतिमावत् 'मट्टाई'ति मृष्टानीव
 मृष्टानि, सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव, अत एव नीरजांसि-स्वाभाविकरजोरहितत्वात्, निर्मलानि-आगन्तुकमलाभावात्, निष्प-
 ङ्गानि-रुलङ्घ्यविकलानि कर्दमरहितानि वा निष्कङ्कटा-निष्कवचा निरावरणा निरुपघातेति भावार्थः छाया-दीप्तिर्येषां तानि

निरुद्धदृष्ट्यायानि 'समभाणि' स्वरूपतः प्रभावन्ति 'समरीचीनि' वह्निनिर्गतकिरणजालानि, अत एव सोद्योतानि-वह्निर्व्यवस्थित-
नस्तुतोमन्त्राशक्तराणि 'पासाइया' इत्यादिपदचतुष्टयव्याख्या पूर्ववत् । 'तस्मिन्' णि'त्यादि, तस्य 'ण'मिति प्राग्वत्, अशोकवृ-
क्षादपस्योपरि वह्नवः कृष्णचामरध्वजाः, चामराणि च ध्वजाश्च चामरध्वजाः कृष्णाश्च ते चामरध्वजाश्च कृष्णचामरध्वजाः, एवं नील-
चामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हारिद्रचामरध्वजाः, शुक्रचामरध्वजाः, एते च कथम्भूता इत्याह-अच्छाः-स्फटिकवदति-
निर्गन्ताः, श्लक्ष्णाः-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नाः, 'रूपपट्टा' इति रूप्यो-रूप्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूप्यपट्टाः
'वज्रदण्डा' इति वज्रो-वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्टमध्यवर्ती येषां ते वज्रदण्डाः, तथा जलजानामिव-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवा-
मन्यो गन्धो येषां ते जलजामलगन्धकाः अत एव सुरभ्याः-अतिशयेन रमणीयाः 'पासाइया' इत्यादि पूर्ववत्, तस्मिन् णमिति
प्राग्वत्, अशोकवरपादपस्योपरि वहूनि छात्रातिच्छत्राणि छात्रात्-लोकप्रसिद्धादेकसङ्ख्याकादतिशायीनि छात्राणि उपर्यधोभागेन
द्विसङ्ख्यानि त्रिसङ्ख्यानि वा छात्राणि छात्रातिच्छत्राणि, तथा वह्नयः 'पद्मागाइपागा' इति पताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशय-
गिन्यः पताकाः पताकातिपताकाः वहूनि तेभ्येव छात्रातिच्छत्रादिषु घण्टायुगलानि चामरयुगलानि, तथा तत्र तत्र प्रदेशे उत्पलहरतकाः-
उत्पलाख्या जलगजुमुससङ्घातविशेषाः, एवं पद्महरतकाः कुमुदहरतकाः नलिनहरतकाः सुभगहरतकाः सौगन्धिकहरतकाः पुण्डरीक-
हरतका महापुण्डरीकहरतकाः शतपत्रहरतकाः सद्मपत्रहरतकाः सुभगहरतकाः उत्पलं-गर्दभकं पद्मं-भूर्यविकाशि पङ्कजं मुकुदं-कैरवं
नलिनम्-ईषद्रक्तं पद्मं सुभगं-पद्मविशेषः सौगन्धिकं-कल्वारं पुण्डरीकं-श्वेताम्बुजं तदेवातिविशालं महापुण्डरीकं शतपत्रसहस्रपत्रे
पत्रसङ्ख्याविगिपावच्छिन्नौ पद्मविशेषौ, एते च छात्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि सर्वरत्नमयाः-सर्वात्मना रत्नमयाः 'अच्छा सण्हा'

इत्यादि विशेषणजातं पूर्ववत्, 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य 'ण'मिति प्राग्वत् अशोकवरपादपस्याधस्तात्, 'एत्थ ण'मिति अशोकवर-
 पादपस्य यदधो अत्र 'ण'मिति पूर्ववत् एको महान् पृथ्वीशिलापट्टकः प्रज्ञप्तः, कथम्भूत इत्याह—'इसिखंधो समल्लीणे' इत्यादि, इह
 स्कन्धः स्थुडमित्युच्यते, तस्याशोकवरपादपस्य यत् स्थुडं तत् इषद्—मनाक् सम्यग् लीनस्तदासन्न इत्यर्थः, 'विवस्वम्भायामसुप्पमाणे'
 इति, विष्कम्भेनायामेन च शोभनम्—औचित्यानतिवर्ति प्रमाणं यस्य स विष्कम्भायामसुप्पमाणः, कृष्णः, कृष्णत्वमेव निरूप-
 यति—'अंजणघण्डुचलयहलहरकोसेज्जसरिसो' अञ्जनको—वनस्पतिविशेषः घनो—मेघः कुवलयं—नीलोत्पलं हलधरकौशेयं—चल-
 देववह्नं तैः सदृशः—समानवर्णः, 'आगासकेसकज्जलककेयणइंदनीलअयसिकुसुमपपासे' आकाशं धूलीमेधादिविरहितं, केशाः—
 शिरसिजाः, कज्जलं—प्रतीतं, कर्केतनेन्द्रनीलौ—मणिविशेषौ अतसीकुसुमं प्रसिद्धमेतेषामिव प्रकाशो—दीप्तिर्यस्य स तथा, 'भिगं-
 जणभंगभेयरिट्ठुगनीलगुलियगवलाइरेगे' इति भृङ्गः—चतुरिन्द्रियः पक्षिविशेषः अञ्जनं—सौवीराञ्जनं तस्य भृङ्गेन—विच्छिन्त्या
 भेदः—छेदोऽञ्जनभङ्गभेदो रिष्टको—रत्नविशेषः नीलगुटिकाः—प्रतीताः, गवलं—माहिषं शृङ्गं तेभ्योऽपि कृष्णत्वेनातिरेको यस्य
 स तथा, 'भमरनिकुरम्बभूए' इति अत्र भूतशब्द औपम्यवाची, यथाऽयं लाटेदेशः सुरलोकभूतः, सुरलोकोपम इत्यर्थः,
 ततोऽयमर्थः—भ्रमरनिकुरम्बोपमः, 'जंबूफलअसणकुसुमवंधणनीलुण्णलपत्तनिकरमरगयआसासगनयणीयासिवन्ने' जम्बूफलानि प्रती-
 तानि, असनकुसुमवन्धनं—असनपुष्पवृन्तं नीलोत्पलपत्रनिकरो मरकतमणिः प्रतीतः, आसासको—वीयकाभिधानो वृक्षः, नयन-
 क्रीको—नेत्रमध्यताराः, असि—खड्गं तेषामिव वर्णो यस्य स तथा, स्त्रिण्णो न तु रूक्षः घनो—निविडो न तु कोष्ठक इव मध्यशुषिरः
 'अज्जुसिरे' इति श्लङ्घणशुषिररहितः, 'रूवगणडिरूवगदरिसणिज्जे' इति रूपकाणां यानि तत्र सङ्क्रान्तानि (प्रतिरूपकाणि)

प्रतिचिम्बानि तैः दर्शनीयो रूपकप्रतिरूपकदर्शनीयः, 'आदर्शतलोपमः' आदर्शो-दर्पणस्तस्य तलं तेन समतयोपमा यस्य स आदर्शतलो-
पमः, सुष्ठु मनांसि रमयतीति सुरम्यः 'कृद्ग्रहल'मिति वचनात् कर्त्तरि यप्रत्ययः, 'सिंहासनसंविण' इति सिंहासनस्येव संस्थितं-
संस्थानं यस्य स सिंहासनसंस्थितः, अत एव सुरूपः-शोभनं रूपम्-आक्रोरो यस्य स सुरूपः, इतश्च सुरूपो यत आह-'मुत्ताजा-
लखइयंतकम्मे' मुक्ताजालानि-मुक्ताफलसमूहाः खचितानि अन्तर्कर्मसु-प्रान्तप्रदेशेषु यस्य स मुक्ताजालखचितान्तर्कर्म, 'आइणगरूय-
चूरनवनीयतूलफासे' आजिनकं-चर्ममयं वस्त्रं रूतं-प्रतीतं चूरो-वनस्पतिविशेषः नवनीतं-व्रक्ष्णं तूलं-अर्कतूलं तेषामिव कोमल-
तया स्पर्शो यस्य स आजिनकरूतचूरनवनीततूलस्पर्शः, 'सव्वरयणामए' इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥

सेओ राया धारिणी देवी, सामी समोसठे, परिसा निग्गया, जाव राया पज्जुवासइ (सू० ४)

'सेओ राया धारिणी देवी जाव समोसरणं समत्त'मिति तस्यां आमलकलपार्यां नगर्यां भेतो नाम राजा, तस्य समस्तान्तः-
पुरप्रधाना भार्या सकलगुणधारिणी धारिणीनामा देवी, 'जाव समोसरणं समत्त'मिति यावच्छब्दकरणाद्राजवर्णको देवीवर्णकः
समवसरणं चौपपातिकानुसारेण तावद्वक्तव्यं यावत्समवसरणं समाप्तं, तच्चैवं-तत्थ णं आमलकप्पाए नयरीए सेओ नाम राजा
हेत्था, महयाहिमवंतमहतमलयमंदरमहिंदसारे अचंचित्सुद्धरायकुलवंसप्पसूए निरंतरं रायलकूखणविराइयंगमंगे वहुजणवहुमाणपूइए
सव्वगुणसमिद्धे खत्तिए मुइए मुद्धाभिसित्ते माउपिउमुजाए दय(व्व)पत्ते सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे मणुस्सिंदे जणवयपिया जण-
वयपाले जणवयपुरोहिए सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवग्गे पुरिसआसीविसे पुरिसवरपोंडरीए पुरिसवर-
गंधहत्थी अट्टे दित्ते वित्ते विच्छिन्नविपुलभवणसयणासणजाणवाहणाइन्ने बहुधणवहुजायरूवरजए आओगपओगसंपउत्ते विच्छड्डिय-

पउरभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेळण्णभुए णडिपुन्नजंतकोसकोट्टागाराउहधरे बहुदुव्वलपच्चाभिन्ते ओहयकंटयं मलयकंटयं
 उद्धियकंटयं अप्पडिंकंटयं ओहयसत्तुं निहयसत्तुं मलयसत्तुं उद्धियसत्तुं निज्जियसत्तुं पराइयसत्तुं ववगयदुब्बिक्खदोसमारिभयविप्प-
 मुकं खेमं सिवं सुभिक्षत्वं पसंतडिंवडमरं रज्जं पसासेमाणे विहरइ । तस्स णं सेयोरण्णो धारिणीनामं देवी होत्था, सुकुमालपाणि-
 पाया अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेया माणुम्माणपमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुदरंगा ससिसोभागारकंतपि-
 यदंसणा सुरूवा करयलपरिभियपसत्थतिवलिवलियमज्झा कुंडल्लिहिया वीण गंडलेहा कोसुइयरयणियरविमलपडिपुण्णसोम-
 ययणा सिंगारागारचारुवेसा संगयगयहसियभणियचिट्ठियविलासललियसंलावनिउणजुत्तोवयारकुसला सुंदरथणजघणवयणकर-
 चरणणयणलायणविलासकलिया सेएण रण्णा सद्धिं अणुरत्ता अविरत्ता इहे सद्धफरिसे रसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे
 पच्चणुभवमाणा विहरइ' एए राजदेवीवर्णकः, अस्य व्याख्या-‘महयाहिमवंतेति’ महाहिमवान् हैमवतस्य क्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी
 वर्षधरपर्वतः मलयः-पर्वतविशेषः सुप्रतीतो मन्दरो-मेरुर्महन्द्रः-शक्रादिको देवराजस्तद्वत् सारः-प्रधानो महाहिमवन्तमहामलयमन्दर-
 महन्द्रसारः, तथा अत्यन्तविशुद्धे राजकुलवंशे प्रसूतोऽत्यन्तविशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः, तथा ‘निरन्तरं रायलक्खणविराइयंगमगे’ इति
 निरन्तरम्-अपलक्षणव्यवधानाभावेन राजलक्षणैः-राज्यभूचकैर्लक्षणैर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि-अङ्गप्रत्यङ्गानि यस्य स निरन्तर-
 राजलक्षणविराजिताङ्गमङ्गः, तथा बहुभिर्जनैः बहुमानेन-अन्तरङ्गप्रीत्या पूजितो बहुजनबहुमानपूजितः, कस्मादित्याह-‘सव्वगुणस-
 मिद्धे’ सर्वैः शौर्योपशमादिभिर्गुणैः समृद्धः-स्फीतः सर्वगुणसमृद्धः ततो बहुजनबहुमानपूजितो, गुणवत्सु प्रायः सर्वेषामपि बहुमानसम्भवात्,
 तथा ‘खत्तिये’ इति क्षत्रस्यापत्यं क्षत्रियः ‘क्षत्रादिय’ इति इयप्रत्ययः, अनेन नवमाष्टमादिनन्दवत् राजकुलप्रसूतोऽपि न हीन-

जातीयः, किन्तु उत्तमजातीय इत्यावेदितं, तथा 'मुदितः' सर्वकालं हर्षवान्, प्रत्यनीकोपद्रवासम्भवात्, तदसम्भवश्च प्रत्यनीकानामेवाभावात्, तथा चाह—'मुद्धाभिसित्ते' प्रायः सर्वैरपि प्रत्यन्तराजैः प्रतापमसहमानैर्नान्यथाऽस्माकं गतिरिति परिभाव्य मूर्द्धभिः—मस्तकैरभिषिक्तः—पूजितो मूर्धाभिषिक्तः, तथा मातृपितृभ्यां सुजातो मातृपितृसुजातः, अनेन समस्तगर्भाधानप्रभृतिसम्भविदोषविकल इत्यावेदितः, तथा दया(द्रव्य)प्राप्तः स्वभावतः शुद्धजीवद्रव्यत्वात्, तथा सेवागतानामपूर्वापूर्ववृणाणां सीमा—मर्यादां करोति यथा एवं वात्ति-तव्यमेवं नेति सीमङ्कुरः, तथा पूर्वपुरुषपरम्परायातां स्वदेशप्रवर्त्तमानां सीमा—मर्यादां धारयति न तु विलुम्पतीति सीमन्धरः, तथा क्षेमं—वशवर्त्तिनां उपद्रवाभावं करोति क्षेमङ्करः चौरादिसंहारात् तथा तत् धारयति आरक्षकनियोजनात् क्षेमन्धरः, अत एव मनुष्येन्द्रः, तथा जनपदस्य पितेव जनपदपिता, कथं पितेवेत्यत आह—'जनपदपालः' जनपदं पालयतीति जनपदपालः, ततो भवति जनपदस्य पितेव, तथा जनपदस्य शान्तिकारितया पुरोहित इव जनपदपुरोहितः, तथा सेतुः—मार्गस्तं करोतीति सेतुकरः, मार्गदेशक इति भावः, केतुः—चिह्नं तत्करोतीति केतुकरः, अद्भुतसंविधानकारीति भावः, तथा नरेषु—मनुष्येषु मध्ये प्रवरो—नरप्रवरः, स च सामान्यमनुष्यापेक्षयापि स्यादत आह—'पुरिसवरे' पुरुषेषु—पुरुषाभिमानेषु मध्ये वरः—प्रधान उत्तमपौरुषोपेतत्वादिति पुरुषवरः, यतः पुरुषः सिंह इवाप्रतिमल्लतया पुरुषसिंहः, तथा पुरुषो व्याघ्र इव शूरतया पुरुषव्याघ्रः, पुरुष आसीविष इव दोषविनाशनशीलतया पुरुषासीविषः पुरुषः वरपुण्डरीकमिवोत्तमतया भुवनसरोवरभूषकत्वात् पुरुषवरपुण्डरीकः, पुरुषः वरगन्धहस्तीव परानसहमानान् प्रतीति पुरुषवरगन्धहस्ती ततो भवति पुरुषवरः, तथा आढ्यः—समृद्धो दीप्तः शरीरत्वचा देदीप्यमानत्वात् हस्तो वा हस्तारिमानमर्दनशीलत्वात् अत एव वित्तो—जगत्पतीतो, यदुक्तमाढ्य इति तदेव सार्वस्तरमुपदर्शयति—'विच्छिण्णे'त्यादि, विस्तीर्णानि—

विस्तारवन्ति विपुलानि-प्रभूतानि भवनानि-गृहाणि शयनानि आसनानि च प्रतीतानि यानानि-रथादीनि वाहनानि-अश्वादीनि
एतैराकीर्णो-व्याप्तो युक्तो विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः, तथा बहुधनं बहुजातरूपं-सुवर्णं रजतं च-रूपं यस्य
स बहुधनबहुजातरूपरजतः, तथा आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः-आवाहनविसर्जनकुशलः, तथा विच्छदितं-तथाविधविशिष्टोपकाराकारि-
तया विस्मृमुकुटिकादिषु प्रचुरं भक्त्यानं यस्मिन् राज्यमनुशासति स विच्छदितप्रचुरभक्तपानः, अनेन पुण्याधिकतया न तस्मिन्
राज्यमनुशासति दुर्भिक्षमभूदिति कथितं, तथा बहूनां दासीनां दासानां गवां-वल्लीवर्द्धानां महिषाणां गवां-स्त्रीगवानां एडकानां
च प्रभुः बहुदासीदासगोमहिषगवेलगप्रभुः, ततः स्वार्थिकप्रत्ययविधानात् प्रभुः, तथा परिपूर्णानि-भूतानि यन्त्रकोशकोष्ठागाराणि
यन्त्रगृहाणि कोशगृहाणि-भाण्डागाराणि कोष्ठगृहाणि-धान्यानां कोष्ठागाराणि गृहाणि इति भावः, आयुधगृहाणि च यस्य स प्रति-
पूर्णयन्त्रकोशकोष्ठागारायुधगृहः, तथा वलं शारीरिकं मानसिकं च यस्यास्ति स बलवान्, दुर्बलप्रत्ययमित्रो, दुर्बलानामकारणवत्सल
इति भावः, एवंभूतः सन् राज्यं प्रशासत् विहरति-अवतिष्ठते इति योगः, कथम्भूतं राज्यमित्याह-अपहतकण्टकं, इह देशोपद्रव-
कारिणश्चरतः कण्टकाः ते अपहता अवकाशानासादनेन स्थगिता यस्मिन् तत् अपहतकण्टकं, तथा मलिताः-उपद्रवं कुर्वाणा मान-
म्लानिमापादिताः कण्टका यत्र तन्मलितकण्टकं, तथा उद्धृताः स्वदेशत्याजनेन जीवितत्याजनेन वा कण्टका यत्र तत् उद्धृतकण्टकं,
तथा न विद्यते प्रतिल्लः कण्टको यत्र तदप्रतिमल्लकण्टकं, तथा 'ओहयसत्तु' इति प्रत्यनीकाः राजानः शत्रवस्ते अपहताः स्वावकाशमलभ-
मानीकृता यत्र तत् अपहतशत्रु तथा निहताः-रणाङ्गणे पातिताः शत्रवो यत्र तन्निहतशत्रु, तथा मलिताः-तद्गतसैन्यत्रासापादनतो मान-
म्लानिमापादिताः शत्रवो यत्र तत् मलितशत्रु, तथा स्वातन्त्र्यच्यावनेन स्वदेशच्यावनेन जीवितच्यावनेन वा उद्धृताः शत्रवो यत्र तत्

उद्धतशत्रु, एतदेव विशेषणद्वयेन व्याचष्टे—निर्जितशत्रु, पराजितशत्रु, तथा व्यपगतं दुर्भिक्षं दोषो मारिश्च यत्र तत् व्यपगतदुर्भिक्षदोष-
मारि, तथा भयेन स्वदेशोत्थेन परचक्रकृतेन वा विप्रमुक्तं, अत एव क्षेमं—निरुपद्रवं शिवं—शान्तं सुभिक्षं शोभना—शुभा भिक्षा दर्शनिनां
दीनानाथादीनां च यत्र तत् सुभिक्षं, तथा प्रशान्तानि डिम्बानि—विघ्ना इमराणि—राजकुमारादिकृतविकृतविड्वरा यत्र तत्प्रशान्ताडिम्बदमरं।
देवीवर्णकं—‘सुकुमालपाणिपाया’ इति सुकुमारौ पाणी पादौ च यस्याः सा सुकुमारपाणिपादा, तथा अहीनानि—अन्यूनानि स्वरूपतः प्रति-
पूर्णानि लक्षणतः पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिन् तथाविधं शरीरं यस्याः सा अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, तथा लक्षणानि—स्वस्तिकचक्रा-
दीनि व्यञ्जनानि—मपीतिलकादीनि गुणाः—सौभाग्यादयस्तैरुपेता लक्षणव्यञ्जनगुणोपेता, उप अप इति शब्दत्रयस्थाने
‘पृषोदरादय’ इत्यपाकारस्य लोपे उपेता इति द्रष्टव्यं, ‘माणुस्माणपमाणपडिपुणसुजायसवंगसुदरंगी’ इति तत्र मानं—जलद्रोण-
प्रमाणता, कथमिति चेत्, उच्यते, जलस्यातिभृते कुण्डे पुरुषे स्त्रियां वा निवेशितायां यज्जलं निस्सरति तद्यदि द्रोणप्रमाणं भवति
तदा पुरुषः स्त्री वा मानप्राप्त उच्यते, तथा उन्मानं—अर्द्धभारप्रमाणता, सा चैवं—तुलयामारोपितः पुरुषः स्त्री वा यद्यर्द्धभारं तुलति
तदा स उन्मानप्राप्तोऽभिधीयते, प्रमाणं—स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्रयिता, ततो मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि—अन्यूनानि सुजातानि—
जन्मदोषरहितानि सर्वाणि अङ्गानि—शिरःप्रभृतीनि यानि तैः सुन्दराङ्गी मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी, तथा
शशिवन्त्सोमाकारम्—अरौद्राकारं कान्तं—कमनीयं प्रियं—द्रष्टृणामानन्दोत्पादकं दर्शनं—रूपं यस्याः सा शशिसोमाकारकान्तप्रियदर्शना,
अत एव सुख्या, तथा करतलपरिमितो—मुष्टिग्राह्यः प्रशस्तलक्षणोपेतस्त्रिवलीको—बलित्रयोपेतो रेखात्रयोपेतो बलिको—बलवान् मध्यो-
मध्यभागो यस्याः सा करतलपरिमितप्रशस्तत्रिवलीकबलिकमध्या, तथा कुण्डलाभ्यां उल्लिखिता—धृष्टा गण्डलेखा—कपोलविरचितमृग-

मदादिरेखा यस्याः सा कुण्डलोल्लिखितगण्डलेखा, 'कोमुर्इयरयणियरविमलपडिपुण्णसोमवयणा' कौमुदी-कार्तिकीपौर्णमासी तस्यां
रजनिकरः-चंद्रमास्तद्वद्विमलं-निर्मलं प्रतिपूष्णम्-अन्यूनानातिरिक्तमानं सौम्यम्-अरौद्राकारं वदनं यस्याः सा तथा, शृङ्गारस्य-रस-
विशेषस्यागारमिवागारं, अथवा शृङ्गारो-मण्डनभूषणोटोपस्तत्प्रधान आकारः-आकृतिर्यस्याः सा तथा, चारु वेषो-नेपथ्यं यस्याः
सा तथा, ततः कर्मधारयः, शृङ्गारगारचारुवेषा, तथा सङ्गता ये गतहसितभणितचोष्टितविलासललितसंलापनिपुणयुक्तोपचार-
कुशला, तत्र सङ्गतं नासङ्गतं गतं यदगुप्ततया तद्गृह्यैवान्तर्गमनं न तु वहिः स्वेच्छाचारितया सङ्गतं हसितं-यत्कपोलविकाशमात्र-
सूचितं न त्वदृष्टासादि 'हसियं कपोलकहकहिय' मिति वचनात्, सङ्गतं भणितं यत्समागते प्रयोजने नर्मभणितिपरिहारेण
विवक्षितार्थमात्रप्रतिपादनं सङ्गतं चेष्टितं यत्कुचजघनाद्यवयवाच्छादनपरतयोपवेशनशयनोत्थानादि सङ्गतो विलासः-स्वकुलौ-
चित्येन शृङ्गारादिकरणं, तथा सुन्दरै स्तनजघनवदनकरचरणनयनलावण्यविलासैः कलिता, अत्र विलासः-स्थानासनगमनादि-
रूपश्रेष्ठाविशेषः, उक्तं च-"स्थानासनगमनानां, हस्तभ्रूनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टोऽसौ विलासः स्यात् ॥ १ ॥"
अन्ये त्वाहुः-विलासो नेत्रजो विकारः, तथा चोक्तं-"हावो मुखविकारः स्यात्, भावश्चित्तसमुद्भवः । विलासो नेत्रजो ज्ञेयो,
विभ्रमो भ्रूसमुद्भवः ॥ १ ॥" "ते णं कालेणं ते णं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव चउतीसबुद्धवयणाइसेससंपत्ते पणतीस-
सच्चवयणातिसेससंपत्ते आगासगएणं चक्केणं आगासगतेणं छत्तेणं आगासगयाहिं सेयचामराहिं आगासफालिहमएणं सपायपीढेण
सीहासणेण पुरतो धम्मज्झएणं पगडिज्जमाणेणं चउदसहिं समणसाहस्सीहिं छत्तीसाए अज्जियासाहस्सीहिं सद्धिं सम्परिवुडे
पुव्वाणुपुण्वि चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहं सुहेणं विहरमाणे जेणेव आमलकप्पा नयरी जेणेव वणसंडे जेणेव

असोगनरपर्यवे जेणेव पुढविसिलापट्टे तेणेव उवागच्छइ, २ ता अहापडिख्वं उगहं उगिणिहत्ता असोगवरपायवस्स अहे पुढविसिलापट्टंगसि पुरत्याभिषुहे संपलिअंकनिसवे संजमेणं तवसा अप्पाणं भवेमाणे विहरति” । इदं सुगमं, नवरं ‘जाव चोत्तीसाए’ इत्यत्र यावच्छब्दकरणात् ‘आइकरे तित्थगरे’ इत्यादिकः समस्तोऽपि औपपातिकग्रन्थप्रसिद्धो भगवद्वर्णको वाच्यः, स चातिगरीयानिति न लिख्यते, केवलमौपपातिकग्रन्थादवसेयः, ‘चोत्तीसाए बुद्धवयणातिसेससंपत्ते’ चतुस्त्रिंशद् बुद्धानां—भगवता-मर्हतां वचनप्रमुखाः ‘सर्वस्वभाषानुगतं वचनं धर्मावबोधकर’मित्यादिना उक्तस्वरूपा ये अतिशेषा—अतिशयास्तान् प्राप्तश्चतुस्त्रिंशद्बुद्धवचनातिशेषसम्प्राप्तः, इह वचनातिशेषस्योपादानमत्यन्तोपकारितया प्राधान्यव्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठ्यन्ते, तथा (चाह)—देहे विमलसुगन्धं आमयपस्सेयवज्जियं अरयं । रहिरं गोकूलीराभं निव्विस्सं पंडुरं मंस ॥ १ ॥ मित्यादि, ‘पण्णी-साए सच्चवयणातिसेससंपत्ते’ पञ्चत्रिंशत् ये सत्यवचनस्यातिशेषा—अतिशयास्तान् सम्प्राप्तः पञ्चत्रिंशद्वचनातिशेषसम्प्राप्तः, ते चापि सत्यवचनातिशेषाः—संस्कारवत्त्वं १ उदात्तत्वं २ उपचारोपेतत्वं ३ गम्भीरशब्दत्वं ४ अनुनादित्वं ५ दक्षिणत्वं ६ उपनीत-रागत्वं ७ महार्थत्वं ८ अव्याहृतपौर्वापर्यत्वं ९ शिष्टत्वं १० असान्दिग्यत्वं ११ अपहृतान्योत्तरत्वं १२ हृदयग्राहित्वं १३ देशकाल-युतत्वं १४ तत्त्वानुरूपत्वं १५ अपमकीर्णप्रसृतत्वं १६ अन्योऽन्यशृहीतत्वं १७ अभिजातत्वं १८ अतिस्निग्धमधुरत्वं १९ अपरमर्म-वेधित्वं २० अर्थधर्माभ्यासानुपेतत्वं २१ उदरत्वं २२ परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रसृक्तत्वं २३ उपगतश्लाघत्वं २४ अनपनीतत्वं २५ उत्पादिताविच्छिन्नकौतूहलत्वं २६ अद्भुतत्वं २७ अनतिविलम्बित्वं २८ विभ्रमविक्षेपकिलिकिश्रितादिवियुक्तत्वं २९ अनेकजाति-संश्रयाद्विचित्रत्वं ३० आहितविशेषत्वं ३१ साकारत्वं ३२ सत्त्वपरिरुहीतत्वं ३३ अपरिखेदितत्वं ३४ अब्युच्छेदितत्वं ३५ चेति,

तत्र संस्कारवत्त्वं संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं, उदात्तत्वं उच्चैर्वृत्तिता उपचारोपेतत्वम्—अग्राभ्यता, गम्भीरशब्दत्वं मेघस्येव, अनुनादिता
 प्रतिरवोपेतत्वं, दक्षिणत्वं सरलता, उपनीतरागत्वं—उत्पादिता श्रोतृजने स्वविषयबहुमानता, एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अत
 ऊर्द्धं त्वर्थश्रयाः, तत्र महार्थत्वं—परिपुष्टार्थाभिधायिता, अव्याहतपौर्वापर्यत्वं—पूर्वापरवाक्याविरोधः, शिष्टत्वं वक्तुः शिष्टत्व-
 सूचनात्, असन्दिग्धत्वं परिस्फुटार्थप्रतिपादनात्, अपद्रुतान्योत्तरत्वं—परद्रूषणाविषयता, हृदयग्राहित्वं—दुर्गमस्याप्यर्थस्य परहृदये
 प्रवेशकरणं, देशकालाव्यतीतत्वं प्रस्तावोचितता, तत्त्वानुरूपत्वं—विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता, अप्रकीर्णप्रसृतत्वं—सम्बन्धाधिकार-
 परिमितता, अन्योऽन्यप्रगृहीतत्वं—पदानां वाक्यानां वा परस्परसापेक्षता, अभिजातत्वं—यथाविवक्षितार्थाभिधानशीलता, अतिस्निग्ध-
 मधुरत्वं—बुभुक्षितस्य घृतगुडादिवत्परमसुखकारिता, अपरमर्मेवेधित्वं—परमार्मानुदघट्टनशीलता, अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वं—अर्थधर्मप्रति-
 वद्धता, उदारत्वं—अतिविशिष्टगुण्युक्तता अतुच्छार्थप्रतिपादकता वा, परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्वं प्रतीतं, उपगतश्लाघत्वं—
 उक्तगुणयोगतः प्राप्तश्लाघता, अनुपनीतत्वं—कारककालवचनलिङ्गादिव्यत्ययरूपवचनदोषापेता, उत्पादिताविच्छिन्नकुतूहलत्वं—
 श्रोतॄणां स्वविषये उत्पादितं—जनितमविच्छिन्नं कौतूहलं—कौतुकं येन तत्तथा तद्भावस्तत्त्वं, श्रोतॄषु स्वविषयाद्भुतविस्मयकारितेति भावः,
 अद्भुतत्वमनतिविलम्बित्वं च प्रतीतं, विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चित्तादिवियुक्तत्वमिति—विभ्रमो—वक्तुर्भ्रान्तमनस्कता विक्षेपो—वक्तुरेवाभिधे-
 यार्थं प्रत्यनासक्तता किलिकिञ्चितं—रोषभयलोभादिभावानां युगपदसकृत्करणं आदिशब्दान्मनोदोषान्तरपरिग्रहः तैर्वियुक्तं यत्तत्तथा
 तद्भावस्तत्त्वं, अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वं—सर्वभाषानुयायितया चित्ररूपता, आहिताविशेषत्वं—शेषपुरुषवचनापेक्षया शिष्येषूत्पादितमति-
 विशेषता, साकारत्वं—विच्छिन्नपदवाक्यता, सत्त्वपरिगृहीतत्वम्—ओजस्विता, अपरिखेदित्वम्—अनायाससम्भवात्, अव्यवच्छेदित्वं—

विवक्षितार्थसम्यक्सिद्धिं यावदविच्छिन्नवचनप्रमेयेति । 'आगासफालियामएणं' आकाशस्फटिकं—यदाकाशवत् अतिस्वच्छं स्फटिकं तन्मयेन 'धम्मज्झएणं'ति धर्मचक्रवर्तित्वसूचकेन केतुना महेन्द्रध्वजेनेत्यर्थः, तथा 'पुग्वाणुपुण्वि चरमाणे' इति पूर्वानुपूर्व्या क्रमेणेत्यर्थः चरन्—सञ्चरन्, एतदेवाह—'गामाणुगामं दूइज्जमाणे' इति ग्रामश्चानुग्रामश्च—विवक्षितग्रामादनन्तरं ग्रामो ग्रामानुग्रामं, तत् द्रवन्—गच्छन्, एकस्मादनन्तरं ग्राममनुल्लङ्घयन् इत्यर्थः, अनेनाप्रतिबद्धविहारिता ख्यापिता, तत्राप्यौत्सुक्याभावमाह—'सुहसुहेणं विहरमाणे' सुखंसुखेन—शरीरखेदाभावेन संयमवाधाविरहेण च ग्रामादिषु विहरन्—अवतिष्ठमानो 'जणेवे'ति प्राकृतत्वात्सप्तम्यर्थे तृतीया यस्मिन्नेव देशे आमलकल्पा नगरी यस्मिन्नेव च प्रदेशे वनखण्डो यस्मिन्नेव देशे सोऽनन्तरोक्तस्वरूपः शिलापट्टकः 'तेणामेवे'ति तस्मिन्नेव देशे उपागच्छति, उपागत्य च पृथिवीशिलापट्टके पूर्वाभिमुखः, तीर्थकृतो हि भगवन्तः सदा समवसरणे पृथिवीशिलापट्टके वा देशनायै पूर्वाभिमुखा अवतिष्ठन्ते संपर्यङ्कनिपण्णाः, संयमेन तपसा चात्मानं भावयन् विहरन् आस्ते ॥ ततः पर्पन्निर्गमो वाच्यः, स चैवं—तए णं आमलकप्पानयरीए सिंघाडगतियचउक्कचच्चरउम्भुहमहापहेसु बहुज्जणो अण्णमण्णं एवमाइक्खइ एवं भासेइ एवं पण्णेवेइ एवं परूवेइ—एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जाव आगासगएणं छत्तेणं जाव संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु देवाणुप्पियाणं तहारूवाणं अरहंताणं नामगोयस्सवि सवणयाए किमंग पुण अभिगमणवंदण-नमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए ?, तं सेयं खलु एगस्सवि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमंग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए ?, तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदांमो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्ल्हाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेमो, एयं तं इहमवे परमेवे य हियाए (सुहाए खमाए निस्सेसाए) आणुगामियत्ताए भविस्सइ, तए णं आमलकप्पाए

नयरीण् वह्ने उग्गा भोगा' इत्याद्यौपपातिकग्रन्थोक्तं सर्वमवसातव्यं यावत् समग्राऽपि राजप्रभृतिका परिषत्पर्युपासीना अवतिष्ठते ॥

ते णं काले णं ते णं समए णं स्वरियाभे देवे सोहम्मए कल्पे स्वरियाभे विमाणे सभाए सुहम्मए स्वरिया-
 भंसि सिंहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं चउहिं अगमाहिस्सीहिं सपरिवाराहिं तिहिं परिसाहिं
 सत्तहिं अणियाहिं सत्तहिं अणियाहिवईहिं सोलसहिं आयरक्खेदेवसाहस्सीहिं अन्नेहि य वट्ठहिं स्वरियाभ-
 विमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे महयाऽऽहयनट्टगीयवाइयंततीतलतालतु-
 डियघणमुइंगपडुप्पवादियरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरति, इमं च णं केवलकल्पं जंबुदीवं
 दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणे २ पासति ।

‘ते णं काले ण’मित्यादि, ते इति प्राकृतशैलीवशात्तस्मिन्निति द्रष्टव्यं, यस्मिन्काले भगवान् वर्द्धमानस्वामी साक्षाद्विहरति तस्मि-
 न्काले ‘ते णं समए णं’ति तस्मिन् समये यस्मिन्नवसरे भगवानाश्रयालवने चैत्ये देशनां कृत्योपरतस्तस्मिन्नवसरे इति भावः, सूर्याभो-
 नाम्ना देवो, नामशब्दो ह्यव्ययरूपोऽप्यस्ति, ततो विभक्तिलोपः, ततो सौधर्माख्ये कल्पे यत्सूर्याभनामकं विमानं तस्मिन् या सभा
 मुधर्माभिधा तस्यां यत्सूर्याभाभिधानं सिंहासनं तत्रोपविष्टः सन्निति गम्यते, ‘चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं’ इति समाद्युने तिविभ-
 वादौ भवाः सामानिकाः, अथात्मादित्वादिकणू, विमानाधिपतिमूर्याभदेवसदृशद्युतिविभवादिका देवा इत्यर्थः, ते च मातृपितृगुरू-
 पाध्यायमहत्तरवत्सूर्याभदेवस्य पूजनीयाः, केवलविमानाधिपतित्वहीना इति सूर्याभं देवं स्वामिनं प्रतिपन्नाः, तेषां सहस्राणि सामा-

निकसहस्राणि तैश्चतुर्भिः, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे सकारस्य दीर्घत्वं स्त्रीत्वं च, 'चतस्रभिरग्रमहिषीभिः' इह कृताभिषेका देवी महिषीत्युच्यते, सा च स्वपरिवारभूतानां सर्वासामपि देवीनामग्रे इत्यग्राः, अग्राश्च ता महिव्यश्च अग्रमहिष्यस्ताभिश्चतस्रभिः, कथम्भूताभिरित्याह—'सपरिवाराभिः' परिवारः सह यासां ताः सपरिवारास्ताभिः, परिवारश्चैकैकस्या देव्याः सहस्रं २ देवीनां, तथा तिस्रभिः पर्षद्भिः, तिस्रो हि विमानाधिपतेः सर्वस्यापि पर्षदः, तद्यथा—अभ्यन्तरा मध्या बाह्या च, तत्र या वयस्यमण्डलीकस्थानीया परममित्रसंहतिसदृशी सा अभ्यन्तरपर्षत्, तथा सहापर्यालोचितं स्वल्पमपि प्रयोजनं न विदधाति, अभ्यन्तरपर्षदा सह पर्यालोचितं यस्यै निवेद्यते यथेदमस्माकं पर्यालोचितं सम्मतमागतं युष्माकमपीदं सम्मतं किंवा नेति सा मध्यमा, यस्याः पुनरभ्यन्तरपर्षदा सह पर्यालोचितं मध्यमया च सह दृढीकृतं यस्यै करणायैव निरूप्यते यथेदं क्रियतामिति सा बाह्या, तथा 'सत्तर्हि अणिण्हि' इति अनीकानि—सैन्यानि, तानि च सप्त, तद्यथा—हयानीकं गजानीकं रथानीकं पदात्यनीकं वृषभानीकं गन्धर्वानीकं नाव्यानीकं, तत्राद्यानि पञ्चानीकानि सङ्ग्रामाय कलयन्ते, गन्धर्वनाव्यानीकैः पुनरुपभोगाय, तैः सप्तभिरनीकैः, अनीकानि स्वस्वाधिपतिव्यतिरेकेण न सम्यक् प्रयोजने समागते सत्युपकलयन्ते ततः सप्तानीकाधिपतयोऽपि तस्य वेदितव्याः, तथा चाह—'सत्तर्हि अणियाहिर्वर्हि', तथा 'षोडशभिरात्मरक्षदेवसहस्रै'रिति विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षाः, 'कर्मणोऽणि' त्यण् प्रत्ययः, ते च शिरस्त्राणकल्पाः, यथा हि शिरस्त्राणं शिरस्याविर्द्धं प्राणरक्षकं भवति तथा तेऽप्यात्मरक्षका गृहीतधनुर्दण्डादिप्रहरणाः समन्ततः पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतः श्वावस्थायिनो विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्य प्राणरक्षकाः, देवानामपायाभात्रात् तेषां तथाग्रहणपुस्सरमवस्थानं निरर्थकमिति चेत्, न, स्थितिमात्रपरिपालनहेतुत्वात् प्रकर्षहेतुत्वाच्च, तथा हि ते समन्ततः सर्वासु दिक्षु गृहीतप्रहरणा ऊर्द्धस्थिता अवतिश्रुतानाः

स्वनायकशरीररक्षणपरायणाः स्वनायकैकनिषण्णदृष्टयः परेषामसहमानानां क्षोभमापादयन्तो जनयन्ति स्वनायकस्य परां प्रीतिमिति, एते च नियतसङ्ख्याकाः सूर्याभस्य देवस्य परिवारभूता देवा उक्ताः, ये तु तस्मिन् सूर्याभे विमाने पौरजनपदस्थानीया ये त्वाभि-योग्याः—दासकल्पास्तेऽतिभूयांसः आस्थानमण्डल्यामपि चानियतसङ्ख्याका इति तेषां सामान्यत उपादानमाह—‘अत्रेहिं बहूहिं सूरियाभ-विमाणवासीहिं देवहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे’ एतैः सामानिकप्रभृतिभिः सार्द्धं संपरिवृतः—सम्यग्नायकैकचित्ताराधनपरतया परिवृतः, ‘महयाऽह्ये’त्यादि, महता रवेणेति योगः ‘आहया’ इति आख्यानकमतिबद्धानीति वृद्धाः, अथवा अहतानि—अव्याहतानि, अक्षतानीति भावः, नाट्यगीतवादितानि च तन्त्री-वीणा तला-हस्ततालाः कंसिकाः तुटितानि—शेषतूर्याणि, तथा घनो—घनसदृशो ध्वनिसाधर्म्यत्वात् यो मृदङ्गो—मर्दलः पटुना—दक्षपुरुषेण प्रवादितः, तत एतेषां पदानां द्वन्द्वः, तेषां यो रवस्तेन, दिव्यान्—दिवि भवान् अतिप्रधाना-नित्यर्थः, ‘भोगभोगां’ इति भोगार्हो ये भोगाः—शब्दादयस्तान्, सूत्रे नपुंसकता प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गव्यभिचारः, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे—‘लिङ्गं व्यभिचार्यपी’ति, भुञ्जानो ‘विहरति’ आस्ते, न केवलमास्ते किंत्विमं—प्रत्यक्षतया उपलभ्यमानं ‘केवलकल्पं’ ईषदपरिसमाप्तं केवलं—केवलज्ञानं केवलकल्पं, परिपूर्णतया केवलसदृशमिति भावः, जम्बा रत्नमय्या उत्तरकुरुवा-सिन्या उपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपस्तं जम्बूद्वीपाभिधानं द्वीपं ‘विपुलेन’ विस्तीर्णोनावधिना, तस्य हि सूर्याभस्य देवस्यावधिरथः प्रथमां पृथिवीं यावत्तिर्यक् असङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रानिति भवति विस्तीर्णस्तेनाभोगयन्—परिभावयन् पश्यति, अनेन सत्यप्यवधौ यदि तं ज्ञेयविषयमाभोगं न करोति तदा न किञ्चिदपि तेन जानाति पश्यति वेत्यावेदितं ॥

तस्य समणं भगवं महावीरं जंबूद्वीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए बहिधा अंबसालवणे चेइए

अहापडिरूवं उंगह उगिगिहत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणं पासति, पासित्ता हट्टुट्टुचित्त-
माणंदिणं णंदिणं पीडमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए विकसियवरकमलणयणे पय-
लियवरकडगतुडियेकेउरसउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे पालंवपलंबमाणघोलंतभूसणधरे ससंभमं तुरिय-
चवलं सुरवरे (जाव) [सीहासणाओ अब्भुट्टुइ २ ता पायपीठाओ पच्चोरुहति, २ ता एगसाडियं उत्तरासंगं
करेति, २ ता सत्तट्टुपयाइ तित्थयरामिमुहे अणुगच्छति, २ ता वामं जाणुं अंचेति, २ ता दाहिणं
जाणुं धरणिंतलंसि गिहट्टु तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणिंतलंसि निवेसेइ, निवेसित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ, ईसिं
पच्चुन्नमइत्ता करतलपरिगगहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी-णमोऽत्थु णं अरि-
हंताणं भगवंताणं आदिगराणं तित्थगराणं सयंसंबुद्धाणं पुरिसोत्तमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुंडरीयाणं
पुरिसवरगंधहत्थीणं लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं लोगपईवाणं लोगपज्जोयगराणं अभयदयाणं
चक्खुदयाणं मग्गदयाणं जीवदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाणं
धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरंतचक्कवट्ठीणं अप्पडिहवरनाणंदसणधराणं वियट्टुछउमाणं जिणाणं जावयाणं
तिण्णाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं मुत्ताणं मोयगाणं सब्बन्तूणं सब्बदरसीणं सिवमयलमरुयमणं-
तमक्खयमन्वावाहमपुणरावत्तं सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संभत्ताणं, नमोऽत्थु णं समणस्स भगवओ

महावीरस्स जाव संपाविउकामस्स, वंदामि णं भगवन्तं तत्थगयं इह गते] पासइ मे भगवं तत्थ गते
इहगतंतिकहु वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता सीहासणवरगए पुब्बाभिमुहं सणिसण्णे । (सू० ५) तए णं
तस्स सुरियाभस्स इमे एतारूवे अब्भत्थिते चिंतिते मणेगते संकण्णे समुपजित्था

‘तत्र’ तस्मिन्विपुलेनावधिना जम्बूद्वीपाविषये दर्शने प्रवर्तमाने सति ‘श्रमणं’ श्राम्यति—तपस्यति नानाविधमिति श्रमणः, भगः—
समग्रैश्वर्यादिलक्षणाः, उक्तं च—“ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पण्णां भग इतीङ्गना ॥ १ ॥”
भगोऽस्यास्तीति भगवान् भगवन्तं ‘सुर वीर विक्रान्तौ’ वीरयति—कषायान् प्रति विक्रामति स्मेति वीरः महांश्वासौ वीरश्च महा-
वीरस्तं, जम्बूद्वीपे भारते वर्षे आमलकल्पायां नगर्यां वहिराम्रशालवने चैत्ये अशोकवरपादपस्याधः पृथिवीगिलापट्टके सम्पर्यङ्कु-
निषण्णं श्रमणगणसमृद्धिसंपरिवृत प्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तं पश्यति, दृष्ट्वा च—‘हृदुहृदुमाणंदिए’ इति,
हृदुहृदुहोऽतीवतुष्ट इति भावः, अथवा हृष्टो नाम विस्मयमापन्नो, यथा—अहो भगवानास्ते इति, तुष्टः—सन्तोषं कृतवान्, यथा—भव्य-
मभूत् यन्मया भगवानालोकिताः, तोषवशादेव चित्तमानन्दितं—स्फीतीभूतं ‘हु नदि समृद्धावि’ति वचनात्, यस्य स चित्तानन्दितः,
सुखादिदर्शनात्याक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः, मकारः प्राकृतत्वादलाक्षणिकस्ततः पदद्वय २ मीलेन कर्मधारयः, ‘पीइमणे
इति’ प्रीतिर्मनासि यस्यासौ प्रीतिमनाः, भगवति बहुमानपरायण इति भावः, ततः क्रमेण बहुमानोत्कर्षवशात् ‘परमसोमणस्सिए’
इति शोभनं मनो यस्य स सुमनास्तस्य भावः सौमनस्यं परमं च तत्सौमनस्यं च परमसौमनस्यं तत्सज्जातमस्येति परमसौमन-

स्थितः, एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह-‘हरिसवसविसप्पमाणहियए’ हर्षवशेन विसर्पेत्-विस्तारयायि हृदयं यस्य स हर्षवशविसर्पद्ध-
दयः, हर्षवशादेव ‘वियसियवरकमलनयणे’ विकसिते वरकमलवत् नयने यस्य स तथा, हर्षवशादेव शरीरोद्धर्षेण ‘पयलियवरकड-
गुडियकेउरमडकुंडले’ति प्रचलितानि वराणि कटकानि-कलाचिकाभरणानि त्रुटितानि-वाहुरक्षकाः केउराणि-वाह्वाभरण-
विशेषरूपाणि मुकुटो-मौलिभूषणं कुण्डले-कर्णाभरणे यस्य स प्रचलितवरकटकत्रुटितकेयूरमुकुटकुण्डलः, तथा हारेण विराज-
मानेन रचितं-शोभितं वक्षो यस्य स हारविराजमानरचितवक्षाः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः, तथा प्रलम्बते
इति प्रलम्बः-पदकस्तं प्रलम्बमानं-आभरणविशेषं घोलन्ति च भूषणानि धरन्तीति प्रलम्बप्रलम्बमानघोलद्भूषणयरः, सूत्रे
च प्रलम्बमानपदस्य विशेष्यात्परतो निपातः प्राकृतत्वात्, हर्षवशादेव ‘संसंभमं’ संभ्रम इह विवक्षितक्रियाया बहुमानपूर्विका
प्रवृत्तिः सह सम्भ्रमो यस्य वन्दनस्य नमनस्य वा तत्ससम्भ्रमं, क्रियाविशेषपणमेतत्, त्वरितं-शीघ्रं चपलं-सम्भ्रमवशादेव व्याकुलं
यथा भवत्येवं सुरवरो-देववरो यावत्करणात् ‘सीहासणाओ अब्भुट्टेइ अब्भुट्टित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहति २ ता पाउयाओ ओसुयइ
ओसुयइत्ता तित्थयराभिमुहे सत्तट्टपयाइं अणुगच्छइ अणुगच्छित्ता वामं जाणुं अंचेइ [उत्पाटयति] दाहिणं जाणुं धरणितलंसि
निहट्टु तिवुत्तो शुद्धाणं धरणितलंसि निमेइ निमित्ता (निवेसेइ २ ता) ईसिं पच्चुन्नमइ पच्चुन्नमित्ता कडियतुडियथंभियश्रुयाओ
साहरइ साहरित्ता करयलपरिगाहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु एवं वयासी-नमोऽत्थु णं अरिहंताणं भगवंताणं जाव ठाणं
संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स आदिगरस्स तित्थयरस्स जाव संपाविउकामस्स, वंदासि ण भगवंतं तत्थ-
गयं इह गए’ इति परिग्रहः, पश्यति मां स भगवान् तत्र गत इह गतमिति कृत्वा वन्दते-स्तौति नमस्यति-कायेन मनसा च

वन्दिता नमस्यित्वा च भूयः सिंहासनवरं गतो गत्वा च पूर्वाभिमुखं सन्निषण्णः ॥ 'तए नं तस्से 'त्यादि, 'ततो' निपदनानन्तरं 'तस्य' स्वर्गाभदेवस्य अयमेतद्रूपः सङ्कल्पः समुदपद्यत, कथम्भूत इत्याह—' मनसि गतो—व्यवस्थितो, नाद्यापि वचसा प्रकाशित-स्वरूप इति भावः, पुनः कथम्भूत इत्याह—आध्यात्मिकः आत्मन्यध्यध्यात्मं तत्र भव आध्यात्मिकः, आत्मविषय इति भावः, सङ्कल्पश्च द्विधा भवति—कश्चिद् ध्यानात्मकः अपराश्चिन्तात्मकः, तत्रायं चिन्तात्मक इति प्रतिपादनार्थमाह—चिन्तितः चिन्ता सञ्जाता-ज्येति चिन्तितः, चिन्तात्मक इति भावः, सोऽपि कश्चिद्भिलापात्मको भवति कश्चिदन्यथा, तत्रायमभिलापात्मकः, तथा चाह—प्रार्थितं प्रार्थनं प्रार्थो निजन्तत्वात् अल्पत्ययः, प्रार्थः सञ्जातोऽस्येति प्रार्थितः, अभिलापात्मक इति भावः, किंस्वरूप इत्याह—

एवं (सेयं) (मे) खलु समणे भगवं महावीरे जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाणयरीए वहिया अंबसालवणे चेइए अहापिडिरूवं उगगहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु तहारूवाणं भगवंताणं णामगोयस्सवि सवणयाए किमंग पुण आहिगमणवंदणमंसणप-डिपुच्छणपज्जुवासणयाए ?, एगस्सवि आयरियस्स धम्मियस्य सुवयणस्स सवणयाए ?, किमंग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए ?, तं गच्छामि णं समणं भगवं महावीरं वंदांमि णमंसामि सक्कारेमि सम्माणेमि कल्लाणं मंगलं चेतियं देवयं पज्जुवांसामि, एयं मे पेच्चा हियाए सुहाए खमाए णिस्सेसाए आणु-

गामियत्ताए भविस्सतिच्चिक्कहु एवं संपेहेइ, एवं संपेहिच्चा आभिओगे देवे सद्दावेइ २ चा एवं वयासी (सू० ६)
—एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए वहिया
अंवसालवणे चेइए अहापडिखवं उगगहं उगिगणिच्चा संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ
' सेयं खलु ' इत्यादि, श्रेयः ' खलु ' निश्चितं ' मे ' मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दितुं कायेन मनसा च प्रणन्तुं सत्कार-
यितुं कुसुमाञ्जलिमोचनेन पूजयितुं सन्मानयितुम्—उचितप्रतिपत्तिभिराराधयितुं कल्याणं कल्याणकारित्वात् मङ्गलं दुरितोपशम-
कारित्वात् दैवतं—देवं त्रैलोक्याधिपतित्वात् चैत्यं सुप्रशस्तमनोहेतुत्वात् पशुपासितुं—सेवितुम् ' इतिकृत्वा ' इतिहेतोः ' एवं ' यथा
वक्ष्यमाणं तथा ' सम्प्रेक्षते ' बुद्ध्या परिभावयति, सम्प्रेक्ष्य च आभियोगिकान्—आभिमुख्येन योजनं अभियोगः—प्रेष्यकर्मसु व्यापार्य-
माणत्वं अभियोगेन जीवन्तीत्याभियोगिकाः ' वेतनादेर्जीवन्तीति इकणप्रत्ययः, आभियोगिकाः—स्वकर्मकरास्तान् शब्दापयति—
आकारयति शब्दापयित्वा च तेषां सम्मुखमेवमवादीत्—एवं खलु देवानां प्रियाः इत्यादि सुगमं, नवरं देवानां प्रियाः—
ऋजवः प्राज्ञाः,

तं गच्छह णं तुमे देवाणुप्पिया ! जंबूद्वीवं दीवं भारहं वासं आमलकप्पं णयारिं अंवसालवणं चेइयं
समणं भगवं महावीरं तिखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करेत्ता वंदह णमंसह वंदित्ता णमंसित्ता साइं
साइंनामगोयाइं साहेह साहिच्चा समणस्स भगवओ महावीरस्स (सम्बओ समंता) जोयणपरिमंडलं जंकिंचि

तणं वा पत्तं वा कटुं वा सक्करं वा असुइं अचोक्खं वा पूइअं दुब्बिगंधं सव्वं आहुणिय आहुणिय
 एगंते एडेह एडेत्ता णच्चोदगं णाइमट्ठियं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगंधोदयवासं वसह
 वासित्ता णिहयरयं णट्ठुरयं भट्ठुरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेह करित्ता जलथलयभासुरप्पभूयस्स बिंटट्ठा-
 इस्स दसद्धवणस्स कुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमित्तं ओहिं वासं वासह वासित्ता कालागुरुपवरकुंदुरु-
 क्तुरुक्कधूवमधमघंतगंधुद्धूयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्ठिभूतं दिव्वं सुरवराभिगमणजोगं करेह
 कारेवह करित्ता य कारेवेत्ता यं खिप्पामेव (मम) एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह (सू० ७)

‘तं गच्छह णमि’त्यादि, यस्मादेवं भगवान् विहरन् वर्त्तते तत्-तस्माद्देवानां प्रिया ! यूयं गच्छत जम्बूद्वीपं २ तत्रापि भारतं वर्षं
 तत्राप्यामलकल्पां नगरीं तत्राप्याम्रशालवनं चैत्यं श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकुत्वः-त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत, आदक्षिणाद्
 -दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिणः-परितो भ्राम्यतो दक्षिण आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं कुरुत, कृत्वा च वन्द्यं नमस्यत, वन्दित्वा नमस्यित्वा च
 ‘साइं साइंति’ स्वानि २ आत्मीयानि २ नामगोत्राणि, गोत्रम्-अन्वर्थस्तेन युक्तानि नामानि नामगोत्राणि, राजदन्तादिदर्शनानामशब्दस्य
 पूर्वनिपातः, साधयत-कथयत, कथयित्वा च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सर्वतः-सर्वासु दिक्षु समन्ततः-सर्वासु विदिक्षु योजन-
 परिमण्डलं-परिमाण्डलेन योजनप्रमाणं यत् क्षेत्रं तत्र यत् ‘तुणं’ किलिञ्चादि काष्ठं वा काष्ठशकलं वा पत्रं वा निम्बाऽथवादिपत्रजातं कच-
 वरं वा-श्लक्ष्णतुणधूल्यादिपुञ्जरूपं, कथम्भूतमित्याह-‘अशुचि’ अशुचिसमन्वितमचोक्षम्-अपवित्रं पृथितं-कुथितमत एव दुरभि-

गन्धं तत्सर्वकृत्वातविक्रुर्वणेनाहत्याहत्य एकान्ते-योजनपरिमण्डलाक्षेत्राद्वीयसि देशे 'एडयत' अपनयत एडयित्वा च नात्युदकं नाप्यतिमृत्तिकं यथा भवति एवं सुरभिगन्धोदकवर्षं वर्षत, कथम्भूतमित्याह-दिव्यं-प्रधानं सुरभिगन्धोपेतत्वात्, पुनः कथम्भूतमित्याह-'पविरलपफुसिस्य'मिति प्रकर्षेण यावद्रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्कर्षेणेति भावः, स्पर्शनानि प्रस्पृष्टानि प्रविरलानि घनभावे कर्दमसम्भवात् प्रस्पृष्टानि-प्रकर्षयन्ति स्पर्शनानि मन्दस्पर्शनसम्भवे रेणुस्थगनासम्भवात् यस्मिन्वर्षे तत्प्रविरल-प्रस्पृष्टं, अत एव 'रयरेणुविणासणं' श्लक्ष्णतरा रेणुपुद्गला-रजः त एव स्थूला रेणवः, रजांसि च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां विनाशनं, एवम्भूतं च सुरभिगन्धोदकं वर्षं वर्षित्वा योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं निहतरजः कुरुतेति योगः, निहतं रजो भूय उत्थानाराम्भवात् यत्र तन्निहतरजः, तत्र निहतत्वं रजसः क्षणमात्रमुत्थानाभावेनापि सम्भवति तत आह-नष्टरजः-नष्टं सर्वथाऽदृश्यीभूतं रजो यत्र तन्नष्टरजः, तथा भ्रष्टं-वातोद्धूततया योजनमात्रात् क्षेत्रात् दूरतः पलायितं रजो यस्मात्तद् भ्रष्टरजः, एतदेव एकार्थिकद्वयेन प्रकटयति-उपशान्तरजः प्रशान्तरजः कुरुत, कृत्वा च कुसुमस्य जातवेकवचनं कुसुमजातस्य जानूत्सेधप्रमाणमात्रमोघेन-सामान्येन सर्वत्र योजनपरिमण्डले क्षेत्र वर्षं वर्षत, किंविशिष्टस्य कुसुमस्येत्याह-'जलथलयभासुरप्पभूयस्स' जलजं च स्थलजं च जलस्थलजं जलजं पद्मादि स्थलजं विचकिलादि भास्वरं-दीप्यमानं प्रभूतं-अतिप्रचुरं, ततः कर्मधारयः, भास्वरं च तत्प्रभूतं च भास्वरप्रभूतं जलज-स्थलजं च तत् भास्वरप्रभूतं च जलजस्थलजभास्वरप्रभूतं तस्य, पुनः कथम्भूतस्येत्याह-'विंदट्टाइस्स' वृन्तेन-अधोवर्तिना तिष्ठतीत्येवंशीलं वृन्तस्थायि तस्य वृन्तस्थायिनः, वृन्तमयोभागे उपरि पत्राणीत्येवं स्थानशीलस्येत्यर्थः, 'दसद्धवन्नस्स' दशानामर्द्धं पञ्च दशार्द्धं वर्णा यस्य तद् दशार्द्धवर्णं तस्य पञ्चवर्णस्येति भावः, इत्थम्भूतस्य च कुसुमजातस्य वर्षं वर्षित्वा ततः योजनपरि-

मण्डलं क्षेत्रं दिव्यं—प्रधानं सुरवराभिगमनयोग्यं कुरुत, कथम्भूतं सत् कृत्वा सुरवराभिगमनयोग्यं कुरुतेत्यत आह—‘कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्ततुरक्तध्रुवमधमधंतंगंधुदुयाभिरामं’ कालागुरुः प्रसिद्धः प्रवरः—प्रधानः कुन्दुरुक्तः—चीडा तुरक्तं—सिल्हकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुक्ततुरक्तौ च कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्ततुरक्ताः तेषां धूपस्य यो मधमधायमानो गन्धः उद्धूतः—इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामं—रमणीयं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्ततुरक्तध्रुवमधमधायमानगन्धोद्धूताभिरामं तथा शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धास्ते च ते वरगन्धाश्च—वासाः सुगन्धवरगन्धास्तेषां गन्धः सोऽस्यास्तीति सुगन्धवरगन्धिकं ‘अतोऽनेकस्वरादिति’ इकप्रत्ययः, अत एव गन्धवर्त्तिभूतं, सौरभ्यातिशयात् गन्धगुटिकाकारमिति भावः, न केवलं स्वयं कुरुत किन्त्वन्यैरपि कारयत, कृत्वा च कारयित्वा च एतां ममाज्ञप्तिकां क्षिप्रमेव—शीघ्रमेव प्रत्यर्पयत, यथोक्तकार्यसम्पादनेन सफलां कृत्वा निवेदयत ॥

तए णं ते आभियोगिया देवा स्वरियाभेणं देवेणं एवं बुत्ता समाणा हट्टुट्टु जाव हियया करयलपरिगगहियं (दसनहं) सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कड्डु एवं देवो तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति, एवं देवो तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेत्ता उत्तरपुरच्छिमं दिसिभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरच्छिमं दिसिभागं अवक्कमित्ता वेउन्वियसमुग्घाएणं समोहणंति २ चा संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरन्ति, तंजहा—रयणाणं वयरणं वेरुलियाणं लोहियकूखाणं मसारगल्लाणं हंसगम्भाणं पुग्गलाणं सोगंधियाणं जोइरसाणं अंजणपुलगाणं अंजणाणं रयणाणं जायरूवाणं अंकाणं फलिहाणं रिट्ठाणं अहावायरे पुग्गले

परिसाडंति अहा० ता अहासुहुमे पुगले परियायंति २ ता दोचंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति
२ ता उत्तरवेउव्वियाइं रुवाइं विउव्वंति २ ता ताए उक्किट्टाए (पसत्थाए) तुरियाए चवलाए चंडाए
जयणाए सिग्घाए उद्धूयाए दिव्वाए देवगइए तिरियमसंवेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवय-
माणे २ जेणेव जंबुदीवे २ जेणेव भारहे वासे जेणेव आमलकप्पा णयरी जेणेव अंबसालवणे चेतिए
जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिकूखुत्तो
आयाहिणपयाहिणं करंति २ ता वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वदासि-अम्हे णं भंते ! सूरि-
याभस्स देवस्स आभियोगा देवा देवाणुप्पियाणं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्ल्हाणं मगलं
देवयं चेइयं पज्जुवासामो (सू० ८)

‘तए णमि’त्यादि, ततो णमिति पूर्ववत् ते आभियोगिका देवाः सूर्याभेन देवेन एवमुक्ताः सन्तो ‘हट्टुट्टु जांव
हियया’ इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् ‘हट्टुट्टुचित्तमाणंदिया पीइमणा परमसोमणास्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया’ इति
द्रष्टव्यं, ‘करयलपरिगहिय’मित्यादि, द्वयोर्हस्तयोरन्योऽन्यान्तरिताहुगलिकयोः सम्पुटरूपतया यदेकत्र मीलनं सा अञ्जलिस्तां
करतलाभ्यां परिगृहीता-निष्पादिता करतलपरिगृहीता तां दश नखा यस्यां एकैकस्मिन् हस्ते नखपञ्चकसम्भवात् दशनखा
तां तथा आवर्तनमावर्तः शिरस्यावर्त्तो यस्याः सा शिरस्यावर्त्ता ‘कण्ठेकाल उरसिलोमे’त्यादिवत् अलुक् समासः, ताम्,

अत एवाह—मस्तके कृत्वा विनयेन वचनं सूर्याभस्य देवस्य प्रतिशृण्वन्ति—अभ्युपगच्छन्ति, कथम्भूतेन विनयेनेत्याह—‘एवं देवो तद्वत्ति आणाए’ इति हे देव ! ‘एवं’ यथैव यूयमादिशत तथैवाज्ञया—भवदादेशेन कुर्म इत्येवंरूपेण, देवो इत्यत्रौकार आमन्त्रणे प्राकृतलक्षणवशात्, यथा ‘अज्जो’ इत्यत्र, प्रतिश्रुत्य वचनं ‘उत्तरपुरच्छिमं’ उत्तरपूर्वदिग्भागं, ईशानकोणमित्यर्थः, तस्यात्यन्तप्रशस्तत्वात्, अपक्रामन्ति—गच्छन्ति, अपक्रम्य च वैक्रियसमुद्घातेन—वैक्रियकरणाय प्रयत्नविशेषेण समोहनन्ति—समवहन्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहताश्चात्मप्रदेशान् दूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह—‘संवेज्जाणि जोयणाणि दंडं निस्सरन्ति’ दण्ड इव दण्डः—ऊर्द्ध्वं आयतः शरीरवाहल्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीराद्बहिः सङ्ख्येयानि योजनानि यावन्निःसृजन्ति—निष्काशयन्ति, निःसृज्य तथाविधान् पुद्गलानाददत्ते, एतदेव दर्शयति, तद्यथा—रत्नानां कर्कतनादीनां १ वज्राणां २ वैहूर्याणां ३ लोहिताक्षाणां ४ मसारगच्छाणां ५ हंसगर्भाणां ६ पुद्गलानां ७ सुगन्धिकानां ८ ज्योतीरसानां ९ अञ्जनपुलकानां १० अञ्जनानां ११ रजतानां १२ जातरूपाणां १३ अङ्गूनां १४ स्फटिकानां १५ रिष्टानां १६ योग्यान् यथावादान्—असारान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथामुक्ष्मान्—सारान् पुद्गलान् पर्यादत्ते पर्यादाय चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यन्ते, समवहत्य च यथोक्तानां रत्नादीनामयोग्यान् यथावादान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथामुक्ष्मानाददत्ते आदाय च ईप्सितानि उत्तरवैक्रियाणि विकुर्वन्ति, ननु रत्नादीनां प्रायोग्याः पुद्गला औदारिका उत्तरवैक्रियरूपयोग्याश्च पुद्गला वैक्रियास्ततः कथमेवं युक्तमिति ?, उच्यते, इह रत्नादिग्रहणं सारतामात्रप्रतिपादनार्थं, ततो रत्नादीनामिवेति द्रष्टव्यमिति न कश्चिदोपः, अथवा औदारिका अपि तैः गृहीताः सन्तो वैक्रियतया परिणमन्ते, पुद्गलानां तत्तत्सामग्रीवशात् (तथा) तथापरिणमनस्वभावत्वादतोऽपि न कश्चिदोपः, तत एवमुत्तरवैक्रियाणि

रूपाणि कृत्वा तथा देवजनप्रसिद्धया उत्कृष्टया प्रशस्तविहायोगतिनामोदयात् प्रशस्तया शीघ्रसञ्चरणात् 'त्वरिता' त्वरा सञ्जाता अस्या इति त्वरिता तथा प्रदेशान्तरक्रमणवती चपला तथा क्रोधाविष्टस्येव श्रमासंवेदनात् चण्डेव चण्डा तथा निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तथा शीघ्रया परमोत्कृष्टवेगपरिणामोपेता जवना तथा वातोद्धूतस्य दिगन्तव्यापिनो रजस इव या गतिः सा उद्धूता तथा दिव्यया-दिवि देवलोके भवा दिव्या तथा देवगत्या तिर्यगसङ्ख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यमध्येन, मध्येनेत्यर्थः, गृहगृहेण मध्यमध्येन पदंपदेन सुखंसुखेनेत्यादयः शब्दाश्चिरन्तनव्याकरणेषु सुसाधवः प्रतिपादिता इति नायमप्रयोगः, अव-
पतन्तोऽवपतन्तः, समागच्छन्त इति भावः, पूर्वान् पूर्वान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रामन्तो व्यतिक्रामन्तः, उल्लङ्घयन्त इत्यर्थः, शेषं सुगमं यावत्

देवाइ समणे भगवं महावीरे देवा एवं वदासी-पोराणमेयं देवा ! जीयमेयं देवा ! किञ्चमेयं देवा ! करणिज्ज-
मेयं देवा ! आइन्नमेयं देवा ! अब्भणुणायमेयं देवा ! जणं भवणवइवाणमंतरजोइसियेवमाणिया देवा
अरहंते भगवंते वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसिता तओ साइं साइं णामगोयाइं साधिंति तं पोराणमेयं
देवा ! जाव अब्भणुणायमेयं देवा ! ॥ (सू० ९)

‘देवाइ समणे’त्यादि, देवादियोगात् देवादि श्रमणो भगवान् महावीरस्तान् देवानेवमवादीत्-पुराणेषु भवं पौराणमेतत्कर्म
भो देवाः !, चिरन्तनैरपि देवैः कृतमिदं चिरन्तनान् तीर्थङ्करान् प्रतीति तात्पर्यार्थः, जीतमेतद्-वन्दनादिकं तीर्थकृद्भ्यो भो देवा !,

१ इत. प्राक् अब्भणुणायमेयमिति वृत्तिः ।

यतोऽभ्यनुज्ञातमेतत् सर्वैरपि तीर्थकृद्भिर्भो देवास्ततः कर्त्तव्यमेतद् युष्मादृशां भो देवाः !, एतदेव व्याचष्टे—करणीयमेतद् भो देवाः !, आचीर्णमेतत्—कल्पभूतमेतद् भो देवाः !, किं तदित्याह—‘जन’मित्यादि, यत् ‘णमि’ति पूर्ववत् भवनपतियन्तरज्योतिःकवैमानिका देवा अर्हतो भगवतो वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च पश्चात्स्वानि २—आत्मीयानि २ नामगोत्राणि कथयन्ति, ततो युष्माकमपि भो देवाः ! पौराणमेतत् यावदाचीर्णमेतदिति ॥

तए नं ते आभिओगिया देवा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया समणं भगवं० वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता उत्तरपुरत्थिच्छिमं दिसीभागं अवक्कमंति अवक्कमित्ता वेउव्विय-समुग्घाएणं समोहणंति २ ता संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरंति, तंजहा—रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहावा-यरे पोग्गले परिसाडंति अहावायरे २ ता दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति २ ता संवट्ठवाए विउव्वंति, से जहानामए भइयदारए सिया तरुणे जुगवं बलवं अप्पायंके [थिरसंघयणे] थिरग्गहत्थे पडिपुण्णपाणिपायपिट्ठतोरु [संघाय] परिणए घननिचियवट्ठवल्लिय (वल्लियवट्ठ) खंधे चम्मेट्ठुगट्ठघणमुट्ठि-यसमाहयगत्ते उरस्सवलसमन्नागए तलजमलजुयल [फलिहानिभ] बाहू लंघणपवणजइणपमदणसमत्थे छेए दक्खे पट्ठे कुसले मेहावी णिउणसिण्णोवगए एणं महं दंडसंपुच्छणिं वा सलागाहत्थगं वा वेणुसलाइयं वा गहाय रायंगणं वा रायंतेपुरं वा देवकुलं वा सभं वा पवं वा आरामं वा उज्जाणं वा अतुरियम-

चवलमसंभते निरंतरं सुनिउणं सव्वतो समंता संपमजेज्जा, एवामेव तेऽवि सूरियाभस्स देवस्स आभि-
ओगिया देवा संवट्ठवाए विउव्वंति, संवट्ठवाए २ ता समणस्स भगवओ महावीरस्स सव्वतो समंता
जोयणपरिमण्डलं जं किंचि तणं वा पत्तं वा तेहेव सव्वं आहुणिय २ एगंते एडंति एगंते २ ता खिप्पा-
मेव उवसमंति, खिप्पा २ ता दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति, दोच्चंपि २ ता अबभवद्दलए
विउव्वंति अब्भ० २ ता से जहाणामए भइगदारए सिया तरुणे जाव सिप्पोवगए एगं महं दगवारगं
वा दगथालगं वा दगकलसगं वा दगकुंभगं वा आरामं वा जाव पवं वा अतुरिय जाव सव्वतो समंता
आवरिसेज्जा, एवामेव तेऽवि सूरियाभस्स देवस्स आभियोगिया देवा अबभवद्दलए विउव्वंति अब्भ० २
ता खिप्पामेव पयणुतणायन्ति २ यित्ता खिप्पामेव विज्जुयायंति २ ता समणस्स भगवओ महावीरस्स
सव्वओ समंता जोयणपरिमंडलं णच्चोदगं णातिमट्ठियं तं पविरलपप्फुसियं रयरंणुविणासणं टिब्बं सुरभि-
गंधोदगं (वासं) वासंति वासेत्ता णिहयरं णट्ठयरं भट्ठयरं उवसंतरं पसंतरं करंति, २ ता खिप्पामेव
उवसामंति २ ता तच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति २ ता पुप्फवद्दलए विउव्वंति, से जहाणामए
मालागारदारए सिया तरुणे जाव सिप्पोवगए एगं महं पुप्फपडलगं वा पुप्फचंगेरियं वा पुप्फछज्जियं
वा गहाय रायंगणं वा जाव सव्वतो समंता कयग्गाहगहियकरयलपब्भट्ठविप्पमुक्केणं दसद्धवन्नेणं कुसु-

भेणं मुक्कपुण्फपुंजोवयारकलितं करेज्जा, एवामेव ते सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा पुण्फवइलए विउव्वंति २ चा खिण्णामेव पयणुतणायन्ति खिण्णा २ चा जाव जोयणपरिमण्डलं जलथलयभासुरप्प-भूयस्स बिंटट्टाइस्स दसद्धवन्नकुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमेत्तिं ओहिवासं वासंति वासित्ता कालागुरुपवर-कुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमघमंतगंधुद्धुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्ठिभूतं दिव्वं सुरवराभिगमणजोगं करंति कारयंति करेत्ता य कारवेत्ता य खिण्णामेव उवसामंति २ चा जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव वंदित्ता नमंसित्ता सम-णस्स भगवओ महावीरस्स अंतियातो अंवसालवणातो चेइयाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ता ताए उक्किट्टाए जाव वीइवयमाणे २ जेणेव सोहम्मे कण्णे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति २ चा सूरियाभं देवं करयलपरिगग्हियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावैति २ चा तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति ॥ (सू० १०)

‘तए णमित्यादि’ सुगमं, यावत् ‘से जहानामए भइयदारए सिया’ इत्यादि, स वक्ष्यमाणगुणो यथानामकोऽनिर्दिष्टनामकः काश्चिद्भृतिकदारकः—भृतिं करोति भृतिकः—कर्मकरः तस्य दारको भृतिकदारकः स्यात्, किंविशिष्ट इत्याह—तरुणः प्रवर्द्धमानवयाः (ननु दारकः वर्धमानवया) एव भवति ततः किमेनेन विशेषणेन ?, न, आसन्नमृत्योः प्रवर्द्धमानवयस्त्वाभावात्, न ह्यासन्न-

मृत्युः प्रवर्धमानवया भवति, न च तस्य विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः, आसन्नमृत्युत्वादेव, विशिष्टसामर्थ्यप्रातिपादनार्थश्चैवं आरम्भस्त-
तोऽर्थवद्विशेषणं, अन्ये तु व्याचक्षते—इह यद्वच्यं विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमभिनवं च तत्तत्तुल्यमिति लोके प्रसिद्धं, यथा तरुणमिदमश्वत्थ-
पत्रमिति, ततः स भृतिकदारकस्तरुण इति, किमुक्तं भवति ?—अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्चेति, वलं—सामर्थ्यं तद् यस्यास्तीति
वलवान्, तथा युगं—सुषुप्तदुष्पमादिकालः स स्वेन रूपेण यस्यास्ति न दोषदुष्टः स युगवान्, किमुक्तं भवति ?—कालोपद्रवोऽपि
सामर्थ्यविघ्नहेतुः स चास्य नास्तीति प्रतिपत्त्यर्थमेतद्विशेषणं, युवा—यौवनस्थः, युवावस्थायां हि वलातिशय इत्येतदुपादानं,
'अण्पायंके' इति अल्पशब्दोऽभाववाची, अल्पः—सर्वथा अविद्यमान आतङ्को—ज्वरादिर्यस्य सोऽल्पातङ्कः स्थिरोऽग्रहस्तो यस्य
स स्थिराग्रहस्तः, 'दृढपाणिपायपिण्डंतरोरुपरिणए' इति दृढानि—अतिनिविडचयापन्नानि पाणिपादपृष्ठान्तरोरूणि परिणतानि
यस्य स दृढपाणिपादपृष्ठान्तरोरुपरिणतः, सुखादिदर्शनात् पाक्षिकः क्तान्तस्य परनिपातः, तथा घनम्—अतिशयेन निचितौ—निविडतर-
चयमापन्नौ वलिताविव वलितौ वृत्तौ स्कन्धौ यस्य स घननिचितवलितवृत्तकन्धः, 'चर्मेष्टकदुघणमुष्टिकसमाहृतनिचितगात्रास्तेषामिव गात्रं यस्य स
दुघणेन मुष्टिकया च—मुष्ट्या समाहत्य २ ये निचितीकृतगात्रास्ते चर्मेष्टकदुघणमुष्टिकसमाहृतनिचितगात्रास्तेषामिव गात्रं यस्य स
चर्मेष्टकदुघणमुष्टिकसमाहृतनिचितगात्राः, 'उरस्सवलसमणगाण' इति उरसि भवं उरस्यं तच्च तद्भलं च उरस्यवलं तत्समन्वा-
गतः—समनुप्राप्तः उरस्यवलसमन्वागतः आन्तरोत्साहवीर्ययुक्त इति भावः, 'तलजमलयुगलवाहू' तलौ—तालवृक्षौ तयोर्यमलयुगलं—
समश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं तद्वदतिसरलौ पीवरौ च वाहू यस्य स तलयमलयुगलवाहुः 'लंघणपवणजणपमद्वणसमत्थे'
इति लङ्घने—आतिक्रमणे सुवने—मनाक् पृथुतरविक्रमवति गमने जवने—अतिशीघ्रगतौ प्रमर्दने—कठिनस्यापि वस्तुनश्चूर्णनकरणे

समर्थः लड्डुनप्लवनजनप्रमर्दनसमर्थः, कंचित् 'लंघणपवणजङ्घवायामणसमर्थे' इति पाठः, तत्र व्यायामने-व्यायामकरणे इति व्याख्येयं, छेको-द्वास्ततिकलापण्डितो, दक्षः-कार्याणामविलम्बितकारी प्रष्टो-वाग्मी कुशलः--सम्यक्क्रियापारिज्ञानवान् मेधावी परस्परव्याहतः-पूर्वापरानुसन्धानदक्षः, अत एव 'निपुणसिन्धोवर्ण' इति निपुणः यथा भवति एवं शिल्पं-क्रियासु कौशलं उपगतः-प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः एकं महान्तं शिलाकाहस्तकं-सरित्पर्णादिशलाकासमुदायं सरित्पर्णादिशलाकामयीं सम्मार्जनी-मित्यर्थः, वाशब्दो विकल्पार्थो, 'दंडसंपुच्छणिं वा' इति दण्डयुक्ता सम्पुच्छनी-सम्मार्जनी दण्डसम्पुच्छनी तां वा 'वेणुसिलागिं वा' इति वेणुः-वंशस्तस्य शलाका वेणुशलाकास्ताभिर्निर्धृत्वा वेणुशलाकिनी-वेणुशलाकामयी सम्मार्जनी तां वा गृहीत्वा राजाङ्गणं राजान्तःपुरं वा देवकुलं वा 'सर्भां वा' सन्तो भान्त्यस्यामिति सभा-ग्रामप्रधानानां नगरप्रधानानां यथासुखमवस्थानहेतुर्मण्डपिका तां वा 'प्रपां वा' पानीयशालां 'आरामं वेति' आगत्यागत्य भोगपुरुषा वरतरुणीभिः सह यत्र रमन्ते-क्रीडन्ति स आरामो-नगरान्नातिदूरवर्ती क्रीडाश्रयः तरुखण्डः तं 'उज्जाणं वेति' ऊर्द्धं विलम्बितानि प्रयोजनाभावात् यानानि यत्र तदुद्यानं-नगरा-ल्पत्यासन्नवर्ती यानवाहनक्रीडागृहाद्याश्रयस्तरुखण्डः, तथा अत्वरितमचपलमसम्भ्रान्तं, त्वरायां चापल्ये सम्भ्रमे वा सम्यक्चवरा-द्यपगमासम्भवात्, निरन्तरं न त्वपान्तरालमोचनेन, सुनिपुणं श्लक्ष्णस्याप्यचोक्षस्यापसारणेन, सर्वतः-सर्वासु दिक्षु विदिक्षु समन्ततः-सामस्त्येन सम्प्रमार्जयेत्, 'एवमेवेत्यादि, सुगमं यावत् 'खिण्णमेव पच्युवसमंती'त्यादि, एकान्ते तृणकाष्ठाद्यप-नीय क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव प्रत्युपशाम्यन्ति प्रत्येकं ते आभियोगिका देवाः 'उपशाम्यन्ति' संवर्त्तकवायुविकुर्वणान्निव-र्त्तन्ते, संवर्त्तकवातविकुर्वणमुपसंहरन्तीति भावः, ततो 'दोचंपि वेडव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति' संवर्त्तकवातविकुर्वणार्थं

हि यद्वेलाद्वयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहननं तत्कलैकं इदं त्वञ्चार्वादलकविकुर्वणार्थं द्वितीयमत उक्तं—द्वितीयमपि वारं वैक्रिय-
समुद्घातेन समवहन्यन्ते (घ्नन्ति), समवहृत्य चाञ्चार्वादलकानि विकुर्वन्ति, वाः—पानीयं तस्य दलानि वार्दलानि तान्येव वार्दलकानि
मेघा इत्यर्थः, अपो विभ्रतीति अञ्च्राणि—मेघाः, अञ्च्राणि सन्त्यस्मिन्निति ‘अभ्रादिभ्य’ इति मत्वर्थोऽस्मत्ययः, आकाशमित्यर्थः,
अञ्च्रे वार्दलकानि अञ्चार्वादलकानि तानि विकुर्वन्ति, आकाशे मेघानि विकुर्वन्तीत्यर्थः, ‘से जहानामए भइगदारगे सिया’ इत्यादि
पूर्ववत् ‘निउणसिणोवगए एगं महमि’त्यादि, स यथानामको भृतिकदारक एकं महान्तं ‘दकवारकं वा’ मृत्तिकामयभाजनविशेषं
दगकुंभगं वा’ ति दकघटं, दकस्थालकं वा—कंसादिमयमुदकभृतं भाजनं दककलसं वा—उदकभृतं भृङ्गरं ‘आवरिसिज्जा’ इति
आवर्येत् आ—समन्तात्सिञ्चेत्, ‘खिप्पामेव पतणतणायंति’ अनुकरणवचनेतत् प्रकर्षेण स्तनितं कुर्वन्तीत्यर्थः, ‘पविज्जुयाईति’ त्ति
प्रकर्षेण विद्युतं विदधति, ‘पुफ्फवदलए विउव्वंति’ पुण्णवृष्टियोग्यानि वार्दलकानि पुष्पवार्दलकानि—पुष्पवर्षुकान् मेघान् विकु-
र्वन्तीति भावः, ‘एगं महं पुफ्फछज्जियं वा’ एकां महतीं छाद्यते—उपरि स्थग्यते इति छाद्या छाद्यैव छाद्यिका पुष्पैर्भृता छाद्यिका
पुष्पछाद्यिका तां वा पटलकानि—प्रतीतानि, ‘कयगाहगहियकरयलपब्भट्टुवि(प्प)मुक्केण’ ति इह मैथुनसंरम्भे यत् युवतेः केशेषु ग्रहणं
स कचग्रहस्तेन गृहीतं कचग्रहगृहीतं तथा करतलाद्वि(प्र)मुक्तं सत्प्रभ्रष्टं करतलप्रभ्रष्टवि(प्र)मुक्तं, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययस्ततो विशेषणसमासः,
तेन, शेषं सुगमं यावत् ‘जएणं विजएणं वद्धाव्वंति’ जयेन विजयेन वद्धापयन्ति, जयतु देवेत्येवं वद्धापयन्तीत्यर्थः, तत्र जयः—
परैरनाभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च विजयस्तु—परेषामसहमानानामभिभवोत्पादः, वद्धापयित्वा च तां पूर्वोक्तामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयन्ति,
आदिष्टकार्यसम्पादनेन निवेदयन्तीत्यर्थः ॥

तए णं से सूरियाभे देवे तेसिं आभियोगियाणं देवाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्टुट्ठ जाव हियए पायत्ताणियाहिंवइं देवं सद्दावेति सद्दावेत्ता एवं वदासी-खिण्णपिया ! सूरियाभे विमाणे सभाए सुहम्माए मेघोधरसियगंभीरमहुरसइं जोयणपरिमंडलं सुसरघटं तिक्खुत्तो उल्लालेमाणे २ महया २ सदेणं उग्घोसेमाणे २ एवं वयासी-आणवेति णं भो सूरियाभे देवे जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए णयरीए अंबसालवणे चेतिते समणं भगवं महावीरं अभिवंदए, तुब्भेऽवि णं भो देवाणुण्णिया ! सव्विहीए जाव णातियरेवणं णियगपरिवाल सद्धिं संपरिवुडा सातिं २ जाणविमाणाइं दुरूढा समाणा अकालपरिहीणं चेव सूरियाभस्स देवस्स अंतियं पाउब्भवह । (सू० ११)

‘तए णमि’त्यादि, ततो ‘णमिति’ पूर्ववत् स सूर्याभो देवस्तेषां ‘आभियोगाणं’ति आ-समन्तादाभिमुख्येन युज्यन्ते-प्रेष्य-कर्मसु व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्या आभियोगिका इत्यर्थः, तेषामभियोग्यानां देवानामन्तिके-समीपे एनम्-अनन्तरोक्तमर्थं ‘श्रुत्वा’ श्रवणविषयं कृत्वा श्रवणानन्तरं च निश्चय-परिभाव्य ‘हट्टुट्ठजावहियए’ इति यावच्छब्दकरणात् ‘हट्टुट्ठचित्तमाणांदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए’ इति द्रष्टव्यं, पदात्यनीकाधिपतिं देवं शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानां प्रिय ! सभायां सुधर्म्या-सुधर्माभिधानायां ‘मेघोधरसियगंभीरमहुरसइ’ मिति मेघानामोघः-सङ्घातो मेघौघस्तस्य रसित-गर्जितं तद्गम्भीरो मधुरश्च शब्दो यस्याः सा मेघौघरसितगम्भीरमधुरशब्दा तां ‘जोयणपरिमंडलं’ ति योजनं-योजनप्रमाणं

परिमण्डलं-गुणप्रधानोऽयं निर्देशः पारिमण्डल्यं यस्याः सा योजनपरिमण्डला तां सुस्वरां-सुस्वराभिधानां घण्टाशृङ्खलायन् २-
ताडयन् ताडयन्नित्यर्थः, महता २ शब्देन उद्घोषयन्-उद्घोषणां कुर्वन् एवं वदति-आज्ञापयति भोः सूर्याभो देवो
गच्छति भोः सूर्याभो देवो जम्बूद्वीपं भारतं वर्षं आमलकल्पां नगरीमाम्रशालवनं चैत्यं यथा (तत्र) श्रमणं भगवं महावीरं वन्दितुं,
तत्-तस्मात्, 'तुम्हेऽवि गामि'ति यूयमाप 'गमि'ति पूर्ववद्, देवानां प्रियाः ! पूर्ववद् सर्वद्वर्चा-परिवारादिकया सर्वद्युत्या-
यथाशक्तिस्फारितेन समस्तेन शरीरतेजसा सर्ववलेन-समस्तेन हस्त्यादिसैन्येन सर्वसमुदायेन-स्वस्वाभियोग्यादिसमस्तपरि-
वारेण, सर्वोदरेण-समस्तयावच्छक्तिस्तुलनेन 'सर्वविभूत्या-सर्वया अभ्यन्तरवैक्रियकरणादिवाह्यरत्नादिसम्पदा सर्वविभूषया-
यावच्छक्तिस्फारोदारशृङ्गारकरणेन 'सर्वसंभमेणांति' सर्वोत्कृष्टेन संभ्रमेन, सर्वोत्कृष्टसम्भ्रमो नामेह स्वनायकविषयबहुमान-
ख्यापनपरा स्वनायकोपदिष्टकार्यसम्पादनाय यावच्छक्तित्वरितत्वरिता प्रवृत्तिः, 'सर्वपुण्यत्थगंधमल्लालंकारेण' अत्र गन्धा-
वासाः माल्यानि-पुष्पदामानि अलङ्कारा-आभरणविशेषाः, ततः समाहारो द्वन्द्वस्ततः सर्वशब्देन सह विशेषणसमासः,
'सर्वदिव्यतुडियसद्वसंनिनाएणमि'ति सर्वाणि च तानि दिव्यत्रुटितानि च सर्वदिव्यत्रुटितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यत्रु-
टितशब्दाः तेषामेकत्र मीलनेन यः सङ्गतेन नितरां नादो-महान् घोषः सर्वत्रुटितादिव्यशब्दसन्निनादस्तेन, इह अल्पेष्वपि
सर्वशब्दो दृष्टो यथा 'अनेन सर्वं पीतं घृतमिति, तत आह-'महता इदृषी' इत्यादि महत्या यावच्छक्तितुलितया ऋद्ध्या-
परिवारादिकया, एवं 'महता जुर्इ' इत्याद्यपि भावनीयं, तथा महतां-स्फूर्तिमतां वराणां-प्रधानानां तुडितानां-आतोद्यानां यमक-
समकम्-एककालं पटुभिः पुरुषैः प्रवादितानां यो रवस्तेन, एतदेव विशेषेणाचष्टे-'संखपणवपडहभेरिशृङ्खलरिखरमुहिहुडुक्कुरव-

मुङ्गदुङ्गभिनिघोसनाइतरवेण 'शङ्खः-प्रतीतः, पणवो भाण्डानां, पडहः प्रतीतः भेरी-ढक्का झल्लरी-चर्मावनद्धा विस्तीर्णा वलयाकारा खरमुही-काहला हुडुक्का-प्रतीता महाप्रमाणो मर्दलो सुरजः स एव लघुर्मृदङ्गे दुन्दुभिः-भेर्याकारा सङ्कटमुखी एतेषां द्वन्द्वस्तासां निर्घोषो-महान् ध्वनो नादितं च-घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततञ्चनिस्तल्लक्षणो यो रवस्तेन, 'नियगपरिवार सद्धिं संपरिवुडा' इति निजकः-आत्मीयः आत्मीयो यः परिवारस्तेन सार्द्धं, तत्र सहभावः परिवाररीतिमन्तरेणापि सम्भवति तत आह-'संपरिवुडा' सम्यक्-परिवाररीत्या परिवृताः सम्परिवृताः, 'अकालपरिहीणं चेवे'ति परिहानिः-परिहीनं कालस्य परिहीनं काल-विलम्ब इति भावः न विद्यते कालपरिहीनं यत्र प्रादुर्भवने तदकालपरिहीनं, क्रियाविशेषणमेतत्, 'अति ए पाउब्भवह' अन्तिके-समीपे प्रादुर्भवत, समागच्छतीति भावः ॥

तए णं से पायत्ताणियाहिवती देव सूरियाभेणं देवणं एवं वुत्ते समाणे हट्टतुट्टजावहियए एवं देवा ! तहन्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेति, पडि २ चा जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव मेघोघरसितगंभीरमहुरसद्धा जोयणपरिमंडला सुस्सरा घंटा तेणेव उवागच्छति २ चा तं मेघोघरसितगंभीरमहुरसद्धं जोयणपरिमंडलं सुसरं घटं तिखुत्तो उल्लालेति । तए णं तीसे मेघो-घरसितगंभीरमहुरसद्धाते जोयणपरिमंडलाते सुसरते घंटाए तिक्खुत्तो उल्लालियाए समाणीए से सूरि-याभे विमाणे पासायविमाणणिक्खुडावडियसद्धं घंटापडिसुयासयसहस्ससंकुले जाए यावि होत्था । तए णं ते स्वरियाभविमाणवासिणं बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य एगंतरइपसत्तनिच्चण्णमत्तविसयसुहमुच्छि-

याणं सुसरघंटरवविउलबोल (तुरियचवल) पडिबोहणे कए समाण घोसणकोउहलादिन्नकएगगचिन्न-
उवउत्तमाणसाणं से पायत्ताणीयाहिवई देवे तंसि घंटरवंसि णिसंतपसंतंसि महया महया सद्धणं उग्घोसे-
माणे उग्घोसेमाणे एवं वदासी-हंत सुणंतु भवंतो स्वरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा ये देवीओ
य ! स्वरियाभविमाणवइणो वयणं हियसुहत्थं आणवणियं भो ! सूरियाभे देवे गच्छइ णं भो सूरियाभे देवे
जंबूदीवं २ भारहं वासं आमलकणं नयरीं अंबसालवणं चेइयं समणं भगवं महावीरं अभिवंदए, तंतुब्भेऽवि
णं देवानुप्पिया ! सव्विड्डीए अकालपरिहीणा चेव स्वरियाभस्स देवस्स अंतियं पाउब्भवह ॥ (सू० १२)

‘तए णं से’ इत्यादि ‘जाव पडिसुणिता’ इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् ‘करयलपरिगहिंयं दसनहं सिरसावत्तं
मत्थए अंजलिं कट्टु एवं देवा ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ’त्ति द्रष्टव्यं, ‘तिक्खुत्तो उल्लालेइ’त्ति
त्रिकृत्वः-त्रीन् वारान् उल्लालयति-ताडयति, ततो ‘ण’ मिति वाक्यालङ्कारे तस्यां भयौघरसितगम्भीरमधुरशब्दायां योजनपरि-
मण्डलायां सुस्वराभिधानायां घण्टायां त्रिकृत्वस्ताडितायां सत्यां यत् सूर्याभविमानं (तत्र) तत्प्रासादनिष्कुटेषु च ये आपतिताः शब्दाः-
शब्दवर्गणापुद्गलास्तेभ्यः समुच्छलितानि यानि घण्टाप्रतिश्रुताशतसहस्राणि-घण्टाप्रतिशब्दलक्षानि तैः सङ्कुलमपि जातमभूत्,
किमुक्तं भवति ?-घण्टायां महता प्रयत्नेन ताडितायां ये विनिर्गताः शब्दपुद्गलास्तत्प्रतिघातवशतः सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च दिव्यानु-
भावतः समुच्छलितैः प्रतिशब्दैः सकलमपि विमानमेकयोजनलक्षमानमपि वधिरितमजायत इति ॥ एतेन द्वादशभ्यो योजनेभ्यः
समागतः शब्दः श्रोत्रग्राह्यो भवति, न परतः, ततः कथमेकत्र ताडितायां घण्टायां सर्वत्र तच्छब्दश्रुतिरुपजायते ? इति यच्चोद्यते

तदपाकृतमवसेयं, सर्वत्र दिव्यानुभावतः तथारूपप्रतिशब्दोच्छलने यथोक्तदोषासम्भवात् । 'तए णमि'त्यादि, ततो 'णमि'ति पूर्व-
वत् तेषां सूर्याभेदेवविमानवासिनां बहूनां वैमानिकदेवानां देवीनां च एकान्तेन सर्वात्मना रतौ-रमणे प्रसक्ता एकान्तरतिप्रमक्ता अत एव
नित्यं-सर्वकालं प्रमत्ता नित्यप्रमत्ताः, कस्मादिति चेदत आह-'विसयसुखेषु मूर्च्छिता-अध्युपपन्ना विषयसुखमू-
च्छिता अध्युपपन्नास्ततो नित्यप्रमत्ताः, ततः पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः, तेषां 'सुसरधंदारविउलबोलतुरियचवल-
पडिवोहणे' इति सुस्वराभिधानाया घण्टाया रवस्य यः सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च प्रतिशब्दोच्छलनेन विपुलः-सकलविमानव्यापि-
तया विस्तीर्णो बोलः-कोलाहलस्तेन त्वरितं-शीघ्रं चपलं-आकुलं प्रतिबोधने कृते सति 'घोसणकोउह्लादिन्नकन्नएगगाचित्तउवउत्त-
माणसाणमिति' कीदृग् नाम घोपणं भविष्यतीत्येवं घोषणे कुतूहलेन दत्तौ कर्णौ यैस्ते घोपणकुतूहलदत्तकर्णौ, तथा एकाग्रं-घोषणा-
श्रवणैकविषयं चित्तं येषां ते एकाग्रचित्ताः, एकाग्रचित्तत्वेऽपि कदाचिदनुपयोगः स्यादत आह-उपयुक्तमानसाः, ततः पूर्वपदेन
विशेषणसमासस्तेषां, पदात्यनीकाधिपतिर्देवस्तास्मिन् घण्टारवे 'निसंतपसंतंसी'ति नितरां शान्तो निशान्तः-अत्यन्तमन्दीभूतस्ततः
प्रकर्षेण-सर्वात्मना शान्तः प्रशान्तः, ततश्छिन्नप्ररूढ इत्यादाविव विशेषणसमासस्तस्मिन् महता २ शब्देन उद्धोषयन्नेवमवा-
दीत्-'हन्त सुणंतु' इत्यादि, हन्तेति हर्षे, उक्तं च-'हन्त हर्षेऽनुकम्पायामि'त्यादि, हर्षश्च स्वामिनाऽऽदिष्टत्वात् श्रीमन्महावीरपाद-
वन्दनार्थं च प्रस्थानसमारम्भात्, शृण्वन्तु भवन्तो बहवः सूर्याभविमानवासिनो वैमानिकदेवा देव्यश्च, सूर्याभविमानपतेर्वचनं हितसुखार्थं
हितार्थं सुखार्थं चेत्यर्थः, तत्र हितं जन्मान्तरेऽपि कल्याणावाहं तथाविधकुशलं, सुखं तस्मिन् भवे निरुपद्रवता, आज्ञापयति भो
देवानां मियाः ! सूर्याभो देवो यथा गच्छति भोः ! सूर्याभो देवो ! 'जम्बूद्वीपं द्वीपमि'त्यादि तदेव यावदन्तिके प्रादुर्भवत ॥

तए णं ते स्वरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा देवीओ य पायत्ताणियाहिवइस्स देवस्स अंतिए
एयमहुं सोच्चा णिसम्भ हट्टतुट्ट जावहियया अप्पेगइया वंदणवत्तियाए अप्पेगइया पूयणवत्तियाए अप्पेगइया
सक्कारवत्तियाए एवं संभाणवत्तियाए कोउहलवत्तियाए अप्पे० असुयाइं सुणिस्सामो सुयाइं अट्टाईं हेऊइं पसि-
णाइं कारणाईं वागरणाइं पुच्छिस्सामो, अप्पेगइया स्वरियाभस्स देवस्स वयणमणुयत्तमाणा अप्पे-
गतिया अन्नमन्नमणुयत्तमाणा अप्पेगइया जिणभत्तिरारेणं अप्पेगइया धम्मोत्ति अप्पेगइया जीयमेयंति
कट्टुसिन्विट्ठीए जाव अकालपरिहीणा चेव स्वरियाभस्स देवस्स अंतियं पाउब्भवंति । (सू० १३) । तए णं से स्वरि-
याभे देवे ते स्वरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य अकालपरिहीणा चेव अंतियं पाउ-
भवमाणे पासति पासित्ता हट्टतुट्ट जाव हियए आभिओगियं देवं सदावेति आभिओ० २ सदावित्ता एवं
वयासी-खिप्पांमेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसयसंनिविट्ठं लीलट्टियसालभंजियागं ईहाभियउसभ-
तुरगनरमगरविहगवालगाकिंनररुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्तं खंभुगयवरवरवेइया-
परिगयाभिरामं विज्जाहरजमलयुयलजंतजुत्तंपिव अच्चीसहस्समालिणीयं रूवगसहस्सकलियं भिसमाणं
चक्खुल्लोयणलसं सुहफासं सस्सिसरीयरूवं घंटावल्लिचलियमहुरमणहरसरं सुहं कंतं दरिस्सणिज्जं णिउणो-
चियमिसिमिसिंतमणिरयणघंटियाजालपरिकुसित्तं जोयणसयसहस्सविच्छिण्णं दिव्वं गमणसज्जं सिग्घ-

गमणं णाम दिव्वं जाणं (जाणविमाणं) विउब्वाहि, विउव्वित्ता खिण्णामेव एयमाणत्तिं पच्च-
प्पिणाहि (सू० १४)

‘तए णं ते’ इत्यादि, ततस्ते सूर्याभविमानवासिनो वहवो वैमानिका देवा देव्यश्च पदात्यनीकाधिपतेदेवस्य समीपे
एनम्—अनन्तरोक्तमर्थं श्रुत्वा ‘णिसम्म हट्टु तुडु जाव हियया’ इति यावत्करणात् ‘हट्टुट्टुचित्तमाणंदिया पीइमणा परमसो-
मणास्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया’ इति परिग्रहः, ‘अप्पेगइया वंदणवत्तियाए’ इति अपिः सम्भावनायामेककाः—केचन
वन्दनप्रत्ययं वन्दनम्—अभिवादनं प्रशस्तकायवाग्मनःप्रवृत्तिरूपं तत्प्रत्ययं तत् मया भगवतः श्रीमन्महावीरस्य कर्त्तव्यमि-
त्येवंनिमित्तम्, अयेककाः पूजनप्रत्ययं पूजनं—गन्धमालयादिभिः समभ्यर्चनं अयेककाः सत्कारप्रत्ययं सत्कारः—स्तुत्यादिगुणो-
न्नतिकरणं अयेककाः सन्मानो—मानसः प्रीतिविशेषः, अयेककाः कुतूहलजिनभक्तिरागेण—कुतूहलेन—कौतुकेन कीदृशो भगवान्
सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रीमन्महावीर इत्येवंरूपेण यो जिने—भगवति वर्द्धमानस्वामिनि भक्तिरागो—भक्तिपूर्वकोऽनुरागस्तेन अयेके सूर्याभस्य
वचनम्—आज्ञामनुवर्त्तमानाः अयेककाः अश्रुतानि—पूर्वमनाकर्णितानि स्वर्गमोक्षप्रसाधकानि वचांसि श्रोष्याम इतिबुद्ध्या अयेककाः
श्रुतानि—पूर्वमाकर्णितानि यानि शङ्कितानि जातानि तानि इदानीं निःशङ्कितानि करिष्याम इति बुद्ध्या अयेकका जीतमेतत्—कल्प
एव इतिकृत्वा, ‘सव्विड्डीए’ इत्यादि प्राग्वत् ।

त ए णं से आभिओगिए देवे सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे हट्टु जाव हियए करयलपरिगहियं जाव

पडिसुणेइ जाव पडिसुणेत्ता उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमति अवक्कमिन्ता वेउवियसमुग्घाएणं समोहणइ
२त्ता संखेज्जाइं जाव अहावायेर पोगगले २त्ता अहासुहुमे पोगगले परियाएइ २त्ता दोच्चं पि वेउव्विय-
समुग्घाएणं समोहणित्ता अणेगखंभसयसन्निविट्ठं जाव दिव्वं जाणविमाणं विउव्विउं पवत्ते यावि होत्था ।
तए णं मे आसिओगिए देवे तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स तिदिसिं तओ तिसोवाणपडिरूवए विउव्वति,
तंजहा-पुरच्छिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, तेसिं तिसोवाणपडिरूवगाणं इमे एयारूवे वण्णावासे पणत्ते,
तंजहा-वडरामया णिम्मा रिट्ठामया पतिट्ठाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरुप्पमया फलगा लोहि-
तकूखमइयाओ सुइओ वयरामया संधी णाणागणिमया अवलंबणा अवलंबणवाहाओ य पासादीया
जाव पडिरूवा । तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरओ तोरणे विउव्वति, तोरणा [तेसि णं] णाणा-
मणिमएसु थंभेसु उवंनिविट्ठसंनिविट्ठिविविहमुत्तरोवचिया विविहतारारूवोवचिया [ईहामियउसभ-
तुरगणरसगरविहगवालगा किंनररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचिच्चा खंभुगय(वर)वइरेवेइया-
परिगताभिरामा विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविअच्चीसहस्समालिणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा
भिन्भिसमाणा चखुक्खोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासाइया] जाव पडिरूवा

‘तए णमि’न्यादि ‘अणेगखंभसयसन्निविट्ठ’मिति अनेकेषु स्तम्भशतेषु सन्निविट्ठं, ‘लीलट्टियसालिभंजियाग’मिति लीलया

स्थिता लीलास्थिताः, अनेन तासां पुत्तलिकानां सौभाग्यमावेदयति, लीलास्थिताः शालभञ्जिकाः—पुत्तलिका यत्र तत्तथा 'ईहा-
मियउसभतुरगनरमगराविहगवालगकुंजररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्तिमि'ति ईहामृगा—वृका व्यालाः—स्वापदभुजङ्ग-
ईहामृगः पङ्कडभतुरगनरमगरविहगव्यालकिन्नररुसरभचमरकुंजरवनलतापञ्चलतानां भक्त्या—विच्छित्त्या चित्रम्—आलेखो यत्र तत्तथा,
तथा स्तम्भोद्गतया—स्तम्भोपरिवर्त्तिन्या वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगतं सत् यदभिरामं तत्स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामं,
'विज्जाहरजमलजुगलजंतजुत्तंपिब' इति विद्याधरयोरीयद् यमलयुगलं—समश्रेणीकं द्वन्द्वं विद्याधरयमलयुगलं तच्च तद् यन्त्रं च—
सञ्चरिण्णुपुरुषप्रतिमाद्वयरूपं तेन युक्तं तदेव तथा, अर्चियां—किरणानां सहस्रैर्मालिनीयं—परिचारणीयं अर्चिः सहस्रमालिनीयं, तथा
रूपकसहस्रकालितं, 'भिसमाणंति', दीप्यमानं 'भिब्भिसमानम्' अतिशयेन देदीप्यमानं, 'चक्खुल्लोयणलेसंति' चक्षुः कर्तु-
लोकने लिसतीव—दर्शनीयत्वातिशयात् श्लिष्यतीव यत्र तत्तथा, 'सुहफासंति' शुभः—कोमलः स्पर्शो यस्य तत्तथा, सश्रीकानि—
सशोभाकानि रूपाणि—रूपकाणि यत्र तत् सश्रीकरूपं, 'घण्टावलिचलियमहुसरमणहरसर'मिति घण्टावलेः—घण्टापङ्क्तुर्धातवशेन चलि-
तायाः—कम्पितायाः मधुरः—श्रोत्रप्रियो मनोहरो—मनोनिर्घृतिकरः स्वरो यत्र तत्तथा, चलितशब्दस्य विशेष्यात्परनिपातः प्राकृत-
त्वात्, 'शुभं' यथोदितवस्तुलक्षणोपेतत्वात् 'कान्तं' कमनीयं, तथा 'निउणोचियमिसिमिसितमणिरयण-
घट्टियाजालपरिक्खित्त' मिति त्रिपुणक्रियमुचितानि—खचितानि 'मिसिमिसित'त्ति देदीप्यमानानि मणिरत्नानि यत्र तत्तथा तेन,
'कथंभूतेन ? घण्टिकाजालेन—क्षुद्रघण्टिकासमूहेन परिः—सामस्त्येन क्षिप्तं—व्याप्तं यत्तत्तथा, योजनशतसहस्रविस्तीर्णं—योजनलक्षविस्तारं
'दिव्यं' प्रधानं 'गमनसज्जं' गमनप्रवर्णं शीघ्रगमननामधेयं 'जाणविमाणं' यानरूपं—वाहनरूपं विमानं यानविमानं, शेषं प्राग्वत् ।

‘तेसिं तोरणणं उपिषि’त्यादि सुगमं, नवरं ‘जाव पडिख्वा’ इति यावच्छब्दकरणात् ‘घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निपंका निः’ इति दण्डच्छाया समिरीया सउज्जोया पासाइयो दरिसणिज्जा अभिख्वा ’ इति द्रष्टव्यं । ‘तेसिं णमि’त्यादि, तेषां तोरणानामुपरि बहवः कृष्णचामरयुक्ता ध्वजाः कृष्णचामरध्वजाः, एवं बहवो नीलचामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हरितचामरध्वजाः, शुकचामरध्वजाः, रुक्मभूता एते सर्वेऽपीत्यत आह—अञ्छा—आकाशस्फटिकवदतिनिर्मलाः श्लक्ष्णाः—श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापिताः ‘रूपपट्टा’ इति रूपयो—रूपयमयो रत्नमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूपपट्टाः ‘वहरदंहा’ इति वज्रो—वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्टमध्यवर्त्ती येषां ते वज्रदण्डाः, तथा जलजानामिव—जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो न तु कुद्रव्यगन्धसन्निधौ यो गन्धः स जलजामलगन्धः स विद्यते येषां ते जलजामलगन्धिकाः, अत एव सुरभ्याः ‘प्रासादीया’ इत्यादिविशेषणचतुष्टयं प्रागन्त । ‘तेसिं ण’मित्यादि, तेषां तोरणानामुपरि बहूनि छत्रातिच्छत्राणि—छत्रात्—लोकप्रसिद्धात् एकसङ्ख्याकात् अतिशयीनि छत्राणि उपर्येधोभावेन द्विसङ्ख्याकानि निसङ्ख्याकानि वा छत्रातिच्छत्राणि, बाह्यपताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः पताकातिपताकाः, बहूनि वण्ययुगलानि, बहूनि चामरयुगलानि, बहव उत्पलहरताः—उत्पलाख्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः, एवं बहवः पद्महस्तकाः नलिनहस्तकाः सुभगहस्तकाः सौगन्धिकहस्तकाः शतपत्रहस्तकाः सहस्रपत्रहस्तकाः, पद्मादिविभागव्याख्यानं प्राग्वत्, एते च छत्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि रत्नमया अच्छा—आकाशस्फटिकवदतिनिर्मला यावत्करणात् ‘सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निपंका निः’ इति दण्डच्छाया सपभा समिरीया पासाइया दरिसणिज्जा अभिख्वा ’ इति परिग्रहः । ‘तस्स णमि’त्यादि, तस्स णमिति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्य अन्तः—मध्ये बहुसप्तः सन् रमणीयो बहुरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, किंविशिष्टः ? इत्याह—

से जहाणामए आलिङ्गपुक्खरे ति वा मुङ्गपुक्खरे इ वा सरतले इ वा करतले इ वा चंदमंडले इ
 वा सूरमंडले इ वा आर्यसमंडले इ वा उरब्भचम्मे इ वा (वसहचम्मे इ वा) वराहचम्मे इ वा सीह-
 चम्मे इ वा वग्घचम्मे इ वा मिगचम्मे इ वा (छगलचम्मे इ वा) दीवियचम्मे इ वा अणेगसंकुकीलगसह-
 स्सवितए णाणाविहपंचवन्नेहिं मणीहिं उवसोभिते आवडपच्चावडसे ढिपसेढिसोत्थिय (सोवत्थिय) पूसमाण-
 ग (वद्धमाणग) मच्छंडगमगरंडगजारामाराफुल्लवलि वपउमपत्तसागरतरंगवसंतलयपउमलयभात्तिचिचोहिं
 सच्छाएहिं सप्पमेहिं समरीइएहिं सउज्जोएहिं णाणाविहपंचवणेहिं मणीहिं उवसोभिएहिं तंजहा—किण्हेहिं
 णीलेहिं लोहिएहिं हालिदेहिं सुक्खिहेहिं, तत्थ णं जे ते किण्हा मणी तेसिणं मणीणं इमे एतारूवे
 वण्णावासे पणत्ते, से जहानामए जीमूतए इ वा अंजणे इ वा खंजणे इ वा कज्जले इ वा गवले इ वा
 गवलगुलिया इ वा भमरे इ वा भमरावलिया इ वा भमरपतंगसारे ति वा जंबूफले ति वा अट्टारिट्ठे इ
 वा परहुते इ वा गए इ वा गयकलभे इ वा किण्हसप्पे इ वा किण्हकसरे इ वा आगासथिगगले इ वा
 किण्हामोए इ वा किण्हकणवीरे इ वा किण्हबंजुजीवे इ वा, भवे एयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समट्ठे,
 (ओवम्मं समणाउसो !) तेणं किण्हा मणी इत्तो इट्ठतराए चेव मणामतराए चेव मणुण्णतराए
 चेव वण्णेणं पणत्ता । तत्थ णं जे ते नीला मणी तेसि णं मणीणं इमे एयारूवे वण्णावासे पणत्ते,

से जहानामए भिंगे इ वा भिंगपत्तेइवा सुएइवा सुयपिच्छेइवा चासेइवा चासपिच्छेइवा णीली इ वा
णीलीभेदे इ वा णीलीगुलिया इ वा सामा इ वा उच्चन्ते इ वा वणराती इ वा हलधरवसणे इ वा
मोरगभीवा इ वा अयसिकुसुमे इ वा बाणकुसुमे इ वा अंजणकेसियाकुसुमे इ वा नीलुप्पले इ वा
णीलासोगे इ वा णीलंबंधुजीवे इ वा णीलकणवीरे इ वा, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समंठे, ते णं
णीला मणी एत्तो इट्ठतराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ता । तत्थ णं जे ते लोहियगा मणी तेसि णं मणीणं
इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहाणामए उरब्भरुहिरे इ वा ससरुहिरे इ वा नररुहिरे इ वा वराहरुहिरे
इ वा (महिसरुहिरे इवा) वालिंदगेवे इ वा बालदिवाकरे इ वा संझब्भरागे इ वा गुंजद्धरागे इ वा जासु-
अणकुसुमे इ वा किंसुयकुसुमे इ वा पालियायकुसुमे इ वा जाइहिं गुलए ति वा सिलप्पवाले ति वा
पवालअंकुरे इ वा लोहियक्खमणी इ वा लक्खारसगे ति वा किमिरागकंबले ति वा चीणपिट्ठरासी
ति वा रत्तुप्पले इ वा रत्तासोगे ति वा रत्तकणवीरे ति वा रत्तबंधुजीवे ति वा, भवेयारूवे सिया ?, णो
इण्ठे समंठे. ते णं लोहिया मणी इत्तो इट्ठतराए चेव जाव वण्णेणं पं० । तत्थ णं जे ते हालिद्धा
मणी तेसिणं मणीणं इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते- से जहाणामए चंपे ति वा चंपछल्ली
ति वा (चंपगमेए इ वा) हल्लिद्धा इ वा हल्लिद्धाभेदे ति वा हल्लिद्धगुलिया ति वा हरियालिया

वा हरियालभेदे ति वा हरियालगुलिया ति वा चिउरे इ वा चिउरंगराते ति वा वरकणगे
 इ वा वरकणगनिघसे इ वा [सुवणसिण्याए ति वा] वरपुरिसवसणे ति वा अल्लकीकुसुमे ति वा
 चंपाकुसुमे इ वा कुहंडियाकुसुमे इ वा तडवडाकुसुमे इ वा घोसेडियाकुसुमे इ वा सुवणकुसुमे इ वा
 सुहिरणकुसुमे ति वा कोरंटवरमल्लदामे ति वा बीयो (यकुसुमे) इ वा पीयासोगे ति वा पीयकणवीरे
 ति वा पीयबंधुजीवे ति वा, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समंठे, ते णं हालिद्दा मणी एत्तो इट्टतराए चेव
 जाव वण्णेणं पणत्ता । तत्थ णं जे ते सुक्खिद्धा मणी तेसिणं मणीणं इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते ।
 से जहानामए अंके ति वा संखे ति वा चंदे ति वा कुंदे ति वा दंते इ वा (कुमुदोदकदयरयदहिघणगोक्खी-
 रपूर) हंसावली इ वा कौंचावली ति वा हारावली ति वा चंदावली ति वा सारतियबलाहए ति वा धंतधोय-
 रुपपट्टे इ वा सालिपिट्ठरासी ति वा कुंदपुप्फरासी ति वा कुमुदरासी ति वा सुक्कच्छिवाडी ति वा पिहुणमिं-
 जिया ति वा भिसे ति वा मुणालिया ति वा गयंदे ति वा लवंगदलए ति वा पौडारियदलए ति वा सेया-
 सोगे ति वा सेयकणवीरे ति वा सेयबन्धुजीवे ति वा, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समंठे, ते णं
 सुक्खिद्धा मणी एत्तो इट्टतराए चेवं जाव वन्नेणं पणत्ता ।

‘से जहानामए’ इत्यादि, तत्-सकललोकप्रसिद्धं ‘यथे’ति दृष्टान्तोपदर्शने ‘नामे’ति शिष्यामन्त्रणे, ‘ए’ इति वाक्यालङ्कारे,

‘आलिङ्गपुङ्खरे इ वे’ति आलिङ्गे-सुरजनानामा वाद्यविशेषः तस्य पुङ्करं-चर्मपुटं तत्किलात्यन्तसपामिति तेनोपमा क्रियते, इति-
शब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तिद्योतकाः, वाशब्दाः समुच्चये, मृदङ्गेने लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्यै पुङ्करं मृदङ्गपुङ्करं
‘परिपूर्णं’ पानीयेन भृतं तडाकं सरस्तस्य तलम्-उपरितनो भागः सरस्तलं, करतलं प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलं च यद्यपि तत्त्व-
वृत्त्या उक्तानीकृतार्द्धकपित्थाकारं पीठप्रासादापेक्षया वृत्तालेखमिति तद्वतो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल
इति तदुपादानं, आदर्शमण्डलं सुप्रसिद्धं, ‘उरब्धचर्म्मे इ वे’त्यादि, अत्र सर्वत्रापि ‘अणेगसंकुलीलगसहस्रवितते’ इति विशेषण-
योगः, उरभ्रः-ऊरणः, वृषभवराहसिंहव्याघ्रच्छगलाः प्रतीताः द्वीपी-चित्रकः, एतेषां प्रत्येकं चर्म अनेकैः शङ्खप्रमाणैः कीलक-
सहस्रैः, महद्भिर्हि कीलकैस्ताडितं प्रायो मध्ये क्षामं भवति, तथारूपताडासम्भवात् अतः शङ्खग्रहणं, ‘विततं’ विततीकृतं ताडितमिति
भावः, यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि यानविमानस्यान्तर्वहुसमो भूमिभागः, पुनः कथम्भूत इत्याह-‘णणाविहपंचवन्नेहिं
मणीहिं उवसोभिते’ नानाविधाः-जातिभेदानानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्त्वरूपशोभितः, कथम्भूतैरित्याह-‘आवडे’ इत्यादि,
आवर्त्तदीनि मणीनां लक्षणानि, तत्रावर्त्तः प्रतीतः एकस्यावर्त्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्त्तः प्रत्यावर्त्तः श्रेणिः-तथाविधविन्दुजा पङ्क्ति-
स्तस्याश्च श्रेण्यो च निर्गता अन्या श्रेणिः सा प्रश्रेणिः स्वस्तिकः प्रतीतः सौवस्तिकपुष्पमाणवौ लक्षणविशेषौ लोकात्प्रत्येतव्यौ
वर्द्धमानकं-शरावसम्पुटं मत्स्यकाण्डकमकरकाण्डके प्रतीते ‘जारमारोति’ लक्षणविशेषौ सम्यग्मणिलक्षणवेदिनो लोकाद्भेदितव्यौ,
पुष्पावल्लिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापत्रलताः सुप्रतीताः तासां भक्त्या-विच्छिन्त्या चित्रम्-आलेखो येषु ते आवर्त्तप्रत्यावर्त्त-
श्रेणिप्रश्रेणिस्वस्तिकसौवस्तिकपुष्पमाणववर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकरकाण्डकजारमारपुष्पावल्लिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापत्रलताभ-

क्तिचित्रास्तेः, किमुक्तं भवति ?—आवर्त्तादिलक्षणोपेतैः, तथा सच्छायैः सती-शोभना छाया-निर्मलत्वरूपा येषां ते सच्छायाः,
 तथा मती-शोभना प्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः तैः, 'समरीइएहि' इति समरीचिकैः—बहिर्विनिर्गतकिरणजालसहितैः सोद्योतैः—
 बहिर्व्यवस्थितप्रत्यासन्नवस्तुस्तोमप्रकाशकरोद्योतसहितैः एवम्भूतैर्नानाजातीयैः पञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः, तानेव पञ्चवर्णानाह-
 'तंजना-कण्ठेहि' इत्यादि सुगमं, 'तत्र' तेषां पञ्चवर्णानां मणीनां मध्ये 'णमि'ति वाक्यालङ्कारे, ये ते कृष्णा मणयः,
 ते कृष्णमणय इत्येव सिद्धे ये इति वचनं भाषाक्रमार्थं, तेषां 'णमि'ति पूर्ववत्, अयम्—अनन्तरमुद्दिश्यमान एतद्वृत्तः—अनन्तरमेव
 ब्रक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णवासां—वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'से जहानामए' इत्यादि, स यथा नाम 'जीमूत' इति जीमूतो—
 यलाहकः, स चेह प्राट्प्रारम्भसमये जलभृतो वेदितव्यः, तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्भवात्, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुनामपरिसमा-
 सिद्योक्तः, वाशब्द उपमानान्तरापेक्षया समुच्चये, एवं सर्वत्र, अञ्जनं—सौवीराञ्जनं रत्नविशेषो वा, खञ्जनं—दीपमल्लिकामलः,
 कज्जलं—दीपशिखापतितं, मषी—तदेव कज्जलं ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण घोलितं मसीगुलिका—घोलितकज्जलगुटिका, कचित्
 'मसी' इति वा मसीगुलिया 'इति न दृश्यते, 'गवलं' माहिषं शृङ्गं तदपि चोपरितनत्वभागापसारेण द्रष्टव्यं, तत्रैव विशिष्टस्य
 कालिन्नः सम्भवात्, तथा तस्यैव माहिषशृङ्गनिविडतरसारनिर्वर्त्तिता गुटिका गवलगुटिका भ्रमरः—प्रतीतः भ्रमरावली—भ्रमर-
 पङ्क्तिः भ्रमरपतङ्गसारः—भ्रमरपक्षान्तर्गतो विशिष्टकालिमोपचितप्रदेशः, जम्बूफलं प्रतीतं, आर्द्रीरिष्टकः—कोमलः काकः, परपुष्टः—
 कोकिलः, गजो गजकलभश्च प्रतीतः, कृष्णसर्पः—कृष्णवर्णसर्पजातिविशेषः, कृष्णकेशरः—कृष्णबकुलः 'आकाशथिमलं' शरदि
 भेद्यविनिर्मुक्तमाकाशखण्डं, तद्धि कृष्णमतीव प्रतिभातीति तदुपादानं, कृष्णाशोककृष्णकणवीरकृष्णवन्धुजीवाः अशोककणवीरवन्धु-

जीववृक्षभेदाः, अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति ततः शेषवर्णव्युदासार्थं कृष्णग्रहणं, एतावत्युक्ते त्वरावानिव शिष्यः पृच्छति-
' भवे एयाख्वे ' इति भवेत् मणीनां कृष्णो वर्णः ' एतद्रूपो ' जीमूतादिरूपः ?, स्वरिराह- ' नायमर्थः समर्थः ' नायमर्थ उपपन्नो,
यदुत-एवम्भूतः कृष्णो वर्णो मणीनामिति, यद्येवं तर्हि किमर्थं जीमूतादीनां दृष्टान्तत्वेनोपादानमत आह-औपम्यम्-उपमामात्रमेतत्
उदितं हे श्रमण आयुष्मन् !, यावता पुनस्ते कृष्णा मणय ' इतो ' जीमूतादेरिष्टतरका एव-कृष्णेन वर्णेन अभीप्सिततरका एव,
तत्र किञ्चिदकान्तमपि केषाञ्चिदिष्टतमं भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छिद्यर्थमाह- ' कान्ततरका एव ' अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोप-
चिततया जीमूतादेः कमनीयतरकाः, अत एव मनोज्ञतरका एव-मनसा ज्ञायते-अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविषयीक्रियते इति मनोज्ञ-
मनोऽनुकूलं ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्स्ययः, तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिन्मध्यमं भवेत्, ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह- ' मन आय-
तरका एव ' द्रष्टृणां मनांसि आसुवन्ति-आत्मवशां नयन्तीति मनआपास्ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्स्ययः, प्राकृतत्वाच्च प्रकारस्य
मकारे मणामतरा इति भवति । तथा ' तत्थ णमि'त्यादि, तत्र तेषां मणीनां मध्ये ये ते नीला मणयस्तेषामयमेतद्रूपो वर्णावासो-
वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- ' से जहानामए ' इत्यादि स यथा नाम भुङ्गः-कीटविशेषः पक्ष्मलः ' भृङ्गपत्रं ' तस्यैव भृङ्गभि-
धानस्य कीटविशेषस्य पक्ष्मः, शुकः-कीरः, शुकपिच्छं-शुकस्य पत्रं, चापः-पक्षिविशेषः, ' चापपिच्छं ' चापपक्षः, नीली प्रतीता,
नीलीभेदो-नीलीच्छेदः, नीलीगुलिका-गुलिकाद्रव्यगुटिका, श्यामाको-धान्याविशेषः, ' उच्चंतगो ' दन्तरागः, वनराजी प्रतीता,
हलधरो-बलदेवस्तस्य वसनं हलधरवसनं, तच्च किल नीलं भवति सदैव तथास्वभावतया, हलधरस्य नीलवस्त्रपरिधानात्,
मयूरग्रीवापारापतग्रीवाअतसीकुसुमवाणवृक्षकुसुमानि प्रतीतानि, इत ऊर्द्धं कचिद् ' इंदनीले इ वा महानीले इ वा मरगते

इ वा ' इति दृश्यते तत्रेन्द्रनीलमहानीलमरकता रत्नविशेषाः प्रतीताः, अञ्जनकेशिका-वनस्पतिविशेषस्तस्य कुसुममञ्जनकोसिकाकुसुमं, नीलोत्पलं-कुवल्यं, नीलाशोककणवीरनीलबन्धुजीवाअशोकादिदृष्टविशेषाः, ' भवेयारूवे ' इत्यादि प्राग्वद् व्याख्येयं । तथा ' तस्य णमि'त्यादि, ' तत्र ' तेषां मणीनां मध्ये ये ते लोहिता मणयस्तेषामयमेतद्रूपो वर्णवासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- ' से जहानामए ' इत्यादि, तद्यथा नाम शशकरुधिरं उरभ्रः-ऊरणस्तस्य रुधिरं, वराहः-शूकरस्तस्य रुधिरं, मनुष्यरुधिरं महिषरुधिरं च प्रतीतं, एतानि हि किल शेषरुधिरेभ्यो लोहितवर्णोत्कटानि भवन्ति तत एतेषामुपादानं, बालेन्द्रगोपकः-सद्योजातेन्द्रगोपकः स हि प्रष्टुः सन्नीषत्पाण्डुरो रक्तो भवति ततो बालग्रहणं, इन्द्रगोपकः-प्रथमप्राष्टकालभावी कीटविशेषः, बालदिवाकरः-प्रथममुदच्छन् सूर्यः, सन्ध्याभ्ररागो-वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अभ्ररागः, गुञ्जा-लोकप्रतीता तस्यार्द्धे रागो गुञ्जार्द्धरागः, गुञ्जाया हि अर्द्धमतिरक्तं भवति अर्द्ध चातिकृष्णमिति गुञ्जार्द्धग्रहणं, जपाकुसुमर्किसुकुसुमपारिजातकुसुमजात्यहिङ्गुला लोकप्रसिद्धाः, शिलाप्रवालं-प्रवालनामा रत्नविशेषः प्रवालाङ्कुरः-तस्यैव रत्नविशेषस्य प्रवालस्याङ्कुरः, स हि तत्प्रथमोद्भूतत्वेनात्यन्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं, लोहि-ताक्षमणिर्नाम रत्नविशेषः, लाक्षारसकृमिरागरक्तकम्बलचीनपिष्टराशिरक्तोत्पलरक्तशोककणवीररक्तबन्धुजीवाः प्रतीताः, ' भवे-यारूवे ' इत्यादि प्राग्वत् । ' तस्य णमि'त्यादि, ' तत्र ' तेषां मणीनां मध्ये ये हरिद्रा मणयस्तेषामेतद्रूपो वर्णवासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- ' से जहानामए ' इत्यादि, स यथानाम चम्पकः सामान्यतः सुवर्णचम्पको दृक्षः, चम्पकच्छल्ली-सुवर्णचम्पकत्वक्, चम्पकभेदः-सुवर्णचम्पकच्छेदः, हरिद्रा प्रतीता, हरिद्राभेदो-हरिद्राच्छेदः, हरिद्रागुटिका-हरिद्रासारनिर्वर्तिता गुटिका, हरितालिका-पृथिवीविकार-रूपा प्रतीता हरितालिकाभेदो-हरितालिकाच्छेदः, हरितालिकागुटिका-हरितालिकासारनिर्वर्तिता गुलिका, चिकुरो-रागद्रव्यविशेषः,

त्रिकुराङ्गरागः—चिकुरसंयोगनिर्मितो वत्सादौ रागः, वरकनकस्य—जात्यसुवर्णस्य यः कषपट्टके निर्घर्षः स वरकनकनिर्घर्षः वरपुरु-
पो—वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषवसनं, तच्च किल पीतमेव भवतीति तदुपादानं, अल्लकीकुसुमं लोकतोऽवसेयं, चम्पककुसुमं—सुवर्ण-
चम्पकपुष्पं कूष्माण्डीकुसुमं—पुष्पफलीकुसुमं, कोरण्टकः—पुष्पजातिविशेषः तस्य दाम कोरण्टकदाम तडवडा—आउली तस्याः कुसुमं
तडवडाकुसुमं, योशातकीकुसुमं सुवर्णयूथिकाकुसुमं च प्रतीतं, सुहिरण्यका—वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहिरण्यकाकुसुमं, वीयको-
वृक्षः प्रतीतः तस्य कुसुमं वीयककुसुमं, पीताशोकपीतकणवीरपीतवन्धुजीवाः प्रतीताः, 'भवेयारूवे' त्यादि प्राग्वत् । 'तत्थ णमि'—
त्यादि, 'तत्र' तेषां मणीनां मध्ये ये शुक्ला मणयस्तेषामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा 'से जहानामए' इत्यादि,
स यथानाम 'अङ्गणे' रत्नविशेषः, शङ्खचन्द्र (दत्तकुन्द) कुमुदोदकोदकरजोदधिधनगोक्षीरपूरकौश्चावलिहारावलिहंसावलिवलाका-
वलयः प्रतीताः, चन्द्रावली—तडागादिषु जलमध्यप्रतिविम्बितचन्द्रपङ्क्तिः, 'सारइयवलाहगे' इति वा 'शारदिकः—शरत्काल-
भावी वलाहको—मेघः, 'धन्तथोयरुपपट्टे' इवेति 'ध्मातः—अग्निसम्पर्केण निर्मलीकृतो धौतः—भूतिस्वरण्टितहस्तसंतर्जनेन अतिनि-
शितीकृतो यो रूप्यपट्टो—रजतपत्रकं स ध्मातधौतरूप्यपट्टः, अन्ये तु व्याचक्षते—ध्मातेन—अग्निसंयोगेन यो धौतः—शोधितो रूप्यपट्टः
स ध्मातधौतरूप्यपट्टः, शालिपिट्टराशिः—शालिक्षोदपुञ्जः, कुन्दपुष्परशिः कुमुदराशिश्च प्रतीतः, 'सुक्कळेवाडिया इ वे' ति छेवाडिनाम—
वल्लीदिफालिका सा च कचिदेशविशेषे शुष्का सती अतीव शुक्ला भवति ततस्तदुपादानं, 'पेहुणमिजिया इवेति' पेहुणं—मयूरपिच्छं तन्मध्य-
वर्त्तिनी पेहुणमिजिका सा चातिशुक्लेति तदुपन्यासः, 'विसं' पद्मनीकन्दः, 'मृणालं' पद्मतन्तु गजदन्तलवङ्गदलपुण्डरीकदलश्वेताशो-
कश्वेतकणवीरश्वेतवन्धुजीवाः प्रतीताः, 'भवेयारूवे सिया' इत्यादि प्राग्वत् । तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपं सम्प्रति गन्धस्वरूपं प्रतिपादनार्थमाह—

तेसि णं मणीणं इमेयारूवे गंधे पणत्ते, से जहानामए कोट्टपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा चोयपुडाण वा चंपापुडाण वा दमणापुडाण वा कुंकुमपुडाण वा चंदणपुडाण वा उसीरपुडाण वा मरु-
 आपुडाण वा जातिपुडाण वा जूहियापुडाण वा मल्लियापुडाण वा प्हाणमल्लियापुडाण वा केतगिपुडाण
 वा पाडलिपुडाण वा णोमालियापुडाण वा अगुरुपुडाण वा लवंगपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा वासपु-
 डाण वा अणुसायंसि वा ओभिज्जमाणाण वा कोट्टिज्जमाणाण वा भंजिज्जमाणाण वा उक्किरिज्जमाणाण वा
 विक्किरिज्जमाणाण वा परिभुज्जमाणाण वा परिभाइज्जमाणाण वा भंडाओ वा भंडं साहरिज्जमाणाण
 वा ओराला मणुणा मणहरा घाणमणनिव्वुतिकरा सब्वतो समंता गंधा अभिनिस्सवंति, भवेयारूवे,
 सिया?, णो इण्ठे सम्ठे, ते णं मणी एत्तो इट्ठतराए चेव गंधेणं पन्नत्ता ।

‘तेसि णमि’त्यादि, तेषां मणीनामयमेतद्रूपो गन्धः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, प्राकृतत्वात् ‘से’ इति बहु-
 वचनार्थः प्रतिपत्तव्यः, ते यथा नाम गन्धा अभिनिर्गच्छन्तीति सम्बन्धः, कोष्ठं—गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोष्ठपुटास्तेषां, वाशब्दाः
 सर्वत्रापि समुच्चये, इह एकस्य पुटस्य प्रायो न तादृशो गन्ध आयाति, द्रव्यस्याल्पत्वात्, ततो बहुवचनं, तगरमपि गन्धद्रव्यं,
 एलाः प्रतीताः, चोयं—गन्धद्रव्यं चम्पकदमनकुङ्कुमचन्दनोशीरमरुकजातीयधिकामल्लिकास्नानमल्लिकैकेतकीपाटलीनवमालिकाऽगु-
 रलवङ्कुसुमवासकर्पूराणि प्रतीतानि, नवरमुशीरं—वीरर्णमूलं स्नानमल्लिका—स्नानयोग्यो मल्लिकाविशेषः, एतेषां पुटानाम-

नुवाते-आध्यायकविवक्षितपुरुषाणामनुकूले वाते वाति सति उद्भिद्यमानानामुद्वाद्यमानानां वाशब्दः सर्वत्रापि समुच्चये 'कु-
द्विज्जमाणाण वा' इति इह पुटैः परिमितानि यानि कोष्ठादीनि गन्धद्रव्याणि तान्यपि परिमेये परिमाणोपचारात् कोष्ठपुटादीनीत्यु-
च्यन्ते तेषां कुट्ट्यमानानाम्-उदूखले खुद्यमानानां 'भंजिज्जमाणाण वा' इति श्लक्ष्णखण्डीक्रियमाणानां 'एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादिद्रव्या-
णामवसेयं, तेषामेव प्रायः कुट्टनश्लक्ष्णखण्डीकरणसम्भवात्, न तु यूथिकादीनां, 'उक्किरिज्जमाणाण वा' इति क्षुरिकादिभिः कोष्ठादिपुटानां
कोष्ठादिद्रव्याणां वा उत्तकीर्यमाणानां 'विक्किरिज्जमाणाण वा' इति विकीर्यमाणानामितस्ततो विप्रकीर्यमाणानां 'परिशुज्जमाणाण
वा' परिभोगाय उपयुज्यमानानां, कचित् 'परिभाइज्जमाणाण वा' इति पाठस्तत्र परिभाइज्जमाणानां-पार्श्ववर्त्तिभ्यो मनान् दीय-
मानानां, 'भंडाओ भंडं साहरिज्जमाणाण वा' इति भाण्डात्-स्थानादेकस्मादन्यद् भाण्डं-भाजनान्तरं संहियमाणानां उदाराः-
स्फारास्ते चामनोज्ञा अपि स्युरत आह-मनोज्ञा-मनोऽनुकूलाः तच्च मनोज्ञत्वं कुत इत्याह-मनोहराः-मनो हरन्ति-आत्मवशं नयन्तीति
मनोहराः, इतस्ततो विप्रकीर्यमाणेन मनोहरत्वं, कुतः ? इत्याह-घ्राणमनोनिवृत्तिकराः, एवंभूताः सर्वतः-सर्वासु दिक्षु समन्ततः-
सामस्त्येन गन्धा अभिनिस्सरन्ति, जिघ्रतामभिमुखं निस्सरन्ति, कचित् 'अभिनिस्सवन्तीति' पाठः, तत्रापि स एवार्थो नवरमभितः
स्रवन्तीति शब्दसंस्कारः, एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति-'भवेयारूवे सिया' स्यादेतत् यथा भवेद् एतद्रूपस्तेषां मणीनां गन्धः ?, स्मरि-
राह-'नो इण्ठे समट्टे' इत्यादि प्राग्वत् ।

तेसि णं मणीणं इमेयारूवे फासे पणन्ते, से जहानामए आइणेति वा रूपेति वा बूरे इ वा णवणी-

ए इ वा हंसगम्भतूलिया इ वा सिरीसकुसुमनिचये इ वा बालकुसुमपत्रासी ति वा, भवेयारूवे सिया?,
णो इण्ठे सम्ठे, ते णं मणी एत्तो इट्ठराए चेव जाव फासेणं पन्नत्ता ॥

‘तेसि णमि’त्यादि, तेषां ‘णमि’ति प्राग्वन्मणीनामयमेतद्रूपः स्पर्शः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, तद्यथा—
अजिनकं—चर्ममयं वस्त्रं रुतं—प्रतीतं दूरो—वनस्पतिविशेषः नवनीतं—अक्षणं हंसगर्भतूलीशिरीपकुसुमनिचयाश्च प्रतीताः, ‘बालकुसुदंप-
त्रासी इव’ इति बालानि—अचिरकालजातानि यानि कुमुदपत्राणि तेषां राशिर्वालकुमुदपत्रराशिः, कचिद्‘बालकुसुमपत्रराशिः’ इति
पाठः, ‘भवे एयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

तए णं से आभियोगिणं देवे तस्स दिवस्स जाणविमाणस्य बहूमज्झदेसभागे एत्थ णं महं पिच्छावरमं-
डवं विउब्बइ अणेगखंभसयसंनिविट्ठं अब्भुग्गयसुकयवरवेइयातोरणवररइयसालभंजियागं सुसिलिट्ठ-
विस्सिट्ठलट्ठसंठियपसत्थेवल्लियविमलखंभं णाणाप्रणि [कणगरयण] खविचयउज्जलबहुन्मसमसुविभ-
त्तेदसभाइए ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवाल्लगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलपउमलयभत्तिचित्तं
कंचणमणिरयणथूभियागं णाणाविहंपंचवण्णधंटापडागपरिमंडियगसिहरं चवलं मरीतिकवयं वि-
णिम्मयंतं लाउल्लोइयमहिं गोसीस [सरस] रत्तचंदणदइरदिन्नपंचंगुलितलं उवाचियचंदणकलसं चंदण-
घडसुकयतोरणपडिडुवारदेसभागं आसत्तोसत्तविउलवट्ठवगधारियमल्लुदामकलावं पंचवण्णसरससुरभि-

मुक्कपुष्पफुण्डुजोवयारकलियं कालागुरुयवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूमधमधंतगंछुद्धुयामिरामं सुगंधवरगंधियं गंधव-
 द्विभूतं दिव्वं तुडियसदसंपणाइयं अच्छरगणसंपविकिण्णं पासाइयं दरिसणिज्जं जाव पडिरूवं । तस्स णं
 पिच्छाधरमंडवस्स बहुससरमणिज्जभूमिभागं विउव्वति जाव मणीणं फासो । तस्स णं पेच्छाधरमंडवस्स
 उल्लोयं विउव्वति पउमलयभत्तिचित्तं जाव पडिरूवं । तस्स णं बहुससरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुभज्ज-
 देसभाए एत्थ णं महं एगं वइरामयं अक्ख्वाडगं विउव्वति । तस्स णं अक्ख्वाडयस्स बहुभज्जदेसभागे
 एत्थ णं महं गं मणिपेढियं विउव्वति अट्टजोयणाइं आयासविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं सर्व्वं
 मणिमयं अच्छं सण्हं जाव पडिरूवं । तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं महं गं सिंहासणं विउव्वइ,
 तस्स णं सिंहासणस्स इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते-तवणिज्जमया चक्कला रययामया सीहा
 सोवणिणया पाया णाणामणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणयमयाइं गत्ताइं वइरामया संधी णाणामणिम-
 ये वेच्चे, से णं सिंहासणे इहामियउसमतुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुसरभचमरकुंजरवणलयपउ-
 मलयभत्तिचित्तं [सं]सारसारोवचियमणिरयणपायवीढे अच्छरगमिउमसुरगणवतयकुसंतल्लिम्बकेसरपच्च-
 त्थुयाभिरामे सुविरइयरयत्ताणे उवचियखोमदुगुल्लुपट्टपडिच्छायणे रत्तंसुअसंबुए सुरम्भे आईणगरूय-
 बूरणवणीयतूलफासे मउए पासाइए ४ ।

'तए णमि'त्यादि, ततः स आभियोगिको देवस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महत्येक्षागृहमण्डपं विकु-
 र्वति, कथयभूतमित्याह—अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टं तथा अभ्युद्गता—अत्युत्कटा सुकृता—सुष्ठु निष्पादिता वरवेदिकानि तोरणानि वरर-
 चिताः शालभञ्जिकाश्च यत्र तदभ्युद्गतसुकृतवरवेदिकतोरणवररचितशालभञ्जिकाकं, तथा सुश्लिष्टा विशिष्टा लष्टसंस्थिताः—मनोज्ञ-
 संस्थानाः प्रशस्ताः—प्रशस्तवास्तुलक्षणोपेता वैडूर्यविमलस्तम्भा—वैडूर्यरत्नमया विमलाः स्तम्भा यत्र तत् सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रश-
 स्तवैडूर्यविमलस्तम्भं, तथा नाना मणयः खचिता यत्र भूमिभागे स नानामणिखचितः सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य पाक्षिकः परनिपातः
 नाणामणिखचित उज्ज्वलो बहुसमः—अत्यन्तसमः सुविभक्तो भूमिभागो यत्र तत् नानामणिखचितोज्ज्वलबहुसमसुविभक्तभूमिभागं, तथा
 इहामृगा—वृकाः ऋषभतुरगनरमगरविहगाः प्रतीताः व्यालाः—स्वापदभुजगाः किंनरा—व्यन्तरविशेषाः रुरवो—मृगाः सरभाः—आटव्या
 महाकायाः पशवः चमरा—आटव्या गावः कुञ्जरा—दन्तिनः वनलता—अशोकादिलताः पद्मलताः—पद्मिन्यः एतासां भक्त्या—विच्छिन्न्या
 चित्रम्—आलेखो यत्र तदिहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रं, तथा स्तम्भो-
 द्रतया—स्तम्भोपरिवर्त्तिन्या वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगतं सद् यदभिरामं तत् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामं, 'विज्ञाहरजम-
 लजुगलजन्तजुचं' पिव अक्षीसहस्रमालिणीय'मिति विद्या धरन्तीति विद्याधरा—विशिष्टविद्याशक्तिमन्तः तेषां यमलयुगला-
 नि—समानशीलानि द्वद्धानि तेषां यन्त्राणि—प्रपञ्चविशेषास्तैर्युक्तमिव अर्चिषां—मणिरत्नप्रभाज्ज्वालानां सहस्रमालिनीयं—परिचा-
 रणीयं, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम अत्यद्भुतमणिरत्नप्रभाजैलराकलितमिव भाति यथा नूनमिदं न स्वाभाविकं, किन्तु
 विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषप्रपञ्चप्रभावितमिति, 'स्वगसहस्रकलितं भिसिमाणं भिन्निममाणं चक्रलुहोयणलेसं सुहफासं सस्सि-

रीयरूढमिति प्राग्वत्, कचिदेतन्न दृश्यते, 'कञ्चणमणिरयणथूभियाग'मिति काञ्चनं च मणयश्च रत्नानि च काञ्चनमणिर-
त्नानि तेषां-तन्मयी स्तूपिका-शिखरं यस्य तत्तथा नानाविधाभिः-पञ्चवर्णाभिर्घण्टाभिः पताकाभिश्च परि-सामस्त्येन
मण्डितमग्रं-शिखरं यस्य तन्नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताग्रशिखरं, चपलं-चञ्चलं चिकचिकीयमानत्वात् मरीचिकवचं-कि-
रणजालपरिक्षेपं विनिर्मुञ्चत् 'लाउल्लोइयमहिय'मिति लाइयं नाम-यङ्गमेगोमयादिनोपलेपनं उल्लोइयं-कुडयानां मालस्य च सेटि-
कादिभिः सम्मृष्टीकरणं लाउल्लोइयाभ्यामिव महितं-पूजितं लाउल्लोइयमहियं, तथा गोशीर्षेण-गोशीर्षनामकचन्दनेन दर्दरेण-वहलेन
चपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला-हस्तका यत्र तद्गोशीर्षरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलं, तथा उपचिता-निवेशिताः चन्दनक-
लशा-मङ्गलकलशा यत्र तदुपचितचन्दनकलशं, 'चन्दणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागमिति' चन्दनघटैः-चन्दनकलशैः सुकृता-
नि-सुष्ठु कृतानि शोभितानीति तात्पर्यार्थः, यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुकृतानि तानि तोरणानि प्रति द्वारदेशभागं-द्वारदेश-
भागे यत्र तत् चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागं, तथा 'आसत्तोसत्तविपुलवट्टवग्धारियमल्लदामकलाव'मिति आ-अवाङ्-
अधोभूमौ लग्न इत्यर्थः, उत्सक्तं-ऊर्ध्वसक्तं उल्लोचतले उपरि सम्बद्ध इत्यर्थः विपुलो-विस्तीर्णः वृत्तो-वर्तुलः वग्धारिय इति-प्रल-
म्बितो माल्यदामकलापः-पुष्पमालासमूहो यत्र तदासक्तोत्सक्तविपुलवृत्तप्रलम्बितमाल्यदामकलापं, तथा पञ्चवर्णेन सरसेन-सच्छा-
येन सुरभिणा सुक्तेन-क्षिप्तेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण-पूजया कलितं पञ्चवर्णसरससुरभिमुत्पुष्पोपचारकलितं, 'कालागुरुपव-
रकुन्दुरुक्तुरुक्कधूमधमधंतगन्धुदुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूय'मिति प्राग्वत्, तथा अप्सरोगणानां सङ्घः-समुदायस्तेन
सम्यग्-रमणीयतया विकीर्णं-व्याप्तमप्सरोगणसङ्घविकीर्णं, तथा दिव्यानां त्रुटितानाम् आतोद्यानां-वेषुवीणामृदङ्गादीनां ये

शब्दास्तैः सम्प्रणादितं—सम्यक्—श्रोत्रमनोहारितया प्रकर्षेण नादितं—शब्दवद् दिव्यत्रुटितशब्दसम्प्रणादितं, 'अच्छं जाव पडिरूव'मिति
 यावच्छब्दकरणात् 'अच्छं सण्हं घट्टं मट्टं नीरयं निम्मलं निपंकं निक्कडच्छायं सण्णं समिरियं सउज्जोयं पासाइयं दरिसणिज्जं अभि-
 रूवं पडिरूव' मिति द्रष्टव्यं, एतच्च प्राग्वद्वाख्येयं । 'तस्स णमि'त्यादि, तस्य 'णमि'ति प्राग्वत्प्रेक्षागृहमण्डपस्यान्तः—मध्ये बहु-
 समरमणीयं भूमिभागं विकुर्वन्ति, तद्यथा—आलिङ्गपुष्करमिति वे त्यादि, तदेव तावद्वक्तव्यं यावन्मणिस्पर्शसूत्रपर्यन्तः, तथा चाह—'जाव-
 मणीणं फासो' इति । 'तस्स णमि'त्यादि, तस्य णमिति पूर्ववत् प्रेक्षागृहमण्डपस्य उल्लोकम्—उपरिभागं विकुर्वन्ति पद्मलताभक्तिचित्रं
 'जाव पडिरूवमि'ति, यावच्छब्दकरणात् 'अच्छं सण्ह'मित्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः । 'तस्स णमि'त्यादि, तस्य—बहुसम-
 रमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र 'ण'मिति पूर्ववत् एकं महान्तं वज्रमयमक्षपाटं विकुर्वन्ति, तस्य चाक्षपाटकस्य बहु-
 मध्यदेशभागे तत्रैकां महतीं मणिपीठिकां विकुर्वन्ति, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहुल्येन—उच्चैस्त्वेनेति
 भावः, कथंभूतां तां विकुर्वन्तीत्यत आह 'सर्वमणिमयी' सर्वात्मना मणिमयीं यावत्करणादच्छामित्यादिविशेषणसमूहपरिग्रहः, तस्याश्च
 मणिपीठिकाया उपर्यत्र महदेकं सिंहासनं विकुर्वन्ति, तस्य च सिंहासनस्यायमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—तपनीयमयाः चकला
 रजतमयाः सिंहास्तरूपशोभितं सिंहासनमुच्यते, सौवर्णिकाः—सुवर्णमयाः पादाः नानामणिमयानि पादशीर्षिकाणि—पादानामुपरितना
 अवयवविशेषाः, जम्बूनदमयानि गात्राणि वज्रमया—वज्ररत्नापूरिताः सन्धयो—गात्राणां सन्धिगोलाः नानामणिमयं वेचं—तज्जातः
 'से णं सीहासण इत्यादि' तत् सिंहासनमीहागृहपभतुरगनरमकरव्यालककिन्नररुसरभचमरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रं 'सं' सार-
 सारोवचियमणिरणपायपीढ'मिति [सं]सारसारैः—प्रधानैः मणिरत्नैरुपचितेन पादपीठेन सह यत्तत्तथा, प्राकृतत्वाच्च पदोपन्यासव्य-

त्ययः 'अच्छरयमउमसूरगनवतयकुसन्तलिम्बकेसरपच्चत्थुयाभिरामे' इति, अस्तरकम्-आच्छादकं मृदु यस्य मसूरकस्य तद-
स्तरकमृदु, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा त्वक् येषां ते नवत्वचः कुशान्ताः-दर्भपर्यन्ता नवत्वचश्च ते कुशान्ताश्च नवत्व-
कुशान्ताः-प्रत्यग्रत्वगदर्भपर्यन्तरूपाणि लिम्बानि-कोमलानि नमनशीलानि च केसराणि मध्ये यस्य मसूरकस्य तत् नवत्वकु-
शान्तलिम्बकेशरम् आस्तरकमृदुना मसूरकेण नवत्वकुशान्तलिम्बकेसरेण प्रत्यवस्तुतम्-आच्छादितं सत् यदभिरामं तत्तथा,
विशेषणपूर्वापरनिपातो यादृच्छिकः प्राकृतत्वात्, 'आईणगरुअवूरनवणीयतूलफासे' इति पूर्ववत्, तथा 'सुविरइयरयत्ताणे' तथा सुष्ठु
विरचितं सुविरचितं रजस्त्राणमुपरि यस्य तत्सुविरचितरजस्त्राणं, 'उवचियखोमियदुगुल्लपट्टपडिच्छयण'मिति, उपचितं-परिकर्मितं
यत्क्षौमं दुक्कलं-कार्पासिकं वस्त्रं परिच्छादनं रजस्त्राणस्योपरि द्वितीयमाच्छादनं यस्य तत्तथा, तत उपरि 'रत्तंसुयसंबुडे' इति रक्तांशु-
केन-अतिरमणीयेन रक्तेन वस्त्रेण संवृतम्-आच्छादितमत एव सुरम्यं, 'पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' इति प्राग्वत् ॥

तस्स णं सिंहासणस्स उवारि एत्थ णं महेगं विजयदूसं विउव्वंति, संखं(संख)कुंददगरयअमय-
महियेफेणपुंजसंनिगासं सव्वरयणामयं अच्छं सण्हं पासादीयं दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं । तस्स णं
सीहासणस्स उवारिं विजयदूसस्स य बहुभज्झदेसभागे एत्थ णं (महं एगं) वयरामयं अंकुसं विउव्वंति,
तस्सिं च णं वयरामयंसि अंकुसंसि कुंभिके मुत्तादामं विउव्वंति । से णं कुंभिके मुत्तादामे अब्बहिं च-
उहिं अद्धकुंभिकेहिं मुत्तादामेहिं तदद्धुच्चत्तपभाणेहिं सव्वओ समंता संपरिखित्ते । ते णं दाप्ता तवणिज्ज-

लंबूसगा सुवण्णपयग्गमंडियग्गा णाणामणिरयणविविहहारद्धहारउवसोभियसमुदाया ईसिं अण्णमण्णम-
संपत्ता वाएहिं पुब्बावरदाहिणुत्तरागएहिं मंदाय मंदाय एइज्जमाणाणि २ पलंबमाणाणि २ पेज्जंज[पज्झंझ]
माणाणि २ उरालेण मणुन्नेणं मणहरेणं कण्णमण्णिवुत्तिकरेणं सदेणं ते पएसे सब्बओ समंता आपूरे-
माणा सिरीए अतीव २ उवसोभेमाणा चिट्ठंति । तए णं से आभिओगिए देवे तस्स सिंहासणस्स अवरुत्त-
रेणं उत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरिआभस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि
भद्दासणसाहस्सीओ विउवइ, तस्स णं सीहासणस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स चउण्हं
अगमहिसीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ विउवइ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिण-
पुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स अब्भितरपरिसाए अट्ठण्हं देवसाहस्सीणं अट्ठ भद्दासणसाह-
स्सीओ विउवइ, एवं दाहिणेणं मज्झिमपरिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दस भद्दासणसाहस्सीओ विउ-
वति दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरपरिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ विउवति
पच्चत्थिमेणं सत्तण्हं अणियाहिवतीणं सत्त भद्दासणे विउवति, तस्स णं सीहासणस्स चउदिसिं एत्थ णं सूरिया-
भस्स देवस्स सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ विउवति, तंजहा-पुर-
च्छिमेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पच्चत्थिमे णं चत्तारि साहस्सीओ उत्तरेणं

चत्तारि साहस्रीओ । तस्स दिवस्स जाणविमाणस्स इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहानामए अइरुगयस्स वा हेमंतियचालियसूरियस्स वा खयरिंगालाण वा रत्तिं पज्जलियाण वा जावाकुसुमवणस्स वा किंसुयवणस्स वा पारियायवणस्स वा सब्वतो समंता संकुसुमियस्स, भवेयारूवे सिया ?, णो इणट्ठे समेट्ठे, तस्स णं दिवस्स जाणविमाणस्स एत्तो इट्ठतराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ते, गंधो य फासो य जहा मणीणं । तए णं से आभिओगिए देवे दिव्वं जाणविमाणं विउव्वइ २ त्ता जेणेव मुरियोभे देवे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता सूरियामं देवं करयलयरिगहिं जाव पच्चप्पिणंति ॥ (सू० १५)

‘तस्स णमि’त्यादि, तस्य सिंहासनस्योपर्युल्लोके ‘अत्र’ अस्मिन् स्थाने महदेकं विजयदूष्यं—वस्त्रविशेषः, आह च जीवाभिग-
ममूलीकाकृतं—‘विजयदूष्यं वस्त्रविशेष’ इति, तं विकुर्वन्ति—स्वशक्त्या निष्पादयन्ति, कथम्भूतमित्याह—‘शङ्खकुन्दकरजोऽमृत-
मथितफेनपुञ्जसन्निकाशं’ शङ्खः प्रतीतः, कुन्देति—कुन्दकुसुमं दकरजः—उदककणाः अमृतस्य—क्षीरोदधिजलस्य मथितस्य यः फेन-
पुञ्जो—छिण्डीरोत्करः तत्सन्निकाशं—तत्समप्रभं, पुनः कथम्भूतमित्याह—‘सर्ववरयणामयं’ सर्वात्मना रत्नमयं ‘अच्छं सण्हं पासाइयमि’-
त्यादिविशेषणजालं प्राग्वत् । ‘तस्स णमि’त्यादि, तस्य सिंहासनस्योपरि तस्य विजयदूष्यस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महान्तमेकं वज्र-
मयं—वज्ररत्नमयमङ्कुशम्—अङ्कुशाकारं मुक्तादामावलम्बनाश्रयं विकुर्वन्ति, तस्मिंश्च वज्रमयेऽङ्कुशे महदेकं कुम्भाग्रं—मगधदेशप्र-
सिद्धं कुम्भपरिमाणं मुक्तादाम विकुर्वन्ति । ‘से णमि’त्यादि, तत्कुम्भाग्रं मुक्तादाम अन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैः—कुम्भपरिमाणैर्मुक्तादाम-

भिस्तदर्थोच्चत्वप्रमाणमात्रैः 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन सम्परिक्षिप्तं—व्याप्तं । 'ते णं दामा' इत्यादि, तानि पञ्चापि
 दामानि 'तवणिज्जलंबूसगा (गङ्गा ?)' तपनीयमया लम्बूसगा—आभरणविशेषरूपा (पाः सुवर्णप्रतरकाः—सुवर्णपत्राणि
 तैः मण्डितं—शोभितं अग्रं—अग्रभागो येषां तानि तथा अ) ग्रमगे येषां प्रलम्बमानानां तानि तथा, 'नानामणिरत्नैः' ,
 नानामणिरत्नमयैर्विविधैः—विचित्रैर्हरैरुद्धहारैश्चोपशोभितः—सामस्त्येनोपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा, तथा ईषत्—मनाक्
 अन्योऽन्यं—परस्परं असंप्राप्तानि—असंलग्नानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैः (वातैः) मन्दाय मन्दाय इति—मन्दं मन्दं 'एज्जमानानि'
 कम्पमानानि 'भृशाभीण्याविच्छेदे द्विः प्राकृतमवादे'रित्यविच्छेदे द्विवचनं यथा पचन्ति पचन्तीत्यत्र, एवमुत्तरत्रापि, ईषत्कम्पनवशा-
 देव प्रकर्षत इतस्ततो मनाक् चलनेन लम्बमानानि २ ततः परस्परं सम्पर्कवशतः 'पेज्जंजमाणा पेज्जंजमाणा' इति शब्दायमानानि २
 उदारेण स्फारेण शब्देनेति योगः, स च स्फारशब्दो मनःप्रतिकूलोऽपि भवति तत आह—'मनोज्ञेन' मनोऽनुकूलेन, तच्च मनोऽनु-
 कूलत्वं लेशतो स्यादत आह—'मनोहरेण' मनांसि श्रोतॄणां हरति—एकान्तेनात्मवशं नयतीति मनोहरो 'लिहादेराकृतिगणत्वादच्-
 प्रत्ययः' , तेन, तदपि मनोहरत्वं कुत इत्याह—'कर्णमनोनिवृत्तिकरेण' , 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति
 वचनात् हेतौ तृतीया, ततोऽयमर्थः—प्रतिश्रोतृ कर्णयोर्मनसश्च निवृत्तिकरः—सुखोत्पादकस्ततो मनोहरस्तेनेत्यभ्यूतेन शब्देन तान् प्रत्यास-
 नान् प्रदेशान् सर्वतो—दिक्षु समन्ततो—विदिक्षु आपूरयन्ति २, शत्रन्तस्य स्यादाविदं रूपं, अत एव श्रिया—शोभया अतीवोपशोभमानानि
 २ तिष्ठन्ति । 'तए णमि'त्यादि, ततः स आभियोगिको देवस्तस्य सिंहासनस्यापरोत्तरेण, वायव्ये कोणे इत्यर्थः, उत्तरेण—उत्तरस्यां—उत्तरपुर-
 च्छिमेण' ईशान्यां 'अत्र' एतासु तिसृषु दिक्षु सूर्योभस्य देवस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि विकु-

वर्षति, पूर्वस्यां चतसृणामग्रमाहिषीणां सपरिवाराणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि दक्षिणपूर्वस्यामभ्यन्तरपर्वदोऽष्टानां देवसहस्राणां योग्यानि अष्टौ भद्रासनसहस्राणि दक्षिणस्यां मध्यमपर्वदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश भद्रासनसहस्राणि, दक्षिणापरस्यां नैऋतकोण इत्यर्थः, बाह्यपर्वदो द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादश भद्रासनसहस्राणि पश्चिमायां सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्त भद्रासनानि विकुर्वति । तदनन्तरं तस्य सिंहासनस्य चतसृषु दिक्षु अत्र सामानिकादिदेवभद्रासनानां पृष्ठतः सूर्याभस्य देवस्य सम्बन्धनां षोडशानामात्मरक्षकदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश भद्रासनसहस्राणि विकुर्वति, तद्यथा—चत्वारि भद्रासनसहस्राणि पूर्वस्यां चत्वारि दक्षिणतश्चत्वारि पश्चिमायां चत्वारि उत्तरतः सर्वसङ्ख्यया सप्ताधिकानि चतुःपञ्चाशत्सहस्राणि ५४००७ भद्रासनानां विकुर्वति । ‘तस्मिन् दिवस्से’त्यादि, तस्य ‘णमि’ति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्यायम्—अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासो—वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, स यथानाम अचिरोद्गतस्य—क्षणमात्रमुद्गतस्य ‘हैमान्तिकस्य’ शिशिरकालभाविनो वालसूर्यस्य स ह्यत्यन्तमारक्तो भवति दीप्यमान-श्चेत्युपादानं, वाशब्दाः सर्वेऽपि समुच्चये, खादिराङ्गाराणि वा ‘रत्ति’मिति सप्तम्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् यथा—‘उय विणयभत्तिह्ले पूरेमसिसिरे देहे गए सूरे कत्तो रत्ति सुद्धे पाणियसद्धा सउणयाणमि’ त्यत्र, ततोऽयमर्थः—रात्रौ प्रज्वलितानां जपाकुसुमवनस्य वा किञ्चुकवनस्य वा पारिजातवनस्य वा सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन ‘सङ्कुसुमितस्य’ सम्यक् कुसुमितस्य, अत्रान्तरे शिष्यः पृच्छति—यादृग्रूप एतेषां वर्णः ‘भवेयारूवे सिया’ इति स्यात्—कथञ्चिद् भवेदेतद्रूपस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य वर्णः ? । स्मरिराह—‘नो इण्ठे सम्ठे, तस्मिन् दिवस्से’त्यादि, तस्य कंततरागे चैव मणुन्नतरागे चैव मणामत-रागे चैव वर्णे पणत्ते’ इति प्राग्वत् व्याख्येयम्, ‘गंधो फासो जहा मणीण’मिति गन्धः स्पर्शः यथा प्राग् मणीनामुक्तस्तथा

वक्तव्यः, स चैवं-‘तस्स णं दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमे एयाख्वे गंधे पणत्ते, तंजहा-से जहानामए कोट्टुपुडाण वा तगरपुडाण वा’ इत्यादि । ‘तए णं से आभिओगिए देवे’ इत्यादि, यावत्करणात् ‘करयलपरिगाहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेइ वद्धाविच्चा एयमाणत्तियमि’ति द्रष्टव्यम् ॥

तए णं से सूरिआभे देवे आभिओगस्स देवस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठ जाव हियए दिवं जिणिंदाभिगमणजोगं उत्तरवेउव्वियख्वं विउव्वति २ ता चउहिं अगमहिसीहिं सपरिवाराहिं दोहिं अणीएहिं, तंजहा-गंधव्वणीएण य णट्ठाणीएण य सद्धिं संपरिवुडे तं दिव्वं जाणविमाणं अणुपया-हिणीकरमाणे २ पुरच्छिमिल्लेणं तिसोमाणपडिरूवएणं दुरूहति दुरूहिच्चा जेणेव सिंहासणे तेणेव उवागच्छइ २ ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सणिसण्णे । तए णं तस्स सूरिआभस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ तं दिव्वं जाणविमाणं अणुपयाहिणीकरेआणा उत्तरिल्लेणं तिसो-वाणपडिरूवएणं दुरूहति दुरूहिच्चा पत्तेयं २ पुव्वणत्थेहिं भद्दासणेहिं णिसीयंति, अवसेसा देवा य देवीओ य तं दिव्वं जाणविमाणं जाव दाहिणिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं दुरूहति २ ता पत्तेयं २ पुंव्वणत्थेहिं भद्दासणेहिं निसीयंति । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स तं दिव्वं जाणविमाणं दुरूढस्स समाणस्स अट्ठमंगलगा पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्थिता, तंजहा-सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणा ।

तयाणतरं च णं पुण्णकलसभिंणार दिव्वा य छत्तपडागा सचामरा दंसणरतिया आलोयद्रिसणिज्जा वाउ-
द्धुयविजयेवेजयंतीपडागा ऊसिया गगणतलमणुलिहंती पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिया । तयाणंतरं
च णं वेरुलियभिसंतविमलदंडं पलंक्कोरंटमल्लुदामोवसोभितं चंदमंडलनिभं समुस्सियं विमलमा-
यवत्तं पवरसीहासणं च मणिरयणभत्तिचित्तं सपायपीढं सपाउयाजोयसमाउत्तं बहुकिंकरामर-
परिगाहियं पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थियं । तयाणंतरं च णं वडरागयवट्टलुसंठियसुसिलिट्टप-
रिघट्टमट्टसुपातिट्टिए विसिट्टे अणेगवरपंचवणणकुडभीसहस्सुस्सिए [परिमंडियाभिरामे] वाउद्धुय-
विजयेवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिते तुंगे गगणतलमणुलिहंतसिहरं जोअणसहस्समूसिए मह-
तिमहालए माहिंदज्झए पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिए । तयाणंतरं च णं सुखवणेवत्थपरिकच्छिया
सुसज्जा सव्वालंकारभूसिया महया भडचडगहपहारेणं पंचअणीयाहिर्वडो पुरतो अहाणुपुब्बीए
संपत्थिया । [तयाणंतरं च णं वहवे आभिओगिया देवा देवीओ य सएहिं २ ख्वेहिं सएहिं २
विसेसेहिं सएहिं २ विंदोहिं सएहिं २ णेज्जाएहिं सएहिं २ णेवत्थेहिं पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिया]
तयाणंतरं च णं स्सरियाभविमाणवासिणो वहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य सविट्ठीए जाव ख्वेणं
सुरियाभं देवं पुरतो पासतो य मगतो य समणुगच्छंति ॥ सू० १६ ॥

'तए णं से सूरियाभे देवे' इत्यादि, दिव्यं—प्रधानं जिनेन्द्रस्य—भगवतो वर्द्धमानस्वामिनोऽभिगमनाय—अभिमुखं गमनाय
 योग्यम्—उचितं जिनेन्द्राभिगमनयोग्यमुत्तरवैक्रियं रूपं विकुर्व्वति, विकुर्व्वति, चतस्रभिरग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिर्द्रोभ्यामनीकाभ्यां,
 तद्यथा—गन्धर्वानीकेन नाड्यानीकेन च, सार्द्धं, तत्र सहभावः स्वस्वामिभावमन्तरेणापि दृष्टो, यथा समानगुणविभक्तयोर्द्वयोर्मित्रयोः,
 अतः स्वस्वामिभावप्रकटनार्थमाह—'संपरिबुद्धे' सम्यगाराधकभावं विभ्राणैः परिवृतः—सम्परिवृतः तत् दिव्यं यानवमानमनुप्रदीक्षणी-
 कुर्वन्—पूर्वतोरणानुक्कल्येन प्रदीक्षणीकुर्वन् पूर्वेण तोरणेनानुप्रविशति—स्वसिंहासनानुक्कलं प्रविशति, प्रविशन् पूर्वेण 'त्रिसोपानप्रति-
 रूपकेण' प्रतिविशिष्टरूपेण त्रिसोपानेन तद् यानविमानं 'दुरुहइ'ति आरोहति, आरुह्य च 'जेणेवे'ति यस्मिन्नेव देशे तस्य मणि-
 पीठिकाया उपरि सिंहासनं तत्रोपागच्छति, उपागत्य च सिंहासनवरगतः सन् पूर्वाभिमुखः 'सन्निषण्णः' सम्यक्—सकलसेवक-
 जनचमत्कारकारिण्या उपवेशनस्थित्युपविष्टः । 'तए णमि'त्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य चत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि तद्
 दिव्यं यानविमानमनुप्रदीक्षणीकुर्वन्ति, उत्तरेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेणारोहन्ति, 'पुव्वणत्थेहि' इत्यादि, अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, पूर्व-
 न्यस्तेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति, अवशेषाः—अभ्यन्तरपर्पदादयो देवा देव्यश्च दक्षिणेन त्रिसोपानप्रतिरूपकेणारोहन्ति, आरुह्य च
 स्वेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति । 'तए णमि'त्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य तद् दिव्यं यानविमानमारुढस्य पुरतोऽष्टाष्टमङ्गलकानि
 यथानुपूर्व्या—वक्ष्यमाणपाठक्रमेणेत्यर्थः, सम्प्रस्थितानि, तद्यथा—'सोत्थियसिरिवच्छे'त्यादि, पूर्वं स्वस्तिकः तदनन्तरं श्रीवत्स-
 स्तदनन्तरं पूर्णकलशभृङ्गारदिव्यातपत्रपताकाः सचामराः, कथम्भूताः? इत्याह—'दर्शनरतिका' दर्शने—अवलोकने रतिर्यासु ता दर्शनरति-
 काः, इह दर्शनरतिकमपि किञ्चिदालोकदर्शनीयं न भवत्यमङ्गलत्वात् यथा गर्भवती युवतिः, अत आह—आलोके—बहिः प्रस्थानसमयभाविनि

दर्शनीया—द्रष्टुं योग्या मङ्गल्यत्वात्, अन्ये त्वाहुः—आलोके दर्शनीया न पुनरत्युच्चा आलोकादर्शनीया, तथा वातोद्धृता विजयसूचिका
वैजयन्तीति विजयवैजयन्ती च उत्सृता—ऊर्ध्वीकृता गगनतलम्—अम्बरतलमनुलिखन्ती—अभिलङ्घयन्ती ‘पुरतो’ यथानुपूर्व्या सम्प्र-
स्थिता । ‘तयनन्तरं च णमि’त्यादि, तदनन्तरं ‘वैश्यो’ वैश्यरत्नमयो भिसंतो—दीप्यमानो विमलो-
निर्मलो दण्डो यस्य तत्तथा ‘पलंवकोरंटमल्लदामोवसोहिय’मिति, प्रलम्बते इति प्रलम्बि तेन—प्रलम्बमानेन कोरण्टमाल्यदाभ्ना—कोरण्ट-
पुष्पमालयोपशोभितं प्रलम्बकोरण्टमाल्यदामोपशोभितं चन्द्रमण्डलनिभं दीप्त्या शोभया वर्तुलतया चन्द्रमण्डलाकारं समुत्सृतं
सम्यगूर्ध्वीकृतं विमलमातपत्रं तथा प्रवरं सिंहासनं मणिरत्नैः भक्त्या—विच्छिन्न्या चित्रं यत् तन्मणिरत्नभक्तिचित्रं, सह पादपीठं यस्य
तत्सपादपीठं, तथा ‘सपाउयाजोगसमाजुत्त’मिति, पादुकायोगः—पादुकाद्वितयं तस्य समायोजनं समायुक्तं सह पादुकायोगसमायुक्तं
यस्य तत्तथा ‘बहुकिङ्करामरपरिणाहियमि’ति बहुभिः किङ्करैः—किङ्करकल्यैरमरैः परिगृहीतं ‘पुरतो’ यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितं । तद-
नन्तरं ‘वइरामयवइलुसंडियसुसिलिट्टुपरिघट्टुमट्टुपइट्टि’ति, वज्रमयो—वज्ररत्नमयः तथा घृतं—वर्तुलं लष्टं—मनोज्ञं संस्थितं—संस्थान-
माकारो यस्य स घृतलष्टसंस्थितः तथा सुद्विलष्टः—सुश्लेषापान्नावयवो मसृण इत्यर्थः परिघट्ट इव परिघट्टः खरशानया पाषाणप्रति-
मावत् मृष्ट इव मृष्टः सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव सुप्रतिष्ठितो न तु तिर्यक्पतिततया वक्रः तत एतेषां पदानां पदद्वयमीलनेन कर्म-
धारयः, अत एव शेषध्वजेभ्यो विशिष्टः—अतिशायी, तथा अनेकानि—अनेकसङ्ख्याकानि वराणि—प्रधानानि पञ्चवर्णानि कुडभी-
सहस्राणि उत्सृतानि यत्र सोऽनेकवरपञ्चवर्णकुडभीसहस्रोत्सृतः, कान्तस्य परनिपातो सुखादिदर्शनात्, वातोद्धृतविजयवैजयन्ती-
पताकाच्छत्रातिच्छत्रकलितः, तुङ्गः—अत्युच्चो योजनसहस्रप्रमाणोच्छ्रयत्वात्, तथा गगनतलम्—अम्बरतलमनुलिखत् शिखरम्—अग्रभागो

मूर्त्याभादिः श्रमणो भगवान् महावीररतं सूर्याभं देवमेवमवादीत्—‘पोराणमेयमि’त्यादि प्राग्वत्, ‘नच्चासन्ने’ इत्यादि, नात्यासन्नः—
नातिनिकटोऽवग्रहपरिहारात् नात्यासन्ने वा स्थाने वर्त्तमान इति गम्यम् ‘नाइदूरे’ इति न—नैवातिदूरः—अतिविप्रकृष्टोऽनौचित्य-
परिहारात् नातिदूरे वा ‘सुसूक्ष्ममाणे’ इति भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् ‘अभिमुहे’ इति अभि—भगवन्तं लक्ष्यीकृत्य मुखमस्येति
अभिमुखो, भगवतः सम्मुख इत्यर्थः, विनयेन हेतुना ‘पंजलिउडे’ इति प्रकृष्टः—प्रधानो ललाटतटघटितत्वेन अञ्जलिः—हस्तन्यास-
विशेषः कृतो येन स प्राञ्जलिकृतः, सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः, पर्युपास्ते—सेवते ।

तए णं समणे भगवं महावीरे स्वरियाभस्स देवस्स तीसे य महतिमहालियाए परिसाए जाव परिसा जामेव
दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया (सू० २०) तए णं से स्वरियाभे देवे समणस्स भगवओ महावीरस्स
अंतिए धम्म सांचा निसम्म्य हट्टतुट्ठ जाव हयाहियए उट्टाए उट्टति उट्टित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ
णमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—अहन्नं भंते ! स्वरियाभे देवे किं भवसिद्धिए अभवसिद्धते ?
सम्मद्विट्ठी मिच्छदिट्ठी ? परित्तंसंसारिते अणंतसंसारिए ? सुलभवोहिए ? आराहते विराहते ?
चरिमे अचरिमे ? स्वरियाभाइ समणे भगवं महावीरे स्वरियाभं देवं एवं वदासी—स्वरियाभा ! तुमं णं भव-
सिद्धिए णो अभवसिद्धिते जाव चरिमे णो अचरिमे (सू० २१) तए णं से स्वरियाभे देवे समणेणं
भगवया महावीरेणं एवं बुत्ते समाणे हट्टतुट्ठ चित्तमाणंदिए परमसोमणस्से समणं भगवं महावीरं वंदति

नमंसाति २ एवं वदामी-तुभ्ये णं भंते ! सर्वं जाणह सर्वं पासह (सर्व्वओ जाणह सर्व्वओ पासह) सर्वं कालं जाणह सर्वं कालं पासह सर्वे भावे जाणह सर्वे भावे पासह जाणंति णं देवाणुप्पिया मम पुविं वा पच्छा वा ममेयरूवं दिवं देविङ्खि दिवं देवजुइ दिवं देवाणुभागं लद्धं पत्तं अभिसमणणागयंति, तं इच्छामि णं देवाणुपियाणं भत्तिपुव्वणं गायमातियाणं समणाणं निगंथाणं दिवं देविङ्खि दिवं देवजुइ दिवं देवाणुभावं दिवं वत्तीसतिवद्धं नद्धविहिं उवदंसित्तए (सू० २२) तए णं समणे भगवं महावीरे सूरि-याभेणं देवणं एवं वुत्ते सप्पणे सूरियाभस्स देवस्स एयमहुं णो आढाति णो परियाणति तुसिणीए मंचि-द्वुति । तए णं से सूरियाभे देवे सयणं भगवं महावीरं दोच्चं पि एवं वयासी-तुभ्ये णं भंते ! भवं जाणह जाव उवदंसित्तए तिकहु समणं भगवं महावीरं तिसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ २ वंदति नमंभति २ ता उत्तरपुरिच्छिमं दिसीभागं अतिकगति २ ता वेउवियसमुग्घाएणं समोहणति २ ता संखिजाइं जोयणाइं दंडं निस्सरति २ ता अहाचार्ये० २ अहामुहुम० २ दोच्चं पि विउव्वियसमुग्घाएणं जाव बहु-समरथाणिजं भूमिभागं विउव्वति, से जहानामए आलिंगपुक्खरे इ वा जाव मणीणं फासो, तस्स णं बहुसमरथाणिजस्स भूमिभागस्स बहुमज्झंदमभागं पिच्छावरमंडवं विउव्वति, अणेगखंमयसंनिविट्ठं वणणतो बहुसमरथाणिजभूमिभागं विउव्वइ उल्लेखं अक्खाडणं च मणिपेढियं च विउव्वति, तीसं णं मणि-

सीहासणं सपरिवारं जाव दामा चिद्वृत्ति, तत्थ णं स्वरियाभस्स देवस्स बहुअभिसेयभंडे संनिखित्ते
चिद्वृद्ध, अद्वुमंगलगा तहेव, तीसे णं अभिसेगसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं अलंकारियसभा
पणत्ता, जहा सभा सुधम्मम मणिपेठिया अद्वुजोयणाइं सीहासणं सपरिवारं, तत्थ णं स्वरिया-
भस्स देवस्स सुबहुअलंकारियभंडे संनिखित्ते चिद्वृत्ति, सेसं तहेव, तीसे णं अलंकारियसभाए उत्त-
रपुरच्छिमे णं एत्थ णं महेगा ववसायसभा पणत्ता, जहा उववायसभा जाव सीहासणं सपरिवार
मणिपेठिया अद्वुमंगलगा०, तत्थ णं स्वरियाभस्स देवस्स एत्थ णं महेगे पोरथयरयणे सद्धिखित्ते चिद्वृद्ध,
तस्स णं पोत्थयरयणस्स इमेयास्सुवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-रयणामयाइ पत्तगाइं रिदामहयो कं-
बिआओ तवणिज्जमए दोरे नाणामणिमए गंठी वेरुलियमए लिप्पासणे रिदामए छंदणे तवणिज्जमई
संकला रिदामई मसी वहरामई लेहणी रिदामयाइं अक्खराइं धम्मिण सत्थे, ववसायसभाए णं
उवरिं अद्वुमंगलगा, तीसे णं ववसायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं नंदापुक्खरिणी पणत्ता ह-
रयस्सरिसा, तीसे णं नंदाप पुक्खरणीए उत्तरपुरच्छिमेणं महेगे बलिपीठे पणत्ते सदरयणामए
अच्छेजाव पडिस्सुवे ॥ (सू० ४०) ॥

तस्य च सिद्धायतनस्य उत्तरपूर्वस्यामत्र महत्सेका उपपातसभा प्रज्ञप्ता, तस्याश्च सुधर्मीगमेन स्वरूपवर्णनपूर्वादिद्वार-
त्रयवर्णनमुखमण्डपमेकाग्रहमण्डपादिवर्णनादिप्रकाररूपेण तावद्वक्तव्यं यावदुल्लोकवर्णनं, तस्याश्च बहुसमरमणीयभूमिभागस्य

अष्टशतं चूर्णचङ्गेरीणामष्टशतं गन्धचङ्गेरीणामष्टशतं वस्त्रचङ्गेरीणामष्टशतमाभरणचङ्गेरीणामष्टशतं सिद्धार्थचङ्गेरीणामष्टशतं लोमहस्त-
चङ्गेरीणां, अष्टशतं लोमहस्तकानां, लोमहस्तकं च मयूरपुच्छपुञ्जनिका, अष्टशतं पुष्पपटलकानामेवं माल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसि-
द्धार्थकलोमहस्तकपटलकानामपि मत्त्येकं २ अष्टशतं वक्तव्यं, अष्टशतं सिंहासनानामष्टशतं छात्राणामष्टशतं चाभराणामष्टशतं तैल-
समुद्रकानामष्टशतं कोष्ठसमुद्रकानामष्टशतं पत्रसमुद्रकानामष्टशतं चोपकसमुद्रकानामष्टशतं तगरसमुद्रकानामष्टशतमेलासमु-
द्रकानामष्टशतं हरितालसमुद्रकानामष्टशतं हिङ्गुलकसमुद्रकानामष्टशतं मनःशिलासमुद्रकानामष्टशतमञ्जनसमुद्रकानां स-
वर्ण्यपि अमूनि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि, अष्टशतं ध्वजानाम्, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा—“चंदणकलसा भिंगारगा य
आयंसया य थाला य । पातीईं सुपइदा मणगुलिका वायकरगा य ॥१॥ चित्ता रयणकरंडा हयगयनरकंदगा य् चंगेरी । पद-
लगसीहासणछत्ता चामरा समुणक क्षया य ॥ २॥ अष्टशतं धूपकडुच्छुकानां संनिक्षिप्तं तिष्ठति, तस्य च सिद्धायतनस्य उपरि
अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजच्छत्रातिच्छत्रादीनि तु प्राप्यत् ॥ (सू० ३९) ॥

तस्स षं सिद्धायतणस्स उत्तरपुरच्छिमे षं एत्थ षं महेणा उववायसभा पणत्ता, जहा सभाए सुह-
म्भाए तहैव जाव मणिपेठिया अट्ठ जोयणाइं देवसयणिज्जं तहैव सयणिज्जवणओ अट्ठसंगलगा द्रया
छत्तातिच्छत्ता । तीसे षं उववायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ षं महेगे हरए पणत्ते एगं जोयणसयं
आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहं तहैव, तस्स षं हरयस्स उत्तरपुरच्छिमे
षं एत्थ षं महेणा अभिसेगसभा पणत्ता, सुहम्मानमएणं जाव गोमाणसियाओ मणिपेठिया

तिसेकाः अङ्कमयान्यक्षीणि अन्तर्लोहिताक्षप्रतिसेकानि रिष्टरत्नमयानि अक्षिपत्राणि रिष्टरत्नमयानि भ्रुवः कनकमयाः कपोलाः कनकमयाः श्रवणाः कनकमययो ललाटपट्टिकाः वज्रमयः शीर्षवटिकाः तपनीयमयः केशान्तकेशभूमयः, केशान्तभूमयः केशभूमयश्चेति भावः, रिष्टमया उपरि मूर्द्धजाः—केशाः, तासां जिनप्रतिमानां पुष्टव एकैका छत्रधारप्रतिमा हिमरजतकुन्देन्दुप्रकाशं सकोरिष्टमात्रया दिधवलमातपत्रं गृहीत्वा सलीलं धरन्ती तिष्ठति, तथा तासां जिनप्रतिमानां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोर्द्वे चामरधारप्रतिमे प्रज्ञप्ते, ते च 'चन्द्रपद्मवयरवेरुलियनानामणि रयणखचियचित्तदंडाभो' इति चन्द्रपद्मः—चन्द्रकान्तो वज्रं वैदूर्यं च प्रतीतं चन्द्रपद्मवज्रवैदूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवंरुपाश्चित्रा-नानामकारा दण्डा येषां तानि तथा, सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात्, 'सुहृत्भरययदीहवालाड' इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा वाला येषां तानि तथा 'संखंककुंददगारयअमयसहियफेणपुंजसज्जिकासोभो भवलाभो' इति प्रतीतं, चामराणि गृहीत्वा सलीलं दीजयन्त्यस्तिष्ठन्ति, ताश्च 'सव्वरयणामर्होओ अचछाओ' इत्यादि प्राग्वत्, 'तासि ण' मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानां पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे यक्षप्रतिमे द्वे द्वे भूतप्रतिमे द्वे द्वे कुण्डधारप्रतिमे सन्निक्षिप्ते तिष्ठतः, तस्मिंश्च देवच्छन्दके तासां जिनप्रतिमानां पुरतः अष्टशतं घण्टानामष्टशतं चन्दनकलशानामष्टशतं मङ्गलकलशानामष्टशतं भृङ्गाराणामष्टशतमादर्शानामष्टशतं स्थालानामष्टशतं पात्रीणामष्टशतं सुप्रतिष्ठानामष्टशतं मनोगुलिकानां—पीठिकाविशेषाणामष्टशतं वातकरकाणामष्टशतं चित्राणां रत्नकरण्डकाणामष्टशतं हयकण्ठानामष्टशतं गजकण्ठानां अष्टशतं नरकण्ठानामष्टशतं किंपुरुषकण्ठानामष्टशतं महोरगकण्ठानामष्टशतं द्रुवभकण्ठानामष्टशतं पुष्पचङ्गेरीणामष्टशतं माल्यचङ्गेरीणां, सुकुलानि पुष्पाणि ग्रथितानि माल्यानि,

प्रज्ञप्तम्, एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् विष्कम्भना द्वासप्ततिर्योजनान्यूर्ध्वमूर्ध्वैस्त्वेनेत्यादि सर्वं सुधर्मावत् वक्तव्यं यावत् गोमा-
 नसीवक्तव्यता, तथा चाह—‘सभाणमएण जाव गोमाणसियाओ’ इति, किमुक्तं भवति ?—यथा सुधर्मायाः सभायाः
 पूर्वदक्षिणोत्तरवर्तीनि त्रीणि द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपाः तेषां
 च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चैत्यस्तूपाः सप्तविधाः तेषां च चैत्यस्तूपाणां पुरतः चैत्यदृक्षाः तेषां च चैत्यदृक्षाणां पुरतो महैन्द्रध्वजाः
 तेषामपि पुरतो नन्दापुष्करिण्यस्तदनन्तरं मुलिका गोमानस्यश्चोक्ताः तथाऽत्रापि सर्वमनेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यं, उल्लो-
 कवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत्, ‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य सिद्धायतनस्यान्तर्ह्रस्वदेशयोगेऽत्र महत्येका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, सा षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यामष्टौ योजनानि बाह्यतः ‘सहमणिसयी’ त्यादि प्राग्वत् । ‘तीसे ण’
 मित्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महानेको देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, स च षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यां साति-
 रेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमूर्ध्वैस्त्वेन ‘सहयणामए’ इत्यादि प्राग्वत्, तत्र च देवच्छन्दके ‘अष्टशतं’ अष्टाधिकं शतं जिन-
 प्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां, पञ्चधनुःशतप्रमाणानामिति भावः, सन्निक्षिप्तं तिष्ठति । ‘तासि णं जिणपडिमाण’
 मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानामयमेतद्रूपो ‘वर्णवासो’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तपनीयमयानि हस्ततल्पपादतलानि अङ्गरत्नमया
 अन्तः—मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिसेका नखाः कनकमया जङ्घाः कनकमयानि जानूनि कनकमया ऊरवः कनकमयो गात्रपट्टयः
 तपनीयमया नाभयो रिपुमय्यो रोमराजयः तपनीयमयाः जुहुकाः—स्तनाग्रभागाः तपनीयमयाः श्रोतृक्षाः शिखामवालमया—
 विद्रुममया ओष्ठाः स्फटिकमया दन्ताः तपनीयमया जिह्वाः तपनीयमयानि वाङ्मुकानि कनकमय्यो नासिकाः अन्तर्लोहिताक्षम-

लोहियवखपडिसेगाओ अंक्रामयाणि अच्छीणि अंतोलोहियवखपडिसेगाणि रिदामईओ ताराओ
रिदामयाणि अच्छिपत्ताणि रिदामईओ अमुहाओ कणगामया कवोला कणगामया सवणा कणगा-
मईओ णिडालपडियाता वहरामईओ सीसघडीओ तवणिज्जमईओ केसंतकेसभूमिओ रिदामया
उवरि सुद्धया, तासि णं जिणपडिमाणं पिदुतो पत्तेयं २ उत्तधारणपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ
णं उत्तधारणपडिमाओ हिमरययकुंददुप्पणासाइं सकोरेटमल्लदामाईं धवलाईं आयवत्ताइं सलीलं
धारमाणीओ २ चिद्वंति, तासि णं जिणपडिमाणं उभओ पारो पत्तेयं २ चामरधारपडिमाओ
पणत्ताओ, ताओ णं चामरधारपडिमातो नानाक्षणिक्कणगरयणविमलमहरिह जाव सलीलं
धारमाणीओ २ चिद्वंति, तासि णं जिणपडिमाणं पुरतो दो दो नागपडिमातो भूयपडिमातो जक्ख-
पडिमाओ कुंडधारपडिमाओ सवयरयणामईओ अञ्जलाओ जाव चिद्वंति, तासि णं जिणपडिमाणं
पुरतो अट्टसयं घंटाणं अट्टसयं कलस्माणं अट्टसयं भिगाराणं एवं आयंसाणं थालाणं पार्हिणं सुपह-
ट्ठाणं मणोचुलियाणं वायकरणाणं चित्तगराणं रयणकरंडगाणं हयकंठाणं जाव उभयकंठाणं पुष्पक-
गेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुष्पपडलगाणं तेहससुग्गाणं जाव अंजणससुग्गाणं अट्टसयं धूवक-
डुच्छुयाणं संनिखित्तं चिद्वंति, सिद्धायतणरस णं उवरिअट्टमंगलगा क्षया छत्तातिच्छत्ता ॥ (सू. ३९) ॥

सभाए ण १ मित्यादि, सभायाः सुधर्मायाः २ उत्तरपुरच्छिमेण ३ मिति उत्तरपूर्वस्यां दिशि ४ महर्देकं सिद्धायतनं

धनुःप्रमुखादीनि प्रहरणरत्नानि सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, कथंभूतानीत्यत आह—उज्ज्वलानि—निर्मलानि निश्चिन्तानि—अति-
तेजितानि अत एव तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानीत्यादि भावत्, तस्याश्च सभायाः सुधर्म्या उपरि बहून्यष्टावष्टौ मङ्गलकानी-
त्यादि सर्वं भागवद्वक्तव्यम् ॥ (सू० ३८)

सभाए षं सुहम्भाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ षं झहेणे सिद्धायतणे पणत्ते, एणं जोयणसयं आया-
सेणं पद्दासं जोयणाइं विकखंभेणं वावत्तरिं जोयणाइं उहुं उच्चतेणं सभागसेणं जाव गोमाणसियाओ
भूमिआगा उत्तलोया तहेव, तस्स षं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ षं झहेगा मणिपेठिया
पणत्ता, सोलस्स जोयणाइं आयासविकखंभेणं अद्द जोयणाइं बाहत्तेणं, तीसे षं मणिपेठियाए
उव्वरिं एत्थ षं सहेणे देवउंदए पणत्ते, सोलस्स जोयणाइं आयासविकखंभेणं साइरेगाइं सोलस्स
जोयणाइं उहुं उच्चतेणं सव्वरयणासए जाव पडिस्सवे, एत्थ षं अद्दसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहए-
आणासित्ताणं संनिखित्तं संचिद्धति, तासि षं जिणपडिमाणं इमेयास्सवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा-
तवणिज्जमया हत्थतलपायतला अंकासयाइं नक्खाइं अंतोलोहियक्खपडिस्सेगाइं कणगामईओ जंघा-
ओ कणगामया जाणू कणगामया ऊरू कणगामईओ गायलट्ठीओ तवणिज्जमयाओ नाभीओ रिट्ठा-
सइओ रोमराइओ तवणिज्जमया चुचूया तवणिज्जमया सिरिवच्छा सिलपपवालमया ओट्टा फालि-
यासया दंता तवणिज्जमईओ जीहाओ तवणिज्जमया तालुया कणगामईओ नासिगाओ अंतो-

न संवृतं रक्तांशुकसंवृतं अत एव सुरभ्यं 'पासाइय' इत्यादिपदचतुष्टयं प्रापवत् ॥ (सू० ३७) ॥

तस्स णं देवसयणिज्जस्स उत्तरपुरच्छिभेणं महेणा मणिपेठिया पणत्ता, अट्ट जोयणाइं आयाम-
विकखंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सवसणिसयी जाव पडिस्सवा, तीसे णं मणिपेठियाए उवरिं
एत्थ णं महेणे खुड्डए महिंदज्जए पणत्ते, सट्ठिं जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं जोयणं विकखंभेणं वहरासया
वट्टलहसंठियसुसिलिहजावपडिस्सवा, उवरिं अट्टसंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता, तस्स णं खुड्डाणमहिं-
दज्जयस्स पच्चत्थिस्सेणं एत्थ णं स्सरियाभस्स देवस्स चाप्पाले नाम पहरणकोसे पन्नत्ते सववहरासए
अच्छे जाव पडिस्सवे, तत्थ णं स्सरियाभस्स देवस्स फलिहरयणखन्नमगायाधणुप्पसुहा वहवे पहर-
णरयणा संविखित्ता च्चिट्ठंति, उज्जला निसिया सुत्तिकखधारा पासादीया ४। सभाए णं खुहम्मए
उवरिं अट्टसंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता ॥ (सू० ३८)

'तस्स ण' पित्यादि, तस्य देवशयनीयस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्त्वेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चाष्टौ योज-
नान्यायामविक्रमभाभ्यां चत्तारि योजनानि बाहल्यनः 'सवमणिमयी' इत्यादि प्रापवत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि
शुल्लको महेन्द्रवज्रः प्रज्ञप्तः, तस्य प्रमाणं वर्णकश्च महेन्द्रवज्रवत्कथ्यं, 'तस्स ण' मित्यादि तस्य शुल्लकमहेन्द्रवज्रस्य पश्चि-
मायामत्र सूर्याभस्य देवस्य महानेकः चोप्पालो नाम प्रहरणकोशः-प्रहरणस्थानं प्रज्ञप्तं, किंविशिष्टः ? इत्याह-'सववहरासए
अच्छे जावपडिस्सवे' इति प्रापवत्, 'तत्थ ण' मित्यादि, तत्र चोप्पालकाभिधाने प्रहरणकोशे बहूनि परिवरत्नवद्गदा-

वर्णोपतूलफासे मञ्जते ॥ (सू० ३७) ॥

‘नस्स ण’ मित्यादि, तस्य माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य पूर्वस्यां दिशि अब्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च अष्टौ योजनान्पायामविक्रमभाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन ‘सद्वमणिमया’ इत्यादि प्रावत् । तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अब्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य च देवशयनीयस्य अयमेतद्रूपो वर्णवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-नानामणिमयाः प्रतिपादा-मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भकरणाय पादाः प्रतिपादाः, सौवर्णिकाः-सुवर्णमयाः पादाः-मूलपादाः, नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि जाम्बूनदमयानि गान्नाणि-ईषादीनि वज्रमया-वज्ररत्नापूरिताः सन्धयः ‘नानामणिमये चित्रे’ इति नानामणिमयं व्यूतं-विशिष्टवानं रजतमयी तूष्णी लोहिताक्षमयानि ‘विब्वोयणा’ इति उपधानकानि, आह च जीवाभिगममूलटीकाकारः-‘विब्वोयणा-उपधानकान्युच्यन्ते’ इति, तपनीयमस्यो गण्डोपधानिकाः, ‘से णं देवस्यणिज्जे’ इत्यादि-तद्देवशयनीयं सालिङ्गनवर्तिकं-सह सालिङ्गनवर्त्य-शरीरप्रमाणेनोपधानेन यत् तत्तथा, ‘उममओ विब्वोयणे’ इति उभयतः-उभौ-शिरोऽन्तपादानतावाश्रित्य विब्वोयणे-उपधानं यत्र तत् उभयतो विब्वोयणं ‘हुहत्तो उज्जत्ते’ इति उभयत उज्जतं ‘म-उद्देणयमंभीरे’ मध्ये नतं च तत् निम्नत्वात् गमभीरं च-महत्वाज्जतगमभीरं गङ्गापुलिनवाल्मुकाया अवदालो-विदलनं पादादि-न्यासे अधोगमनमिति भावः तेन ‘सालिस्सए’ इति सदृशकं गङ्गापुलिनवाल्मुकायदातसदृशकं, दृश्यते चायं प्रकारो हंसतुल्या-दिद्विति, तथा ‘उयविचिय’ इति विशिष्टं परिकल्पितं क्षोभं-कापीसिकं दुक्कलं-वस्त्रं तदेव पट्टः उयविचयक्षौमदुक्कलपट्टः स प्रतिच्छदनं-आच्छादनं यस्य तत्तथा ‘आईणगस्यवूरनवणीयतूलफासे’ इति प्रावत्, ‘रत्तंसुयसंबुए’ इति रत्तांशुके-

माभवत्, तेषु च रजतमयेषु सिक्केषु बहवो वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रकाः मङ्गलाः, तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु बहूनि जिनसक्-
थीनि सन्निक्षिप्तानि निष्ठन्ति, यानि सूर्यमिस्य देवस्य अन्येषां च बहूनां वैमानिकानां देवानां देवीनां च अर्चनीयानि चन्दनैः
वन्दनीयानि स्तुत्यादिना पूजनीयानि पुष्पादिना माननीयानि बहुमानतः सत्करणीयानि वस्त्रादिना कल्याणं मङ्गलं देवतं
चैत्यमितिबुद्ध्या पर्युपासनीयानि, 'तस्स णं जेइयखंभस्स उवरि ब्रह्मे अट्ठमंगला' इत्यादि भागवत् ॥ (सू० ३६)

तस्स माणवगस्स चेइयखंभस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं महेगा मणिपेठिया पणत्ता, अट्ठ जोयणाइं
अयामविकखंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सहमणिमई अच्छा जाव पडिस्सवा, तीसे णं मणि-
पेठियाए उवरि एत्थ णं महेगे सीहासण० वणणतो सपरिचारो, तस्स णं माणवगस्स चेइयखंभस्स पञ्च-
त्थिमेणं एत्थ णं महेगा मणिपेठिया पणत्ता अट्ठ जोयणाइं अयामविकखंभेणं चत्तारि जोयणाइं
बाहल्लेणं सहमणिमई अच्छा जाव पडिस्सवा, तीसे णं मणिपेठियाए उवरि एत्थ णं महेगे देवस-
यणिज्जे पणत्ते, तस्स णं देवसयणिज्जस्स इमेयास्सवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा-णाणामणिमया
पडिपाया सेवन्निया पाया णाणामणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणयामयाइं गत्तगाइं णाणामणिमए
विच्चे रययामया तूली तवणिज्जमया गंडोवहाणया लोहियक्खमया बिब्बोयणा, से णं सयणिज्जे
उभओ बिब्बोयणं इहतो उण्णते मज्झे णयगंभीरे सालिंगणवाट्टिए गंगापुलिनवालुयाउहालसा-
लिसए सुविरइयरयत्ताणे उवचियखोमइयुल्लपट्टपडिच्छायणे रत्तंसुयसंबुए सुरस्से आर्हणालयवूरण-

पुष्करिणोनां प्रत्येकं त्रिदिशि त्रिसोपानप्रतिरूपकतोरणवर्णनं प्रागिव । 'स्रभाए णं सुहम्माए' इत्यादि, समायां सुध-
 र्मायामष्टचत्वारिंशन्मनोगुलिकासहस्राणि-पीठिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-पूर्वस्यां दिशि षोडश मनोगुलिकासहस्राणि,
 षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश सहस्राणि पश्चिमायामष्टौ सहस्राणि दक्षिणतोऽष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, तेष्वपि फलकनागदन्त-
 क्रमालयदामवर्णनं प्राग्वत्, सिक्कावर्णनं धूपयटिकावर्णनं द्वारवत् । 'स्रभाए णं सुहम्माए' इत्यादि, समायां सुधर्मायां
 अष्टाचत्वारिंशत् गोमानसिकाः-शय्यारूपस्थानविशेषास्तेषां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश
 सहस्राणि पश्चिमायामष्टौ सहस्राणि दक्षिणतोऽष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, तास्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिक्कावर्णनं धूप-
 यटिकावर्णनं च द्वारवत्, 'स्रभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना भूमिभागवर्णनं 'स्रभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना
 उल्लोकवर्णनं च प्राग्वत्, 'तस्स णं' मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यां अष्टौ योजनानि बाह्व्यतः सर्वरत्नमयी इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया
 उपरि महानेको माणवकनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञप्तः, षष्ठियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन योजनमुद्देशेन योजनं विष्कम्भेण अष्टाचत्वारिं-
 शदस्त्रिकः 'अडयालीसइकोडीए अडयालीसइविण्णदिप्' इत्यादि सम्प्रदायगम्यं, 'वहरामयवहलङ्कसंठिए' इत्यादि महेन्द्रध्व-
 जवत् वर्णनं निरवशेषं तावद्भक्तव्यं यावत् 'सहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया जाव पहिरुवा' इति, तस्य च माणवकस्य चैत्य-
 स्तम्भस्य उपरि द्वादश योजनानि अवगाह्य, उपरितनभागात् द्वादश योजनानि वर्जयित्वेति भावः, अथरतादपि द्वादश यो-
 जनानि वर्जयित्वा मध्ये षट्त्रिंशति योजनेषु 'वहवेसुवणरूपा मया फलका' इत्यादि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिक्कावर्णनं च

यावद्वन्दिदृक्षा मूलमन्तः कन्दमन्त इत्यादि सर्वमष्टोक्तपदवर्णनायामिव तावद्वक्तव्यं यावत् परिपूर्णं लतावर्णनं, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां चैत्यवृक्षाणामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचापमरध्वजा इत्यादि चैत्यस्वरूप इव तावद्वक्तव्यं यावद्वहवः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया यावत् प्रतिरूपता इति, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका अष्टौ योजनान्यायामविक्रमभागां चत्वारि योजनानि बाह्व्यवः 'स्ववरयणामर्हभो' इत्यादि प्रावत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं महेन्द्रध्वजाः प्रज्ञप्ताः, ते च महेन्द्रध्वजाः षष्ठियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्द्धक्रोशे-अ-र्द्धगव्यूतमुद्देशेन-उण्डत्वेन अर्द्धक्रोशं त्रिक्रममतः 'वह्वा' अथवा बहलहसं स्थित्यसु स्थितिपदमद्वयपदद्विधा 'इति वज्र-मया-वज्ररत्नमया तथा वृत्तं-वर्तुलं लटुं-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानं तेषां ते वृत्तलटुसंस्थितास्तथा सुस्थिष्टा यथा भवन्ति-एवं परिदृष्टा इव स्वरशाणया पाषाणप्रतिमेव सुस्थित्युपरिदृष्टाः दृष्टाः सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमावत् सुप्रतिष्ठिता मनागपि चल-नासंभवात्, ततो विशेषणसमासः, 'अणेगवरपंचवन्नकुडभीसहस्सपरिमंजियाभिराभा चाडधूयविजयवेज-यंतीपडाना छत्ताइच्छत्तकलिया तुंगा गगनतलसमिधलंघमाणास्त्रिहरा पासाईया जावपडिरूवा' इति प्रावत्, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां महेन्द्रध्वजानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचापमरध्वजा इत्यादि तोरणवत् सर्वं वक्तव्यं, तेषां च महेन्द्रध्वजानां पुरतः प्रत्येकं नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः द्वासप्ततियोजनान्युद्देशेन-उण्डत्वेन, तासां च नन्दापुष्करिणीनां 'अन्नाओ सण्हाओ रययामयक्काओ' इत्यादि वर्णनं प्रावत्, ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं २ पञ्चवरवेदिकया प्रत्येकं २ वनखण्डेन परिधिसाः, तासां च नन्दा-

ते वज्रस्यमूला रजते सुप्रतिष्ठिता विडिमा-बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा येषां ते रजतसुप्रतिष्ठितविडिमाम्भवात्;
 पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः, 'रिद्धामयकंदे वेरुलियरुइलवंधे' रिष्टमयो-रिष्टरत्नमयः कन्दो येषां ते रिष्टमयकन्दाः, तथा
 वैड्यरत्नमयो रुचिरः स्कन्धो येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः, 'सुजायवरजायख्वपदमगविसालसाला' सुजात-मूल-
 द्रव्यशुद्धं वर-प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मकाः प्रथमका-मूलभूता विशालाः शाखा येषां ते सुजातवरजानरूपप्रथमकविशालशालाः
 'नानामणिरयणविविहसाहप्साहवेरुलियपतवणिज्जपचर्विदा' इति नानामणिरत्नात्मिका विविधाः शाखाः प्रशाखा येषां
 ते तथा वैड्यरिणि-वैड्यमयानि पत्राणि येषां ते तथा तपनीयमयानि पत्रदन्तानि येषां ते तथा, ततः पूर्ववत् पदद्वयस्मीलनेन
 कर्मधारयः, 'जंबूणयरत्तपउयसुकुमालपवालपल्लववरंक्रुधरा' जाम्बूनदा-जाम्बूनदसुवर्णविशेषमया रक्ता-रक्तवर्णा मृदवः-
 मनोज्ञाः सुकुमाराः-सुकुमाररूपधाः प्रवाला-ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः-संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः-प्रथममु-
 त्त्रिध्वमाना अङ्कुरास्त्वान् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुसुकुमारप्रवालपल्लवाङ्कुरधराः 'विचित्तमणिरयणसुरभिक्कुसुमफलभरे-
 णानमियस्साला' इति विचित्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीनि कुसुमानि फलानि च तेषां भरेण नमिताः शालाः-शाखा येषां
 ते तथा, तथा सती-शोभना छाया येषां ते सच्छायाः, सती-शोभना प्रभा-कान्तिर्वर्षां ते सत्प्रभाः, अत एव सश्रीकाः, तथा
 सह लब्धोत्तेन वर्तते मणिरत्नानामुद्योतभावाद् सोद्योताः, अधिकं नयनमनोनिर्द्वितिकरा अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते
 तथा, 'पासाईया' इत्यादिविशेषणचतुष्टयं प्रापत् । एते च चैत्यदृक्षा अन्यैर्वहुभिरितलकलवकच्छत्रौपगशिरीषसप्तपर्णदधिपर्णलु-
 द्धकधवलचन्दननीपकुटजपनसतालतमालप्रियालप्रियङ्गुपारापतराजदृक्षनन्दिदृक्षैः सर्वतः समन्ताद् संपरिक्षिप्ताः, ते च तिलका

मङ्गलकानि 'जाव सहस्सपत्तहत्थया' इति यावत्करणत्वात् 'तेसिं चेइयधूभाणं उरिपिं बहवे किण्हचामरज्जया जाव सुक्किञ्चामरज्जया अच्छा सण्हा रूपपट्टवहरदंढा जमलजामलगंधी सुख्वा पासाइया जाव पडिह्वा, तेसिं चेइयधूभाणं उरिपिं बहवे छत्ताइच्छत्ता पट्टागा वंटाजुगला उण्णलहत्थया जाव सयसहरसपत्तहत्थया सवरयणामया जाव पडिह्वा' इति, एतच्च समस्तं प्राग्वत् । 'तेसिं ण' मित्यादि, तेषां चैत्यस्त्वूपानां प्रत्येकं २ 'चउदिंसिं'ति चतुर्दिशि-वत्तसु द्रिष्टु एकैकस्यां दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः अष्टौ योजनान्यायामविक्रमभाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना मणिमया अच्छा इत्यादि प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि एकैकप्रतिमाभावेन चतस्रो जिनप्रतिमा जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः, जिनोत्सेध उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यन्ते, 'पलियंकस्संनिस्सज्जाउ'इति पर्यङ्कासनसन्निषण्णाः, स्तूपाभिमुख्यः संनिक्षिप्ताः, तथा जगत्स्थितिरन्वाभाव्येन सन्त्यनिर्वेष्टितास्तिष्ठन्ति, तद्यथा-ऋषभा वर्द्धमाना चन्द्रानना वारिषेणा इति, 'तेसिं ण' मित्यादि, तेषां चैत्यस्त्वूपानां पुरनः प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः पोदश योजनान्यायामविक्रमभाभ्यामष्टौ योजनानि बाहल्यतः 'सव्वमणिमइओ' इत्यादि प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यदृक्षा अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेनार्द्धयोजनमुद्धेधेन-उण्डत्वेन द्वे योजने उच्चैस्त्वेन स्क्रन्धः स एवार्धं योजनं विक्रमभूतया बहुमध्यदेशभागे विद्धिमा-ऊर्ध्वं विनिर्गता शाला सा ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन षट् योजनानि अष्टौ योजनानि विक्रमभूतेन सर्वांग्रेण सातिरेकेणाष्टौ योजनानि प्रज्ञप्तास्तेषां चैत्यदृक्षाणामयमेतद्रूपो वर्णवासः प्रज्ञप्तरतद्यथा-'वहरामयमूला रययसुण्डइद्वियविद्धिमा' वज्राणि-वज्रमयानि मूलानि येषां

तिस्रु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—एकं पूर्वस्यामेकं दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्यां, तानि च द्वाराणि प्रत्येकं षोडश २ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अष्टौ योजनानि विष्कम्भतः 'तावद्वयं चेवे'ति तावन्त्येवाष्टौ योजनानीति भावः प्रवेशेन, 'स्येया वरकणगथूभिः' इत्यादि प्राशुक्तद्वारवर्णनं तदेव तावद्वक्तव्यं यावद्वनमाला इति, तेषां च द्वाराणां पुरतः प्रत्येकं २ मुखमण्डपः प्रज्ञप्तः, ते च मुखमण्डपा एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भतः सातिरेकाणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, एतेषामपि 'अणेनारवंभक्ष्यसंनिविद्वा' इत्यादि वर्णनं सुधर्मसभाया इव निरवशेषं द्रष्टव्यं, तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञप्तः, ते च प्रेक्षागृहमण्डपा आप्यामविष्कम्भोच्चैस्त्वेन प्राग्वा तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः, तेषां च बहुरमणियानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ वज्रमयोऽक्षपादकः प्रज्ञप्तः, तेषां च वज्रमयानामक्षपादकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ मणिपीठिका अष्ट योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्येन—पिण्डभावेन सर्वात्मना मणिमयाः 'अच्छाभो' इत्यादि विशेषणजातं प्रागिव । तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं परिचारश्च प्राग्बद्धक्तव्यः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्बद्धा, तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यामष्टौ योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना मणिमयाः 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदरवकं प्राग्बद्धा, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्तः, ते च चैत्यस्तूपाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यां सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'संखंके'त्यादि तद्वर्णनं सुगमं, तेषां च चैत्यस्तूपानामुपर्यष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि

द्रता-अतिरमणीयतया द्रष्टुणां मत्पथिमुखं उद्-प्रावत्येन स्थिता सुकृतेव सुकृता निपुणशिल्परचितेतिभावः, अभ्युद्रता चासी-
सुकृता च अभ्युद्गतसुकृता वज्रवेदिका-द्वारमुण्डिकोपरि वज्ररत्नमया वेदिका तोरणं च अभ्युद्गतसुकृतं यत्र सा तथा, वराभिः-
प्रधानाभिः रचिताभिः रतिदाभिर्वा शालिभञ्जिकाभिः सुखिलष्टाः-संबद्धा विशिष्टं-प्रधानं लष्टं-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानं येषां ते
विशिष्टलष्टसंस्थिताः प्रज्ञस्ताः-प्रज्ञासारपदीभूता वैद्वर्यस्तम्भा-वैद्वर्यरत्नमयाः स्तम्भा यस्यां सा तथा, वररचितशालभञ्जिका-
सुखिलष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रज्ञस्तवैद्वर्यस्तम्भास्त्वतः पूर्वपदेन कर्मधारयः सभासः, तथा नानामणिकनकरत्नानि खचितानि यत्र
स नानामणिकनकरत्नखचितः, कतान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, नानामणिकनकरत्नखचिततरत्नोज्ज्वलबहुसम्पु-
सप्तः-अत्यन्तसप्तः सुविभक्तो निचितो-निविडो रमणीयश्च भूमिभागो यस्यां सा नानामणिकनकरत्नखचिततरत्नोज्ज्वलबहुसम्पु-
विभक्त (निचित) भूमिभागा, ' इहामियजसभतुरगानरमगरविहगवालागकिन्नररुक्तरभचमरकुंजरवणलयपुडमलयभित्तिचिता
संयुगयवरवेद्याभिरामा विज्जाहरजमलजुगलजंतजुताविव अञ्जीसहस्समालिणीया ख्वगसहस्सकलिया भिसिमीणा भिभिभ-
समीणा चक्रबुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरुवा केचणमणिरयणधुभियाणा नानाविहपंचवणणवटापढागपरिमंदियगसिहरा
धवला मरीइकवचं विणिम्पुयंती लाउल्लोइयमहिया गोसीससरससुरभिरत्तचंदणददरदिन्नपंचंशुलितला उपचियचंदणकलसवंदण-
वदसुकयतीरणपडिदुवारदेसभागा आसत्तोसत्तविउलवदवग्गारियमल्लदामकळावा पंचवणणसरससुरभिमुक्कणुप्फणुं नोवयारकलिया
कालाणुरपवरकुंदुरुक्कधूवदज्जंतमयमवंतगंधुल्लुयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवट्टिभूया अच्छरणणसंयसंविक्किणा दिवदुडि-
यसहसंपणादिया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्या इति माणवत् । ' सम्भाए ण ' मित्यादि, सभायाश्च सुधर्मियास्त्रिदिशि-

कखंभेणं अद्द जोयणाइं वाहल्लेणं सव्वमणिमयी जाव पडिस्सवा, तीसे णं मणिवेडियाए उवरिं एत्थ
 णं माणवए चेइयखंभे पण्णात्ते, सद्धिं जोयणाइं उडुं उच्चत्तेणं जोयणं उव्वेहेणं जोयणं विक्खवंभेणं अड-
 यालीसं अंसिए अडयालीसं सइकोडीए अडयालीसं सइविग्गाहिए सेसं जहा महिंदज्झयस्स,
 माणवगरस्स णं चेइयखंभस्स उवरिं बारस्स जोयणाइं ओगाहेत्ता हेट्ठावि बारस्स जोयणाइं वज्जेत्ता
 मज्झे वत्तीसाए जोयणेसु एत्थ णं बहवे सुवण्णरूपमया फलगा पण्णात्ता, तेसु णं सुवण्णरूपा-
 मएसु फलएसु बहवे वहरामया णागदत्ता पण्णात्ता, तेसु णं वहरामएसु नागदत्तेसु बहवे रय-
 यामया सिक्किगा पण्णात्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्किएसु बहवे वहरामया गोलवहस्समुग्गया
 पण्णात्ता, तेसु णं वयरामएसु गोलवहस्समुग्गएसु बहवे जिणस्सकहातो संनिखित्ताओ चिट्ठंति ।
 तातो णं स्सरियाभस्स देवस्स अन्नेसिं च बहूणं देवाण य देवीण य अक्खणिज्जाओ जाव पज्जु-
 वासणिज्जातो माणवगरस्स चेइयखंभस्स उवरिं अद्द मंगलगा हया उत्ताइच्छत्ता ॥ (सू० ३६)

‘ तस्स ण ’ मित्यादि, तस्य मूलप्रासादावतंसकस्य ‘ उत्तरपुरच्छिन्नेणं ’ति उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे इत्यर्थः,
 अत्र सभा सुधर्मा मङ्गला, सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता, सा एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः
 द्वासप्ततियोजनानि ऊर्ध्वं मुञ्चैस्त्वेन, कथंभूता सा ? इत्याह—‘ अणेगे ’त्यादि, अनेकस्तरभशतसन्निविष्टा ‘ अब्भुग्गयस्सुक-
 यवयरवेइ यातोरणवररइयसालिभंजियासुसिलिद्धविसिद्धलद्धसंठियप्सत्थवेरुलियविमलखंभा ’ इति, अभ्यु-

महिदज्जयाणं पुरतो पत्तेयं २ नंदा पुक्खरिणीओ पणत्ताओ, ताओ पं पुक्खरिणीओ एमं जोय-
णसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विवखंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अन्हाओ जाव वणओ एग-
इयाओ उदगरसेणं पणत्ताओ, पत्तेयं २ पउमवरवेइयापरिखित्ताओ पत्तेयं २ वणसंडपरिखित्ताओ,
तासि पं पंदाणं पुक्खरिणीणं तित्तिसिं तिसोवाणपडिस्वगा पणत्ता, तिसोवाणपडिस्वगाणं
वणओ, तोरणा झया छत्तातिहत्ता । सभाए पं सुहम्माए अडयालीसं मणोगुलियासाहस्सीओ
पणत्ताओ, तंजहा-पुरच्छिमेणं सोलससाहस्सीओ पच्चच्छिमेणं सोलससाहस्सीओ दाहिणेणं
अहसाहस्सीओ उत्तरेणं अहसाहस्सीओ, तासु पं मणोगुलियासु बहवे सुवणरूपमया फलगा
पणत्ता, तेसु पं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु बहवे वहरासया पागदंता पणत्ता, तेसु पं वहरामएसु
पागदंतएसु किण्हसुत्तवहवयारियमह्झदामकलावा चिदंति, सभाए पं सुहम्माए अडयालीसं गोमा-
णसियासाहस्सीओ पन्नत्ताओ, जह मणोगुलिया जाव पागदंतगा, तेसु पं पागदंतएसु बहवे रयया-
मया सिक्कगा पणत्ता, तेसु पं रययामएसु सिक्कगेसु बहवे वेरुलियामइओ धूववडियाओ पणत्ता-
ओ, ताओ पं धूववडियाओ कालागुरुपवरजावचिदंति, सभाए पं सुहम्माए अंतो बहुसमरमणिज्जे
भूमिभगो पणत्ते जाव मणीहिं उवसोमिए मणिफासो य उल्लोयओ य, तस्स पं बहुसमरमणिज्जस्स
भूमिभगस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ पं महेगा मणिपेडिया पणत्ता सोलस जोयणाइं आयामवि-

उच्चतेणं अट्ट जोयणाहं उव्वहेणं दो जोयणाहं खंधा अट्टजोयणं विक्खंभेणं छजोयणाहं विट्ठिमा बहु-
 मज्झदेसभाए अट्ट जोयणाहं आयामविक्खंभेणं साहरेणाहं अट्ट जोयणाहं सव्वणेणं पणत्ता, तेसि णं
 चेइयरुक्खाणं इमेयाख्वे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-वयरामया मूला रययसुपइट्ठिया सुविट्ठिमा रि-
 ट्ठाययविजला कंदा वेरुलिया रुइला खंधा सुजायवरजायख्वपट्ठमगा विसालसाला नाणामणिमयर-
 यणविविहसाहव्वसाहवेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविट्ठा जंबूणयरत्तमउयसुक्कुमालपवालसोमिया वरं-
 कुरण्णासिहरा विचित्तमणिरयणसुरभिक्कुसुमफलभरेणनभियसाला अहिंयं मणनयणणिव्वुइकरा
 अमयरससमरसफला सच्छाया सप्यभा ससिसरीया सज्जोया पासाईया ४, तेसि णं चेइयरु-
 क्खाणं उवरिं अट्टमंगलणा झया छत्ताइछत्ता, तेसि णं चेइयरुक्खाणं पुरतो पत्तेयं २ मणिपे-
 ट्ठियाओ पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेट्ठियाओ अट्ट जोयणाहं आयामविक्खंभेणं चत्तारि
 जोयणाहं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पट्ठिरुवाओ, तासि णं मणिपेट्ठियाणं
 उवरिं पत्तेयं २ महिंदज्झया पणत्ता, ते णं महिंदज्झया साट्ठिं जोयणाहं उहूं उच्चत्तेणं जोयणं
 उव्वहेणं जोयणं विक्खंभेणं वहराभया वहलट्ठसुसिलिट्ठपरियट्ठमट्ठसुपत्तिट्ठिया विसिद्धा अणे-
 गवरपंचवणकुडभिससहरसपरिमंट्ठियाभिरामा वाउट्ठयविजयवेजयंतीपट्ठागा छत्ताइच्छत्तकलि-
 या तुंगा गयणत्तलमभिलंबमाणसिहरा पासादीया ४, अट्टमंगलणा झया छत्तातिछत्ता, तेसि णं

यणाई बाहल्लेणं सवमणिमईओ अचछाओ जाव पडिरुवाओ, तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं
२ सीहासणे पणत्ते, सीहासणवणओ सपरिवारो, तेसि णं पेच्छावरमंडवाणं उवरिं अट्ठमंग-
लगा क्षया छत्तातिछत्ता, तेसि णं पेच्छावरमंडवाणं पुरओ पत्तेयं २ मणिपेढियाओ पणत्ताओ,
ताओ णं मणिपेढियातो सोलस जोयणाई आयामविकखंभेणं अट्ठ जोयणाई बाहल्लेणं सवमणिम-
इओ अचछाओ पडिरुवाओ, तेसि णं उवरिं पत्तेयं २ धूमे पणत्ते, ते णं धूमा सोलस जोयणाई
आयामविकखंभेणं साइरेगाई सोलस जोयणाई उट्ठ उच्चत्तेणं, सेया संखंक्कुंदगारयअमयमहियफेण-
पुंजसंनिगासा सवरयणामया अचछा जाव पडिरुवा, तेसि णं धूमाणं उवरिं अट्ठमंगलगा क्षया
छत्तातिछत्ता, तेसि णं धूमाणं चउहिंसि पत्तेयं २ मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो
अट्ठ जोयणाई आयामविकखंभेणं चत्तारि जोयणाई बाहल्लेणं सवमणिमईओ अचछाओ जाव पडिरु-
वातो, तेसि णं मणिपेढियाणं उवरिं चत्तारि जिणपडिमातो जिणुस्सेहपमाणसेत्ताओ संपलियंक्-
निससत्ताओ धूमाभिक्कुहीओ सद्धिखित्ताओ चिद्धंति, तंजहा-उसभा १ वड्ढमाणा २ चंदाणाणा ३
वारिसेणा ४, तेसि णं धूमाणं पुरतो पत्तेयं २ मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो
सोलस जोयणाई आयामविकखंभेणं अट्ठ जोयणाई बाहल्लेणं सवमणिमईओ जाव पडिरुवातो,
तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं २ चेइयरुक्खे पणत्ते, ते णं चेइयरुक्खा अट्ठ जोयणाई उट्ठं

आयामे० पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं वावत्तरिं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अपेगखंभंसयसं निविद्धा
 अबुशुगयसुकयवयरवेइयातोरणवररइयसालिभंजिया जाव अब्छरगणसंघविक्किण्णा पासादी-
 या ४, सभाए णं सुहम्मए तिट्ठिस्सि तओ दारा पणत्ता, तंजहा-पुरत्थिसेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, ते णं
 दारा सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावत्तियं चेव पवेसेणं सेया वरक-
 णगधूभियागा जाव वणमालाओ, तेसि णं दाराणं उवरि अट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता, तेसि
 णं दाराणं पुरओ पत्तेयं २ सुहसंडवा पणत्ता, ते णं सुहसंडवा एणं जोयणसयं आयामेणं पण्णा-
 सं जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं वणओ सभाए सरिसो, तेसि
 णं सुहसंडवाणं तिट्ठिस्सि ततो दारा पणत्ता, तंजहा-पुरत्थिसेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, ते णं दारा सो-
 लस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया वरकणगधूभि-
 यागा जाव वणमालाओ । तेसि णं सुहसंडवाणं भूमिभागा उल्लोया, तेसि णं सुहसंडवाणं उवरिं
 अट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता । तेसि णं सुहसंडवाणं पुरतो पत्तेयं २ पेच्छावरसंडवे पणत्ते, सुहसंडव-
 वत्तवया जाव दारा भूमिभागा उल्लोया । तेसि णं बहुसमरमणिजाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेस-
 भाए पत्तेयं २ वहरामए अक्खाडए पणत्ते, तेसि णं वयरामयाणं अक्खाडगाणं बहुमज्झदेसभागे
 पत्तेयं २ मणिपेटिया पणत्ता, ताओ णं मणिपेटियातो अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं वत्तारिं जो-

जनानि अर्द्धयोजनं च विष्कम्भतः, तेषामपि ' अब्जुगयसूत्रियपहसियाचिवे 'त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्यभागे भूमिवर्णनमुल्लोकवर्णनं सिंहसन्वर्णनं च सर्वं प्राग्वत्, केवलप्रजापि सिंहसन् संपरिवारं वक्तव्यं, ' ते ण ' मित्यादि, ते च प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकै रतदर्द्धोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकादर्द्धोच्चत्वप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया(अष्ट)भागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-' ते ण ' मित्यादि, ते च प्रासादावतंसका द्वाषष्टिर्योजनानि अर्द्धयोजनं च ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, एषामपि ' अब्जुगयसूत्रिए 'त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्यभागे भूमिवर्णनं उल्लोकवर्णनं सिंहसन्वर्णनं च परिवाररहितं प्राग्वत्, ' ते ण ' मित्यादि, तेषुपि प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकै रतदर्द्धोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकादर्द्धोच्चत्वप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया षोडशभागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशद्योजनानि क्रोशं च ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्चैव क्रोशान् विष्कम्भतः, एतेषामपि स्वरूपादिवर्णनमनन्तरोक्तं, ' ते ण ' मित्यादि, तेषुपि च प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकै रतदर्द्धोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकादर्द्धोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनान्यष्टौ योजनानि विष्कम्भेन, एषामेव स्वरूपव्यावर्णनं भूमिभागवर्णनं उल्लोकवर्णनं सिंहसन्वर्णनं च परिवारवर्जितं प्राग्वत् ॥ (सू० ३५)

तस्स णं मूलप्रासायवडसयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं सभा सुहम्मा पण्णत्ता, एतं जायणसयं

सीहासणं सपरिवारं पासायजवरिं अद्दुमंगलगा.झया ज्ञात्तिछत्ता ॥ (सू. ३६) ॥

तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महानेको मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, स च पञ्च योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्तवेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भनः 'अव्युज्जयमूसियपहस्सियाविवे'त्यादि तस्मै वर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं द्वारवहिःस्थितप्रासादवद्भावनीयं, तस्य च मूलप्रासादावतंसकस्य बहुमध्ये देशभागोऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, अर्धो योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चलारि योजनानि बाह्व्यतः सर्वात्मना मणिमग्नी-
धच्छा इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् । 'तीसे ण' मित्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महद्वेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य सिंहासनस्य वर्णनं, परिवारभूतानि शेषाणि भद्रासनानि प्राग्वद्वक्तव्यानि, 'से ण' मित्यादि, स मूलप्रासादावतंसकोऽन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदर्जोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्ततः परिक्षिप्तः, तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति—अर्द्धतृती-
यानि योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्तवेन, पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, तेषामपि 'अव्युज्जयमूसियपहस्सियाविवे' त्यादि स्वरूप-
वर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च प्राग्वत्, तेषां च प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं प्राग्वत्, नवरमत्र शेषाणि परिवारभूतानि भद्रासनानि वक्तव्यानि, 'ते णं पासायवर्द्धसया' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैः 'तयद्धुच्चत्तपमाणमेत्तेहि' तेषां मूलप्रासादावतंसकपरिवारभू-
तानां प्रासादावतंसकानां यदर्द्धं तदुच्चत्वप्रमाणमात्रैः—मूलप्रासादावतंसकापेक्षया चतुर्भागात्रप्रमाणैः सर्वतः समन्तात्संपरि-
क्षिप्ताः, तदर्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति—'ते ण' मित्यादि, ते प्रासादावतंसकाः पंचविंशं योजनशतमूर्ध्वमुच्चैस्तवेन द्वापट्टियो-

त्रिसोपानवर्णको यानविमानवत् वक्तव्यः, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकमेकैकं तोरणं, तोरणवर्णकोऽपि तथैव,
'तस्स ण' मित्यादि, तस्य उपकारिकालयनस्य 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे' इत्यादिना भूमिभागवर्णनकं यानविमानव-
र्णकवत्तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ (सूत्र ३४)

तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेस्सभाए एत्थ णं महेगे पासायवडेंसए पण-
ते, से णं पासायवडिंसते पंच जोयणसयाहं उडुं उच्चतेणं अड्डमंगलाहं जोयणसयाहं विक्खंभेणं अब्भु-
गयसूसिय वण्णतो भूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरिवारं भाणियवं, अड्डमंगलगा झया छत्ता-
इच्छत्ता, से णं मूलपासायवडेंसगे अणोहि चउहि पासायवडेंसएहि तपडुच्चत्तपमाणमेत्तेहि सवत्तो
समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसगा अड्डमंगलाहं जोयणसयाहं उडुं उच्चतेणं पणवीसं जोयण-
सयं विक्खंभेणं जाव वण्णओ, ते णं पासायवडिंसया अणोहि चउहि पासायवडिंसएहि तपडुच्चत्त-
पमाणमेत्तेहि सवओ समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसया पणवीसं जोयणसयं उडुं उच्चत्तेण
वावडिं जोयणाहं अड्डजोयणं च विक्खंभेणं अब्भुगयसूसिय वण्णओ भूमिभागे उल्लोओ सीहास-
णं सपरिवारं भाणियवं, अड्डमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता, ते णं पासायवडेंसगा अणोहि चउहि
पासायवडेंसएहि तदड्डुच्चत्तपमाणमेत्तेहि सवत्तो समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसगा वावडिं
जोयणाहं अड्डजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एकनीसं जोयणाहं कोसं च विक्खंभेणं वण्णओ उल्लोओ

किं यटादिवत् द्रव्यार्थतया शाश्वती उत सकलकालमेकरूपेति, ततः संशयापनोदार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छति—‘पञ्चमवरवेइया ण’ मित्यादि, पञ्चवरवेदिका प्राग्वत् भदन्त ! कालतः क्रियच्चिरं-क्रियन्तं कालं यावद्भवति ?, एवंरूपा हि किं यन्तं कालमवतिष्ठति इति ?, भगवानाह—गौतम ! न कदाचिन्नासीत् सर्वदैवासीदिति भावः अनादित्वाद्, तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्तमानकालचिन्तायां भवतीति भावः सदैव भावाद्, तथा न कदाचिन्न भविष्यति, किंतु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसिनत्वाद्, तदैवं कालत्रयचिन्तायां नास्ति त्वमतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयति—‘भुवि च’ इत्यादि, अभूच्च भवति च भविष्यति चेति, एवं त्रिकालावस्थायित्वाद् भुवा मेवादिवत् भुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपनियता नियतत्वादेव च शाश्वती—शश्वद्भवनस्वभावा शाश्वतत्वादेव च सततं गङ्गासिन्धुप्रवाहमृदत्तावपि पौण्डरीक-इदं इवानेकपुद्गलविवदनेऽपि तावन्मात्रान्यपुद्गलोच्चदनसंभवादक्षया, न विद्यते क्षयो—यथोक्तस्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः सा अक्षया, अक्षयत्वादेव अव्यया—अव्ययशब्दवाच्या मनामपि स्वरूपचलनस्य जातुचिदप्यभावाद्, अव्ययत्वादेव सदैव स्वस्वप्रमाणेऽवस्थिता, मानुषोत्तराद्बहिः समुद्रवत्, एवं स्वप्रमाणे सदावस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मास्तिकायादिवत्, ‘से ण’ मित्यादि, सा ‘ण’ मिति वाक्यालङ्कारे पञ्चवरवेदिका एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् परिक्षिप्ता, स च वनखण्डो देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भतः उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणो, वनखण्डवर्णकः ‘किण्हो किण्होभासे’ इत्यादिरूपः समस्तोऽपि प्राग्वत् यावद्विहरन्ति, ‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य-उपकारिकालयनस्य ‘चउदिस्स’ति चतुर्दिशि-चतस्रष्टु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि त्रिसोपानमतिरूपकाणि—प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि,

‘अच्छा’ इत्यादि विशेषणजानं प्राभवत्, ‘महया वासिक्कलत्तममाणं’ इति महानित-महाप्रमाणानि वार्षिकाणि-वर्षा-
काले पानीयरक्षार्थं यानि कुत्राणि वार्षिकाणि तानि च तानि छत्राणि च तत्समानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !,
‘से एएणमद्वेण’ मित्यादि, तत्रेतेन अर्थेन-अन्वर्थेन गौतम ! एवमुच्यते-पञ्चवरवेदिकेति, तेषु तेषु यथोक्तरूपेषु प्रदेशेषु यथो-
क्तरूपाणि पञ्चानि पञ्चवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः, व्युत्पत्तिश्चैवं-पञ्चवरा-पञ्चप्रधाना वेदिका पञ्चवरवेदिकेति ।
‘पञ्चमवरवेद्या णं भंते ! किं सासया’ इत्यादि, पञ्चवरवेदिका ‘ण’ मिति पूर्ववत्, किं शाश्वती उताशाश्वती, आश्वन्तया
सूत्रे निर्देशः प्राकृतत्वात्, किं नित्या उतानित्येतिभावः, भगवानाह-गौतम ! स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वती, कथंचिन्नित्या क-
थञ्चिदनित्या इत्यर्थः, स्याच्छब्दो निपातः कथंचिदित्येतदर्थवाची, ‘सेकेणद्वेण’ मित्यादि प्रज्ञप्तसूत्रं-सुगमं, भगवानाह-गौतम !
द्रव्यार्थतया-द्रव्यास्तिकनयमतेन शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव ताश्चिक्रमभिमन्यते न पर्यायान्, द्रव्यं चान्वयि परि-
णामित्वात् अन्वयित्वाच्च सकलकालभावीति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, वर्णपर्यायैरतत्तदन्यसमुत्पद्यमानवर्णविशेषरूपैः, एवं
गन्वपर्यायैः रसपर्यायैः रपर्शपर्यायैः उपलक्षणभेदतः तत्तदन्यपुद्गलविचटनोच्छटनैश्च अशाश्वती, किमुक्तं भवति ?-प
र्यायारितकनयमतेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायामशाश्वती, पर्यायाणां प्रतिक्षणभावितया कियत्कालभाविनया विनाशित्वात्,
‘से एएणद्वेण’ मित्याद्युपसंहारावाक्यं सुगमं, इह द्रव्यारितकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवमाह-नात्यन्तासत उत्पादो
नापि सतो नाशः ‘नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सतः’ इति वचनात्, यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु-उत्पादविनाशौ
तदाविभक्तिरौभावमात्रं, यथा सर्पेरय. उत्फणत्तद्विपणत्वे, तरमासर्वं वरतु नित्यमिति, एवं च-तत्प्रवृत्तितायां संशयः-

त्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतं, णमिति वाच्यालङ्कारे, हेमजालादीनि जालानि, कच्चित् दामा इति पाठः, तत्र तावत् हेमजाला-
 दिरूपा दामान इति, 'तवणिज्जलंबूसगा' इत्यादि ह्यसंघाटादिसूत्रं लतासूत्रं च प्राग्वत् । सम्प्रति पञ्चवरवेदिकाशब्द-
 प्रवृत्तिनिमित्त जिज्ञासुः पृच्छति—'से केणट्टेण भंते !' इत्यादि, सेशब्दोऽयशब्दार्थः, केनार्थेन—केन कारणेन भदन्त !
 एवमुच्यते—पञ्चवरवेदिका पञ्चवरवेदिकेति, किमुक्तं भवति ?—पञ्चवरवेदिदेशेत्येवंरूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किं निमित्तमिति, एवमुक्ते
 भगवानाह—गौतम ! पञ्चवरवेदिकायां तत्र तत्र एकदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे वेदिकासु—उपवेशनयोग्यमत्तवारणरूप-
 सु वेदिकावाहासु—वेदिकापार्श्वेषु 'वेइयपुढंतरेसु' इति द्वे वेदिके वेदिकापुटं तेषामन्तराणि—अपान्तरालानि तानि वेदिकापु-
 टान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः स्तम्भवाहासु—स्तम्भपार्श्वेषु 'स्वंभस्सिसेसु' इति स्तम्भशीर्षेषु 'स्तम्भपुटंत-
 रेसु' इति द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुटं तेषामन्तराणि स्तम्भपुटान्तराणि तेषु, सूच(पु)—फलकसंबन्धविषयत्वाभावेतुपादुकारथा-
 नीयासु तासासुपरीतितात्पर्यार्थः, 'सुईसुहेसु' इति यत्र प्रदेशे सूची फलकं भित्त्वा मध्ये प्रविशति तत्प्रत्ययासन्नो देशः सू-
 चीमुखं तेषु, तथा सूचीफलकेषु सूचीभिः संबन्धिनो ये फलकप्रदेशास्तेऽप्युपचारात् सूचिफलकानि तेषु सूचीनामध्वपरिवर्त्त-
 मानेषु, तथा 'सुईपुटंतरेसु' इति द्वे सूच्यौ सूचीपुटौ तदन्तरेषु, पक्षाः पक्षवाहा वेदिकैकदेशविशेषास्तेषु, बहूनि उत्पळानि-
 गर्दभकानि, पद्मानि—सूर्यविकासीनि कुमुदानि—चन्द्रविकासीनि नलिनानि—ईषद्भक्तानि पद्मानि सुभगानि—पद्मविशेषरूपा-
 णि सौगन्धिकानि—कलहराणि पुण्डरीकाणि—सिताम्बुजानि तान्येव महान्ति महामुण्डरीकाणि शतपत्राणि—पत्रशतकलितानि
 सहस्रपत्राणि—पत्रसहस्रोपेतानि, शतपत्रसहस्रपत्रे च पद्मविशेषौ पत्रसंख्याविशेषाच्च पृथगुपात्ते, एतानि सर्वैरन्तमयानि

श्रीराजपञ्चमी
मलयगिरी
या वृत्तिः

॥ ८३ ॥

णा पञ्चमाणा ओरालेणं मणुद्वेणं मणहरेण कणमणिवृहकरेणं सदेणं ते पदेसे सवतो समंता आपूरेमाणा सिरिण उवसोमे-
माणा चिद्वंति, तीसे पउमवरवेइयाए तत्थर देसे तहिंर हयसंघादा नरसंघादा किणुरिससंघादा महोरगसंघादा
गंववसंघादा उसभसंघादा सवयरणा मया अच्छा जाव पडिरुवा, एवं पंतीओवि वीहीओवि मिहुणाहं, तीसे णं पउमवरवेइयाए
तत्थर देसे तहिंर बहुयाओ पउमलयाओ णागलयाओ असोगलयाओ चंपगलयाओ वणलयाओ वासंतियलयाओ अइमुत्त-
गलयाओ हुंदलयाओ सामलयाओ निचं कुसुमियाओ निचं मजलियाओ निचं लवइयाओ निचं थवइयाओ णिच्चं गुलइयाओ
निचं गोच्छियाओ णिच्चं जमलियाओ निचं जुयलियाओ निचं विणमियाओ निचं पणमियाओ निचं सुविभत्तपडिमंजरि-
वडंसगधरीओ निचं कुसुमियमजलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियजमलियजुयलियविणमियपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिंस-
गधरीओ सवयरणा मईओ अच्छा जाव पडिरुवाओ' इति, अस्य व्याख्या—'सा' एवंस्वरूपा 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे पद्मवर-
वेदिका तत्रर प्रदेशे एकैकेन हेमजालेन—सर्वस्मिन्ना हेममयेन लम्बमानेन दामसमूहेन एकैकेन गवाक्षजालेन—गवाक्षाकृतिरत्न-
विशेषदामसमूहेन एकैकेन किङ्किणीजालेन, किङ्किण्यः—क्षुद्रवण्टिकाः, एकैकेन घण्टाजालेन—किङ्किण्यपेक्षया किंचिन्म-
हत्तयो घण्टा घण्टाः, तथा एकैकेन मुक्ताजालेन—मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन एकैकेन मणिजालेन—मणिमयेन दामसमूहेन एकै-
केन कनकजालेन—कनकः—पीतरूपः सुवर्णविशेषः तन्मयेन दामसमूहेन एवमेकैकेन रत्नजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्न-
मयपद्मात्मकेन दामसमूहेन सर्वतः सर्वास्तु दिक्षु समन्ततः—सर्वास्तु विदिक्षु परिक्षिप्ता—व्याप्ता, एतानि च दामसमूहरूपाणि
हेमजालादीनि जालानि लम्बमानानि वेदितव्यानि, तथा चाह—'ते णं जाला' इत्यादि, तानि सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृत-

पञ्चवरवेदि
काव.

सू० ३४

॥ ८३ ॥

तच्च एकया पञ्चवरवेदिकया एकेन वनखण्डेन सर्वतः—सर्वसिद्धिस्तु समन्ततः—सामस्त्येन सम्यग् परिक्षितं ‘सा णं पञ्चमवरवेदिया’ इत्यादि, सा पञ्चवरवेदिका अर्द्धं योजनमूर्ध्वमुच्चैस्तत्वेन पञ्च धनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपेण ‘उपकारिका-
 लयनसमाना’ उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणेन प्रज्ञप्ता, ‘नीसे ण’ भित्त्यादि, तस्याः—पञ्चवरवेदिकाया अयमेतद्गुणो
 ‘वर्णवासो’ वर्णः—शलाघा यथावस्थितस्वरूपकीर्तनं तरयावासो—निवासो ग्रन्थपद्धतिरूपो वर्णवासो, वर्णकनिवेश इत्यर्थः,
 प्रज्ञप्तो मया शेषतीर्थकरैश्च, तद्यथेत्यादिना तमेव दर्शयति, इह सूत्रपुरतः केचन्यथाऽनिर्देशबहुलः पाठो दृश्यते ततो मा भून्मति-
 संमोह इति विनियजनानुग्रहाय पाठ उपदृश्यते—‘वयरामया णिम्मा रिट्ठामया पट्टाणा वेरुत्थियामया खंभा सुवन्नखंमया
 फलया लोहियक्खमईओ सूर्इओ वइरामया संधी नानामणिमया कडेवरा णाणामणिमया कलेवरसंघाटा नानामणिमया ख्वा
 नानामणिमया ख्वसंघाटा अं कामया पवखा अं कामया पङ्खवाहाओ जोईरसामया वंसा वंसकवेल्हया रईयामइओ पट्टियाओ
 जायख्वमई ओहाडणी वयरामइ उवरिपुंछणी सह्रयणामए अच्छायणे’ एतत् सर्वं द्वावत् भावनीयं, नवंरं कलेवराणि—
 मनुष्यशरीराणि कलेवरसंघाटा—मनुष्यशरीरयुग्मानि रूपाणि—रूपकाणि रूपसंघाटा—रूपकयुग्मानि, ‘सा णं पञ्चमवरवेदिया
 तत्थरदेसे एगमेणेणं हेमजालेणं एगमेणेणं गवक्खजालेणं एगमेणेणं घंटाजालेणं एगमेणेणं खिखिणीजालेणं एगमेणेणं सुत्ता-
 जालेणं एगमेणेणं कणगजालेणं एगमेणेणं मणिजालेणं एगमेणेणं रय्यजालेणं एगमेणेणं सव्वरयणजालेणं एगमेणेणं पञ्चमजालेणं
 सव्वतो समंता संपरिखित्ता, ते णं जाला तवणिज्जलंबूसगा सुवन्नपयरमंढिया नानामणिरयणविहहारद्धहारजवसोभियस-
 सुद्धयरूवा इसिम्भन्नमन्नमसंपत्ता’ पुद्गावरदाहिणुत्तरागएहि वाएहि मंदायं मंदायमेइज्जमाणा एइज्जमाणा पलंबमाणा २ पट्टंशमा-

वेहयपुडंतरेसु य खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुटंतरेसु सुपीसु सुपीसुखेसु खईफलएसु खई-
पुटंतरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु पक्खपेरंतेसु पक्खपुडंतरेसु बहुयाहं उप्पलाहं पउमाहं कुमुयाहं ण-
लिणार्तिं सुभगाहं सोगंधियाहं पुंडरीयाहं महापुंडरीयाणि सयवत्ताहं सहस्सवत्ताहं सवरयणामयाहं
अच्छाहं पडिरुवाहं महया वासिक्कयछत्तसमाणाहं पणत्ताहं समणाउसो, से एएणं अट्ठेणं
गोयमा ! एवं बुच्चहं-पउमवरवेइया २ । पउमवरवेइया णं भंते ! किं सासया० ? गोयमा ! सिय
सासया सिय असासया, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चहं-सिय सासया सिय असासया ? गोयमा !
द्वद्वयाए सासया वन्नपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया, से तेणट्ठेणं गो-
यमा ! एवं बुच्चति-सिय सासया सिय असासया । पउमवरवेइया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?
गोयमा ! ण कयावि णासि ण कयावि णत्थि न कयावि न भविस्सइ, भुवि च हवइ य भविस्सइ य,
धुवा णिइया सासया अक्खया अक्खया अवट्ठिया णिक्खा पउमवरवेइया । से णं वणसंदे देसुणाहं
दो जोयणाहं चक्कवालविव खंभेणं उवयारियालेणसमे परिवक्खेवेणं, वणसंदवणत्तो भाणितवो जा-
व विहरंति । तस्स णं उवयारियालेणस्स चउदिसिं चत्तारि तिसोवाणपडिरुक्खा पणत्ता वण
ओ, तोरणा झया छत्ताइच्छत्ता, तस्स णं उवयारियालयणस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभालो
पणत्ते जाव मणीणं फासो ॥ (सू० ३४)

विंशं धनुःशतं त्रयोदश अङ्गुलान्यर्द्धङ्गुलं परिक्षेपतः, इदं च परिक्षेपप्रमाणं जम्बूद्वीपपरिक्षेपप्रमाणवत् क्षेत्रसमासटीकातः
परिभाषनीयम् ॥

से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंझेण य सहतो समंता संपरिखित्ते, सा णं पउमवरवे-
इया अद्धजोयणं उड्डं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं उवकारियत्तेणसमा परिकखेवेणं, तीसे णं
पउमवरवेइयाए इमेयाख्वे वणणावःसे एणत्ते, तंजहा-वयरामया णिममा रिद्धामया पत्तिट्ठाणा वेरु-
लियामया खंभा सुवण्णरूपमया फलगा लोहियक्खमइओ छईओ नाणासणिसया कडेवरा णाणा-
मणिमया कडेवरसंघाडगा णाणामणिसया ख्वा णाणामणिसया ख्वसंघाडगा अंकासया पक्खवा-
हाओ जोहरसामया वंसा वंसक्वेळुगा रहयामइओ पट्टियाओ जातख्वमई ओहाडणी वइरामया
उवरिपुच्छणी सट्टरयणामई अन्धायणे, सा णं पउमवरवेइया एगमेभेणं हेअजालेणं गजक्खजालेणं
खिंखिणीजालेणं घंटाजालेणं सुत्ताजालेणं मणिजालेणं कणगजालेणं रयणजालेणं पउमजालेणं सहतो
समंता संपरिखित्ता, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा जाव चिट्ठंति । तीसे णं पउमवरवेइयाए तत्थर
देसे २ तहिं २ बहवे हयसंघाडा जाव उसमसंघाडा सवयरयणामया अन्धजालेणं पासा-
दीया ४ जाव वीहीतो पंतीतो सिट्ठणाणि लयाओ । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति-पउमवरवेइया
२ ? गोयमा ! परमवरवेइया णं तत्थ २ देसे २ तहिं २ वेइयासु वेइयावाहासु य वेइयफलतेसु य

खरक इवावतंसकः प्रासादानामवतंसकः प्रासादविशेष इति भावः, ते च प्रासादावतंसकाः पञ्च
योजनशतान्यध्वमुच्चैस्त्वेन अर्द्धतृतीयाणि योजनशतानि विष्कम्भतः, तेषां च 'अभ्युष्णयमूसिषपहसिषाविव' इत्यादि-
विशेषणजातं प्राभवत्, भूमिवर्णनं उल्लोकवर्णनं सपरिवारं च प्राभवत्, 'तत्थ ण' मित्यादि, तत्र-तैषु वनखण्डेषु मत्त्येकमे-
कैकदिग्भावेन चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत्करणात् 'महज्जुइया महावला महासुकखा महाणुभावा' इति परिग्रहः, पलयो-
पमस्थिताकाः परिवसन्ति, तद्यथा—'असोए' इत्यादि, अशोकवने अशोकः सप्तपर्णवने सप्तपर्णः चंपकवने चंपकश्चूतवने
चूतः, 'ते ण' मित्यादि, ते अशोकादयो देवाः स्वकीयस्य वनखण्डस्य स्वकीयस्य प्रासादावतंसकस्य, सूत्रे बहुवचनं
प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि वचनव्यत्ययोऽपि भवतीति, खरवकीयानां सामार्जनकदेवानां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवा-
राणां स्वासां स्वासां परिषदां स्वेषां स्वेषामनीकानां स्वेषां स्वेषामनीकाधिपतीनां स्वेषां स्वेषामात्मरक्षाणां 'अहेवच्चं
पोरेवच्चं' इत्यादि प्राभवत्, 'सूरियाभस्स ण' मित्यादि, सूर्यभस्य विमानस्थान्तः—मध्यभागे बहुसमरमणीयो
भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहानामए आलिगपुक्खरेइ वा' इत्यादि दानविमान इव वर्णनं तावद्वाच्यं यावन्मणीनां
स्पर्शः, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र सुमहत् एकं उपकारिकालयनं प्रज्ञप्तं, विमानाधिपतिसत्क-
प्रासादावतंसकादीन् उपकरोति-उपपृष्टशाल्युपकारिका, विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पादिका, अन्यत्र स्त्रियशुष्का-
र्योपकारिकेति प्रसिद्धा, उक्तं च—'गृहस्थानं स्मृतं राज्ञाशुपकार्योपकारिके'ति, उपकारिकालयनमिव उपकारिकालयनं, तत्
एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भाभ्यां त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके अष्टा-

राक्षसजनितानामिति, अत एव शुभानां शुभफलानां, इह किञ्चिदशुभफलमपि ईदृशमतिविपर्ययात् शुभफलं प्रतिभासते ततस्तात्त्विकशुभत्वप्रतिपर्ययमस्यैव पर्यायशब्दमाह—कल्याणानां, तत्त्वद्वय्या तथाविधविशिष्टफलदायिनां, अथवा कल्याणानां अनर्थोपशमकारिणां कल्याणरूपं फलविंपाकं ' पञ्चगुणभवमाणा ' प्रत्येकमनुभवन्तो विहरन्ति-आसते ॥ (सू० ३२) ॥

तेहि णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं२ पासायवडंसगा पणत्ता, ते णं पासायवडंसगा पंचजोयणसयाइं उडुं उक्वत्तेणं अट्टाहज्जाइं जोयणसयाइं विकखंभेणं अब्भुगयम्मूसियपहसिया इव तहेव बहुसमरमणिज्जभूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरिवारं, तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्डिया जाव पलिओमट्ठितिया परिवसंति, तंजहा-असोए सत्तपणे चंपए चूए । सूरियाभस्स णं देवविमाणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते, तंजहा-वणसंडविहूणे जाव बहवे वेमाणिया देवा देवीओ य आसयंति जाव विहरंति, तस्स णं बहुसमरमणिज्जभूमिभागस्स बहुमज्झदेसे एत्थ णं महेगे उवगारियालयणे पणत्ते, एगं जोयणसयसहरसं आयामविकखंभेणं तिणिण जोयणसयसहरसाइं सोलस्स सहरसाइं दोणिण य सत्तावीसं जोयणसए तित्ति य कोसे अट्टावीसं च धणुसयं तेरस्स य अंगुलाइं अडंगुलं च किच्चिविसेसूणं परिवस्सेवेणं, जोयणबाहल्लेणं, सट्ठजंहुणयामए अच्छे जाव पडिस्सवे ॥ (सू० ३३) ॥

‘ तेसि ण ’ मित्यादि, तेषां वनखण्डानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसका इति, अवतंसक इव-शे-

पत्रा० अप्य आयंसासणसंठिया अप्पेगइया उसभासणसंठिया अप्पेगइया पउमासणसंठिया ।
इति परिग्रहः, अन्ये च षड्वः शिलापट्टका यानि विशिष्टचिह्नानि विशिष्टनामानि च वराणि-प्रधानानि शयनानि
आसनानि च तद्वत् संस्थिता वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, कचिद् 'मांसलसुषुप्तविसिद्धसंठाणसंठिया' इति
पाठः, तत्रान्ये च षड्वः शिलापट्टकाः मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुषुप्ता अतिशयेन मष्टणा इतिभावः विशिष्टसंस्थानसंस्थि-
ताश्चेति, 'आर्हणगरुच्यदूरनवणीयतुलकासमउया सव्वरयणामया अच्छा जाव पट्टिस्वा' इति प्राग्वत्, तत्र
तेषु उत्पादपर्ववादिगवहंसासनादिषु यावज्जानारूपसंस्थानसंस्थितपृथ्वीशिलापट्टकेषु णमिति पूर्ववत् षड्वः सूर्याभिमान-
वासिनो देवा देव्यश्च यथासुखमासते शेरते-दीर्घकायप्रसारणेन वर्त्तन्ते न तु निद्रां कुर्वन्ति, तेषां देवयोनिकत्वेन निद्राया
अभावत्, विष्ठन्ति-उर्ध्वस्थानेन वर्त्तन्ते निर्पीदन्ति-उपविशन्ति तुयट्ठन्ति-लग्नवर्त्तनं कुर्वन्ति, वामपादवर्त्तः परावृत्त्य दक्षि-
णपार्श्वेनावनिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वेतो वा परावृत्त्य वामपार्श्वेनेति भावः, रमन्ते-रतिमावदन्ति ललन्ति-मनईप्सितं यथा भवति
तथा वर्त्तन् इति भावः, क्रीडन्ति-यथासुखमिवरवतो रमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति मोहन्ति-मैथुनसेवां
कुर्वन्ति इत्येवं 'पुरापोराणाण' प्रियादि पुरा-पूर्व प्राग्भवे इति भावः कृतानां कर्मणामित योगः, अत एव पौराणानां-
सुवीर्णानां-सुचस्त्रिणां, इदं सुचस्त्रिजन्तं कर्मणि कार्ये कारणोपचारात् सुचस्त्रितं, ततोऽयं भावार्थः-विशिष्टतयाविष-
यमनुष्ठानविषयप्रमादकरणक्षान्त्यादिसुषुप्तिवज्जन्तानामिति, तथा सुपराक्रान्तानां, अत्रापि कार्ये कारणोपचारात् सुपरा-
क्रान्तिवज्जन्तानि सुपराक्रान्तानि इत्युक्तं, विष्ठन्तं भवति ?-सकलसर्वमैत्रीसत्यभाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपसुप-

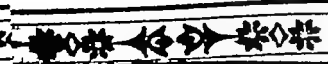

नानीति भावः, शालागृहकाणि—पट्टशालाप्रधानानि, जालगृहकाणि—गवाक्षयुक्तानि गृहकाणि, कुसुमगृहकाणि—कुसुमप्रकरो-
 पचितानि गृहकाणि, चित्रगृहकाणि—चित्रप्रधानानि गृहकाणि गन्धर्वगृहकाणि—गीतनृत्ययोग्यानि गृहकाणि आदर्शगृह-
 काणि—आदर्शमयानीव गृहकाणि, एतानि च कथंभूतानीत्यत आह—‘सत्वरयणामया’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ।
 ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषु शालिगृहकेषु यावदादर्शगृहकेषु, अत्र यावत्शब्दात् शालिगृहकादिपरिश्रहः, ‘बहूनि हंसासनानि’
 इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषु वनखण्डेषु तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहवो जातिमण्डपका
 यूथिकामण्डपका मल्लिकामण्डपका नवमालिकामण्डपका वासंतीमण्डपका दधिवासुकामण्डपकाः, दधिवासुका—वनस्पतिविशे-
 षस्तन्मया मण्डपका दधिवासुकामण्डपकाः, मूलहिरपि वनस्पतिविशेषः तन्मया मण्डपकाः२, ताम्रवूली—नागवल्ली तन्मया
 मण्डपकास्तांबूलीमण्डपकाः, नागो—द्रुमविशेषः, स एव लता नागलता, इह यस्य तिर्यक् तथाविधा श्राखा प्रश्राखा वा न प्रसृ-
 ता सा लतेत्यभिधीयते नागलतामया मण्डपका नागलतामण्डपकाः, अतिमुक्तमण्डपकाः, ‘अप्फोया’ इति वनस्पतिविशेषस्तन्मया
 मण्डपका अप्फोयामण्डपकाः, माळुका—एकस्त्रिकफला वृक्षविशेषास्तद्वृक्ता मण्डपका माळुकामण्डपकाः, एते च कथंभूता इत्या-
 ह—‘सत्वरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषु जानिमण्डपकेषु यावन्माळुकामण्डपकेषु जावशब्दात्
 यूथिकामण्डपकादिपरिश्रहः, बहवः शिलापट्टकाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—अप्येहका हंसासनवत् संस्थिता हंसासनसंस्थिता यावद-
 प्येकका दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिताः, यावत्करणान् ‘अप्येगइया हंसासनसंस्थिता अप्येगइया गरुडासनसंस्थिता अप्येगइया
 उष्ण्यासनसंस्थिता अप्येगइया पण्यासनसंस्थिता अप्येगइया दीहासनसंस्थिता अप्येगइया भद्रासनसंस्थिता अप्येगइया

क्रीडायोग्या वहयः सन्ति, एते च उत्पातपर्वतादयः कथंभूताः ? इत्याह—‘ सर्वरत्नमयाः ’ सर्वरत्नमयाः, अच्छा सगृहा
इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राप्यत् । ‘ तेषु ण भित्त्यादि, तेषु उत्पातपर्वतेषु यावत्पक्ष्यन्दोलकेषु, यावत्करणाद्विपतिपर्वतकादिपति-
ग्रहः, बहूनि हंसासनादीनि आसनानि, तत्र येषामासनानामधो भागे हंसा व्यवस्थिता यथा सिंहारसने सिंहः तानि हंसास-
नानि, एवं क्रोञ्चासनानि गरुडासनानि च भावनीयानि, उज्जतासनानि—उच्चासनानि प्रणतासनानि—निम्नासनानि दीर्घा-
सनानि—शय्यारूपाणि भद्रासनानि येषामधो भागे पीठिकाबन्धः पक्ष्यासनानि येषामधो भागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं मक-
रासनानि सिंहारसनानि च भावनीयानि, पद्मासनानि—पद्माकाराणि आसनानि, ‘ दिसासोयत्थियासणाणि ’ येषामधो भागे दिक्-
सौवस्त्रिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथाक्रममासनानां संग्रहणिगाया—‘ हंसे कींचे गरुडे उण्णय पणए य दीह भद्दे य । पक्खे
मयरे पउमे सीह दिसासोत्थि बारससे ॥ १ ॥ ’ इति, तानि सर्वाण्यपि कथंभूतानीत्यत आह—‘ सव्वरयणामयाई ’ इत्यादि प्राप्यत् ।
‘ तेसि ण भित्त्यादि, तेषु वनखण्डेषु मध्ये तत्र २ मदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहूनि ‘ आलिगृहकाणि ’ आलि-वन-
स्पतिविशेषः तन्मयाणि गृहकाणि आलिगृहकाणि, मालिरपि वनस्पतिविशेषः तन्मयाणि गृहकाणि मालिगृहकाणि, कदली-
गृहकाणि लतागृहकाणि च प्रतीतानि, ‘ अच्छणघरकाणि ’ इति अवस्थानगृहकाणि येषु यदा तदा वा आगत्य सुखा-
सिक्रया अवतिष्ठन्ति, भक्षणकगृहकाणि यत्रागत्य भक्षणकानि विदधति निरीक्षन्ते च, मज्जनकगृहकाणि यत्रागत्य स्वेच्छया
मज्जनकं कुर्वन्ति, ‘ प्रसाधनगृहकाणि ’ यत्रागत्य स्वं परं च मण्डयन्ति ‘ गर्भगृहकाणि ’ गर्भगृहकाणि ‘ मोहणघरा-
इ ’ इति मोहनं—मैथुनसेवा ‘ रमियं मोहणरयाई ’ इति नाममात्रावचनात् तत्प्रधानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि, वासभय-

लपङ्क्तोनामिनि यावत्तद्वदात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, प्रत्येकं चतुर्दिशि चलारि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावाद् त्रिसोपान-
प्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि, त्रयाणां सोपानानां समाहारस्त्रिसोपानं, तानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपा-
नप्रतिरूपकाणामयं-वक्ष्यमाणः एतद्रूपः-अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तस्तद्यथा वज्ररत्नमया वंगा इत्यादि प्राग्वत् ।
'तैसि णं' तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तोरणवर्णकस्तु निरवशेषो यानविमानवद्भावनोयो यावत्
बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति, 'तासि ण' प्रित्यादि, तासां क्षुल्लिकाक्षुल्लिकानां यावद् बिलपङ्क्तोनां, अत्राणि यावच्छब्दात्
पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहव उत्पत्तपर्वता यत्रागत्य बहवः सूर्याभिमानवासि-
नो वैमानिका देवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमारचयन्ति, 'नियइपवय्या' इति नियत्या-नैयत्येन व्यवस्थिताः
पर्वता नियतिपर्वताः, कचित् 'निययपवय्या' इति पाठः, तत्र नियताः-सदा योग्यत्वेनावस्थिताः पर्वता नियतपर्वताः,
यत्र सूर्याभिमानवासिनो वैमानिका देवा देव्यश्च भवभारणीयेनैव वैक्रियशरीरेण सदा रममाणा अवतिष्ठन्ते इति भावः,
'जगईपवय्या' इति जगतीपर्वतकाः पर्वतविशेषाः, दारुपर्वतका-दारुनिर्मापिता इव पर्वतकाः, 'दगमंडच्चा' इति दक-
मण्डपाः-स्फाटिकाः मंडपाः, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायां-“दगमण्डपाः-स्फाटिका मण्डपाः” इति, एवं दकमञ्चकाः
दकमालका दकमासादाः, एते च दकमण्डपादयः कचित् 'उसड्डा' इति उत्सृता उच्चा इत्यर्थः, कचित् 'खुड्डा खुड्ड'ति क्षुल्ल-
काः क्षुल्लका इति, तथा अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च, इह यत्रागत्य मनुष्या आत्मानमन्दोलयति तेऽन्दोलका इति लोके प्रसिद्धाः,
यत्र तु पक्षिण आगत्यात्मानमन्दोलयन्ति ते पक्ष्यन्दोलकाः, तत्र अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तेषु वनखण्डेषु तत्र २ प्रदेशे देक-

लाड' इति संज्ञानि-जलेनान्वरितानि पत्रविसमृणालानि यासु ताः संज्ञापत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्यं पत्राणि पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि-कन्दाः मृणालानि-पद्मनालाः, तथा बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनमुभगसौगन्धिक-पुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसरैः-केसरप्रधानैः फुल्लैः-विकसितैरुपचिता बहूत्पलकुमुदनलिनमुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रकेसरफुल्लोपचिताः, तथा पट्पदैः भ्रमरैः परिमुञ्ज्यमानकमलाः, तथा अच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवत् शुद्धेन विमलेन-आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णं अच्छविमलसलिलपूर्णं, तथा पडिहत्या-अतिरेकिता अतिमधूना इत्यर्थः 'पडिहत्यमुद्रमायं अतिरियं जाणमाडण' मिति वचनात्, उदाहरणं चात्र-यणपडिहत्यं गयणं सगडं नवसलिलउडु-मायाई' अइरेइयं मह उण चिंताए मण तुहं विरहे ॥ १ ॥' इति, भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यत्र ताः परिहत्यभ्रमन्प्रत्यकच्छपाः, तथा अनेकैः शकुनिमिश्रुनकैः प्रविचरिता-इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ताः अनेकशकुनिमिश्रुनकप्रविचरितास्ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, एता वाप्यादयः सरस्सरःपङ्क्तिपर्यन्ताः 'मत्येकं मत्येकं' मनि मत्येकमत्राभिमुख्ये प्रतिशब्दस्ततो बोधा-विवक्षायां पश्चात्प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनमिति, पञ्चदशवेदिकया परिक्षिप्ताः, मत्येकं मत्येकं वनत्वाडपरिक्षिप्ताः, 'अपदेगड्याड' इत्यादि, अपिर्वाढार्थं बाढमेककाः-काश्चन बाप्यादय आसवमिव-चन्द्रहासादिपरमासवमिव उदकं यासां ता आसवोदकाः, अप्येकका वारुणस्य-वारुणसमुद्रस्येव उदकं यासां ता वारुणोदकाः, अप्येककः क्षीरमिव उदकं यासां ताः क्षीरोदकाः, अप्येकका घृतमिव उदकं यासां ता घृतोदकाः, अप्येककाः क्षोद इव-इक्षुरस इव उदकं यासां ताः क्षोदोदकाः, अप्येककाः स्वाभाविकेन उदकरसेन प्रज्ञप्ताः, 'पासाइया' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राभवत्। 'तासि ण' मित्यादि, तासां छल्लिकानां बापोनां यावद्वि-

कयः तथा येषु सरःसु पङ्क्त्या व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिकया संचरति सा सरःपङ्क्तिः ता बह्व्यः सरःसरःपङ्क्तयः,
 तथा विलानीव विलानि—कूपास्तेषां पङ्क्तयो विलगङ्क्तयः, एताश्च सर्वा अपि कथंभूता इत्याह—अच्छाः—स्फटिकवद्दहिर्निर्म-
 लप्रदेशाः इलक्षणाः—इलक्षणपुद्गलनिष्पादितवहिःप्रदेशाः इलक्षणदलनिष्पन्नपदवत्, तथा रजतमयं—रूप्यमयं कूलं यासां ता
 रजतमयकूलाः, तथा समं न गर्तीभावात् विषमं तोरं तोरवर्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा वज्रमयाः पाषाणा-
 यासां ता वज्रमयपाषाणाः, तथा तपनीयं—हेमविशेषः तपनीयमयं तलं यासां तास्त्वपनीयवलाः, तथा “सुवर्णमु-
 द्भारययवाल्मुयाड” इति सुवर्ण—पीतकान्ति हेम सुवर्णं—रूप्यविशेषः रजतं—प्रतीतं तन्मया वालुका यासु ताः सुवर्णसुव-
 रजतवालुकाः, ‘वेरुलियम्मणिकालिहपडलपच्चोयडाओ’ इति वैद्वर्मणिमयानि स्फटिकपटलमयानि च प्रत्यवतटा-
 नि—तटसमोपवर्तिनः अत्युन्नतप्रदेशा यासां ता वैद्वर्मणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः, ‘सुओयारसुजत्ताराड’ इति
 सुखेनावतारो—जलमध्ये प्रवेशनं यासु ताः सुखावताराः तथा सुखेन उच्चारो—जलमध्याद्दहिर्निर्गमनं यासु ताः सुखो-
 चारारास्ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, ‘नानामणितित्थसुबड्डाड’ इति नानामणिभिः—नानाप्रकारैर्मणिभिस्तथीनि
 सुवद्धानि यासां ता नानामणितीर्थसुवद्दाः, अत्र बहुव्रीहावपि लान्तस्य परनिघातः सुखादिदर्शनाद् प्राकृतशैलीवशाद्वा
 ‘चउक्कोणाड’ इति चत्वारः कोणा यासां ताश्चतुःकोणाः, एतच्च विशेषणं वापीः कूपांश्च मणि द्रष्टव्यं, तेषामेव चतु-
 ष्कोणत्वसंभवात् न शेषाणां, तथा आनुपूर्व्येण—क्रमेण नीचैस्तराभावरूपेण सुष्ठु—अतिशयेन यो जातवप्रः—केशरौ जल-
 स्थानं तत्र गम्भीरं—अलब्धस्तापं शीतलं जलं यासु ता आनुपूर्व्यमुनातवप्रगम्भीरशीतलजलाः, ‘संछन्नपत्तिस्समुणा-

व्यक्तमविष्टुं मधुरं समं सललितं च, तथा चोक्तम्—“पुणं रत्नं च अलंक्रियं च वत्तं तद्देव अविष्टुं । मधुरं समं सललितं अद्गुणा हीति गेयस्स ॥१॥” तत्र यत् स्वरकलाभिः परिपूर्णं गीयते तत्पूर्णं, गेयरागानुरक्तेन यत् गीयते तत् रत्नं, अन्योऽन्यस्वरविशेषकरणेन यदलङ्कृतमिव गीयते तदलङ्कृतं, अक्षरस्वरस्फुटकरणतो व्यक्तं, विसरं क्रोशतीव विष्टुं न तथा अविष्टुं, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलाहतवत्, तालत्रेशस्वरादिसमनुगतं समं, तथा यत् स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेन-ललनेन वर्तत इति सललितं, यदिवा यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्य स्पर्शनमनोव स्पर्शमनुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितं । इदानीमेतेषामेवाष्टानां मध्ये कियतो गुणान् अन्यच्च प्रतिषिपादयिषुमिदमाह—‘रत्नं तिष्ठानकरणं सुद्धं’ तत् ‘कुहरसुंजतवसतंतीनलताललयगहसुसंपुञ्जं मधुरं समं सललितं मणोहरं मलयरिमियपयसंचारं सुरइं सुनतिं वरचाखल्वं दिवं नदं सज्जं गेयं पगीयाणमिति यथा माङ्गनाट्यविधौ व्याख्यातं तथा भावनीयं ‘जारिसए सहे हवइ’ मणीतानां-गातुमारव्यवतां यादशः शब्दोऽतिमनोहरो भवति-स्यात्-कथंचिद्भवेदेतद्प्रस्तेषां तृणानां मणीनां च शब्दः ? एवमुक्ते भगवानाह—गीतम ! स्यादेवंभूतः शब्दः ॥ (सू० ३१)

‘तेसि षं वणसंझाणं’ मित्यादि, तेषां ‘णमिति वाक्यालङ्कारे वनखन्डानां मध्ये तत्र तत्र देशे ‘तत्र तत्रे’ ति तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ‘बहुई’ इति बहुवचः ‘सुद्धासुद्धियाओ’ इति शुद्धिकाशुद्धिका लयवो लयवो इत्यर्थः, वाक्यश्रुतरसाः पुनरविरण्यो वृत्ताकारा अथवा पुनराणि विद्यन्ते यासु ताः पुनरिण्यो दीर्घिका-ऊज्यो नद्यः वक्रा नद्यो गुञ्जालिकाः, वह्नि केवलकेवलानि पुण्यावकोर्षकानि सरांसि एकपङ्क्तया व्यवस्थितानि सरःपङ्क्तिः सललितास्ता बह्वच्यः सरःपङ्क्तः

बद्धमरकमण्डलं धूश्च यस्य स सुसंयितश्चारकमंडलधूःकस्तस्य, तथा कालायसेन-लोहेन सुष्ठु-अतिशयेन कृतं नेमेः-वाह्य-
 परिधेर्यन्त्रस्य च-अरकोपरिफलकचक्रशालस्य कर्म यस्मिन् स कालायसकृत्नेमियन्त्रकर्मा तस्य, तथा आभीर्णी-गुणैर्वर्षासा-
 ये वराः-प्रधानास्तुरगास्ते सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक् प्रयुक्ता-योजिता यस्मिन् स आकीर्णवहतुरगसुसंप्रयुक्तः तस्य, माकृतत्वात्
 बहुव्रीहावपि क्तान्तस्य परनिपातः, तथा सारथिकर्मणि ये कुशला नरारतेषां मध्ये अतिशयेन हेको-दक्षः सारथिस्तेन सुष्ठु-
 सम्यक् परिगृहीतस्य, तथा 'सरसयवतीसतोणपरिमंडियस्स' इति शराणां शतं मत्थेकं येषु तानिःशरशतानि तानि च तानि
 द्वात्रिंशत् तूणानि तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तूणमण्डितः, किमुक्तं भवति?-एवं नाम तानि द्वात्रिंशत् शरशतयूतानि तूणानि रथस्य
 सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि संग्रामायोपकल्पितस्यातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा कटकः-कवचं सह कण्टको
 यस्य स सकण्टकः सकङ्कटोऽवतंसः-शेखरो यस्य स सकङ्कावतंसस्तस्य, तथा सह चापं येषां ते सचापा ये शरा यानि च
 कुन्तभस्त्रिमुसण्डिप्रभृतीनि नानाप्रकाराणि महरणानि यानि च कवचकटकप्रमुखाणि आवरणानि तैर्भूतः-परिपूर्णः, तथा
 योधानां युद्धं तद्विमितं सद्यः-प्रशुणोभूतो यः स योधयुद्धसज्जरततः पूर्वपदेन सह विशेषणसमासः तस्य, इत्थंभूतस्य राजाङ्गमेवा
 अन्तःपुरे वा रम्ये वा मणिकुटिमितले-मणिवद्धभूमितले अभोक्षणमभीक्षणं कुटिमवलप्रदेशे वा 'अभिघाटिज्जमाणस्से'ति अभि-
 खच्यमानस्य वेगेन गच्छतो ये उदारा मनोज्ञा कर्णमनोनिर्वृतिकराः सर्वतः समन्तात् जीवाभिगमसूत्रटीकायामपि 'उपित्थं'
 श्वासयुक्तमिति, तथा उत्-प्रावल्धेन अतितालमस्थानतालं वा उत्तालं, दलक्षणस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकं अनुनासिकाधि-
 निर्गतस्वरानुगतमितिभावः, तथा 'अट्टशुणीववेद्य भूमिति अष्टभिर्गुणैर्येतमष्टशुणोपेतं, ते चाष्टावपी गुणाः-पूर्णं रक्तमलङ्कृतं

श्रीगजप्रश्नी-
मलयगिरी-
या दृतिः

॥ ७६ ॥

तेषां मणीनां तृणानां च वातरितानां शब्दस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—‘तेसि णं भंते ! तण्णाण य मणीण य’ इत्यादि,
तेषां णमिति पूर्ववत् भदन्त !—परमकल्याणयोगिन् तृणानां पूर्वापरदक्षिणोत्तरगतवर्तिर्मन्दार्थंति-मन्द मन्द एजिजानां-कम्पि-
तानां व्येजितानां—विशेषतः कम्पितानां, एतदेव पर्यायशब्देन व्याचष्टे-कम्पितानां चालितानां—इतस्ततो मनाक् विक्षिप्तानां,
एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—स्पन्दितानां, तथा घटितानां—परस्परं संवर्षयुक्तानां, कथं घटिता इत्याह—क्षोभितानां, रजस्थानाञ्चा-
लनमपि कुत इत्याह—उदीरितानामुत्-प्रावत्येन प्रेरितानां, कीदृशः शब्दः मङ्गलः ? , भगवानाह—‘‘गोयमे’ इत्यादि, गौतम !
स यथानामकः शिविकाया वा स्यन्दमानिकाया वा रथस्य वा, तत्र सिविद्या जम्पानविशेषरूपा उपरिच्छाद्रिता कोष्ठाकारा,
तथा दीर्घो जम्पानविशेषः पुरुषस्वप्रमाणावकाशदा या स्यन्दमानिका, अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पादितयोः शुद्धहैमवण्टिकादिव-
लनवशतो वेदितव्यः, रथश्चैह संग्रापरथः प्रत्येयोऽग्रेतनविशेषणानामन्यथाऽसंभवात्, तस्य च फलकवेदिका यस्मिन् काले ये
पुरुषास्तदपेक्षया ततिप्रमाणाऽवसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते—‘सञ्छन्नस्य’ इत्यादि, सञ्छन्नस्य सञ्चरस्य
सञ्चण्टाकस्य—उभयपादवद्विभ्रमहाप्रमाणवण्टोदेतस्य सपताकरस्य सह तोरणवरं—प्रध्वननोरणं यस्य ससतोरणवररसनस्य, सह
नन्दीवोषो—द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दघोपरतस्य, तथा सह किङ्किभ्यः—शुद्धवण्टा येषामिति सकिङ्किणीकानि, हैमजा-
लानि—यानि हैमप्रदाससमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु—बाहिःप्रदेशेषु परिक्षिप्तो—व्याप्तस्तस्य, तथा हैमवतं—हिमवत्पर्यवतभावि-
चित्रं-विचित्रमनोहारिविशेषोपेतं तनिशतस्संवन्धि कनकविच्छुरितं दाह—काष्ठं यस्य स हैमवतचित्रतैनिशकनकनिर्गुक्त-
दारुकरस्य, सूत्रे च द्वितीयः ककारः स्वार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घत्वं प्राकृतत्वाद्, तथा सुष्ठु—अतिशयेन सम्यक् पिनद्धं—

तर्हि २ धरणसु बहुइं हंसासण जाव दिसासोवत्थिआसणाइं सवरयणामयाइं जाव पडिरुवाइं ।
तेसु णं वणसंवेसु तत्थ देसे २ तर्हि २ बहवे जातिमंडवगा जूहियमंडवगा णवमालियमंडवगा
वासंतिमंडवगा सूरमल्लियमंडवगा दहियासुयमंडवगा तंबोलिमंडवगा मुहियामंडवगा णालया-
मंडवगा अतिसुत्तयलयामंडवगा आक्फोवगामालुयामंडवगा अन्हा सवरयणामया जाव पडिरु-
वाओ, तेसु णं जालिमंडवएसु जाव झाल्लयामंडवएसु बहवे पुढविसिलापट्टागा हंसासणसंठिया
जाव दिसासोवत्थियासणसंठिया अण्णे य बहवे संसलहुद्वविसिद्धसंठाणसंठिया पुढविसिलाप-
ट्टागा पण्णत्ता सप्तगाउओ !, आईणारुयबूरणवणीयतूलफासा सवरयणामया अन्हा जाव पडि-
रुवा, तत्थ णं बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य आसयंति सयंति चिद्धंति निस्सोयंति तुयटंति
हंसंति रसंति ललति कोलंति किटंति मोहंति पुरा पोरणाणं सुचिंणण सुपडिक्कंताण सुभाण
कड्डाण कम्मणा कल्लणाण कल्लणं फलविवायमं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति (सू० ३२)

‘ तेसि णं वणसंडाण ’ पित्यादि, तेषां वनखड्डानामन्तः-मध्ये बहुसपरमणीया भूमिभागः प्रज्ञाः, तेषां च
भूमिभागानां ‘ से जहा नामए ’ आर्लिगपुक्खरे इ वा ’ इत्यादि वर्णनं प्राणुकं तावद्वाच्यं प्राचन्मणीनां स्पर्शा, नवरमय तृणा-
न्यपि वक्तव्यानि, तानि चैवं-‘ नाणाविहपंचवण्णाहिं मणीहि य तणेहि य उअसोयिया, तंजहा-किण्हेहि य नोलेहि य जाव सु-
क्किले, तत्थ णं जे ते कण्हा तणा य मणी य तेसि णं अयमेयाख्वे वजात्रासे पदत्ते, से जहानामए जीमूतेइ वा ’ इत्यादि । सम्प्रति

वत्तसहरसपत्तकेसरकुल्लोवचियाओ छप्पपपरिभुज्जमाणकमल्लाओ अच्छविमलसलिलपुण्णाओ अ-
प्पेगइयाओ आसवोयणाओ अप्पेगइयाओ खोरोयणाओ अप्पेगइयाओ पओयणाओ अप्पेगइया-
ओ खीरोयणाओ अप्पेगइयाओ खारोयणाओ अप्पेगतियानो उयगरसेण पणत्ताओ पासादीयाओ
दरिसणिज्जाओ अभिरुवाओ पडिरुवाओ तासि पं वावीणं जाव बिलपंतियां पत्तेयं २ चउहि-
सिंचत्तारि तिसोपाणपडिरुवणा पणत्ता, तेसि पं तिसोपाणपडिरुवणां वज्जओ, तोरणणं झया
छत्ताइछत्ता य पेयया, तामु पं खुट्ठाखुट्ठियासु वावीसु जाव बिलपंतियासु तत्थ २ हेसे वहवे
उप्पापपवयणा नियइपववयणा जगइवववया दारुइज्जपववया दगमंडवा दगणालगा दगमंचगा उ-
सट्ठा खुट्ठखुट्ठणा अंदोलगा पक्खंदोलगा सवरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा, तेसु पं उप्पाप-
पत्तएसु जाव पक्खंदोलएसु वहइं हंसासणाइं कोचासणाइं गरुलासणाइं उणयासणाइं पणयास-
णाइं दीहासणाइं पक्खासणाइं भदासणाइं उसभासणाइं सीहासणाइं पउभासणाइं दिसासोव-
त्थियाइं सवरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिरुवाइं, तेसु पं वणसंडेसु तत्थ तत्थ तत्थ तत्थ हेसे
हेसे वहवे आलियवरणा मालियवरणा कयलिवरणा लयावरणा अच्छणवरणा पिच्छणवरणा मंडण-
वरणा पसाहणवरणा गउमवरणा मोहनवरणा सालवरणा जालवरणा चित्तवरणा कुसुमवरणा गं-
धवरणा आयंसवरणा सवरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा, तेसु पं आलियवरणोसु जाव गंधव०

याए धादियाए खोभियाए उदीरियाए ओराला मणुणा मणहरा कणामणनिवुइकरा सदा
सन्वओ समंता अभिनिस्रवंति, भवेयास्त्वे सिया ?, णो इण्ठे समेद्धे, से जहानामए कित्तराण वा
किंपुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भद्रसालवणगयाणं वा नंदणवणगयाणं वा सोमण-
सवणगयाणं वा पंडगवणगयाणं वा हिमवंतगच्छंगयमलयमंदरगिरिशुहासमन्नागयाण वा एणओ
सन्निहियाणं समानगयाणं सन्निसन्नाणं रसुवविद्वाणं पमुइयपक्कीलियाणं गीयरइगंधव्वहसियमणाणं
गज्जं पज्जं कत्थं गेयं पयवद्धं पायवद्धं उक्खित्तायपयत्तायं मंदायं रोइयावसाणं सत्तसरसमन्नागयं
छदोसविप्पमुक्कं एक्कारसालंकारं अद्दुणोववेयं गुंजंतवंसकुहरोवगूढं रत्तं तिद्वाणकरणसुद्धं सक्कुह-
रगुंजंतवंसतंतीतलताललयगहसुसंपउत्तं महुरं समं सुललियमणोहरं मज्जरिभियपयसंचारं सुणतिं
वरचारस्त्वं दिव्वं णट्ठं सज्जं गेयं पगीयाणं, भवेयास्त्वे सिया ?, हेता सिया ॥ (सू० ३१)

तेसि णं वणसंजाणं तत्थ तत्थ तहिं देसे देसे बहूओ खुड्हाखुड्डियातो वावीयाओ पुक्खरिणीओ
दीहियाओ गुंजालियाओ सरपंतिआओ विलपंतिआओ अच्छाओ 'सण्हाओ रययामयक्कलाओ
समतीरातो रयरामयपासाणातो तवणिज्जतलाओ सुवणणसुब्भरययवाळुयाओ वेरुलियमणिफा-
लियपडलपक्वोयडाओ सुओयारसुउत्ताराओ णाणामणिसुबद्धाओ चउक्कोणाओ अणुपुव्वसुजातगं-
भीरसोयलजलाओ संबन्नपत्तभिससुणालाओ बहुउप्पलकुसुयनलिणसुभगसोगंधियपोंडरीयसय-

त्यादि तदाकारभावतः ॥ (सू. ३०) ॥

तेसिं णं वणसंडाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा, से जहा नामए आलिंगपुक्खरेति वा
जाव पाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहि य तणेहि य उवसोमिया, तेसिं णं गंधो फासो णेयव्वो जह-
क्कमं, तेसिं णं भंते ! तणाण य मणीण य पुव्वावरदाहिणुत्तरातेहिं वातेहिं मंदाणं एइयाणं वेइयाणं
कंपियाणं चालियाणं कंदियाणं वट्टियाणं खोभियाणं उदीरिदाणं केरिसए सहे भवति ?, गोयमा !
से जहा नामए सीयाए वा संदमाणीए वा रहस वा सच्छत्तरस सज्झयस सवंदरस सपडागरस
सत्तोरणवरस सनंदियोसरस सखिखिणिहेमजालपरिखित्तस हेमवयचित्तिणिसकणगणिज्जुत्त-
दारुयायस संपिनद्धचक्कमंडलधुरागरस कालायससुकए, मिजंतकमरस आइएणवरतुरगसुसंपड-
त्तरस कुसलणरच्छेयसारहिंसुसंपगगहियस सरसयवतीसतोणपरिमंडियस सकंकडावयंसगरस
सचावसरपहरणावरणभरियजुज्झसज्जस रायंगणंसि वा रायंतेउरंसि वा रमंसि वा मणिकु-
ट्टिमत्तलंसि अभिक्खणं अभिवट्टिज्जमाणरस वा नियट्टिज्जमाणरस वा ओरालमणोपणा कणम-
णानिवुइकरा सहा सव्वओ समंता अभिणिसवंति, भवेयारुवे सिया ?, णो इण्ठेससमहे, से
जहाणामए वेयालीयवीणाए उत्तरमंदासुच्छियाए अंके सुपइडियाए कुसलनरनारिसुसंपरिगाहि-
याते चंदणकोणपरियट्टियाए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि मंदायं मंदायं वेइयाए पवेइयाए चालि-

देवानां देवीनां तद्योगशीतवातसंस्पर्शनः ते शीता वनरूढा अवभासन्ते इति, तथा एते कृष्णनीलहरितंर्णा यथा स्वस्मिन्
 स्वरूपे अत्यक्ते स्निग्धा भण्यन्ते तीव्राश्च ततः तद्योगात् वनखण्डा अपि स्निग्धाः नोद्वाव इत्युक्तः, न चैतदुपचारमात्रं किन्तु
 तथावभासोऽप्यस्ति तत्र उक्तं-स्निग्धावभासास्तोद्वावभासा इति, इहावभासो भ्रान्तोऽपि भवति यथा महपरीचिक्रासु
 जलावभासस्ततो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथावस्थितं वस्तुस्वरूपं वर्णितं भवति किन्तु तथास्वरूपप्रतिपादनेन, ततः कृष्ण-
 त्वादीनां तथास्वरूपप्रतिपादनार्थमनुवादुरस्सरं विशेषणान्तरमाह-‘किञ्चिद्वा किञ्चिच्छाया’ इत्यादि, कृष्णा वनखण्डाः,
 कुत इत्याह-कृष्णच्छायाः ‘निमित्तकारणहेतुषु सर्वासिं विभक्तीनां प्रायो दर्शनं’ मिति वचनात् हेतौ प्रथमा, ततोऽयमर्थः-
 यस्मात् कृष्णा छाया-आकारः सर्वाविसंवादितया तेषां तस्मात् कृष्णाः, एतदुक्तं भवति-सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार
 उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तद्वद्वत्या ते कृष्णा न भ्रान्तावभासमात्रव्यव-
 रथापिता इति, एवं नीला नीलच्छाया इत्याद्यपि भावनीयं, नवरं शीताः शीतच्छाया इत्यत्र छायाशब्द आतपमिति मक्षवस्तुवाचो
 द्रष्टव्यः, ‘घनकटितडियच्छाया’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कटिस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटि-
 स्तदपि कटितटं घना-अन्योऽन्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे-मध्यभागे छाया येषां ते तथा, मध्यभागे निविडतर-
 च्छाया इत्यर्थः, अत्र एव रम्यो-रमणीयः तथा महान् जलभारावनतपद्मकालभावी यो मेघनिकुम्भो-मेघसमूहसं भूता-गुणैः
 प्राप्ता महामेघनिकुम्भभूताः, महामेघवृन्दोपमा इत्यर्थः। ‘ते षं पायवा’ इत्यादि, अशोकरपादपरिचारभूतप्रागुक्तविलकादि-
 वृक्षवर्णनवत् परिभाषनीयं, नवरं-‘सुयत्ररहिणमयणसल्लागा’ इत्यादि विशेषणप्रबोपमया भावनीयं, ‘अगेनसतइरहजाणे’-

पणमिया निचं कुसुमियमउलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियजमलियजुअलियविणमियगमियमुविमचमडिअंजरिवइंसयथरा सु-
यवरहिणमयणसलागाकोइलकोरकभिगारकर्त्तोडलनोवंजीवकनंदीमुखकविंनलपिणलखणकारंडचकनागकलहंससारसअणोगस-
उणमिहुणवियरियसइइयमहुरसरनाइयसंपिडियदरियभपरमहुयरिपहकारपिलेंनअययकुनुमासवलोअमहुरमुपुंनमुंनंदेयभा-
गा अलिंभनरपुअफअवाहिरपत्तोच्छन्ना पुत्तेहि य पुक्केहि य उयच्छन्नपलिच्छन्ना नीरोगका मडकासा अकंठगा णाणा-
विहगुच्छगुश्ममंडवगोचरादिया विचिचसुहकेअभूया वाविपुमवरणिदीहियासु य सुनिवेसियरममजालयरगा पिडिमनीहारिममु-
गंविमुसुरभिमणहरं च गंधद्वणि मुयंता सुहकेऊ केउवहुला अणोगसगडरहजाणजुणगिल्लियिल्लिसीयसंदमाणीदडिमोयणा सुरममा
इति ' अस्य व्याख्या—इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्त्तमानानि पत्राणि कुष्माण्णि भवन्ति ततस्तद्योगात् वनखण्डा अग्नि
कुष्माण्णि, न चोपचारमात्रात्ते कुष्माण्णि इति व्यापदिश्यन्ते किन्तु तथा प्रतिभासनात्, तथा चाइ—'कुष्माण्णमासा'यावन् भागे
कुष्णावभासपत्राणि सन्ति तादति भागे ते वनखण्डाः कुष्णा अवभासन्ते, ततः कुष्णोऽवभासो येषां ते कुष्णावभासा इति,
तथा हरितत्वमनिक्रान्तानि कुष्णत्वमभंगमासानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद्वनखण्डा अपि नीलाः, न चैनदुपचारमत्रेणोच्यते
किन्तु तथावभासात्, तथा चाह नीलावभासाः, समामः प्राभवत्, यैवने तान्येव पत्राणि किसलयरवं रक्तवं चाभिक्रान्तानि
इयत् हरितालाभानि पाण्डूनि सन्ति हरितानीति व्यापदिश्यन्ते, तत्रतद्योगात् वनखण्डा अपि हरिताः, न चैनदुपचारमात्रा-
दुच्यते, किन्तु तथापनिभासात्, तथा चाह—हरितावभासाः, तथा बालदादतिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्त
द्योगादनखण्डा अपि शीता इत्युक्ताः, न च ते गुणतस्तथा किन्तु तथैव, तथा चाह—शीतावभासाः, अयोमोगवर्त्तिनां वैमानिक-

'अवाहाए' इति वाधनं वाधा आक्रमणमित्यर्थः न वाधा अवाधा-अनाक्रमणं तस्यामवाधायां कृत्वेति गम्यते, अपान्वरालं
 सुत्तवेति भावः, चत्वारो वनखण्डाः प्रज्ञप्ताः, अनेकजातीयानामुत्तमानां महीरुद्राणां समूहो वनखण्डः, उक्तञ्च जीवाभिग-
 मचूर्णौ- 'अणेगजार्हहि उत्तमेहि रुक्खेहि वणसंहे' इति, 'तद्यथे' यादिना तानेव वनखण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति,
 अशोकद्वक्षप्रधानं वनमशोकवनमेवं सप्तपर्णवनं चरुकवनं चूतवनमपि भादनीयं, 'पुरच्छिन्नेण' मित्यादि पाठसिद्धं, अत्र
 संग्रहणिगाथा- 'पुव्वेण असो गवणं दाहिणतो होइ सत्तिवणवणं । अवरेणं चंपकवणं चूयवणं उत्तरे पासे ॥ १ ॥ ' 'तेण'-
 मित्यादि, ते च वनखण्डाः सातिरेकानि अर्द्धत्रयोदशानि-साद्धानि द्वादश योजनयत्तसहस्राणि (आयामतः) पञ्चयोजन-
 यत्तानि विष्कम्भतः प्रत्येकं २ माकारपरिक्षिप्ताः, हुनः कथंभूतास्ते वनखण्डाः ? इत्याह- 'किण्हा किण्होभासा जाव
 पडिमोयणा सुरम्मा' इति यावत्वरणादेवं परिपूर्णः पाठः सूचितो-नीला नीलोभासा हरिया हरियोभासा सीया सीयोभासा
 निद्धा निद्धोभासा तिवा तिद्वोभासा किण्हा किण्हच्छाया नीला नीलच्छाया हरिया हरियच्छाया सीया सीयच्छाया निद्धा
 निद्धच्छाया घणकडियकोट्टेच्छाया रम्मा महामेहनिकुल्लभूया, ते णं पायवा मूलमंतो कंदमंतो रंधमंतो तयमंतो पवालमंतो
 पत्तमंतो पुफ्फमंतो वीयमंतो फलमंतो अणुपुद्बुजायरुल्लवट्टपरिणया एगखंधा अणेगसाहपसाहविहिमा अणेगनरवापपसारि-
 यअगेजझवणविपुलवट्टखंधो अचिच्छपत्ता अविरलपत्ता अवाइणपत्ता अणीइयपत्ता निद्धयजरट्टपंडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारं-
 थयारशंभीरदरिसणिजा लवणिगयवरतरणपत्तपल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलयकुसुमपवालपल्लवंकुरगसिहरा निचं कुल्लमिया
 निचं मउलिया निचं लवइया निचं थवइया निचं गुलइया निचं गोच्छिया निचं जमलिया निचं जुयलिया निचं विणमिया निचं

अष्टाधिकं शतं चक्रवृजानां—चक्रलेखरूपचिह्नोपेतानां ३३ वृजानामेवं मृगगरुडरुद्धलवपिच्छशकुनिसिंहवृषभचतुर्दन्तहस्तिवृजाना-
मपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं वक्तव्यं 'एवमेव सप्तुव्वावरेण' एवमेव—अनेनैव प्रकारेण सप्तुर्वापरेण—सह पूत्रैः अपरैश्च वर्तते इति
सप्तुर्वापरं—सङ्ख्यानां तेन सूर्याभे विमाने एकैकस्मिन् द्वारे अशीतमशीतं—अशीत्याधिकं २ केतुसहस्रं भवतीत्याख्यातं मया अन्यैश्च
तीर्थकृद्भिः, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां संवन्धीनि प्रत्येकं पञ्चषष्टिः २ भौमानि—विशिष्टानि स्थानानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च भूमानां
भूमिभागा उल्लोकाश्च यानविमानवद्वक्तव्याः, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यानि त्रयस्त्रिंशत्तमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागे
प्रत्येकं प्रत्येकं सूर्याभदेवयोग्यं सिंहासनं तेषां च सिंहासनानां वर्णकोऽपरोत्तरोत्तरपूर्वादिषु सामानिकादिदेवयोग्यानि
भद्रासनानि च क्रमेण यानविमानवद्वक्तव्यानि शेषेषु च भौमेषु प्रत्येकमेकैकं सिंहासनं परिवाररहितं । 'तेसि ण' मि-
त्यादि, तेषां द्वाराणां उत्तमा आकारा—उपरितना आकारा उत्तरंगादिरूपाः क्वचिद् 'उवरिमागारा' इत्येव पाठः,
घोडशविधै रत्नैरुपशोभितास्तद्यथा—'रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं' इति रत्नैः—सामान्यतः कर्केतनादिभिर्यावत्करणात् वज्रैः २
वैडूर्यैः ३ लोहिताक्षैः ४ मसारगच्छैः ५ हंसगर्भैः ६ पुलकैः ७ सौगान्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९ अङ्कुरैः १० अञ्जनैः ११ रजतैः १२
अञ्जनपुलकैः १३ जातरूपैः १४ स्फटिकैरिति परिग्रहः १५ पोडशै रिष्टैः १६ 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुपरि अष्टौ
अष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि इत्यादि यानविमानतोरणवत्तावद्वाच्यं यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति, अत ऊर्ध्वं केषुचित्
पुस्तकान्तरेष्वेवं पाठः 'एवमेव सप्तुव्वावरेण' सूरियाभे विमाणे चत्वारि दारसहस्रा भवतीति मन्त्रवायमिति सुगमं 'सूरियाभस्स ण'
मित्यादि सूर्याभस्य विमानस्य चतुर्दिशं—चतस्रो दिशः समाहृताश्चतुर्दिक् तास्मिन् चतुर्दिशि चतस्रष्टु दिक्षु पञ्च पञ्च योजनशतानि

स्वरियाभे षं विमाणे एगमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाणं अट्टसयं भिगज्झयाणं गरुडज्झयाणं छत्तज्झ-
 याणं पिच्छज्झयाणं सउणिज्झयाणं सीहज्झयाणं उत्तमज्झयाणं अट्टसयं सेयाणं चउविसाणाणं
 नागवरकेऊणं एवमेव सपुवावरेणं स्वरियाभे विमाणे एगमेगे दारे असीयं केउसहस्सं भवतीति मक्खवायं,
 स्वरियाभे विमाणे पण्णाट्ठिं पण्णाट्ठिं भोमा पन्नत्ता, तेसि षं भोमाणं भूमिभागा उल्लोया य भाणियवा,
 तेसि षं भोमाणं च बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे, सीहासणवन्नतो सपरिवारो, अवसेसेसु
 भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता । तेसि षं दाराणं उत्तमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसो-
 भिया, तंजहा-रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं, तेसि षं दाराणं उब्धिं अट्टट्ठमंगलगा सझया जाव छत्ताति-
 छत्ता, एवमेव सपुवावरेणं स्वरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्सा भवंतीति मक्खवायं, असंगवणं सत्ति-
 वणे चंपगवणे चूयगवणे, स्वरियाभस्स विमाणस्स चउदिसिं पंच जोयणसयाइं अवाहाए चत्तारि
 वणसंडा पन्नत्ता, तंजहा-पुरिच्छिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवन्नवणे पच्चत्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं
 चूयगवणे, ते षं वणसंडा साइरेगाइं अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं आयामेणं पंच जोयणसयाइं
 विक्रसंभेणं पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिखित्ता किण्हा किण्हाभासा वणसंडवन्नअं ॥ सू० २९ ॥

, स्वरियाभे षं विमाणे एगमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाण ' भित्थादि, तस्मिन् सूर्याभे विमाने एकैकस्मिन् दारे

णानां पुरतो द्वे द्वे छत्रे रूयमये मज्ञे, तानि च छात्राणि वैद्वर्यरत्नमयविमलदण्डानि जाम्बूनदर्कणिकानि वज्रसन्धीनि-वज्र-
रत्नापूरितदण्डशलाकासन्धीनि मुक्ताजालपरिगतानि अष्टौ सहस्राणि-अष्टसहस्रसङ्ख्या वरकाञ्चनशलाका-वरकाञ्चनमयः शलाका-
येषु तानि, तथा 'दद्वरमलयमुगंधिसवोऽयसुरभिरीयलछाया' इति दर्दरः-चीवरावनलदं-कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालि-
तास्तत्र पक्का वा ये मलय इति-मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बन्धिनः मुगन्धा ये गन्धवासास्तद्वत् सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः शीतला च
छाया येषां तानि तथा, 'मंगलभत्तिचिन्ता' अष्टानां स्वस्तिकादीनां मङ्गलानां भक्त्या-विच्छिद्यया चित्रम्-आलेखो येषां तानि
तथा 'चंदगारोवमा' चन्द्राकारः-चन्द्राकृतिः सा उपमा येषां तानि तथा, चन्द्रमण्डलवद् दृशानीति भावः, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां
तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे मज्ञे, तानि च चामराणि 'चंदप्पभवेरुलियवयरनाणामणिरयणस्वचित्तिचिन्दंढाओ' इति चन्द्रप्रभः-
चन्द्रकान्तो वज्रं वैद्वर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभववज्रवैद्वर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि स्वचित्तानि येषु ते तथा एवंरूपाश्चिन्ता-नाना-
कारा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा, 'सुहुमरययदीहवालाओ' इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा बाला येषां तानि तथा, 'श्रंसंक्कुं-
ददगरयअमयमहियफेणपुंजसन्निकासाओ' इति 'शङ्खः' प्रतीतः अङ्गो-रत्नविशेषः 'कुंदे'ति कुन्दपुष्पं दकरज-उदककणाः अमृतम-
यितफेणपुञ्जः-क्षीरोदजलमयनसमुत्पन्नः फेनपुञ्जस्तेषामिव सन्निकाशः-प्रभा येषां तानि तथा, 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वद् । 'तेसि णं
तोरणाण' मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ तैलसमुद्रकौ-मुगन्धितैलाधारविशेषौ, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकारेण-
“तैलसमुद्रकौ-मुगन्धितैलाधारौ” एवं कोष्ठादिसमुद्रका अपि वाच्याः, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा-तिष्ठे कोट्ट समुणे पत्ते चोए य तगर एला
य । हरियाले हिंशुलए मणोसिल्ला अंजणसमुग्गा ॥१॥ 'सवरयणामया' इति एते सर्वेऽपि सर्वात्मना रत्नमया 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वद् ।

रजतमयेषु वहवो वातकरका—जलहृन्पाः करका मज्ञप्ताः, तद्यथा—‘किण्वसुते’त्यादि गवच्छन्—आच्छादनं गवच्छा सञ्जाता एविति गव-
 च्छिकाः(ताः)कृष्णसूत्रैः—कृष्णसूत्रमयैर्गवच्छिकै(तै)रिति गम्यते, सिककेषु गवच्छिताः कृष्णसूत्रसिकगवच्छिता एवं नीलसूत्रसिकग-
 वच्छिता इत्याद्यापि भावनीयं, ते च वातकरकाः सर्वात्मना वैद्वर्यमया ‘अच्छा’ इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां तोर-
 णानां पुरतो द्वौ द्वौ चित्रौ—आश्चर्यभूतो रत्नकरण्डको मज्ञप्ता ‘से जहानामए’ इत्यादि, स यथा नाम राजश्वतुरन्तचक्रवर्त्तिनः—चतुर्षु पूर्व-
 परदक्षिणोत्तररूपेषु अन्तेषु—पृथिवीपर्यन्तेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलं यस्य तस्यैव चित्रः—आश्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णा वा
 ‘वेरुलियनाणामणिफालियपडलपच्चोयडे’ इति बाहुल्येन वैद्वर्यमणिमयः ‘फलिवहपडलपच्चोयडे’ इति स्फटिकपटलवच्छादितः ‘साए
 पमाए’ इत्यादि स यथा राजश्वतुरन्तचक्रवर्त्तिनः प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन अवभासयति
 एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे—उद्योतयति तापयति प्रभासयति ‘एवमेवे’त्यादि सुगमं ‘तेसि णं तोरणण’मित्यादि, तेषां तोरणानां
 पुरतो द्वौ द्वौ ह्यकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ एवं गजनरकिन्नरकिं पुरुषमहोरगगन्धर्ववृषभकण्ठा अपि वाच्याः, उक्तं च जीवाभिगम-
 मूलटीकाकारेण—‘ह्यकण्ठौ—ह्यकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्याः’ इति, तथा चाह—‘सव्वरयणामया’ इति,
 सर्वे रत्नमया—रत्नविशेषरूपा ‘अच्छा’ इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ पुष्पचङ्गेन्यौ मज्ञप्ते
 एवं माल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थकलोमहस्तकचङ्गेन्योऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि सर्वात्मना रत्नमया ‘अच्छा’इत्यादि
 प्राग्वत्, एवं पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसङ्ख्याकानि वाच्यानि, ‘तेसि णं तोरणण’ मित्यादि, तेषां तोरणानां
 पुरतो द्वे द्वे सिंहासने मज्ञप्ते, तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो निरवशेषो वक्तव्यः, ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोर-

‘अच्छत्तिच्छदियतंदुलनहसंददुपडिपुन्ना इव चिदुंति’ ‘अच्छा’ निर्मलाः शुद्धाः स्फटिकवत् त्रिच्छदिताः—त्रीन् वारान् छदिताः अत एव
‘नखसन्दष्टाः’ नखाः—नखिकाः सन्दष्टा मुशलादिभिः छदिता येषां ते तथा सुखादिदर्शनात् कान्तस्य परनिपातः अच्छैस्त्रिच्छदितैः
ज्ञालितण्डुलैर्नखसन्दष्टैः परिपूर्णाः, पृथ्वीपरिणामरूपाणि तानि तथा केवलमेवमाकाराणीत्युपमा, तथा चाह—‘सर्वजन्मवृणयमया’
सर्वात्मना जन्मवृणयमाना ‘अच्छा सप्ता’ इत्यादि प्राग्वत् ‘महया महया’ इति अतिशयेन महान्ति रथचक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण !
हे आयुष्मन् ! ‘तेसि ण’मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे ‘पाईओ’ इति पाज्यौ प्रज्ञप्ते, ताश्च पाज्यः ‘सच्छोदगपडिहत्थाओ’
इति स्वच्छपानीयपरिपूर्णाः ‘नाणाविहस्स फलहरियस्स बहुपडिपुन्नाविवे’ ति अत्र षष्ठी तृतीयार्थे ‘बहु पडिपुन्ने’ति चैकवचनं
प्राकृतत्वात्, नानाविधैः फलहरितैर्हरितफलैर्वहु—प्रभृतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति न खलु तानि फलानि किं तु तथारूपाः शाश्वतभाव-
मुपागताः पृथ्वीपरिणामास्ततः उपमानमिति, ‘सर्वरयणामईओ’ इत्यादि प्राग्वत्, ‘महये’ति अतिशयेन महत्स्यो गो-
कलिञ्जगचक्रसमानाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण हे आयुष्मन् !, ‘तेसि ण’मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ सुप्रतिष्ठकौ—आधाराविशेषौ
प्रज्ञप्तौ, ते च सुप्रतिष्ठकाः सुसर्वाधिप्रतिपूर्णा नानाविधैः पञ्चवर्णैः प्रसाधनमाण्डैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, उपमाभावना
प्राग्वत्, ‘सर्वरयणामईओ’ इत्यादि तथैव, ‘तेसि ण’ मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे मनोगुलिका नाम पीठिका, उक्तं च
जीवाभिगममूलटीकायां—“मनोगुलिका नाम पीठिके’ति, ताश्च मनोगुलिकाः सर्वात्मना वैदूर्ययस्यो ‘अच्छा’ इत्यादि प्राग्वत् ।
‘तासु णं मणोगुलियासु वहवे’ इत्यादि तासु मनोगुलिकासु सुवर्णमयानि रूयमयानि च फलकानि प्रज्ञप्तानि, तेषु सुवर्णरूपमयेषु
फलकेषु वहवो वज्रमया नागदन्तकाः—अङ्कुटकाः [सिवकेषु] तेषु च नागदन्तकेषु वह्वानि रजतमयानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, तेषु च

यावत्करणात् 'निचं मउलियाओ निचं लवइयाओ निचं गुचिल्याओ निचं जमलियाओ निचं जुयलियाओ निचं
 विनमियाओ निचं पणमियाओ निचं सुविमत्तपिण्डमञ्जरिवर्दिसगधराओ निचं कुसुमियमउलियलवइयथवइयगुलइयगोचिल्यविण-
 मियपणमियसुविमत्तपडिमञ्जरिवर्दिसगधरीओ' इति परिग्रहते, अस्य व्याख्यानं प्राभवत्, पुनः कथम्भूता इत्याह—'सव्वरयणामया जाव
 पडिख्या' इति, अत्रापि यावत्करणात् 'अच्छा सण्हा' इत्यादिविशेषणसमूहपरिग्रहः, स च प्राभवद्भावनीयः, 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोर-
 णानां पुरतः प्रत्येकं द्वौ द्वौ दिक्सौवस्तिकौ—दिक्प्रोक्षकौ ते च सर्वे जाम्बूनदमयाः, कचित्पाठः 'सव्वरयणामया अच्छा' इत्यादि, प्राभवत् 'तेसि
 ण'मित्यादि द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ मङ्गसौ, वर्णकः चन्दनकलशानां 'वरकमलयपट्टाणा' इत्यादिरूपः सर्वः प्राक्तनो वक्तव्यः, 'तेसि ण'मित्यादि
 द्वौ द्वौ भुङ्गारौ, तेषामपि कलशानामिव वर्णको वक्तव्यो, नवरं पर्यन्ते 'महयामत्तगयमहामुहागिइसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' इति वक्तव्यं
 'मत्तगयमहामुहागिइसमाणा' इति मत्तो यो गजस्तस्य महत्—अतिविशालं यत् मुखं तस्याकृतिः—आकारस्तत्समानाः—तत्सदृशाः
 मङ्गसाः, 'तेसि ण'मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वावदर्शकौ मङ्गसौ, तेषां चादर्शकानामयमेतदूपो वर्णावासो—वर्णकनिवेशः मङ्गसः,
 तद्वथा—तपनीयमयाः प्रकण्ठकाः—पीठविशेषाः, अङ्कमयानि—अङ्कुरत्नमयानि मंडलानि यत्र प्रतिर्विबसम्भूतिः 'अणोणसियनिम्मलाए'
 इति अवधवर्षणमवधार्धितं भावे क्तप्रत्ययः तस्य निर्मलता—अवधार्धितनिर्मलता भूत्यादिना निर्मार्जनमित्यर्थः अवधार्धितस्याभावो-
 ऽनवधार्धिता तेन निर्मला अनवधार्धितनिर्मलया लयया समनुवद्धा—युक्ताः 'चन्दमण्डलपडिनिकासो'
 इति चन्द्रमण्डलसदृशाः 'महया महया' अतिशयेन महान्तोर्द्धकायसमानाः—कायार्द्धप्रमाणाः मङ्गसा हे श्रमण हे आशुम्भन् !
 'तेसि ण'मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे वज्जनाभे—वज्जमयो नाभिपर्योस्ते वज्जनाभे स्थाले मङ्गसे तानि च स्थालानि तिष्ठन्ति,

रत्नार्द्धचन्द्रचित्राः, तथा नाना—अनेकरूपाणि यानि मणिदामानि—मणिमयपुष्पमालास्तरैलङ्कृतानि—शोभितानि नानामणिदामालङ्क-
तानि तथा अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णा—मसृणाः, तथा तपनीयं—सुवर्णविशेषस्तत्पया बालुकायाः प्रसृतः—प्रसृता रो येषु ते तपनीयबालुकाप्रसृताः
'सुहफासा सस्मिरीयरूपा पासाईया' इत्यादि प्राग्वत्तेषां च प्रासादावतंसकानामन्तर्भूमिर्वर्णनमुपहृत्योक्तवर्णनं सिंहासनवर्णनमुपरि
विजयदूष्यवर्णनं वज्राङ्कुशवर्णनं मुक्तादामवर्णनं च यथा प्राक् यानविमाने भावितं तथा भावनीयं। 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येक-
मुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या द्विधा नैषेधिकी तस्यां षोडश षोडश तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तानि च तोरणानि नानामणि-
मयानीत्यादि तोरणवर्णनं यानविमानमिव निरवशेषं भावनीयं, 'तेसि णं' मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां च नागदन्त-
कानां वर्णनं यथाऽधस्तादनन्तरमुक्तं तथा वक्तव्यं, नवरमत्रोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात्, 'तेसि ण'मित्यादि तेषां तोर-
णानां पुरतो द्वौ द्वौ हयसङ्घाटौ, सङ्घाटशब्दो युष्मवाची यथा साधुसङ्घाट इत्यत्र, ततो द्वे द्वे हययुग्मे इत्यर्थः, एवं गजनरकिन्नरकिंपुरुष-
महोरगगन्धर्ववृषभसङ्घाटा अपि वाच्याः, एते च कथम्भूताः? इत्याह—'सवरायणामया अच्छा सण्हा' इत्यादि प्राग्वत्, यथा चामीपा
हयादीनामष्टानां सङ्घाटा उक्तास्तथा पङ्क्त्योऽपि वीथयोऽपि मिथुनकानि च वाच्यानि, तत्र सङ्घाटाः—समानालिङ्गयुष्मरूपा पुष्पाव-
कीर्णकाश्च एकदिग्व्यवस्थिताः श्रेणिः—पङ्क्तिरुभयोः पार्श्वयोरेकैकश्रेणिभावेन यत् श्रेणिद्वयं सा वीथिः स्त्रीपुरुषयुग्मं मिथुनकं 'तेसि ण'-
मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पद्मलते यावत्करणात् द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे
वासन्तीलते द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तलते इति परिगृह्यते, द्वे द्वे श्यामलते, ताश्च कथम्भूता इत्याह—'णिच्चं कुसुमियाओ' इत्यादि

प्रासादावतंसका नाम प्रासादविशेषाः, उक्तं च जीवाभिगमसूत्रटीकार्या—‘प्रासादावतंसका—प्रासादविशेषा’ इति, ते च प्रासादावतंसका अर्धतृतीयानि योजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चस्त्वेन पञ्चविंशं योजनशतं विक्रम्भेन, ‘अभ्युन्नयमूसिपहसिपाविष’ अभ्युन्नता—आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृताः—भवत्यथा सर्वास्तु दिक्षु प्रसृता या प्रभा तथा सिता इव—वद्धा इव तिष्ठन्तीति गरयते, अन्यथा कथमियं ते अभ्युन्नता निरालम्बाः तिष्ठन्तीति भावः, ‘विचिह्नमणिरयणभित्तिचिता’ विविधा—अनेकप्रकारा ये मणयः—चन्द्रकान्तादयो यानि च रत्नानि—कर्कतनादीनि तेषां भक्तिभिः—विच्छित्तिविशेषैश्चित्रा—नानारूपाः आश्चर्यवन्तो वानानाविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, ‘वाउद्धयद्विजयवेजयतीपडगच्छाहसकलिया’ वातोद्धृता—वायुकम्पिता विजयः—अभ्युदयस्तत्सूचिका वैजयन्त्यभिधाना याः पताका अधत्रा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः, पताकास्ता एव विजयवर्जिता छत्रातिछत्राणि—उपर्युपरि स्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्धृतविजयवैजयन्तीपताकाछत्रातिछत्रकलिताः, तुङ्गा—उच्चा उच्चस्त्वेनार्द्धतृतीययो जनशतप्रमाणत्वात् अत एव ‘गगनतलमणुलिहंतासिहरा’ इति गगनतलं—अध्वरतलम् अनुलिखन्ति—अभिलङ्घयन्ति शिखराणि येषां ते तथा, जालानि—जालकानि तानि च भवनभिचिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु ते जालान्तररत्नाः, सूत्रे चान विनक्ति लोपः प्राकृतत्वात्, तथा पञ्जरात् उन्मीलिता इव—वहिकृता इव पञ्जरोन्मीलिता इव, यथा किल किमपि वस्तु पञ्जरात्—त्रंशादिपगच्छादनविशेषात् वहिकृतमत्यन्तमविनष्टच्छापत्वात् शोभते एवं तेऽपि प्रासादावतंसका इति भावः, तथा मणिकनकानि—माणिक्यकनकयः स्तूपिकाः—शिखराणि येषां ते मणिकनकस्तूपिकाः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादा भित्तिरुतिरेन स्थितानि तिलकरत्नानि—भित्त्यादिषु पुण्ड्रविशेषा अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्राः—तथानानारूपा आश्चर्यभूता वा विकसितभनपत्रपुण्डरीकानिलम्ब-

च घण्टानामयमेतद्रूपो वर्णिकासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-जम्बूनदमय्यो घण्टा वज्रमय्यो लालाः नानामणिमया घण्टापार्थाः तपनीयमय्यः शुङ्खला यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति रजतमय्यो रज्जवः 'ताओ णं घण्टाओ' इत्यादि, ताश्च घण्टा ओवेन-प्रवाहेण स्वरो यासां ता ओषस्वरा मेघस्येवातिदीर्घः स्वरो यासां ता मेघस्वराः हंसस्येव मधुरः स्वरो यासां ता हंसस्वराः, एवं क्रौञ्च-स्वराः सिंहस्येव च प्रभूतदेशव्यापी स्वरो यासां ताः सिंहस्वराः एवं दुन्दुभिस्वरा द्वादशविधतूर्यसङ्घातो नन्दिः नन्दिस्वराः नन्दि-वत् घोषो-ह्लादो यासां ता नन्दिघोषाः मञ्जुः-प्रियः स्वरो यासां ता मञ्जुस्वरा, एवं मञ्जुघोषाः, किं बहुना ?, सुस्वराः सुस्वरघोषाः, 'उरालेण'मित्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्थव्योः द्विधातो नैषेधिक्यां षोडश २ वनमालापरिपाठ्यः प्रज्ञप्ताः, ताश्च वनमाला नानाद्रुमाणां नानालतानां च यानि किञ्चलयानि ये च पृष्ठवास्तैः समाकुलाः-सम्मिश्राः 'हृष्यपरिमुज्जमाणा सोमन्तसस्सिरीया' इति षट्पदैः परिभुज्यमानाः सत्यः शोभमानाः षट्पदपरिभुज्यमानशोभमानाः अत एव सश्रीकाः 'पासाईया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तेसि णं द्वाराण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्थव्योरैकैकनैषेधिकीभावेन या द्विधा नैषेधिकी तस्यां षोडश २ प्रकण्ठकाः प्रज्ञप्ताः, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकारः- 'प्रकण्ठौ पीठविशेषा'विति, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यायामवि-ष्कम्भाभ्यां पञ्चविंशं-पञ्चविंशत्यधिकं योजनशतं 'वाहल्येन' पिण्डभावेन 'सववयरामया' इति सर्वात्मना ते प्रकण्ठकाः वज्रमया-वज्ररत्नमया, 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, 'तेसि णं पणंठाणाण' मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानां उपरि प्रत्येकं प्रत्येकं-इह एकं प्रति प्रत्येकमित्याभिमुख्ये वर्तमानः प्रतिशब्दः समस्यते, ततो वीप्साविवक्षायां द्विवचनं, प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः,

जाव पडिरूवाओ, तासु णं पुप्फचंगेरीआसु जाव लोमहत्यचंगेरीसु दो दो पुप्फपडगाइं जाव लोमहत्य-
पडलगाइं सवरयणामयाइं अच्छाईं जाव पडिरूवाइ । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो सीहासणा पन्नत्ता,
तेसि णं सीहासणाणं वन्नओ जाव दामा, तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो रूपपया छत्ता पन्नत्ता,
ते णं छत्ता वेरुलियविमलदंडा जंवणयकन्निया वइरसंधी भुत्ताजालपरिगया अट्टसहरसवरकंचणसलागा
दइरमलयसुगंधी सवोउयसुरभी सीयलच्छाया मंगलभत्तिचिन्ता चंदागारोवमा । तेसि णं तोरणणं पुरओ
दो दो चामराओ पन्नत्ताओ, ताओ णं चामराओ (चंदणपवेरुलियवरनानामणिरयणस्वचियचिन्त-
दण्डाओ) पाणाभणिकणगरयणाविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचिन्तदंडाओ वाल्लियाओ संरवंककुंदगरय-
अमयमहियेफणपुंजसाब्बिगासातो सुहुमरययदीहवालातो सवरयणामयाओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ ।
तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो तेहसमुग्गा कोट्टसमुग्गा पत्तसमुग्गा चोयगसं तगरसं एलासं
हरियालसं हिंणुल्यसं मणोसिलासं अंजणं सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ सू० २८ ॥

‘तेसि णं’ मित्यादि तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन या द्विधा नैपेधिकी तस्यां षोडश षोडश जाल-
कटकाः प्रज्ञप्ताः, जालकटको—जालककीर्णो रम्यसंस्थानः प्रदेशविशेषः, ते च जालकटकाः ‘सवरयणामया अच्छा जाव पाडि-
रूवा’ इति प्राजवत् । ‘तेसि णं’ मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैपेधिक्यां षोडश षण्ठापरिपाद्यः प्रज्ञप्ताः, तासां

तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो सुपइदु पन्नत्ता णाणाविहभंहरइया इव चिट्ठंति सवयरयणामया अच्छा
जाव पडिरुवा । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो मणगुलियाओ पन्नत्ताओ, तासि णं मणगुलियासु बहवे
सुवन्नरूपमया फलणा पन्नत्ता, तेसु णं सुवन्नरूपमएसु फलणेसु बहवे वयरामया नागदंतया पन्नत्ता,
तेसु णं वयरामएसु णागदंतएसु बहवे वयरामया सिकगा पन्नत्ता, तेसु णं वयरामएसु सिकगेसु किण्ह-
सुत्तसिकगावच्छिता णालसुत्तसिकगावच्छिया लोहियसुत्तसिकगावच्छिया हालिदसुत्तसिकगावच्छिया
सुक्किलसुत्तसिकगावच्छिया बहवे वायकरगा पन्नत्ता सवे वेरुलियमया अच्छा जाव पडिरुवा । तेसि णं
तोरणणं पुरओ दो दो चित्ता रयणकरंडगा पं०, से जहाणामए रओ चाउरंतचक्कवट्टिस्स चित्ते रयण-
करंडए वेरुलियमणिफलहपडलपच्चोयडे साते पहाते ते पतेसे सवतो समंता ओभासति उज्जोवेति
तवति भासति एवमेव तेवि चित्ता रयणकरंडगा साते पभाते ते पएसे सवओ समंता ओभासंति
उज्जोवेति तवति पगासंति, तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो हयकंठा गयकंठा नरकंठा किन्नरकंठा
किंपुरिसकंठा महोरगकंठा गंधवकंठागा उसभकंठा सववरामया अच्छा जाव पडिरुवा, तेसु णं हय-
कंठाएसु जाव उसभकंठाएसु दो दो पुष्पचंगेरीओ (मल्लचंगेरीओ) चुन्नचंगेरीओ (गंधचंगेरीओ)वत्थचं-
गेरीओ आभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ पन्नत्ताओ सववरयणामयाओ अच्छाओ

सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, एवं वीही पंतीओ मिहुणाइं । तेसि पं तोरणणं पुरओ दो दो पञ-
 मलयाओ जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवाओ । तेसि पं तोर-
 णणं पुरओ दो दो अकखय (दिसा) सोवथिया पञ्चत्ता, सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसि पं
 तोरणणं पुरओ दो दो चंदणकलसा पञ्चत्ता, ते पं चंदणकलसा वरकमलपइट्टाणा तदेव । तेसि पं
 तोरणणं पुरतो दो दो भिंगारा पञ्चत्ता, ते पं भिंगारा वरकमलपइट्टाणा जाव महया मत्तगयमुहाकि-
 तिसमाणा पञ्चत्ता समणाउसो ! । तेसि पं तोरणणं पुरओ दो दो आयंसा पञ्चत्ता, तेसि पं आयंसाणं
 इमेयारूवे वन्नावासे पञ्चत्ते, तंजहा—तवणिज्जमया पणंठगा वेरुलियमया सुरया वहरामया दोवारंगा
 णाणामणिमया मंडला अणुगवसितनिम्मलते छायाते समणुवद्धा चंदमंडलपडिणिकासा महया
 अद्धकायसमाणा पञ्चत्ता समणाउसो ! । तेसि पं तोरणणं पुरओ दो दो वहरनामथाला पं० अच्छ-
 तिच्छडियसालितंदुल्लणहसंदिदुपडिपुन्ना इव चिट्ठंति सबजंबूणयमया जाव पडिरूवा महया महया
 रहचक्कवालसमाणा पं० समणाउसो ! । तेसि पं तोरणणं पुरओ दो दो पांतीओ, ताओ पं पाईओ
 अच्छोदगपरिहत्थाओ णाणामणिपंचवन्नस्स फलहरियगस्स बहुपडिपुन्नाओ विव चिट्ठंति सवरयणा-
 मईओ अच्छा जाव पडिरूवाओ महया महया गोकलिंजरचकसमाणीओ पञ्चत्ताओ समणाउसो ! ।

ताओ णं वणमालाओ णाणामणिमयडुमलयकिसलयपल्लवसमाउलाओ छप्पयपरिभुजमाणा सोहंत-
 सस्सिरियाओ पासार्हयाओ ४ । तेसि णं दाराणं उभओ पासे डुहओ णिसीहियाए सोलस २ पगंठगा
 पन्नत्ता, ते णं पगंठगा अड्डाइज्जाहं जोयणसयाहं आयामविक्रवंभेणं पणवीसं जोयणसयं बाहल्लेणं
 सवदयरामया अत्थला जाव पडिरुवा । तेसि णं पगंठगाणं उवरिं पत्तेयं २ पासायवडंसगा पन्नत्ता, ते णं
 पासायवडंसगा अड्डाइज्जाहं जोयणसयाहं उडुं उच्चत्तेणं पणवीसं जोयणसयं विक्रवंभेणं अब्भुगयमूसि-
 अपहासिया इव विविहमणिरयणमात्तिच्चिन्ता वाउद्धुयविजयवेजयंतपडानल्लत्ताइल्लत्तकलिया तुंगा गंगेण-
 तलमणुलिहंतसिहरा जालंतरयणपंजरुमिलियव मणिकणगथूभियागा वियासियसयवत्तपोडरिया तिलग-
 रयणद्धचंदीच्चिन्ता णाणामणिदामालंकिया अंतो वहिं च सण्हा तवणिज्जवालुयापत्थडा सुहफासा सस्सि-
 रीयरुवा पासार्हिया दरिसणिज्जा जाव दामा उवरिं पगंठगाणं इया छत्ताइल्लत्ता । तेसि णं दाराणं
 उभओ पासे सोलस सोलस तोरणा पन्नत्ता, णाणामणिमया णाणामणिमएसु खंभेसु उवणिविट्ठसन्नि-
 विट्ठा जाव पउमहरथगा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, जहा हेट्ठा तहेव तेसि
 णं तोरणाणं पुरओ नागदत्ता पन्नत्ता जहा हेट्ठा जाव दामा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयसंघाडा
 गयसंघाडा नरसंघाडा किन्नरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधवसंघाडा उमभसंघाडा

न्द्रविलासिन्यः 'चंद्राद्भ्रसमनिडालाओ' इति चन्द्रार्द्धसमम्—अष्टमीचन्द्रसमानं ललाटं यासां तास्तथा 'चंद्राहियसोमदंसणाओ' इति चन्द्रादपि अधिकं सोमं—सुभगकान्तिमत् दर्शनम्—आकाशे यासां तास्तथा उल्का इव उद्योतमानाः 'विज्जुवणसरिचिसूरदिपं ततेयअहिययरसन्निकासातो' इति विद्युतो ये घना—ब्रह्मतरा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य दीप्यमानं दीप्तं—तेजस्तस्मादपि अधिकतरः सन्निकाशः—प्रकाशो यासां तास्तथा, 'सिंगारागारचारवेसाओ पासाइचाओ दरिसणिज्जाओ पडिख्वाओ अभिख्वाओ चिदुंति' इति प्राग्वत् ॥

तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस जालकडगपरिवाडीओ पन्नत्ता, ते णं जालकडगा सवरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा । तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहाओ निसीहियाए सोलस सोलस वंटापरिवाडीओ पन्नत्ता, तासि णं वंटाणं इमेयारुवे वज्जावासि पन्नत्ते, तंजहा—जंबूणयामईओ वंटाओ वयरामयाओ लालाओ णाणामणिमया वंटापासा तवणिज्जामइयाओ संखलाओ रययामयाओ रज्जुतो, ताओ णं वंटाओ ओहस्सराओ मेहस्सराओ सीहस्सराओ दुंदुहिस्सराओ कुंचस्सराओ णंदिस्सराओ णंदिवोसाओ मंजुस्सराओ मंजुवोसाओ सुस्सराओ सुस्सराणिग्गोसाओ उरालेणं मणु-न्नेणं मणहरेणं कन्नमणनिव्वुइकरेणं सदेणं वे पदेसे सवओ समंता आपूरेमाणिओ २ जाव चिदुंति ॥ तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस वणमालापरिवाडीओ पन्नत्ताओ,

‘मुट्टिणिज्झसुमज्झाओ’ इति मुट्टिग्राहं मुट्टु-शोभनं मध्य-मध्यभागे यासां तास्तथा, ‘आमेलगजमलजुगलवाट्टियअब्भुनयपी-
णरइयसंठियपीवरपओहराओ’ पीनं-पीवरं रचितं संस्थितं-संस्थानं यकाभ्यां तौ पीनरचितसंस्थानौ आमेलकः-आपीडः
रोवरक इत्यर्थः तस्य यमलयुगलं-समश्रेणिकं यडुगलं तद्वत् वर्तितौ-वद्धरवभावानुपचितकठिनभावविति भावः अशुक्लता
पीनरचितसंस्थानौ च पयोधरौ यासां तास्तथा, ‘रत्तावंगाओ’ इति रक्तोष्णङ्गो-नयनोपानतरूपो यासां तास्तथा, ‘असियकोसिओ’
इति असिताः-कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः, एतदेव सवियोपमाचष्टे-‘मिडविसयपसत्थलक्खणसंवेहियग्गासिरयाओ’
मृदवः-कोमला विशदा-निर्मलाः मशस्तानि-शोभनानि अस्फुटिताग्रत्वमभूतीनि लक्षणानि येषां ते मशस्तलक्षणाः ‘संवेहितं’ संहतमग्रं
येषां ते संवेहिताग्राः शिरोजाः-केशा यासां ता मृदुविशदमशस्तलक्षणसंवेहिताग्रशिरोजाः, ‘ईसिं असोमवरपायवसमुट्टियाओ’
ईपत्-मनाक् अशोकवरपादपे समुपस्थिताः-आश्रिता ईपदशोकवरपादपसमुपस्थितास्तथा ‘वामहत्थग्गाहियग्गासालाओ’ वामहस्तेन
गृहीतमग्रं शालायाः-शाखायाः अर्थादशोकपादपस्य यकाभिस्ता वामहस्तगृहीताग्रशालाः ‘ईसिं अद्धच्छिकडक्खचिट्ठिएणं
ल्लसमाणीओ विवे’ति ईपत्-मनाक् अर्द्ध-तिर्यक् वलितमक्षि येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैर्मुष्णन्त्य इव सुरजनानां मनांसि
‘चक्खुल्लोयणलेसेहिं य अन्नमन्नं खिज्जमाणीओ विव’ अन्योऽन्यं परस्परं चक्षुषां लोकनेन-आलोकनेन ये लेखाः-संश्लेषस्तैः
खिद्यमाना इव, किमुक्कं भवति ?-एवंनामानस्ति(म)र्येवल्लिताक्षिकटाक्षैः परस्परमवलोकमाना अवतिष्ठन्ति यथा नूतं परस्परं सोभाग्या-
सहनतस्तिर्येवल्लिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्ति इवेति, ‘पुढविपरिणामाओ’ इति पुथिवीपरिणामरूपाः शाश्वतभावमुपगता विमानवत्
‘चंदाणणाओ’ इति चन्द्र इवाननं-मुखं यासां तास्तथा ‘चंदविलासिणीओ’ इति चन्द्रवत् मनोहरं विलसन्तीत्येवंशीलाश्च-

विविधा—विचित्रवर्णा द्वारा—अष्टादशसंस्कारिका अर्द्धहारानवसंस्कारितैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा 'जाव सिरीए अईव २
 उवसोभेमाणा चिहुंति' इति अत्र यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः 'ईसिमणोणमसंपत्ता पुद्वावरदाहिणुत्तरागएहि वाएहि
 मंदायं मंदायं एइज्जमाणा पइज्जमाणा पलंवाणा पझंझमाणा ओरालेण मणुणेणं मणहरेणं कणमणनिवुइकरेणं सदेणं ते पएसे
 सवओ रुमंता आपुरेमाणा २ सिरीए अईव २ उवसोभेमाणा चिहुंति' एतच्च प्रागेव यानिविमानवर्णने व्याख्यातमिति न भूयो
 व्याख्यायते । 'तेसि णं णागदंताणमित्यादि, तेषां नागदन्तानामुपरि प्रत्येकमन्याः षोडश षोडश नागदन्तपरिपाटयः मज्झमाः
 ते च नागदन्ता यावत्करणात् 'मुत्ताजालंतसिसियेइमजातमववरजालसिखिणिघंटाजालपरिखित्ता' इत्यादि प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं
 यावत् गजदन्तसमानाः मज्झमा हे श्रमण ! हे आशुमन् ! 'तेसु णं णागदंतएसु' । इत्यादि, तेषु नागदन्तकेषु बहूनि रजतमयानि
 सिक्ककानि मज्झसानि, तेषु वररजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो—बह्व्यो वैडूर्यमय्यो—वैडूर्यरत्नात्मिका धूपयटिकाः 'कालागुरुपवरकुंदुरुक्क-
 तुरुक्कधूममधमधंत'ेत्यादि प्राग्वत् नवरं 'घाणमणनिवुइकरेण'मिति घ्राणेन्द्रियमनोनिर्घातिकरेण । 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां
 प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैकैकनैषेधिकीभावेन द्विधातो—द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां षोडश षोडश शालभञ्जिकापरिपाटयः मज्झमाः, ताश्च
 शालभञ्जिका लीलया—ललिताङ्गनिवेशरूपया स्थिता लीलारिथताः, 'सुपइदुियाओ' इति सुमनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः
 'सुअलंकियाओ' सुषु—अतिशयेन रमणीयतया अलङ्कृताः स्वलङ्कृताः 'णाणाविहरागवसणाओ' इति नानाविधो-
 नानाप्रकारो रत्नो येषां तानि नानाविधराजाणि तानि वसनानि—वस्त्राणि यासां तास्तथा 'नानामल्लपिनद्धाओ' इति नाना-
 रूपाणि मालयानि—पुष्पाणि पिनद्धानि—आविद्धानि यासां ता नानामाल्यपिनद्धाः, कान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्,

‘तेसिणं दाराण’ मिति तेषां दाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैककनैषेधिकीभावेन या द्विधा नैषेधिकी तस्यां प्रत्येकं पौडश पौडश नागदन्तपरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, नागदन्ता—अङ्कुटकाः, ते च नागदन्ता ‘मुक्ताजालंतरसिन्धुमज्जालगवकृत्तजालस्त्रिखणि(वंटा)जाल-परिखित्ता’ इति मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि—लम्बमानानि हेमजालानि—सुवर्णमयदामसमूहा यानि च गवाक्षजालानि-गवाक्षकृतिरत्नविशेषमालासमूहा यानि च किङ्किणीयटाजालानि—क्षुद्रघटासमूहास्तैः परिक्षिप्ताः—सर्वतो व्याप्ताः ‘अन्धु-गया’ इति अभिमुखमुद्रताः अग्रिमभागे मनाक् उन्नता इति भावः ‘आभिनिस्त्रिटा’ इति अभिमुखं—बाहिर्भागाभिमुखं निस्पृष्टा-निर्गता अभिनिस्पृष्टाः ‘तिरियसुसंपरिगहिया’ इति तिर्यक् भित्तिप्रदेशैः सुष्ठु—अतिशयेन सन्ध्यक्—मनागप्यचलनेन परिगृहीताः सुसरपरिगृहीताः, ‘अहेपन्नगद्धरुवा’ इति अथ—अथरतनं यत् पन्नगस्य संपर्पयाद्धं तस्यैव रूपम्—आकारौ येषां ते अथःपन्नगार्परूपाः अथःपन्नगार्द्धवदतिरुत्तरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेव व्याचष्टे—‘पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिता’ अथःपन्नगार्द्धसंस्थानाः ‘सब्वयसामया’ सर्वात्मना वज्रमया ‘अच्छा सप्ता’ इत्यारभ्य ‘जाव यडिरुवा’ इति विशेषणजातं प्रापत्, ‘महया’ इति अतिशयेन महान्तो गजदन्तसमाना—गजदन्ताकाराः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आशुप्सन् ! ! ‘तेसु षं णागदंतएसु वहवे किण्हसुतवद्धा’ तेषु नागदन्तकेषु वहवः कृष्ण-सूत्रवद्धा ‘वण्यारिय’ इति अवलम्बिता माल्यदामकलापाः—पुष्पमालासमूहा वहवो नीलसूत्रावलम्बितमाल्यदामकलापा एवं लोहितहारि-द्रशुक्लसूत्रवद्धा अपि वाच्याः । ‘ते षं दामा’ इत्यादि, तानि दामानि ‘तवणिज्जलंभूसगा’ इति तपनीयः—तपनीयमयो लम्बूसगो—दान्नाम-अग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तथा, जाव लंभूसकानि, ‘सुवन्नपयरगमंडिया’ इति पार्श्वतः सामस्त्येन सुवर्णप्रतरेण—सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवणप्रतरमण्डितानि ‘नाणाविहमणिरयणविहहारउवन्नोहियसमुदया’ इति नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च

इयसंठियपीवरपओहराओ रचावंगाओ असियकेसीओ मिउविसयपसत्थलकस्सणसंवेहियगसिर-
याओ ईसिं असोगवरपायवसमुट्टियाओ वामहत्थगगहियगसालाओ ईसिं अद्धच्छिकडकस्वचिट्ठिएणं
लूसमाणीओ विव चक्खुल्लोयणलेसेहिं अन्नमन्नं सेज्जमाणिओ (विव) पुढविपरिणामाओ सासयभावमुक्कग-
याओ चन्दाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमाणिडालाओ चंदाहियसोमदंसणाओ उक्का(विव उज्जो-
वेमाणाओ) विज्जुवणाभिरियस्सरदिप्पंतयेयअहिययरसन्निकासाओ सिंगारगारचारुवेसाओ पासा०
दरसि० (पडि० अभि०) चिट्ठंति (सूत्रम् २७)

तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन ' दुहतो ' इति द्विधातो द्विभकारायां नैपेधिक्यां, नैपेधिकी-
निपीदनस्थानं, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृतं —“ नैपेधिकी निपीदनस्थान”मिति, प्रत्येकं षोडश २ [कलश]
परिपाटयः मज्ञसाः, ते च चन्दनकलशा ' वरकमलपट्टाणा ' इति वरं—प्रधानं यत्कमलं तत् प्रतिष्ठानम्—आधरो
येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा सुराभिवरवारिप्रतिपूर्णाश्चन्दनकृतचर्चाकाः—चन्दनकृतोपरानाः ' आविद्धकण्ठेगुणा '
इति आविद्धः—आरोपितः कण्ठे गुणो—रक्तसूत्ररूपो येषां ते आविद्धकण्ठेगुणाः, कण्ठेकालवत् सप्तम्या अलुक्, ' पटमुपल-
पिहाणा ' इति पट्टमुत्पलं च यथायोतं पिधानं येषां ते पट्टोत्पलपिधानाः ' सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा ' इत्यादि यावत्
' पडिरुवगा ' इति विशेषणकदम्बकं प्रागवत् ' महया ' इति अतिशयेन महान्तः कुम्भानामिन्द्र इन्द्रकुम्भो राजदन्तादिदर्शना-
दिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपातः महोश्चासौ इन्द्रकुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमानाः—महाकलशप्रमाणाः मज्ञसा हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ।

भुत्ताजालंतरुसिष्येहेमजालगवक्खजालसिखिणी(घंटा)जालपरिखित्ता अच्युगगया अभिणिमिद्धा तिरियसु-
संपन्नगहिया अहेपन्नगद्धरुत्ता पन्नगद्धसंठाणसंठिया सववयरामया अच्छा जाव पाडिरुत्ता महया ग्रहया
गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउसो !, तेसु णं णागदंतएसु वहवे किण्हसुत्तवद्धवट्टवगघारितमल्लदाम-
कल्लावा णील०लोहित०हालिद्ध०सुक्किलसुत्तवट्टवगघारितमल्लदामकल्लावा, ते णं दामा तवणिज्जलंनुसणा
सुववन्नप्रयरमंडियगा जाव कन्नमणिवुत्तिकरेणं सदेणं ते पदेसे सवओ समंता आपुरमाणा २
सिरिए अईव २उवसोभेयाणा चिट्ठंति । तेसिणं णागदंताणं उवरिं अजाओ सोलस मालस नाग-
दंतपरिवाडीओ पं०, ते णं णागदंता तं चेव जाव महता २ गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउसो !, तंसु
णं णागदंतएसु वहवे रययामया सिकगा पन्नत्ता, तेसु णं रययामएसु सिकएसु वहवं वेरुलियामदंओ
धूववडीओ पं०, ताओ णं धूववडीओ कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमवमवतंगंधुडुयाभिरामाओ
सुगंधवरगंधियातो गंधवट्टिभूयाओ ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं वाणमणिवुत्तिकरेणं गंधेणं तं पदेसे
सवओ समंता जाव चिट्ठंति । तेसि णं दाराणं उयओ पासे इहओ णिसीहियाए सोलस सोलस सालमे-
जियापरिवाडीओ पन्नत्ताओ, ताओ णं सालमंजियाओ लीलिट्टियाओ सुपइट्टियाओ सुअलंकियाओ णाणा-
विहरागवसणाओ णाणामल्लपिणद्धाओ मुट्टिनिज्झसुमज्झाओ आमेलगजमलजुयलवट्टियअच्युन्नयपीणर-

नीयानि—तपनीयरतूपिकानि, ततः पदत्रयस्यापि कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्येन उक्तिं ' सेयादरक्षणशुभियागा ' इति तदेव प्रपञ्चतो भावितमिति, सख्याति तदेव श्वेतत्वमुपसंहारव्याजेन भूय उपदर्शयति—सेया—श्वेतानि, श्वेतत्वमेवोपमया द्रवयति— ' संखतलविमलनिम्नलदधिघणगोखीरफेणरययनिगरण्यासा ' इति विगतं मलं विमलं यत् शङ्खतलं—शङ्खस्योपरितनो भागो यश्च निर्मलो दधिवनः—वनीभूतं दधि गोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च तद्वत् प्रकाशः—प्रतिभासो येषां तानि तथा ' तिलगरयणद्धचंदचिन्ता ' इति तिलकरत्नानि—पुण्ड्रविशेषास्तरैर्चन्द्रैश्च चित्राणि—नानारूपाणि तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राणि, क्वचित् ' सङ्खतलविमलनिम्नलदधिघणगोखीरफेणरययनियरण्यासद्धचंदचिन्ता ' इति पाठः, तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् व्युत्पत्तिं कृत्वा पश्चात् पदद्वयस्य २ कर्मधारयः, ' नाणायणिदामालंक्रिया ' इति नानामणयो—नानामणिमयानि दामानि—मालास्तरैरलङ्कृतानि नानामणिदामालङ्कृतानि अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णानि—श्लक्ष्णपुद्गलरक्त्वनिर्यापितानि ' तवाणिज्जवाहुयापत्थडा ' इति तपनीयाः—तपनीयमर्यो या वालुकाः—सिकता-स्तासां प्रस्तवः—प्रस्तरो येषु तानि तथा ' सुहफासा ' इति सुखः—सुखहेतुः स्पर्शो येषु तानि सुखस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि प्रासान् दीयानीत्यादि प्राभवत् ।

तेसि णं द्वाराणं उमओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस २ चंदणकलसपरिवाडीओ पन्नत्ताओ, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्टाणा सुरभिवरवारिपडिपुण्णा चंदनकयचच्चाणा आविद्धकंठेणुणा पउमु-एपलपिहाणा सव्वरयणाप्रया अच्छा जाव पडिस्सवा महया २ इंदकुंभसमाणा पन्नत्ता समणाउसो, तेसि णं द्वाराणं उमओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस २ णागदंतपरिवाडीओ पन्नत्ताओ, ते णं णागदंता

माणत्वाच्च, 'सर्वतवणिज्जमया उल्लोया' उल्लोका—उपरिभागाः सर्वतपनीयमयाः—सर्वात्मना तपनीयरूपसुवर्णविशेषमयाः 'नाणान्
मणिरयणजालपंजरमणिवंसगल्लोहियवस्त्रपट्टिवंसगरययभोमा' इति मणयो—मणिमया वंशा येषु तानि मणिमयवंशकानि लोहितानि
रयानि—लोहितारयमयाः प्रतिवंशा येषु तानि लोहितारयप्रतिवंशकानि रजता—रजतमयी भूमिर्येषां तानि रजतभूमयानि प्राकृत-
त्वात्समासान्तः मणिवंशकानि लोहितारयप्रतिवंशकानि रजतभूमयानि नानामणिरत्नानि—नानामणिरत्नमयानि जालपञ्जराणि—
गवाक्षापरपर्यायाणि येषु तानि तथा, पदानामनन्वयोपनिपातः प्राकृतत्वात्, 'अंकाभया पक्खा पक्खवाहाओ' इति अङ्को—रत्न-
विशेषरत्नमयाः पक्षास्तदेकदेशभूताः पक्षवाहवोऽपि तदेकदेशभूता एवाङ्कमयः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत्—“अङ्कमयाः
पक्षास्तदेकदेशभूता एवं पक्षवाहवोऽपि द्रष्टव्या” इति, 'जोईरसामया वंसा वंसकेवुक्का य' इति ज्योतीरसं नाम रत्नं तन्मया
वंशाः—महान्तः पृष्ठवंशा 'वंसकेवुक्का य' इति महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्यक् स्थाप्यमाना वंशाः कवेवुक्कानि प्रतीतानि 'रयया-
मईओ पट्टिआओ' इति रजतमयः पट्टिका—वंशानामुपरि कन्वास्थानीयाः 'जायख्वमईओ ओहाडणीयो' जातरूपं—सुवर्णविशेष-
रत्नमयः 'ओहाडणीओ' अवघाटिन्यः आच्छादने हेतुकन्वोपरिस्थायमानमहाप्रमाणिकिलिञ्चस्थानीयाः 'वयरामईओ उवरि
पुच्छणाओ' इति वज्रमयो—वज्ररत्नात्मिका अवघाटनीनामुपरि पुच्छन्त्यो—निविडतराच्छादने हेतुलक्षणातरतुणविशेषस्थानीयाः,
उक्तं च जीवाभिगममूलटीकाकारेण—“ओहाडणाग्रहणं महत् क्षुल्लकं च पुच्छना इति” 'सवसेयरययामयाच्छायणे' इति सर्वध्वतं
रजतमयं पुच्छनीनामुपरि कवेवुक्कानामध आच्छादनं 'अङ्कमयकणककूडतवणिज्जभूभिगगा' अङ्कमयानि बाहुल्येनाङ्गरत्न-
मयानि पक्षरवाह्यादीनामङ्गरत्नात्मकत्वात् कनकानि—कनकमयानि कूटानि—महानि शिखराणि येषां तानि कनककूटानि तप-

तिर्यग्यवस्थितस्तुचरङ्गं तानि ज्योतीरसमयानि—ज्योतीरसाह्यरत्नात्मकानि ‘लोहियकृत्वमईओ’ लोहिताक्षर-
 रत्नाधिकाः सूचयः—फलकद्वयसम्बन्धविघटनाभावेहेतुः पादुकास्थानीयाः ‘वहरामया संधी’ वज्रमयाः सन्धयः सन्धिमेलाः फलकानां,
 किमुक्तं भवति?—वज्ररत्नपूरिताः फलकानां सन्धयः, ‘नाणामणिमया समुगया’ इति समुद्रका इव समुद्रकाः—श्वचिकाण्डहाणि
 तानि नानामणिमयानि ‘वयरामया अगला अगलपासाया’ अर्गलाः—प्रतीताः अर्गलपासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते, आह च जीवा-
 भिगममूलटीकाकारः—“अर्गलपासादो यत्रार्गला नियम्यन्ते इति” एते द्वये अपि वज्ररत्नमयौ ‘रययामयाओ’ आवत्तणपेढियाओ’
 इति आवत्तनपीठिका नाम यत्रेन्द्रकीलको भवति, उक्तश्च विजयद्वारचिन्तायां जीवाभिगममूलटीकाकारेण— “आवत्तनपीठिका
 यत्रेन्द्रकीलको भवती”ति ‘अंकुत्तरपासगा’ इति अङ्कना—अङ्कुरत्नमया उत्तरपार्श्वं येषां द्वाराणां तानि अङ्कुरत्तरपार्श्वकाणि ‘निरं-
 तरियधणकवाडा’ इति निर्गता अन्तरिका—लघ्वन्तररूपा येषां ते निरन्तरिका अत एव यना निरन्तरिका यनाः कपाटा येषां द्वाराणां
 तानि निरन्तरिकवनकपाटानि ‘भित्तिसु चैव भित्तिगुलिया छप्पन्ना तिञ्चि होंति’ इति तेषां द्वाराणां मृत्येकमुभयोः पार्श्वयोः भित्तिषु-
 भित्तिगताः भित्तिगुलिका—पीठकस्थानीयाः तिस्रः षट्पञ्चाशत्प्रमाणा भवन्ति ‘गोमाणसिया (सज्जा) तइया’ इति गोमनस्यः शय्या
 ‘तइया’ इति तावन्मात्राः षट्पञ्चाशत्त्रिकसङ्ख्याका इत्यर्थः ‘णाणामणिरय णवालरूवगलीलट्टियसालभंजियामा’ इति इदं
 द्वारविशेषणमेव, ज्ञानामणिरत्नानि—ज्ञानामणिरत्नमयानि व्यालरूपकाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च—लीलास्थितपुत्तालिका येषु तानि
 तथा ‘वयरामया कूडा रययामया उस्सेहा’ इति कूडो—माडभाग उच्छ्रयः—शिरस्, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत्—‘कूडो माड-
 भाग उच्छ्रयः शिरस्’ इति, नवरमत्र शिरस्यणि तेषामेव माडभागानां सम्बन्धीनि वेदितव्यानि, द्वारशिरस्यराणामुक्तवत् वक्ष्य-

इत्यदि, तानि कपर्शीर्षकाणि प्रत्येकं योजनमेकमायामतो—इदर्थेणाद्धं योजनं विकल्मेण देशोनयोजनमुच्चैस्त्वेन 'सर्वरयणामया', इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् । 'सूरियामस्त ण' मित्यादि, एकैकस्यां बाहायां द्वारसहस्रमिति सर्वसङ्ख्यया चत्वारि द्वारसहस्राणि, तानि च द्वाराणि प्रत्येकं पञ्चयोजनशतान्दूर्ध्वं उच्चैस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि—विकल्मभतः 'तावदयं चेवे' ति अर्द्धतृतीयान्येव योजनशतानि प्रवेक्षतः 'सेया' इत्यादि, तानि च द्वाराणि सर्वाण्युपरि श्वेतानि—श्वेतवर्णपितानि बाहुल्येनाङ्कुरत्नमयत्वात् 'वरकणाधूभियागा' इति वरकनका—वरकनकमयी स्तूपिका—शिखरं येषां तानि तथा, 'ईहामिगउसमतुरगनरमगरविहगवालग-किन्नरस्तरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचिन्ता खंशुभयवरवयरेइयापरिगयाभिरामा विजाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविव अञ्ची-सहस्समालिणीया ख्वगसहस्सकालिया भिसमाणा भित्तिभसमाणा चक्खुल्लोचयणलेसा सुहफासा ससिसरीयरूवा' इति विशेषे-पणजातं यानविमानवज्रावनीयं, 'वन्नो दारणं तेसिं हेइ' इति तेषां द्वाराणां वर्णः—स्वरूपं व्यावर्णनमयं भवति, तमेव कथयति—'तंजहे' त्यादि, तद्यथा—'वदरामया णिम्मा' इति नेमा नाम द्वाराणां भूमिभागादूर्ध्वं निष्क्रामन्तः प्रदेशास्ते सर्वे वज्रमया—वज्र-रत्नमयाः, वज्रश्चादस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, 'रिट्टमया—रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि—मूलपादाः 'वेखलियमया खंभा' इति वैदूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः 'जायरूवोवचियपवरपंचवन्न[वर]मणिरयणकुट्टिमत्तला' जातरूपेण—सुवर्णेन उपचिंतैः—युक्तैः प्रवरैः—प्रधानैः पञ्चवर्णमणिभिः—चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः—कर्केतनादिभिः कुट्टिमत्तलं—वद्धभूमितलं येषां ते तथा 'हंसगन्धमया एलुया' हंसगर्भमया—हंसगर्भाख्यरत्नमया एलुका—देहल्यः 'गोमेज्जमया इंदकीला' इति गोमेज्जकरत्नमया इन्द्रकीलाः, 'लोहियक्खमईओ' लोहिताक्षरत्नमय्यः 'चेडाओ' इति द्वारआखा 'जोदरसमया उत्तरंगा' इति द्वारस्योपरि

स च पूर्वस्यां दिशि, ततो दक्षिणस्यां सप्तपर्णावतंसकः पश्चिमायां चम्पकावतंसकः उत्तरस्यां चूलावतंसकः मध्ये सौधर्मावतंसकः,
 ते च पञ्चापि विमानावतंसकाः सर्वरत्नमया ' अच्छा जाव पडिरुवा ' इति यावत्करणादत्रापि ' सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा ' इत्यादि विशेषे-
 षणजातमवगन्तव्यम्, अस्य च सौधर्मावतंसकस्य पूर्वस्यां दिशि तिर्यक् असङ्ख्येयानि योजनशतसहस्राणि व्यतिव्रज्य—आतिव्रयाव
 सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं नाम विमानं प्रज्ञप्तं, अर्द्धं त्रयोदशं येषां तानि अर्द्धत्रयोदशानि, सार्द्धानि द्वादशेत्यर्थः, योजनशतसहस्रा-
 ण्यायामविक्रम्भेन, एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि द्विपञ्चाशत्सहस्राणि अष्टौ च योजनशतानि अष्टचत्वारिंशदधिकानि
 ३९५२८४८ किञ्चिद्विशेषाधिकानि ' परिक्षेपेण ' परिधिना, इदं च परिक्षेपपरिमाणं ' विस्वभक्वणदहशुणकरणी वहसस परिरओ
 होइ ' इति करणवशात् स्वयमानेतव्यं, सुगमत्वात् । ' से णं एगेण ' मित्यादि, तद्विमानमेकेन प्राकारेण सर्वतः—सर्वास्तु दिक्षु सम-
 न्ततः—सामस्त्येन परिक्षिप्तं ॥ ' से णं पागारे ' इत्यादि, स प्राकारः त्रीणि योजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैरुत्वेन मूले एकं योजनशतं विष्क-
 र्म्भेण मध्यभागे पञ्चाशत्, मूलादारभ्य मध्यभागं यावत् योजने योजने योजनत्रिभागस्य विष्कर्म्भतच्छ्रुतित्वात्, उपरि—मस्तके
 पञ्चविंशतियोजनानि विष्कर्म्भेण, मध्यभागादारभ्योपरितनमस्तकं यावत् योजने योजने योजनपङ्क्त्यागस्य विष्कर्म्भतो हीयमानतया
 लभ्यमानत्वात्, अत एव मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तः, पञ्चाशतो योजनानां श्रुतित्वात्, उपरि तनुकः पञ्चविंशतियोजनमात्रवि-
 स्तारात्मकत्वात्, अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः, ' सव्वरयणामए अच्छे ' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, ' से णं पागारे ' इत्यादि,
 स प्राकारो ' पाणाविहपंचवन्नोहि ' इति नानाविधानि च तानि पञ्चक्षिणानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः, नानाविधत्वं च
 पञ्चवर्णपेक्षया द्रष्टव्यं कृष्णादिवर्णतारतम्यापेक्षया वा, पञ्चवर्णत्वमेव प्रकटयति— ' कण्हेहि ' इत्यादि, ' ते णं कविसीसगा '

क सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं विमानं पद्मसं?, भगवानाह—गौतम ! अरिमन् जम्बूद्वीपे यो मन्दरः पर्वतरतस्य दक्षिणतोऽस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयात् भूमिभागादूर्ध्वं चन्द्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रतारारूपाणामपि पुरतो वह्नीनि योजनानि वह्नीनि योजनज्ञानानि ततो बुद्ध्या बहुबहुतरोत्प्लवनेन वह्नीनि योजनसहस्राण्येवमेव वह्नीनि योजनज्ञतसहस्राणि एवमेव च बह्नीर्योजनकोटीरेवमेव च बह्नीर्योजनकोटीरूर्ध्वं दूरमुत्तुरय अत्र—सार्द्धरज्जुप्रमाणे प्रदेशे सौधर्मो नाम कल्पः पद्मसं, स च मार्चीनापार्चीनायतः, पूर्वपरायतः इत्यर्थः, उदरदक्षिण-विरतीर्णः, अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितो, द्वौ हि सौधर्मज्ञानदेवलोको समुदितौ परिपूर्णचन्द्रमण्डलसंस्थानसंस्थितौ, तयोश्च मेरोर्दक्षिणवर्ती सौधर्मकल्प उत्तरवर्ती ईशानकल्पः ततो भवति सौधर्मकल्पः चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, 'अञ्चिमाली' इति अर्चीषि-किरणानि तेषां माला अञ्चिमाला सा अस्यारतीति अञ्चिमाली किरणमालासङ्कुल इत्यर्थः, असङ्ख्येययोजनकोटीकोटीः 'आयामविवरवंशेण' ति आयामश्च विक्रमश्चायामविक्रमं समाहारो द्वन्द्वरतेन, आयामेन च विक्रममेन चेत्यर्थः, असङ्ख्येया योजनकोटीकोट्यः 'परिक्रवेवेणं' पारीथिना 'सत्वरयणामए' इति सर्वात्मना रत्नमयः 'जाव पाहिरूवे' इति यावत्करणत्वात् 'अच्छे सण्हे वहे महे' इत्यादिविशेषणकदम्बकपरिश्रहः, 'तत्थ ण' मित्यादि, तत्र सौधर्मो कल्पे द्वाविंशत् विमानज्ञतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं मया शेषैश्च तीर्थकुट्टिभिः ॥ 'ते णं विमाणे' त्यादि, तानि विमानानि सूत्रे पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् सर्वरत्नमयानि—सामस्त्येन रत्नमयानि 'अच्छानि' आकाशरफटिकवदतिनिर्मलानि अत्रापि यावत्करणात् 'सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया' इत्यादि विशेषणजातं द्रष्टव्यं, तच्च प्रागेवानेकशो व्याख्यातं 'तेसिण' मित्यादि, तेषां विमानानां बहुमध्यदेशभागे त्रयोदशप्रस्तटे सर्वत्रापि विमानावतंसकानां स्वस्वकल्पचरमप्रस्तटवर्तित्वात् पञ्चावतंसकाः—पञ्च विमानावतंसकाः पद्मसां, तद्यथा—अशोकावतंसकः—अशोकावतंसकनामा,

लिपिया रुक्मसहस्रकलिया भिसमाणा भिन्मिसमाणा चक्रुस्तुह्येयणलेसा सुहफासा ससिरीयरुक्वा
 वन्नो दारणं तेसिं होइ, तंजहा-वइरामया णिन्मा रिट्टामया पइट्टाणा वेरुलियमया सइखंमा जाय-
 रुक्वावाचियपवरपंचवन्नमणिरयणकोट्टिमतला हंसगन्धमया एलुया गोमेज्जमया इंदकीला लोहि-
 यकूखमतीतो दारचेडीओ जोईरसमया उत्तरंगा लोहियकूखमईओ सईओ वयरामया संधी नाणा-
 यणिमया समुग्गया वयरामया अमाला अमालपासाया रययामयाओ आवत्तणपेडियाओ अंकुत्तरपा-
 सगा निरंतरियवणकवाडा भित्तीसु चैव भित्तिगुलिता छप्पन्ना तिणिण होंति गोमाणसिया तइया णाणा-
 मणिरयणवालरुक्मगलिलिट्ठिअसालभंजियागा वयरामया कुट्टा रययामया उरुसेहा सवत्तवाणिज्जमया
 उल्लेया णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहियकूखपडिवंसगरययभोमा अंकामया पक्खा पक्खवा-
 हाओ जोइरसामया वंसा वंसकवेड्डयाओ रयणामयाओ पडियाओ जायरुक्खमईओ ओहाडणीओ वइरा-
 मईओ उवरिपुच्छणाओ सवसेयरययामयाच्छायणे अंकामया कणगकूडतवणिज्जयूभियागा सेया संख-
 तलविमलनिम्मलद्विविधणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासा तिलगरयणद्धचंदचिन्ता नाणामणिदामालंकिया
 अंतो वहिं च सण्हा तवणिज्जवालुयापत्थडा सुहफासा ससिरीयरुक्वा पासाईया दारिसेणिज्जा अमि-
 रुक्वा पडिरुक्वा (सूत्र २७)

वडिसणा सवरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा, तस्स णं सोहन्मवाडिसणस्स महाविमाणस्स पुरच्छि-
मेणं तिरियमसंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं वीईवइत्ता एत्थ णं स्सरियाभस्स देवस्स स्सरियाभे नामं
विमाणे पन्नात्ते, अद्धत्तेरस्स जोयणसयसहस्साइं आयामाविक्रखंभेणं गुणयालीसं च सयसहस्साइं बावयं
च सहस्साइं अद्ध य अडयाले जोयणसते परिक्रखेवेणं, से णं एणेणं पागारेणं सवओ समंता संपरिखित्ते,
से णं पागारे तिज्जि जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं मूले एणं जोयणसयं विक्रखंभेणं मज्झे पन्नासं जोयणाइं
दिक्रखंभेणं उट्ठिं पणवीसं जोयणाइं विक्रखंभेणं मूले विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उट्ठिं तणुए गोपुच्छ-
संठाणसंठिए सवकणगामए अच्छे जाव पडिरुवे, से णं पागारे णाणा[मणि]विहपंचवन्नेहिं कविसीसएहिं
उवसोभिते, तंजहा—किण्हेहिं नीलेहिं लोहितेहिं हालिदेहिं सुक्किहेहिं कविसीसएहिं, ते णं कविसीसणा
एणं जोयणं आयामेणं अद्धजोयणं विक्रखंभेणं दसुणं जोयणं उड्डं उच्चत्तेणं सवमणि(रयणा)मया अच्छा
जाव पडिरुवा, स्सरियाभस्स णं विमाणस्स एणभेगाए बाहाए दारसहस्सं २ भवतीति मक्खवायं, ते णं
दारा पंचजोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं अड्डाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्रखंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया
वरकणगधूमियागा ईहामियउसभतुरगणरमगरविहगवालागकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलय-
भात्तिचित्ता खंभुगयवरदयरवेइया परिगयाभिरामा विजाहरजमलजुयलजंतजुत्तंपिव अक्खीसहस्समा-

महत् अभ्ररूपं वार्दलं अभ्रवार्दलं, धाराभिपातरहितं सन्भाव्यवर्षं वार्दलमित्यर्थः, वर्षप्रधानं वार्दलकं वर्षवार्दलकं वर्षं कुर्वन्तं वादलकं महावातं वा 'एज्जमाण' मिति आयान्तं—आगच्छन्तं पश्यति, दृष्ट्वा च तं 'कूडागारसालं' द्वितीया पृष्ठयर्थे तस्याः कूटाकारशालाया अन्तरं ततोऽनुप्रविश्य तिष्ठति, एवं सूर्याभस्यापि देवस्य सा तथा विशाला दिव्या देवर्षिर्दिव्या देवदुतिर्दिव्यो देवानुभावः शरीरमनुप्रविष्टः 'से—एणट्ठण' मित्यादि, अनेन प्रकारेण गौतम ! एवमुच्यते—'सूरियाभस्से' त्यादि, भूयो गौतमः पृच्छति—

कहिं णं भंते ! सूरियाभस्स देवस्स सूरियाभे णामं विमाणे पन्नत्ते ?, गोयमा ! जंबूद्विपे दीवे मंदरस्स पवयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पयाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जातो भूमिभागातो उड्डुं चंदिमस्सरियगहगण-
ण क्खत्ततारारूवाणं बहूइं जोयणाइं बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहरस्साइं बहूइं जोयणसयसहरस्साइं
बहुइंओ जोयणकोडीओ बहुइंओ जोयणसयसहरस्सकोडीओ उड्डुं दूरं वीतीवइत्ता एत्थ णं सोहम्मे कप्पे नामं
कप्पे पन्नत्ते पार्हणपडीणआयत्ते उदीणदाहिणविच्छिण्णे अद्धचंदसंठाणसांठिते अच्चिमालिभासरसिक्खि-
ण्णाभं असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परि-
क्खेवेणं इत्थ णं सोहम्माणं देवाणं वत्तीसं विमाणावाससयसहरस्साइं भवन्तीति मक्ख्वायं, ते णं विमाणा-
सद्वरयणामया अच्छा जाव पडिक्खा, तेसिणं विमाणाणं बहुमज्झदेसभाए पंच वडिंसया पं० तंजहा—
१ असोणवडिंसते २ सत्तवन्नवडिंसते ३ चंपकवडिंसते ४ चूयणवडिंसते ५ मज्झे सोहम्मवडिंसए, ते णं

प्रवृत्तदीपत्वादहेतुतयोपन्यस्तमिति सम्यक्, 'उपपन्नसङ्गे उपपन्नसंस्थे' इति प्राग्वत्, तथा 'संजायसङ्गे' इत्यादि पदषट्कं प्राग्वत्, नवरमिह संज्ञादः प्रकर्षादिवचनो वेदितव्यः, 'उद्गाए उद्देह' इति उत्थानमुत्था-ऊर्द्धं वर्त्तनं तथा उत्तिष्ठति, इह 'उद्देह' इत्युक्ते क्रियारम्भमात्रमपि प्रतीयेत यथा वक्तुमुत्तिष्ठते ततस्तद्वच्यच्छेदार्थमुत्थायेत्युक्तं उत्थया उत्थाय'जेणेवे'त्यादि यास्मिन् दिग्भागे श्रमणो भगवान् महावीरो वर्त्तते 'तेणेवे'ति तस्मिन्नेव दिग्भागे उपागच्छति, उपागत्य च श्रमणं त्रिक्लृत्वः-त्रिवारान् आदक्षिण-प्रदक्षिणीकरोति, आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् । 'सूरियाभस्त षणं भंते !' इत्यादि, 'कहिंणए' इति क गतः ?, तत्र गमनमन्तरप्रवेशाभावेऽपि दृष्टं यथा भित्तौ गतो भूलिरिति, एषोऽपि दिव्यानुभावो यद्येवं काचित्प्र-त्यासन्ने प्रदेशे गतः स्यात्ततो दृश्येत न चासौ दृश्यते, ततो भूयः पृच्छति-'कहिं अणुपविट्ठे' इति कान्तुप्रविष्टः ? कान्तर्लीन इति भावः । भगवानाह-गौतम ! शरीरं गतः शरीरमनुप्रविष्टः पुनः पृच्छति-'सेकेणद्वेण' मित्यादि, अथ केनार्थेन-केन हेतुना भदन्त ! एवमुच्यते-शरीरं गतः शरीरमनुप्रविष्टः, भगवानाह-गौतम ! 'से जहानामए' इत्यादि, कूटस्थेव-पर्वतशिखरस्येवाकारो यस्याः सा कूटाकारा, यस्या उपरि आच्छादनं शिखराकारं सा कूटाकारेति भावः, कूटाकारा चासौ शाला च कूटाकारशाला, यदिवा कूटाकारेण शिखराकृत्योपलक्षिता शाला कूटाकारशाला स्यात्, 'दुहत्तो लिच्चा' इति वहिरन्तश्च गोमयादिना लिप्ता गुप्ता-वहिःप्राकारा-दृता गुप्तद्वारा द्वारस्थगनात् यदिवा गुप्ता गुप्तद्वारा-केपाश्चिद् द्वाराणां स्थगितत्वात् केपाश्चिच्चस्थगितत्वादिति निवाता-चार्यारप्रवे-शात् किल महद् दृढं निवातं प्राप्यो न भवति तत आह-निवातगम्भीरा-निवाता सती गम्भीरा निवातगम्भीरा, निवाता सती विशाला इत्यर्थः, ततस्तस्याः कूटाकारशालाया अदूरसामन्ते-नातिदूरे निकटे वा प्रदेशे महान् एकोऽन्यतरो जनसमूहस्तिष्ठति, स च एकं

जानुनी यस्यासावूर्ध्वजानुः, अधःशिरा नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिः किन्तु नियतभूभागानियमितदृष्टिरित्यर्थः, 'झाणकोट्टोवगए' इति ध्यानं—धर्मध्यानं शुक्लध्यानं च तदेव कोष्ठः—कुल्लो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतो ध्यानकोष्ठोपगतो, यथा हि कोष्ठके धान्यं प्रक्षिप्तम-
 विप्रसृतं भवति एवं भगवानपि ध्यानतोऽविप्रकीर्णोन्द्रियान्तःकरणदृष्टिरित्यर्थः, 'संयमेन' पञ्चाश्वानिरोधादिलक्षणेन तपसा-
 अनशनादिना चशब्दोऽत्र समुच्चयार्थो लुप्तो द्रष्टव्यः, संयमतपोग्रहणमनयोः प्रधानमोक्षाङ्गताख्यापनार्थं, प्राधान्यं संयमस्य नवकर्मा-
 नुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराणकर्म्मनिर्जरहेतुत्वेन, तथाहि—अभिनवकर्मानुपादानात् पुराणकर्म्मक्षपणाच्च जायते सरलकर्म्मक्षय-
 लक्षणो मोक्षस्ततो भवति संयमतपसोर्मोक्षं प्रति प्राधान्यमिति 'अपणं भावेमाणे विहरति' इति, आत्मानं वासयन् तिष्ठति ।
 'तए ण' मित्यादि, ततो ध्यानकोष्ठोपगतविहरणादनन्तरं 'ण'मिति वाक्यालङ्कारे स भगवान् गौतमो 'जातसङ्गे' इत्यादि, जात-
 श्रद्धादिविशेषणविशिष्टः सन् उत्तिष्ठतीति योगः, तत्र जाता—प्रवृत्ता श्रद्धा—इच्छा वक्ष्यमाणार्थतत्त्ववगमं प्रति यस्यासौ जातश्रद्धः
 तथा जाताः संशयो यस्य स जातसंशयः, संशयो नाम अनवधारितार्थं ज्ञानं, स चैवं—इत्थं नामास्य दिव्या देवद्विर्विस्तृता अभवत्
 इदानीं सा क गतेति, तथा 'जायकुतूहले' इति जातं कुतूहलं यस्य स जातकुतूहलः, जातौत्सुक्य इत्यर्थः, तथा कथममुमर्थं भग-
 वान् प्ररूपयिष्यति इति, तथा 'उप्यन्नसङ्गे' उत्पन्ना प्रागभूता सती भूता श्रद्धा यस्यासौ उत्पन्नश्रद्धः, अथ जातश्रद्ध इत्येतेदेवासु
 किमर्थमुत्पन्नश्रद्ध इति, प्रवृत्तश्रद्धत्वेनोत्पन्नश्रद्धत्वस्य लब्धत्वात्, न हि अनुत्पन्ना श्रद्धा प्रवर्त्तते इति, अत्रोच्यते, हेतुत्वमदर्शनार्थं,
 तथाहि—कथं प्रवृत्तश्रद्धः?, उच्यते, यत उत्पन्नश्रद्धः, इति हेतुत्वदर्शनं चोपपन्नं, तस्य काव्यालङ्कारत्वात् यथा 'प्रवृत्तदीपाम-
 प्रवृत्तभास्करां, प्रकाशचन्द्रां द्रुमुधे विभावरी'मित्यत्र, अत्र हि यद्यपि प्रवृत्तदीपादित्वादेवप्रवृत्तभास्करत्वमुपगतं तथाप्यप्रवृत्तभास्करत्वं

हि तेन तपस्तप्तं येन सर्वाण्यापि अशुभानि कर्माणि भस्मसात् कृतानीति 'महातवे' इति महान्-प्रशस्तमाशंसादोपरहितत्वात् तपो यस्य स महातपाः, तथा 'उराले' इति, उदारः-प्रधानः अथवा उरालो-भीष्मः उग्रादिविशिष्टतपःकरणतः पार्श्वस्थानामल्पसत्त्वानामतिभयानक इति भावः, तथा घोर-निर्घृणः परीषहेन्द्रियादिरिपुगणविनाशनमधिकृत्य निर्दय इति यावत्, तथा घोरा-अन्यैर्दुरनुचरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स घोरगुणः, तथा घोरैस्तपोभिस्तपस्वी घोरतपस्वी, 'घोरबन्धचेरवासी' इति घोर-दारुणमल्पसत्त्वदुरनुचरत्वात् बह्वचर्यं यत् तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा, 'उच्छृङ्खलसरीरे' इति उच्छृङ्खल-उज्झितमिवोज्झितं संस्कारपरित्यागात् शरीरं येन स उच्छृङ्खलशरीरः, 'संविच्चविजलतेजलेसे' इति साङ्घि-शरीरान्तर्गतत्वेन च्छस्वत्वं गता विपुला-विस्तीर्णानीनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेख्या-विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य स तथा, 'च-उदसपुर्वी' इति चतुर्दशपूर्वाणि विद्यन्ते यस्य तेनैव तेषां रचितत्वात् असौ चतुर्दशपूर्वो, अनेन तस्य श्रुतकेवलितामाह, स चावधिज्ञानादिविकलोऽपि स्यादत आह-'चजनाणोवगए' मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानचतुष्टयसमन्वितः, उक्तविशेषणद्वययुक्तोऽपि कश्चिन्न समग्रश्रुताविषयव्यापिज्ञानो भवति चतुर्दशपूर्वविदापि पटस्थानपतितत्वेन श्रवणादत आह-'सर्वाक्षरसन्निपाती' अक्षराणां सन्निपाताः-संयोगाः अक्षरसन्निपाताः सर्वे च ते अक्षरसन्निपाताश्च सर्वाक्षरसन्निपातास्ते यस्य ज्ञेयाः स तथा, किमुक्तं भवति ?-या काचित् जगति पदानुपूर्वी वाक्यानुपूर्वी वा संभवति ताः सर्वा अपि जानातीति, एवंगुणविशिष्टो भगवान् विनयराशिरिव साक्षरदितिकृत्वा शिष्याचारत्वाच्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरसामन्ते विहरतीति योगः, तत्र दूर-विप्रकृष्टं सामन्तं-सन्निकृष्टं तत्पतिपेयाददूरसामन्तं ततो नातिदूरे नातिनिकटे इत्यर्थः, किंविशिष्टः सन् तत्र विहरतीत्यत आह-'उड्डंजाण अहोसिरे' ऊर्ध्वं

रन्तरं आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चान्तरं वामस्कन्धस्य दक्षिणजानुनश्चान्तरमिति, अपरे त्वाहुः—विस्तारोत्सोधयोः समत्वात् समचतुरस्रं तच्च तत्संस्थानं च २, संस्थानम्—आकारस्तेन संस्थितो—व्यवस्थितो यः स तथा 'जाव उट्टाए उट्टेइ' इति यावत्करणात् 'वज्जरिसहसंघयणे कणगपुलगानिघसपम्हगोरे उगगतवे दित्तत्वे तत्तत्वे महात्वे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवंधचेर-वासी उच्छृङ्खलसरीरे संखित्ताविपुलतेयलेसे चउदसपुवी चउजानोवगए सबक्करसन्निवाई समणस्स भगवतो महावीरस्स अदूरसामन्ते उड्डुजाणू अहोसिरे ज्ञाणकोटुवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भागवं गोयमे जायसेड्डु जायसंसए जायको-उहल्ले उप्पन्नसड्डु उप्पन्नसंसए उप्पन्नकोउहल्ले संजायसडे संजायमंसए संजायकोउहल्ले समुप्पण्णसड्डु समुप्पण्णसंसए समुप्पण्णकोउहल्ले उट्टाए उट्टेइ ' इति द्रष्टव्यं, तत्र नाराचमुभयतो मर्कटवन्धः ऋषभस्तदुपरि वेष्टनपट्टः कीलिका अस्थिन्नयस्यापि भेदकमस्थि एवं रूपं संहननं यस्य स तथा, तथा कनकस्य—सुवर्णस्य यः पुलको—लवस्तस्य यो निकषः—कपपट्टके रेखारूपस्तथा पद्मग्रहणेन पद्म-केसराण्युच्यन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा देवदत्तस्य हस्ताग्ररूपोऽवयवोऽपि देवदत्तः, तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्रं स्पृष्ट्वा लोको वदति—स्पृष्टो मया देवदत्त इति, कनकपुलकनिकषवद् पद्मवच्च यो गौरः स कनकपुलकनिकषपद्मगौरः, अथवा कनकस्य यः पुलको—द्रवत्वे सति विन्दुस्तस्य निकषो वर्णतः सदृशः कनकपुलकनिकषः, तथा पद्मवद्—पद्मकेसरवद् यो गौरः स पद्मगौरः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयसमासः, अयं च विशिष्टचरणरहितोऽपि शङ्क्येत तत आह—'उगगतवे ' इति, उग्रम्—अधृष्यं तपः—अनश्ननादि यस्य स तथा, यदन्येन प्राकृतेन पुंसा न शक्यते-चिन्तयितुमपि मनसा तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थः, तथा दीप्तं—जाज्वल्यमान-दहन इव कर्मवर्णनगहनदहनसमर्थतया ज्वलितं तपो—धर्मध्यानादि यस्य स तथा, 'तत्तत्वे ' इति तप्तं तपो येन स तप्तपाः, एवं

एतत्वं महेगे जणसमूहे चिद्वृत्ति, तएवं से जणसमूहे एणं महं अब्भवद्वलं वा वासवद्वलं वा महा-
वायं वा इज्जमाणं पासति २ ता तं कूडागारसालं अंतो अणुपविसिन्ना णं चिद्वृत्ति, से तेणद्वेणं गो-
यमा ! एवं बुच्चति-सरीरं अणुपविद्वे (सू. २६)

भदन्तेत्यामन्त्रणपुरस्सरं भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा ' एवं ' वक्ष्यमाण-
प्रकारेणावादीत्, पुरस्तकान्तरे त्विदं वाचनान्तरं दृश्यते, ' तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जिद्वे अंते-
वासी ' इत्यादि, अस्य व्याख्या-तस्मिन् काले तस्मिन् समये णंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ' ज्येष्ठु '
इति प्रथमोऽन्तेवासी-शिष्यः, अनेन पदद्वयेन तस्य सकलसङ्घाधिपतित्वमावेदयति, इन्द्रभूतिरिति मातापितृकृतं नामधेयं नामेतिमाकृ-
तत्वात् विभक्तिपरिणामेन नास्तीति द्रष्टव्यं, एवमन्यत्रापि यथायोगं भावनीयम्, अन्तेवासी च किल विवक्षायां श्रावकोऽपि स्यादत-
स्तदाशङ्कान्वयवच्छेदार्थमाह-' अनगारः ' न विद्यते अगारं-गृहमस्येत्यनगारः, अयं च विगीतगोत्रोऽपि सम्मान्येतात आह-गौतमो
गोत्रेण गौतमाह्वयगोत्रसमन्वित इत्यर्थः, अयं च तत्कालोचितदेहपरिमाणपेक्षया न्यूनाधिकदेहोऽपि स्यादत आह-समोत्सिधः-सप्तहस्त-
प्रमाणश्चरीरोच्छ्रायः, अयं चेत्यन्यभूतो लक्षणहीनोऽपि शङ्क्येतातस्तदाशङ्कान्पनोदार्थमाह-' समचउरंससंठाणसंठिए ' इति, समाः-शरीर-
लक्षणशस्त्रोक्तप्रमाणाविसंवादिन्यश्चतस्रोऽस्यो यस्य तत् समचतुरस्रं अस्यस्त्वह चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा द्रष्टव्याः, अन्ये
त्वाहुः-समा-अन्यूनाधिकाश्चतस्रोऽप्यस्यो यत्र तत् समचतुरस्रं तच्च तत् संस्थानं च, संस्थानम्-आकारः तच्च, वामदक्षिणजान्वो-

नाम द्वाविंशत्तमं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३२ । तदनन्तरं बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च नाट्यविधिपरिसमाप्तिमङ्गलभूतं चतुर्विधं वादित्रं वादयन्ति, तद्यथा—तत—मृदङ्गपटहादि विततं—वीणादि घनं—कंसिकादि सुषिरं—शङ्खफाहलादि, तदनन्तरं चतुर्विधं गीतं गायन्ति, तद्यथा—उत्क्षिप्तं प्रथमतः समारभ्यमाणं पादान्तं पादद्वन्द्वं द्वद्धादिचतुर्भारुपपादवद्धमितिभावः, ‘मन्दाय’ मिति मध्यभागे मूर्च्छनादिगुणोपेततया मन्दं मन्दं घोलनात्मकं रोचितावसानमिति—रोचितं यथोक्तलक्षणोपेततया भावितं सत्यापितमिति—यावत् अवसानं यस्य तद्गोचितावसानं । ‘तए’ णमित्र्यादि, ततश्चतुर्विधं नर्त्तनविधिमुपदर्शयन्ति, तद्यथा—‘अञ्चितमित्र्यादि, ‘तए’ णमित्र्यादि, ततश्चतुर्विधमभिनयमभिनयन्ति, तद्यथा—द्रष्टान्तिकं प्रात्यान्तिकं सामान्यतो विनिपातं लोकमध्यावसानिकमिति, एते नर्त्तनविधयोऽभिनयविधयश्च नाट्यकुशलैभ्यो वेदितव्याः । ‘तए’ णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीओ’ इत्यादि उपसंहारसूत्रं सुगमं, नवरं ‘एगभूए’ इति एकभूतः अनेकीभूयैकत्वं प्राप्त इत्यर्थः, ‘नियगपरियाल सार्द्धं संपरिवुडे’ इति, निजकपरिवारेण सार्द्धं संपरिवृतः ।

भतेति भयवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदति नमंसति २ एवं वयासी—स्वरियाभस्स णं भंते ! देवस्स एसा दिवा देविड्डी दिवा देवजुत्ती दिवे देवाणुभावे कहिं गते कहिं अणुणविट्ठे ?, गो० ! सरिरं गते सरिरं अणुणविट्ठे, से केणट्ठणं भंते ! एवं बुच्चइ ?—सरिरं गते सरिरं अणुणविट्ठे ?, गो० ! से जहानामए कूडगारसाला सिया डुहतो लिता डुहतो गुत्ता गुत्तडुवारा णिवाया णिवायगंभीरा, तीसे णं कूडगारसालाते अदूरसामंते

विभक्तियुक्तं मत्स्याण्डकमकराण्डकजामारप्रविभक्तिनाम चतुर्दशं नाट्यविधिं १४ तदनन्तरं क्रमेण क इति ककारप्रविभक्तिः, ख इति खकारप्रवि ० ग इति गकारप्र ० घ इति घकारप्र ० ङ इति ङकारप्रविभक्तिरित्येवं क्रमभाविककारादिप्रविभक्तिअभिनयात्मकं ककारखकारगकारघकारङकारप्रविभक्तिनामकं पञ्चदशं दिव्यं नाट्यविधिं १५ एवं चकारलकास्त्रकारक्षकारञ्कारप्रविभक्तिनामकं षोडशं दिव्यं नाट्यविधिं १६ टकारठकारडकारणकारप्रविभक्तिनामकं सप्तदशं दिव्यं नाट्यविधिं १७ तकारथकारदकारथकारनकारप्रविभक्तिनामकं अष्टादशं नाट्यविधिं १८ पकारफकारवकारभकारमकारप्रविभक्तिनामकमेकोनविंशतितमं दिव्यं नाट्यविधिं १९ ततोऽशोकपल्लवप्रविभक्तयाप्रपल्लवप्रविभक्तिजम्बूपल्लवप्रविभक्तिकोशम्बूपल्लवप्रविभक्त्यभिनेयात्मकं पल्लवप्रविभक्तिनामकं विंशतितमं दिव्यं नाट्यविधिं २० तदनन्तरं पञ्चलताप्रविभक्तिनागलताप्रविभक्तिअशोकलताप्रविभक्तिचम्पकलताप्रविभक्तिचूतलताप्रविभक्तिवनलताप्रविभक्तिवासन्तीलताप्रविभक्तिकुन्दलताप्रविभक्तिअतिमुक्तकलताप्रविभक्तिश्यामलताप्रविभक्तिअभिनयात्मकं लताप्रविभक्तिनामकमेकविंशतितमं दिव्यं नाट्यविधिं २१ तदनन्तरं द्रुतं नाम द्वाविंशतितमं नाट्यविधिं २२ ततो विलम्बितं नाम त्रयोविंशतितमं २३ द्रुतविलम्बितं नाम चतुर्विंशतितमं २४ अञ्चितं नाम पञ्चविंशतितमं २५ रिभितं नाम षड्विंशतितमं २६ अञ्चितरिभितनाम सप्तविंशतितमं २७ आरभटं नाम अष्टाविंशतितमं २८ भसोलं नाम एकोनविंशति(त्त)पं २९ आरभटभसोलं नाम त्रिंशत्तमं ३० तदनन्तरमुत्पातनिपातप्रसक्तं सङ्कुचितप्रसारितरेवकरचितं भ्रान्तसम्भ्रान्तं नाम एकत्रिंशत्तमं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३१ तदनन्तरं च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य चरमपूर्वमनुष्यभवचरमच्यवनचरमगर्भसंहरणचरमभरतक्षेत्रावसापर्वणीतीर्थकरजन्मामिषेकचरमबालभावचरमयौवनचरमकामभोगचरमनिष्कमणचरमतपश्चरणचरमज्ञानोत्पादचरमतीर्थप्रवर्त्तनचरमपरिनिर्वाणनिवर्द्धं चरमनिवर्द्धं

कुर्वन्ति, एवं समवसरणादिकरणविधिरेकैकस्मिन्नाध्याविधौ प्रत्येकं २ तावद्वक्तव्यो यावदेवरमणे पवत्ते यावि होत्या इति तत ईहागुण-
 ऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुहसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रं नाम तृतीयं दिव्यं नाड्यविधिमुपदर्शयन्ति ३,
 तदनन्तरं भूयोऽपि समवसरणादिविधिकरणानन्तरमेकतो चक्रं-एकतश्चक्रवालं द्विधातश्चक्रवालं चक्रार्द्धं चक्रवालं नाम चतुर्थं दिव्यं
 नाड्यविधिमुपदर्शयन्ति ४, तदनन्तरमुक्तविधिपुरस्सरं चन्द्रावलिप्रविभाक्ति सूर्यावलिप्रविभाक्ति बलयावलिप्रविभाक्ति हंसावलिप्रविभाक्ति
 एकावालिप्रविभाक्ति तारावलिप्रविभाक्ति मुक्तावालिप्रविभाक्ति कनकावालिप्रविभाक्ति रत्नावालिप्रविभक्त्याभिनयात्मकमावालिप्रविभाक्ति नाम
 पञ्चमं नाड्यविधिमुपदर्शयन्ति ५ तदनन्तरमुक्तक्रमेण चन्द्रोद्गमप्रविभाक्तिसूर्योद्गमप्रविभाक्तियुक्तमुद्गमनोद्गमनप्रविभाक्तिं नाम षष्ठं नाड्य-
 विधिमुपदर्शयन्ति ६ तत उक्तप्रकारेण चन्द्रागमनप्रविभाक्तिसूर्यागमनप्रविभाक्तियुक्तमावरणावरणप्रविभाक्तिनामकमष्टमं नाड्यविधिमुपदर्शय-
 न्ति ७, तदनन्तरमुक्तक्रमेण चन्द्रावरणप्रविभाक्तिसूर्यावरणप्रविभाक्तियुक्तमावरणावरणप्रविभाक्तिनामकमष्टमं नाड्यविधिं ८ तत उक्त-
 क्रमेणैव चन्द्रास्तमयनप्रविभाक्तिसूर्यास्तमयनप्रविभाक्तियुक्तमस्तमयनप्रविभाक्तिनामकं नवमं नाड्यविधिं ९ तत उक्तप्रकारेण चन्द्रमण्ड-
 लप्रविभाक्तिसूर्यमण्डलप्रविभाक्तिनागमण्डलप्रविभाक्तियक्षमण्डलप्रविभाक्तिभूतमण्डलप्रविभाक्तियुक्तं मण्डलप्रविभाक्तिनामकं दशमं दिव्यं
 नाड्यविधिं १० तदनन्तरं उक्तक्रमेण ऋषभमण्डलप्रविभाक्तिसिंहमण्डलप्रविभाक्तिहयविलम्बितगजविलम्बितहयविलसितगजविलसित-
 मत्तहयविलसितमत्तगजविलसितमत्तहयविलम्बितमत्तगजविलम्बितं विलम्बिताभिनयं द्रुतविलम्बितं नाम एकादशं नाड्यविधिं ११ तदन-
 न्तरं सागरप्रविभाक्तिनागरप्रविभाक्तिअभिनयात्मकं सागरनागरप्रविभाक्तिनाम द्वादशं नाड्यविधिं १२ ततो नन्दाप्रविभाक्तिचम्पाप्रवि-
 भाक्त्यात्मकं नन्दाचम्पाप्रविभाक्तिनाम त्रयोदशं नाड्यविधिं १३ ततो मत्स्याण्डकप्रविभाक्तिमकराण्डकप्रविभाक्तिजारप्रविभाक्तिभारम-

वहवे देवकुमारा य देवकुमारियाधो य गोयमादियाणं सप्तणाणं निर्गन्थाणं दिवं देविहुं दिवं देवजुत्तिं दिवं देवाणुभाजं दिवं वत्तीसइवद्धं नाड्यं उवदंसित्ता सप्तणं भगवं महावीरं तिसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ २ ता वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव स्सरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छित्ता स्सरियाभं देवं करयलपरिग्राहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु जएणं विजएणं वद्धावैति २ ता एवमाणात्तियं पच्चापिणंति (सू. २४) तए णं से स्सरियाभे देवे तं दिवं देविहुं दिवं देवजुइं दिवं देवाणुभावं पडिसाहरइ पंडिसाहरेत्ता खणेणं जाते एणे एणभूए तए णं से स्सरियाभे देवं सप्तणं भगवं महावीरं तिसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ वंदंति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता नियगपरिवालसद्धिं संपरिवुडे तमेव दिवं जाणविमणं इरुहति इरुहित्ता जामेव दिसिं पाउरूय्या तामेव दिसिं पडिगया ॥ (सू. २५)

ततो द्वितीयं नाट्याविधिमुपदर्शयितुकामा भूयोऽपि प्राशुक्तप्रकारेण समकं समवसरणादिकं कुर्वन्ति, तथा चाह—‘तए णं ते वहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य सप्तकमेव समोसरणं करोति’ इत्यादि प्राशुक्तं तदेव तावद्वक्तव्यं यावत् ‘दिवे देवरगणे पवते यावि होत्था’ इति । ‘तए णामे’त्यादि, ततस्ते वहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो गौतमादीनां श्रमणानां आवर्त्तमत्प्यावर्त्तेश्चिपश्रेणिस्वरितकणुपपमाणवक्त्रवर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारुण्णवाल्लिपञ्चपन्नसगरतरङ्गवासन्तीलतापञ्चलताभक्तिचित्रं नाम द्वितीयं नाट्याविधिमुपदर्शयन्ति २। तदनन्तरं तृतीयं नाट्याविधिमुपदर्शयितुं भूयस्नयेव रामवसरणादिकं

भियं २७ आरभडं २८ भसोलं २९ आरभडयसोलं ३० उपपयनिवयपवचं संकुचियं पसारियं रया
 (रवेय)रइयभंतसंयंतणामं द्विवं णट्टविहिं उवदंसेति ३१ । तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारी-
 याओ य समामेव समोसरणं करेति जाव दिवे देवरमणे पवचे यावि होत्था तए णं ते बहवे देवकुमारा
 य देवकुमारीओ य समणस्स भावओ महावीरस्स पुवमवचरियाणिबद्धं च (देवल्लेयचरियनिबद्धं च)
 चवणचरियाणिबद्धं च संहरणचरियनिबद्धं च जम्भणचरियनिबद्धं च अभिसेअचरियनिबद्धं च बालभा-
 वचरियनिबद्धं च जोवणचरियनिबद्धं च कायमोगचरियनिबद्धं च निक्खमणचरियनिबद्धं च तव-
 चरणचरियनिबद्धं च (णाणुप्पायचरियनिबद्धं च) तिर्यपवत्तणचरियनिवपरिनिवाणचरियनिबद्धं च
 चारिमचरियनिबद्धं च णामं दिवं णट्टविहिं उवदंसेति ३२ । तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारी-
 याओ य चउविहं वाइचं वापंति, तंजहा-ततं विततं वणं ह्वासिं, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देव-
 कुमारीओ य चउविहं नेयं गायंति, तंजहा-उक्खित्तं पायत्तं मंदायं रोइयावसाणं च । तए णं
 ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउविहं णट्टविहिं उवदंसान्ति, तंजहा-
 ओच्चियं रिभियं आरभडं भसोलं च, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउविहं
 अशिणयं अभिणयेति, तंजहा-दिट्ठितियं पाडितियं सामन्तोवणिवाइयं उंतोणज्झावसाणियं, तए णं ते

डलपविभक्तिं च नागमंडलपविभक्तिं च जवखमंडलपविभक्तिं च भूतमंडलपविभक्तिं च [रक्षस ० महोरग ०
 गंधव ० मंडलपविभक्तिं च] मंडलपविभक्तिं णामं दिवं णट्टविहं उवदंसेति १० उस्मललियवक्कंतं सीह-
 ललियवक्कंतं हयविलंबियं गयविलंबियं मत्तहयविलसियं मत्तगयविलसियं दूयविलंबियं णामं दिवं णट्टविहिं
 उवदंसेति ११ सागरपविभक्तिं च नागरपविभक्तिं च सागरनागरपविभक्तिं च णामं दिवं णट्टविहं उवदं-
 सेति १२ णंदापविभक्तिं च चंपापविभक्तिं च नन्दाचंपापविभक्तिं च णामं दिवं णट्टविहं १३ मच्छंडापावि-
 भक्तिं च अयरंडापविभक्तिं च जारापविभक्तिं च मारापविभक्तिं च मच्छंडाभयरंडाजाराभारापविभक्तिं च
 णामं दिवं णट्टविहिं उवदंसेति १४ कत्तिककारपविभक्तिं च खत्तिखकारपविभक्तिं च गत्तिगकारप-
 विभक्तिं च घत्तिघकारपविभक्तिं च ङत्तिङकारपविभक्तिं च ककारखकारगकारघकारङकारपविभक्तिं
 च णामं दिवं णट्टविहं उवदंसेति १५ एवं चकारवग्गोवि १६ दकारवग्गोवि १७ तकारवग्गोवि १८
 पकारवग्गोवि १९ अस्मोयपल्लवपविभक्तिं च अंबपल्लवपविभक्तिं च जंबूपल्लवपविभक्तिं च कोसंबपल्लवप-
 विभक्तिं च पल्लव २ पविभक्तिं च णामं दिवं णट्टविहं उवदंसेति २० पउमलयापविभक्तिं च जाव साम-
 लयापविभक्तिं च लयालयापविभक्तिं च णामं दिवं णट्टविहं उवदंसेति २१ दूयणामं णट्टविहं उवदंसेति
 २२ विलंबियं णामं णट्टविहिं २३ दूयविलंबियं णामं णट्टविहिं २४ अंचियं २५ रिभियं २६ अंचियारि-

सप्तणस्स भगवओ महावीरस्स आवडपच्चावडसेट्ठिगसेट्ठिसोत्थियसोवत्थियअपूसभाणगमच्छंडमगरंड-
जागामाराफुल्लावाल्लिपउमपत्तसागरतरंगवसंतलतापउमलयभात्तिच्चित्तं णाम दिवं णट्ठविहिं उवदंसेति ।
एवं च एकेकियाए णट्ठविहीए समोसरणादीया एसा वत्तवया जाव दिवे देवरमणे पवत्ते-
वि यावि होत्था । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियाओ य सप्तणस्स भगवतो महावीरस्स
ईहामिहउसमतुरगनरमगरविहगवालगार्किंनररुसरभच्चमरकुंजरवणलयपउमलयभात्तिच्चित्तं णासं दिवं
णट्ठविहिं उवदंसेति ३ । एगतो वक्कं इहओ वक्कं [एगतो खुहं इहओ खुहं] एगओ चक्कवालं इहओ
चक्कवालं चक्कच्चक्कवालं ४ णासं दिवं णट्ठविहिं उवदंसेति चंदावाल्लिपविभात्तिं च वल्लियावाल्लिपविभात्तिं च
हंसावाल्लिपविभात्तिं च सूराल्लिपविभात्तिं च एगावाल्लिपविभात्तिं च तारावाल्लिपविभात्तिं च मुत्तावाल्लिपविभात्तिं
च कणगावाल्लिपविभात्तिं च रयणावाल्लिपविभात्तिं च णासं दिवं णट्ठविहं उवदंसेति ५ चंडुगमणपविभात्तिं
सूरुगमणपविभात्तिं च उगमणुगमणपविभात्तिं च णासं दिवं णट्ठविहं उवदंसेति ६ चंदागमणपविभात्तिं
च सूरगमणपविभात्तिं च आगमणागमणपविभात्तिं च णासं दिवं णट्ठविहं उवदंसेति ७ चंदावरण-
पविभात्तिं च सूरारवरणपविभात्तिं च णासं दिवं णट्ठविहं उवदंसेति ८ चंदत्थमणपविभात्तिं च सूरत्थमण-
पविभात्तिं च अत्थमणऽत्थमणपविभात्तिं नाम दिवं णट्ठविहं उवदंसेति ९ चंदमंडलपविभात्तिं च सूरमं-

द्रष्टृणां श्रोतॄणां च मनोनिर्वृतिकरमिति भावः, तच्च मनोनिर्वृतिकरत्वं सामान्यतोऽपि स्यात् अतः प्रकर्षविशेषप्रतिपादनार्थमाह—
'मणहर' इति, 'मणहरे गीए मणहरे वाइए मणहरे नइ' मनो हरति—आत्मवशं नयति तद्विदामप्यतिचमत्कारकारितयेति मनोहरम्,
एतदेवाह—'उपिञ्जलभूते' उर्पिजलम्—आकुलकं उर्पिञ्जलभूते आकुलके भूते, किमुक्तं भवति ?—महर्दिकदेवानामप्यतिशायितया
परमक्षोभोत्पादकत्वेन सकलदेवासुरमनुजसमूहचित्ताक्षेपकारिति, 'कहकहभूते' इति कहकहेत्यनुकरणं, कहकहेति भूतं—प्राप्तं कह-
कहभूतं, किमुक्तं भवति ?—निरन्तरं तत्तद्विशेषदर्शनतः समुच्छलितप्रमोदभरपरवशसकलदिक्चक्रवालवर्त्तिप्रेक्षकजनकृतप्रशं-
सावचनबोलकोलाहलव्याकुलीभूतमिति, अत एव दिव्यं देवरमणमपि देवानामपि रमणं—क्रीडनं प्रवृत्तमभूत् । 'तए-
णं ते वहवे देवकुमारा य' इत्यादि, ततस्ते वहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो
गौतमादिश्रमणानां स्वस्तिकश्रीवत्सनन्यावर्त्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणरूपाणामष्टानां मङ्गलकानां भक्त्या—विच्छिरया
चित्रम्—आलेखनमाकाराभिधानं वा यास्मिन् स स्वस्तिकश्रीवत्सनन्यावर्त्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणमङ्गलभक्तिचित्रः, एवं
सर्वत्रापि व्युत्पत्तिमात्रं यथायोगं परिभावनीयं, सम्यग्भावना तु कर्तुं न शक्यते, यतोऽमीषां नाट्याविधीनां सम्यक् स्वरूपप्रतिपादनं
पूर्वान्तर्गते नाट्याविधिप्रभृते, तच्चेदानीं व्यवच्छिन्नमिति प्रथमं दिव्यं नाट्याविधिमुपदर्शयति,

तए णं ते वहवे देवकुमारा य देवकुमारिओ य सममेव समोसरणं करेंति २ ता तं चेव
भाणिपवं जाव दिवे देवरमणे पवत्तेयावि होत्था, तए णं ते वहवे देवकुमारा य देवकुमारिओ य

भितः पदेषु गेयनिबद्धेषु संचारो यत्र गेये तन्मृदुरिति पदसञ्चारं, तथा 'सुराह' इति शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतॄणां ततः सुराति तथा
 शोभना नतिर्नामोऽवस्थानो यास्मिन् तत् सुनति तथा वरं—प्रधानं चारु—विशिष्टाङ्गिन्मोपेतं रूपं—स्वरूपं यस्य तद्वरचाररूपं दिव्यं—
 प्रधानं दत्तसज्जं गेयं प्रगीता अप्यभवन्, 'किं ते' इत्यादि, किञ्च ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च प्रगीतवन्तः प्रनर्तितवन्तश्च 'उद्धु-
 मंताणं संखाणमित्यादि, अत्र सर्वत्रापि पठ्ठी सप्तमर्थे, ततोऽयमर्थो—यथायोगमुद्धमायमानादिषु शङ्खादिषु, इह शङ्खशङ्खङ्कि-
 स्वरमुहीपेया पिरिपरिकाणां वादनमुद्धमानमिति प्रसिद्धं, पणवपदहनामामोदनं भंगहोरभ्याणामारुफालनं भेरीझलरीदुन्दुभीनां ताडनं
 मुरजमुदङ्गनन्दीमुदङ्गनभालपनं आलिङ्गकुरनुभगोमुखीमर्दलानामुत्तालनं वीणाविषञ्चीवल्लकीनां सूचर्जनं आमरीपद्भ्रा-
 मरीपरिवादनीनां स्यन्दनं वध्वासा (ववीसा) सुघोषानन्दिघोषाणां सारणं महतीकच्छपीचित्रवीणानां कुट्टनं आमोदक्षञ्जान-
 कुलानामामोदनं तुम्बवृणवीणानां स्पर्शनं मुकुन्दहुङ्काविचिकीकडवानां मूर्च्छनं करटाईडिमकिणिकडवानां वादनं दर्दर-
 ददैरिकाकुस्तुरवरकलसिकामडुकानामुत्ताडनं तलतालकंसतालानामाताडनं रिङ्गिसिफालचिक्कामकरिकाशिथुमारिकाणां घट्टनं वंजवेणु-
 चालीपिरलीपिरलीवध्वागानां फुंकनमत उक्तं 'उद्धुमंताणं संखाणमित्यादि, 'तए पं से दिवे गीए' इत्यादि, यत एवं प्रगीत-
 वन्त इत्यादि, ततो णमिति पूर्ववत् तादिव्यं गीतं दिव्यं वादितं दिव्यं दत्तमभवदितियोगः, दिव्यं नाम प्रधानं, 'एवमवमुए गीए'
 इत्यादि, 'अवमुए गीए अवमुए वाइए अवमुए नडे' अद्भुतं—आश्चर्यकारि 'सिंगारे वाइए सिंगारे नडे' सिंगारं—शृङ्गारं शृङ्गाररसोपेतत्वात्,
 अथवा शृङ्गारं नामालङ्कृतमुच्यते, तत्र यदन्यान्यविशेषकरणेनालङ्कृतमिव गीतं वादनं दत्तं वा तत् शृङ्गारमिति, 'उराले गीए उराले
 वाइए उराले नडे' उदारं—स्फारं परिपूर्णगुणोपेतत्वात्, नतु कचिदपि हीनं, 'मणुण्णे गीए मणुण्णे वाइए मणुण्णे नडे' मनोह्रं—मनोऽनुकूलं

केवन्पेषु च कुहरेषु स्वानुरूपणि प्रतिशब्दसहस्राण्युत्थापयद्वर्त्तते इति, 'रत्नमिति रक्तं इह यद् गेयरागानुरक्तेन गीतं गीयते तत् रक्तमिति तद्विदां प्रसिद्धं, 'तिट्टाणकरणमुध्यमिति त्रीणि स्थानानि—उरःप्रभृतीनि तेषु करणेन—क्रियया शुद्धं त्रिस्थानकरणशुद्धं, तत्र तथा—उरःशुद्धं कण्ठशुद्धं शिरोविशुद्धं च, तत्र यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकासुरेण विद्यालो भवति तत उरोविशुद्धं स एव यदि कण्ठे वर्त्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धं यदि पुनः शिरः प्राप्तः सन् साधुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धं, यदि वा यत उरःकण्ठशिरोभिः श्लेष्मणा अव्याकुलितौर्विशुद्धैर्गीयते तत उरःकण्ठशिरोविशुद्धत्वाच्चिस्थानकरणविशुद्धं, तथा सकुहरो गुञ्जन-यो वंशो ये च तन्त्रीतलताललयग्रहास्तेषु सुष्ठु—अतिशयेन सम्प्रयुक्तं सकुहरगुञ्जद्वंशतन्त्रीतलताललयग्रहसुसम्प्रयुक्तं, किमुक्तं भवति ?—सकुहरे वंशे गुञ्जति तन्त्र्यां च वाद्यमानायां यद्वंशतन्त्रीरचरेणाविरुद्धं तत् सकुहरगुञ्जद्वंशतन्त्रीसुसम्प्रयुक्तं, तथा परस्परहत-हस्ततलस्वरानुवर्त्ति यद् तत् तलसुसम्प्रयुक्तं, यत् मुरजकंशिकादीनामातोद्यानापाहतानां यो ध्वनिः पादोत्क्षेपो यश्च वृत्त्यता-नर्त्तिकापादोत्क्षेपस्तेन समं तत् तालसुसम्प्रयुक्तं, तथा शुद्धमयो दान्तमयो वा योऽङ्गुलिकौशिकस्तेनाहतायास्तन्त्र्याः स्वरम-कारो लयस्तयनुसरन् गेयलयसुसम्प्रयुक्तं, तथा यः प्रथमं वंशतन्त्र्यादिभिः स्वरो गृहीतस्तन्मार्गानुसारि ग्रहसुसम्प्रयुक्तं, तथा 'महुरिति मधुरस्वरेण गीयमानं, मधुरं कोकिलारुतवत्, तथा 'सममिति तलवंशस्वरादिसमनुगतं समं 'सललियं'ति यत्स्वर-घोलनाप्रकारेण लललीव तत् सह ललितेन—ललनेन वर्त्तते इति सललितं, यदि वा इति यद् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्पर्शनमतीव सूक्ष्म-मुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत्सललितमिति, अत एव मजोहरं, पुनः कथन्मूतमित्याह—'मउरिभितपदसञ्चारं' तत्र मृदुमृदुना-स्वरेण युक्तो न निष्ठुरेण तथा यत्र स्वरोऽक्षरेषु घोलनास्वरविशेषेषु च सञ्चारन् रङ्गतीव प्रतिभासते(स)पदसञ्चारो रिभित उच्यते, मृदुरि-

त्यादि, ततस्ते ब्रह्मो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च सूर्याग्नेन देवेन एवमुक्ताः सन्तो हृष्टा यावत्प्रतिशृण्वन्ति, अभ्युपगच्छन्तीत्यर्थः, प्रतिशृण्व च यत्र श्रमणो भगवान्महावीरस्तत्रोपागच्छति उपागत्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणीकुर्वन्ति कृत्वा च वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा च यस्मिन्पदेष्टे गौतमादयः श्रमणास्तत्र समकालमेव एककालमेव समवसरन्ति, मिलन्तीत्यर्थः, समवसृत्य च समकमेव एककालमेव अवनमन्ति—अधो नीचा भवन्ति, अवनम्य च समकमेव उन्नमन्ति, ऊर्ध्वमवतिष्ठन्ते इति भावः, तदनन्तरं चैवं क्रमेण सहितं सङ्गतं स्तिमितं चावनमनमुन्नमनं च वाच्यम्, अमीषां च सहितादीनां भेदः सम्यक्कौशलोपेतनाट्योपाध्यायादेवागन्तव्यः, ततः स्तिमितं समकमुन्नम्य समकमेव प्रसरन्ति, प्रसृत्य च समकमेव यथायोगमातोद्याविधानानि शृङ्गन्ति, शृङ्गीत्वा च समकमेव प्रवादितवन्तः समकमेव प्रणीतवन्तः समकमेव प्रनतितवन्तः, 'किन्ते' इत्यादि, किञ्च ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च एवं प्रणीता अप्यभवन्तिति योगः, कथमित्याह—'उरेण मंद'मिति, सर्वत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, उरसि मन्दं यथा भवति एवं प्रणीताः, 'शिरिण तारं कण्ठेन वितार'मिति शिरसि कण्ठे च तारं अतिशयेन यथाबल्लक्षणोपेतं, किमुक्तं भवति ?—उरसि भयमतो गीतमुत्क्षिप्यते उत्क्षेपकाले च गीतं मन्दं भवति, 'आदिमिडमारभंता' इति वचनात्, अन्यथा गीतमुणक्षते, ततः उक्तं 'उरसि मन्द'मिति, ततो गायतां मूर्द्धानमभिघ्नन् स्वर उच्चैस्तरौ भवति, स्थानकं च द्वितीयं तृतीयं वा समधिरोहति, ततः शिरसि तारामित्युक्तं, शिरसश्च प्रतिनिहत्तः सन् स्वरः कण्ठे पुलति पुलथातिमधुरो भवति ततः कण्ठे वितारमित्युक्तं तिविहंतिसमयरयगरइयमिति, 'गुंजावंकहरोपगूढं' गुञ्जनं गुञ्जा गुञ्जाप्रधानानि यानि अवकाणि—शब्दमार्गाप्रतिकूलानि कुहराणि तेषूपगूढं गुञ्जाऽवककुहरोपगूढं, किमुक्तं भवति ?—तेषां देवकुमाराणां देवकुमारिकाणां च तस्मिन् प्रेक्षाग्रहमण्डये गायता गीतं तेषु प्रेक्षाग्रहमण्डपस-

प्रतीतः ४३, अष्टशतं दर्दरिकाणामष्टशतं दर्दरिकावादकानां लघुदर्दरको दर्दरिका ४४ अष्टशतं कुस्तुम्बराणामष्टशतं कुस्तुम्बर-
वादकानां ४५ अष्टशतं कलशिकानामष्टशतं कलशिकावादकानां ४६, अष्टशतं कलशानामष्टशतं कलशवादकानां ४७, अष्टशतं
तालानामष्टशतं तालवादकानां ४८, अष्टशतं कांस्यतालानामष्टशतं कांस्यतालवादकानां ४९, अष्टशतं रिगिसिकानामष्टशतं रिगिसि-
कावादकानां ५०, अष्टशतमङ्गरिकाणामष्टशतमङ्गरिकावादकानां ५१, अष्टशतं शिशुभारिकाणामष्टशतं शिशुभारिकावादकानां ५२,
अष्टशतं वंशानामष्टशतं वंशवादकानां ५३ अष्टशतं बालीनामष्टशतं बालीवादकानां, बाली-तूणाविशेषः, स हि मुखे दत्त्वा वाद्यते ५४,
अष्टशतं वेणुनामष्टशतं वेणुवादकानां ५५, अष्टशतं परिलीनामष्टशतं परिलीवादकानां ५६, अष्टशतं वद्धकानामष्टशतं वद्धकवादकानां,
वद्धकस्तूणाविशेषः ५७, अव्याख्यातारस्तु भेदा लोकतः प्रत्येतव्याः, एवमादीनि बहून्पातोद्यानि आतोद्यवादकांश्च विकुर्वति, सर्वसङ्ख्य-
या तु मूलभेदापेक्षयाऽऽतोद्यभेदा एकोनपञ्चाशत्, शेषास्तु भेदा एतेष्वेवान्तर्भवन्ति, यथा वंशतोद्यविधाने बालीवेणुपरिलीववगा-
इति । ' एवमाद्याहं एगुणपण्यं आतोज्जविहाणाहं त्रिजव्वइ ' इति, विकुर्वित्वा च तान् स्वयंविकुर्वितान् देवकुमारान् देवकुमारि-
काश्च शब्दयति, ते च शब्दिता हृष्टतृष्टानन्दितचित्ताः सूर्याभसमीपमागच्छन्ति, आगत्य च करतलपरिशृङ्गीतं दशनखं शिरसावर्त्तं च
मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्द्धापयित्वा एवमवादिषुः—सन्दिशन्तु देवानां प्रिया यदस्माभिः कर्तव्यं, ततः स सूर्याभो-
देवस्तान् बहून् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च एवमवादीत—गच्छत यूयं देवानां प्रियाः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्व आदक्षि-
णप्रदक्षिणं कुरुत कृत्वा च वन्द्यं नमस्यत वन्दित्वा नमस्यित्वा गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां तां देवजनप्रसिद्धां दिव्यां देवर्द्धि-
दिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावं दिव्यं द्वाविंशद्विधं नाट्यविधिशुपदर्शयत, उपदर्श्य चैतामाज्ञासिक्तो क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत । 'तए णमि-

तमालिङ्गवादकानां १६ अष्टशतं कुस्तुम्बानां कुस्तुम्बः—वर्मावनद्धपुटो वाद्यविशेषः अष्टशतं कुस्तुम्बवादकानां १७ अष्टशतं गोमु-
खीनां, गोमुखी लोकोतोऽवसेया, अष्टशतं गोमुखीवादकानां १८ अष्टशतं मर्दलानां, मर्दलः—उभयतः समः, अष्टशतं मर्दलवादकानां
१९ अष्टशतं विषञ्चीनां, विषञ्ची—त्रितन्त्री वीणा, अष्टशतं विषञ्चीवादकानां २०, अष्टशतं वल्लकीनां, वल्लकी—सामा-
न्यतो वीणा, अष्टशतं वल्लकीवादकानां २१ अष्टशतं भ्रामरीणामष्टशतं भ्रामरीवादकानां २२ अष्टशतं षड्भ्रामरीणामष्टशतं
षड्भ्रामरीवादकानां २३ अष्टशतं परिवादिनीनां परिवादिनी—सप्ततन्त्री वीणा अष्टशतं परिवादिनीवादकानां २४ अष्टशतं
ववीसानामष्टशतं ववीसावादकानां २५ अष्टशतं सुघोषाणामष्टशतं सुघोषावादकानां २६ अष्टशतं नन्दिघोषाणामष्टशतं नन्दी-
घोषवादकानां २७ अष्टशतं महतीनां, महती—शततन्त्रिका वीणा अष्टशतं महतीवादकानां २८ अष्टशतं कच्छभीनामष्टशतं
कच्छभीवादकानां २९ अष्टशतं चित्रवीणानां अष्टशतं चित्रवीणावादकानां ३० अष्टशतममोदनामष्टशतं आमोदवादकानां ३१
अष्टशतं झञ्झानामष्टशतं झञ्झावादकानां ३२ अष्टशतं नकुलानां अष्टशतं नकुलवादकानां ३३ अष्टशतं तूणानामष्टशतं तूणावादकानां
३४ अष्टशतं तुम्बवीणानां तुम्बयुक्ता वीणा या तुम्बवीणा अद्यकल्पप्रसिद्धा अष्टशतं तुम्बवीणावादकानां ३५ अष्टशतं मुकुन्दानां,
मुकुन्दो—मुरुजवाद्यविशेषो योऽतिलीनं प्रायो वाच्यते अष्टशतं मुकुन्दवादकानां ३६ अष्टशतं हुडुकानामष्टशतं हुडुकावादकानां हुडुका
प्रतीता ३७, अष्टशतं चिचि[विचि]क्वीनामष्टशतं चिचि[विचि]क्वीवादकानां ३८, अष्टशतं करटीनामष्टशतं करटीवादकानां, करटी प्रतीता
३९ अष्टशतं डिण्डिमनामष्टशतं डिण्डिमवादकानां, प्रथमप्रस्तावनास्तत्रकः पणवाविशेषः डिण्डिमः ४०, अष्टशतं किणितानामष्टशतं किणित-
वादकानां ४१ अष्टशतं कडवानामष्टशतं कडवावादकानां, कडवा—करटिका ४२, अष्टशतं दर्दरेकणामष्टशतं दर्दरेवादकानां, दर्दरेकः

श्रीराजप्रश्नी-
मलयगिरी-
या वृत्तिः

॥ ४९ ॥

‘नानामणिक्कणमारयणभूषणाविराडयंगमंगीण’मिति, नानाविधानि मणिक्कनकरत्नानि येषु भूषणेषु तानि नानामणिक्कनकरत्नानि तैर्नानामणिक्कनकरत्नैर्भूषणैर्विराजितान्यङ्गमङ्गानि—अङ्गप्रत्यङ्गानि यासां तास्तथा तासां, ‘चंदाणणाणं चन्दद्धसमनिडालाणं चन्द-
हियसोमदंसणाणं उक्का इव उज्जोवैमाणीण’मिति शुभमं ‘सिङ्गरागारचारवेसाणं हिसियमणिपाचिद्वियविलाससललियसंलावाणिउण-
जुत्तोवयारक्कुसलाणं गहियाउज्जाणं नडसज्जाण’मिति पूर्ववत्। ‘तए णं से सूरियाभे देवे’ इत्यादि, ततः (स) सूर्याभो देवोऽष्टशतं शङ्खानां
विकुर्वति, अष्टशतं शङ्खवादकानाम् १, अष्टशतं शृङ्गाणामष्टशतं शृङ्गवादकानां २ अष्टशतं शङ्खिकानां अष्टशतं शङ्खिकावादकानां २, चह्रस्वः
शङ्खो जात्यन्तरात्मकः शङ्खिका, तस्या हि स्वरो मनाक् तीक्ष्णो भवति, न तु शङ्खवदतिगरभूरिः, तथा अष्टशतं खरमुखीनां—क्रोलिक-
अष्टशतं खरमुखीवादकानाम्-३, अष्टशतं पेयाना, पेया नाम महती काहला, अष्टशतं पेयवादकानां ४, अष्टशतं पीरिपीरिकाणां—क्रोलिक-
पुटावनद्धमुखवाद्यविशेषरूपाणामष्टशतं पीरिपीरिवादकानां ५ अष्टशतं पणवानां, पणवो—भाण्डपटहो लघुपटहो वा अष्टशतं पणववादकानां
६ अष्टशतं पटहानां अष्टशतं पटहवादकानां ७ अष्टशतं भन्मानां भन्मा—ढक्का अष्टशतं भन्मावादकानां ८ अष्टशतं होरन्माणां,
होरन्मा—महाढक्का अष्टशतं होरन्मावादकानां ९ अष्टशतं भेरीणां—ढक्काकृतिवाद्यविशेषरूपाणामष्टशतं भेरीवादकानां १० अष्टशतं
झल्लरीणां झल्लरीनाम—चर्मवनद्धा विस्तीर्णयलयाकारा अष्टशतं झल्लरीवादकानां ११ अष्टशतं दुन्दुभीनामष्टशतं दुन्दुभिवादकानां
दुन्दुभिर्भेर्याकारा सङ्कटमुखी देवातोद्यविशेषः १२ अष्टशतं मुरुजानां महाप्रमाणो मर्दलो मुरुजः अष्टशतं मुरुजवादकानां
१३ अष्टशतं मृदङ्गानां लघुमर्दलो मृदङ्गोऽष्टशतं मृदङ्गवादकानां १४ अष्टशतं नन्दीमृदङ्गानां नन्दीमृदङ्गो नाम एकतः
सङ्कीर्णोऽन्वय विस्तृतो मुरजविशेषः, अष्टशतं नन्दीमृदङ्गवादकानां १५ अष्टशतगालिङ्गानां आलिङ्गो—मुरजवाद्यविशेष एवाष्टश-

सदृक्—समानं वयो येषां ते तथा तेषां 'सरिसलावणरूवजोव्वणगुणोव्वेयाण'मिति सदृशेन लावण्येन—लवणिम्ना आतिमुभगाया शरीरकान्त्येति भावः, रूपेण—आकृत्या यौवनेन—यौवनिकया गुणैः—दक्षत्वप्रियंवदत्वादिभिरुपेताः सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपपेतास्तेषां, 'एगाभरणवसनगाहियनिज्जोगाणमि'ति एकः—समानः आभरणवसनादिः—आभरणवसनलक्षणो गृहीतो नियोगः—उपकरणमर्थान्नाट्योपकरणं यैस्ते तथा तेषां, 'दुहओ संवेड्डियगानियत्थाण'ति द्विधातो—द्वयोः पार्श्वयोः संवेड्डितानि—संदृत्तानि भ्रम्राणि यस्य तद्विधातःसंवेड्डिताग्रं न्यस्तं सामर्थ्यादुत्तरीयं यैस्ते तथा तेषां, तथा 'उप्पीलियचित्तापट्टपरियरसफेणगावत्तरइयसंगयपलंबवत्थंताचित्तचिह्ललगानियंसणाण'मिति, उत्पीडितः—अत्यन्तावद्धश्चित्रपट्टो—विचित्रवर्णपट्टरूपः परिकरो यैस्ते तथा यस्मिन्नावर्त्तने फेनाविनिर्गमो भवति स सफेनकावर्त्त उच्यते ततः सफेनकावर्त्तेन रचिता सङ्गता—नाट्यविधावुपपन्नाः प्रलम्बा वस्त्रान्ता यस्य निवसनस्य तत्तथा तत् चित्रं—चित्रवर्णं चिह्ललगं—देदीप्यमानं निवसनं—परिधानं येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासस्तेषां, 'एगावालिकंठरइयसोभंतवच्छपरिहत्थभूसणाण' मिति, एकावलिर्या कण्ठे रचिता. तथा शोभमानं वक्षो येषां ते तथा, परिहत्थवन्दो देह्यः परिपूर्णवाचकः, पादहत्थानि—पूर्णानि भूषणानि येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस्तेषां, 'नट्टसज्जाणं' नट्ये सज्जाः—प्रगुणीभूता नट्यसज्जास्तेषां । तदनन्तरं च यथोक्तविशेषणविशिष्टं वामं भुजं प्रसारयति, तस्माद्—वामभुजात् अष्टशतं देवकुमारिकाणां विनिर्गच्छति, कथम्भूतामित्याह—'सरिसयाणं सरित्त्थाणं सरिव्वयाणं सरिसलावणरूवजोव्वणगुणोव्वेयाणं एगाभरणवसनगाहियनिज्जोईणं दुहतोसंवेड्डियगानियत्थीणामि'ति पूर्ववत् 'आविद्धतिलकामेलाणं' आविद्धस्तिलक आमेलश्च—शेखरको यकाभिस्ता आविद्धतिलकामेलास्तासां 'पिणद्धगेवेज्जकञ्चुकाण'मिति, पिनद्धं श्रेविकं—ग्रीवाभरणं कञ्चुकश्च यकाभिस्तास्तथा तासां,

‘तए णमि’त्यादि, ततः पारिणामिकया बुद्ध्य तत्त्वमवगम्य मौनमेव भगवत उचितं न पुनः किमपि वक्तुं, केवलं मया भक्तिरात्मीयो-
पदर्शनीयेति प्रमोदातिशयतो जातपुलकः सन् सूर्याभो देवः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते—स्तौति नमस्यति—कायेन वन्दित्वा नमस्यत्वा-
च ‘उत्तरपुरच्छिन्नं दिसीभागमि’त्यादि सुगमं, नवरं बहुसमभूमिवर्णनप्रेशादृहमण्डपवर्णनमणिपीठिकासिंहासनतदुपयुष्टौचाङ्कुरमुक्ता-
दामवर्णनानि च प्रागवद् भावनीयानि । ‘तए णमि’त्यादि, ततः सूर्याभो देवस्तोत्रार्द्धनस्य भगवतः आलोक्ये प्रणामं करोति, कृत्वा
चानुजानातु भगवान् मामित्यनुज्ञापनां कृत्वा सिंहासनवरगतः सन् तीर्थकराभिमुखः सन्निषण्णः । ‘तए णमि’त्यादि, ततः सूर्याभो देवः
‘तत्प्रथमतया’ तस्य—नाट्यविधेः प्रथमतयां दक्षिणं भुजं प्रसारयति, कथम्भूतमित्याह—‘नानामाणिकगणगरयणविमलमहारिहनिपुणो-
वचियमिसिमिसंतविरइयमहाभरणकङ्गातुडियवरभूसणुज्जलं’ इति नानाविधानि माणिकनकरत्नानि येषु तानि नानामाणिकन-
करत्नानि, मणयो नानाविधाश्चन्द्रकान्तादयः कनकानि नानाविधानि नानावर्णतया रत्नानि नानाविधानि कर्केतनादीनि,
तथा विमलानि—निर्मलानि तथा महान्तमुपभोक्तारमर्हन्ति यद्विवा महम्—उत्सवं क्षणमर्हन्तीति महाहाणि तथा निपुणं—निपुणशुद्धिगन्ध-
यथा भवति एवं ‘ओविद्या’ इति परिकर्मितानि ‘मिसिमिसंतति’ दीप्यमानानि विरचितानि महाभरणानि यानि कटकानि—
कलाचिकारभरणानि तुटितानि—बाहुरक्षका अन्यानि च यानि वरभूषणानि तैरुज्ज्वलं—भास्वरं तथा पीवरं—स्थूलं प्रलब्धं—दीर्घं ।
‘तए णमि’त्यादि, ततः—तस्माद् दक्षिणश्रुजात् अष्टशतम्—अष्टाधिकं शतं देवकुमारणां निर्गच्छति, कथम्भूतानामित्याह—सदृशानां,
समानाकाराणामित्यर्थः, तत्राकारेण कस्यचि(श्चि)त् सदृशोऽपि वर्णतः सदृशो न भवति ततः सदृग्वर्णत्वं क्स्मातिपादनार्थमाह—‘सरि-
न्त्याण’मिति, सदृशी—सदृग् वर्णत्वं क् येपां ते तथा, सदृक्त्वगपि कश्चिद् वयसा विसदृशः सम्भाव्येत तत आह—‘सरिन्व्याणं’

स्यापि ग्रामस्यायमधिपतिरिति सचराचरविषयज्ञानदर्शनप्रतिपादनार्थमाह—‘सर्वतो ज्ञाणह सर्व्वथो पासह’ सर्व्वतः—सर्व्वत्र दिक्षु
 उर्ध्वमधो लोकेऽलोके चेति भावः, जानीथ पश्यथ च, अनेन क्षेत्रपरिग्रहः, तत्र सर्व्वद्रव्यसर्व्वक्षेत्रविषयं वार्त्तमानिकमात्रमपि ज्ञानं
 दर्शनं वा सम्भाव्येत ततः सकलकालविषयज्ञानदर्शनप्रतिपादनार्थमाह—सर्व्वकालम्—अतीतमनागतं वर्त्तमानं च जानीथ पश्यथ,
 एतेन कालपरिग्रहः, तत्र कश्चित् सर्व्वद्रव्यसर्व्वक्षेत्रसर्व्वकालविषयमपि ज्ञानं सर्व्वपर्यायविषयं न सम्भाव्येत यथा मीमांसकादिः अत
 आह—सर्व्वान् भावान्—पर्यायान् प्रतिद्रव्यमात्मीयान् परकीयांश्च केवलवेदसा जानीथ केवलदर्शनेन पश्यथ, अथ भावा दर्शनविषया
 न भवन्ति ततः कथमुक्तं—‘सर्व्वे भावे पासह’ इति ?, नैष दोषः, उत्कलितरूपतया हि ते भावा दर्शनविषया न भवन्ति, अनु-
 त्कलितरूपतया तु ते भवन्त्येव, तथा चोक्तम्—“निर्व्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते,” इति, ततो ‘जाणंति णमिति पूर्व्ववत् देवानां
 प्रियाः पूर्व्वमपि अनन्तरमुपदर्श्यमाननाट्याविधेः पश्चादपि च उपदर्श्यमाननाट्याविधेः, उत्तरकालं मम एतदूर्पां दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवद्युतिं
 दिव्यं देवानुभावं लब्धं (लब्धं) देशान्तरगतमपि किञ्चिद्भवति तत आह—प्राप्तं, प्राप्तमपि किञ्चिदनन्तरायवशादनात्मवशं भवति तत आह—
 अभिसमन्वागतं, तत ‘इच्छामि णमिति पूर्व्ववत् देवानां प्रियाणां पुरतो भक्तिपूर्व्वकं—बहुमानपुरस्सरं गौतमादीनां
 श्रमणानां निर्ग्रन्थानां दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावमुपदर्शयितुं द्वाविंशद्विधं—द्वाविंशत्प्रकारं नाट्यावध—नाट्याविधान-
 मुपदर्शयितुमिति । ‘तए णमि’त्यादि, ततः श्रमणो भगवान् महावीरः सूर्याभेण देवेन एवमुक्तः सन् सूर्याभस्य देवस्यैतस्म—अन-
 न्तरोदितमर्थं नाद्रियते—न तदर्थकरणायादरपरो भवति, नापि परिजानाति—अनुमन्यते, सर्व्वतो वीतरागत्वात् गौतमादीनां च नाट्य-
 विधेः स्वाध्यायादिविघातकारित्वात्, केवलं तूष्णीकोऽवतिष्ठते, एवं द्वितीयमपि वारं, तृतीयमपि वारमुक्तः सन् भगवानेवमवतिष्ठति ।

समागतस्तामेव दिशं प्रतिगतः । सम्प्रति सूर्याभो देवो धर्मदेशनाश्रवणतो जातप्रभूततरसंसारविरागः स्वविषयं भव्यत्वादिकं पिपु-
च्छिपुर्पत्करोति तदाह—‘तए णमि’त्यादि, ‘भवासिद्धिः’ इति भूः सिद्धिर्यस्यासौ भवसिद्धिको, भव्य इत्यर्थः, तद्विपरीतोऽभवासि-
द्धिकः, अभव्य इत्यर्थः, भव्योऽपि कश्चिन्मिथ्यादृष्टिर्भवति कश्चित्सम्यग्दृष्टिस्तत आत्मनः सम्यग्दृष्टित्वनिश्चयाय पृच्छति—सम्यग्-
दृष्टिको मिथ्यादृष्टिकः, सम्यग्दृष्टिरपि कश्चित्परिमितसंसारो भवति कश्चिदपरिमितसंसारः, उपशमश्रेणिशिरःप्राप्तानामपि केषाञ्चि-
दनन्तसंसारभावाद, अतः पृच्छति—परीचसंसारिकोऽनन्तसंसारिकः ? परीचः—परिमितः स चासौ संसारश्च परीचसंसारः सोऽस्या-
स्तीति परीचसंसारिकः, ‘अतोऽनेकस्वरादि’कप्रत्ययः, एवमनंतश्चासौ संसारश्चानन्तसंसारः सोऽस्यास्तीति अनन्तसंसारिकः, परीच-
संसारिकोऽपि कश्चित् सुलभबोधिको भवति यथा जालिभद्रादिकः, कश्चिदुर्लभबोधिको यथा पुरोहितपुत्रजीवः, ततः पृच्छति
सुलभा बोधिः—भवान्तरे जिनधर्मप्राप्तिर्यस्यासौ सुलभबोधिकः, एवं दुर्लभबोधिकः, सुलभबोधिकोऽपि कश्चिद्बोधिं लब्ध्वा
विराधयति ततः पृच्छति—आराधयति—सम्यक् पालयति बोधिमित्याराधकः, तद्विपरीतो विराधकः, आराधकोऽपि कश्चि-
त्तद्भवमोक्षगामी न भवति ततः पृच्छति—चरमोऽचरमो वा ? चरमोऽनन्तरभावी भवो यस्यासौ चरमः ‘अत्रादिभ्य’
इति मत्वर्थीयोऽप्रत्ययस्ताद्विपरीतोऽचरमः, एवमुक्ते सूर्याभादिः श्रमणो भगवान् महावीरस्तं सूर्याभं देवमेवमवादीत्—भोः
सूर्याभ ! त्वं भवसिद्धिको नाभवसिद्धिकः, यावत्करणात् ‘सम्मादिट्ठी नो मिच्छादिट्ठी परित्तसंसारिणो नो अणंतसंसारिणो सुलभ-
बोहिणो नो दुल्लभबोहिणो आराहणो नो विराहण’ इति परिग्रहः ॥ ‘तुब्भे षं भंते !’ तुब्भे इति चूर्य णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त !
सर्वं केवलवेदसा जानीथ सर्वं केवलदर्शनेन पश्यथ, अनेन द्रव्यपरिग्रहः, तत्र सर्वशब्दो देशकात्स्नर्येऽपि वर्तते यथा अस्य सर्व-

यस्याः सा तथा तस्याः, 'महतिमहालियाए परिसाए' अतिशयेन महत्या पर्यदः 'ओहवले' इति ओधेन-प्रवाहेण बलं यस्य,
 न तु कथयतो बलहानिरुपजायते इति भावः, 'एवं जहा उववाइए' तथा भाणियव्वमिति, एवं यथा औपपातिके ग्रन्थे तथा
 वक्तव्यं, तच्चैवं—'अइवले महावले अपरिमियवलवीरियतेयमाहपक्कंतिजुत्ते सारदन्वयणियमहुरंगंभीरक्कुचनिघोसदुदुभिरसरे उरेवित्थडाए
 कंठेवट्टियाए सिरेसमावन्नाए अगरलाए अमस्मणाए फुडविसयमहुरंगंभीरगाहिगाए सव्वक्खरसान्निवाइयाए गिराए सव्वभासाणुया-
 मिणीए सव्वसंसयविमोयणीए अपुणरुत्ताए सरसईए जोयणनीहारिणा सरेणं अद्धमागहाए भासाए भासइ, अरिहायम्मं परिकेइइ,
 तंजहा—अत्थि लोए अत्थि अलोए अत्थि जीवे अत्थि अजीवेत्यादि, तावत् यावत् तए णं सा महइमहालिया मणुस्सपरिसा समणस्स
 भगवतो महावीरस्स अत्तिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टुट्टु समणं भगवं महावीरं तिव्वुत्तो आयाहिणपयाहिणं केइ करित्ता वंदइ
 नमंसइ २ ता एवं वयासी—सुयवखाए णं भंते ! निगंथे पावयणे, नात्थि णं केइ समणे माहणे वा एरिसं धम्ममा-
 इक्खित्तए, एवं वइत्ता जामेव दिसिं पाउब्भूता तामेव दिसिं पडिगया । तए णं सेए राया समणस्स भगवतो महावीरस्स
 अत्तिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टुट्टुचित्तमाणंदिए जाव हरिसक्खसविसप्पमाणाहिए समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता
 नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता अट्टाइं परियाइइ परियाइत्ता उट्टाए उट्टेइ उट्टित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ एवं
 वयासी—सुयवखाए णं भंते ! निगंथे पावयणे जाव एरिसं धम्ममाइक्खित्तए, एवं वइत्ता हत्थिं दुरुहइ दुरुहित्ता समणस्स भगवतो
 महावीरस्स अत्तियाओ अंयसालवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमिन्ना जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगते”
 इति, इदं च प्रायः सकलमपि सुगमं नवरं यामेव दिशप्रवल्लब्धं, किमुक्तं भवति ?—यतो दिशः सकायात् प्रादुर्भूतः—समवसरणे

आमोडिज्जंताणं आमोताणं कुंमाणं नउलाणं अच्छिज्जंतीणं मुगुंदाणं हुडुक्कीणं विचिक्कीणं वाडज्जंताणं करडाणं डिंदिमाणं क्रिणियाणं कडंवाणं वाइज्जंताणं ददरगाणं कुतुंवाणं कलसियाणं महुयाणं आवडिज्जंताणं तलाणं तालाणं कंसतालाणं घडिज्जंताणं रिंगिरिसियाणं लत्तियाणं मगरियाणं सुसुमारियाणं फूमिज्जंताणं वंसाणं वेल्लणं वाल्तिणं परिह्त्तिणं बद्धगाणं, तए णं से दिव्वे गीए दिव्वे नड्डे दिव्वे वाइए एवं अब्बुए सिंगारे उराले मणुबे मणहरे गीते मणहरे नड्डे मणहरे वातिए उठिपं जलभूते कहकहभूते दिव्वे देवरमणे पवत्तेयावि होत्था, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समयणस्स भगवओ महावीरस्स सोत्थियासिरिचच्छणंदिंयावत्तवद्धयाणगमद्दासणकलसमच्छदप्पणमं- गल्लुभत्तिच्चित्तं णामं दिव्वं नड्डविधिं उवदंसेति (सु. २३)

ततः श्रमणो भगवान् महावीरः सूर्यामस्य देवस्य श्वेतस्य राज्ञो धारणीप्रमुखानां च देवीनां तस्याश्च 'महइमहाल्लिताए' इति अतिशयेन महत्या 'इसिपरिसाए' इति ऋषयः—त्रिकालदर्शनितत्तेषां पर्वद् तस्याः, अब्बयादिजिनपर्वद् इत्यर्थः, मुनिपर्वदो—यथोक्तानुष्ठानानुष्ठायिसाधुपर्वदः 'जतिपरिसाए' इति यतन्ते उत्तरगुणेषु विशेषत इति यतयो—विचित्रद्रव्याद्याभिग्रहाद्युपेताः साधवस्तेषां पर्वदो यतिपर्वदः, 'विदुपरिसाए' इति विद्वत्परिपदः—अनेकविज्ञानपर्वदो देवपर्वदः इहवाङ्मुपर्वदः क्षत्रियपर्वदः क्रौरव्यपर्वदः कथम्भूताया इत्याह—'अणेगसयाए' इति अनेकानि पुरुषाणां ज्ञातानि सङ्ख्यया यस्यां सा अनेकज्ञाता तस्याः 'अणेगवंदाए' इति अनेकानि वृन्दानि यस्याः सा तथा तस्याः, 'अणेगसयवंदपरिवाराए' इति अनेकज्ञातानि—अनेकज्ञातसङ्ख्ययानि वृन्दानि परिवारो

उवाशच्छति, तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियो य समामेव समोसरणं करंति, समा २ चा
 समामेव पंतिओ वंथंति, समामेव पंतिओ वंथिता समामेव पंतिओ नमंसंति समामेव २ सिचा
 समामेव पंतिओ अवणमंति २ चा समामेव उन्नमंति २ एवं सहितामेव ओनमंति एवं सहितामेव
 उन्नमंति सहियामेव उणमिचा थिमियामेव ओणमंति थिमियामेव उन्नमन्ति संगयामेव ओनमंति संगया-
 मेव उन्नमंति २ चा समामेव पसरंति २ चा समामेव आउज्जविहाणाइं गेणहंति समामेव पवाएंसु पणा-
 इंसु पणच्चिंसु, किं ते ?, उरेण मंदं सिरेण तारं कंठेण वितारं तिविहं तिसमयेरयगरइयं गुंजावक्कुकुह-
 रोवगुहं रत्तं तिठाणकरणसुद्धं मकुहरगुंजंतवंसंततीतलताललयगहसुसंपउत्तं महुंरं समं सल्लियं पणां-
 हरं मिउरिमिययसंचारं सुरइ सुणइ वरचारुखवं दिवं णइसज्जं गेयं पगीया वि होरथा, किं ते ?, उद्धमंताणं
 संस्वाणं सिंगाणं संखियाणं खरमुहिणं पेयाणं परपरियाणं आहंमंताणं पणवाणं पडहाणं अफालिज्जमा-
 णाणं संभाणं होरंभाणं [वीणाणं त्रियथी(पंची)णं] तालिज्जंताणं भेरीणं झहुरीणं डंडुहीणं आलिज्जंताणं
 [भुरयाणं] मुइंगाणं नन्दीमुइंगाणं उत्तालिज्जंताणं आलिगाणं कुंतुंवाणं गोमुहीणं मदलाणं मुच्छिज्जंताणं
 वीणाणं विपंचीणं बहुकीणं कुट्टिज्जंताणं महेतीणं कच्छभीणं चित्तवीणाणं सारिज्जंताणं वद्धीमाणं
 सुवोसाणं पंदिघोसाणं फुट्टिज्जंतीणं भाभरीणं छब्भाभरीणं परिवायणीणं छिप्यंतीणं तूणाणं तूंबवीणाणं

से स्वरियाभे देवे अट्टसयं संखाणं विउवइ अट्टसयं संखायाणं विउवइ अट्टसयं सिंगाणं विउवइ अट्ट-
यसं सिंगावायाणं विउवइ अट्टसयं संखियाणं विउवइ अट्टसयं संखियवायाणं विउवइ अट्टसयं
स्वरमुहीणं विउवइ अट्टसयं स्वरमुहिवाइयाणं विउवइ अट्टसयं पेयाणं विउवइ अट्टसयं पेयावायाणं
अट्टसयं पीरपरियाणं विउवइ एवमाइयाइं एगणपणं आउज्जविहाणाइं विउवइ २ ता तए णं ते बहवे
देवकुमारा य देवकुमारीयाओ य सदावेति, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीयो य स्वरियाभे देवं
देवेणं सदाविया समाणा हट्ठ जाव जेणेव स्वरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव २ ता स्वरियाभं देवं
करयलपरिगाहियं जाव वद्धावित्ता एवं वयासी-संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! जं अन्हेहिं कायवं, तए णं से
स्वरियाभे देवे ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य एवं वयासी-गच्छह णं तुवे देवाणुप्पिया ! समणं
भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करित्ता वंदह नमंसह वंदित्ता नमंसित्ता गोयमा-
इयाणं समणाणं निगंथाणं तं दिवं देविड्डिं दिवं देवजुतिं दिवं दिवाणुभावं दिवं वत्तोसइवद्धं णट्ठविहिं
उवदंसेह उवदंसित्ता खिप्पामेव एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियो य
स्वरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठजाव करयल जाव पडिमुणंति २ जेणेव समणे भगवं महावीरे
तेणेव उवागच्छंति २ समणं भगवं महावीरं जाव नमंसित्ता जेणेव गोयमादिया समणा निगंथा तेणेव

पेढियाए उवारि सीहासणं सपरिवारं जाव दाभा चिहुंति । तए णं से स्वरियामे देवे सपणस्स भगवतो
 महावीरस्स आलोए पणामं करेति २ चा अणुजाणउ मे भगवंतिकहु सीहासणवरगए तित्थय-
 राभिमुहे सणिसणणे । तए णं से स्वरियामे देवे तण्डमयाए णाणामणिकणगरयणविप्रलमहारिहनिउणो-
 वचियमिसिमिसितिविरतियमहावरणकडगतुडियवरभूसणुज्जलं पीवरं पलवं दाहिणं भुयं पसारोति ।
 तओ णं सरिसयाणं सरित्तयाणं सारिवयाणं सरिसलावणरुवजोवनभुणोवेवेयाणं एगाभरणवसप्प-
 गाहियाणिज्जोआणं दुहतोसंवलियग्गाणियत्थाणं आविद्धतिलयामेलाणं पिणिद्धगेविज्जकंचुयाणं उष्पी-
 लियाचित्तपट्टपरियरसफेणकावत्तरइयसंगयपलंभवत्थंतित्तचिह्ललगानियंसणाणं एगावलिकंठरइयसोभं-
 तवच्छपरिहत्थभूसणाणं अट्टसयं णट्टसज्जाणं देवकुमाराणं णिगच्छति । तयाणंतरे च णं पाणामणि
 जाव पीवरं पलवं वायं भुयं पसारोति, तओ णं सरिसयाणं सरित्तयाणं सारिवतीणं सरिसलावणरुवजो-
 वणभुणोवेवेयाणं एगाभरणवसणगाहियनिज्जोआणं दुहतोसंवोद्धियग्गानियत्थिणं आविद्धतिलयामेलाणं
 पिणिद्धगेवज्जकंचुतीणं पाणामणिरयणभूसणविराइयंगमंगाणं चंदाणणाणं चंदद्धसमनिलाडाणं चंदाहि-
 यसोमदंसणाणं उक्का इव उज्जोवेभाण्णिं सिंगारगारचारुवेसाणं हसियमणियाचिद्धियविलाससललियसं-
 लावनिउणजुत्तेवयारकुसलाणं गाहियाउज्जाणं अट्टसयं नट्टसज्जाणं देवकुमारियाणं णिगच्छद । तए णं

बहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चाष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन 'स-
 वमणिसयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य स्वरूपं यथा सुधर्मियां
 समायां देवशयनीयस्य, तस्या अधुपपातसमाया उपरि अष्टाष्टमङ्गलकादीनि प्राग्वत् । 'तोसे ण' मित्यादि, तस्या
 उपपातसमाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि महानेको ह्रदः प्रज्ञप्तः, स चैकं योजनशतमायामवः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतो
 दश योजनान्युद्घेनेन 'अच्छे' रययामयकूले' इत्यादि नन्दापुष्करिण्या इव वर्णनं निरवशेषं वक्तव्यं, 'से ण'-
 मित्यादि, स ह्रद एकया पद्मवरवेदिकया एकेन च वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः, पद्मवरवेदिकावर्णनं वनखण्ड-
 वर्णनं च प्राग्वत्, तस्य ह्रदस्य त्रिदिशि-तिसृष्टु दिष्टुः त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां
 तोरणानां च वर्णनं प्राग्वत्, तस्य च ह्रदस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका अभिवेकसभा प्रज्ञप्ता, सा च सुधर्मसमावत्
 प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिप्रकारेण तावद्वक्तव्या यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तदनन्तरं तथैव उष्ट्रोक्वर्णनं भूमिभागवर्णनं
 च तावत् यावन्मणीनां स्पर्शः, तस्या अभिवेकसमाया बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, साऽप्यष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भभाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येनः 'सत्वरयणामयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्या
 मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं, सिंहासनवर्णकः प्राग्वत्, नवरम्य परिवारभूतानि भद्रासनानि च वक्तव्यानि,
 तस्मिंश्च सिंहासने सूर्याभस्य देवस्य सुबहु अभिवेकमाण्डप-अभिवेकयोग्य उपस्कारः साद्विक्षिप्तः तिष्ठति, 'तोसे णं अ-
 न्निसेयसमाए अट्ठमंगलका' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च अभिवेकसमाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका अलङ्कार-

पेढियाए उवरि सीहासणं सपरिवारं जाव दासा चिहुंति । तए णं से स्वरियाभे देवं सयणस्स भगवतो
 महावीरस्स आलोए पणामं करेति २ ता अणुजाणउ मे भगवंतिकहु सीहासणवरगाए तित्थय-
 राभिमुहे सणिसणणे । तए णं से स्वरियाभे देवे तएपढमयाए णाणामणिकणगरयणविसलमहारिहनिउणो-
 वचियाभिसिसितविरतियमहाभरणकङ्गानुडियवरभूसणुज्जलं पीवरं पलंवं दाहिणं भुयं पसारेति ।
 तओ णं सरिसयाणं सरित्थयाणं सरिवयाणं सरिसलावणरुक्खजोवनभुणोववेयाणं एणाभरणवसण-
 गहियणिज्जोआणं दुहतोसंवात्तियगगणियत्थाणं आविद्धतिलयाभेलाणं पिणिद्धभोविज्जकंचुयाणं उप्पी-
 लियचित्तपट्टपारियरसफेणकावत्तरइयसंगयपलंअवत्थंतच्चित्तिहल्लगानियंसणाणं एणावलिकंठरइयसोभं-
 तवच्छपरिहत्थभूसणाणं अट्टसयं णट्टसज्जाणं देवकुमाराणं णिगच्छति । तयाणंतरे च णं णाणामणि
 जाव पीवरं पलंवं वामं भुयं पत्तरेति, तओ णं सरिसयाणं सरित्थयाणं सरिवतीणं सरिसलावणरुक्खजो-
 वणभुणोववेयाणं एणाभरणवसणगहियनिज्जोयाणं दुहतोसंवेद्धियगगणियत्थीणं आविद्धतिलयाभेलाणं
 पिणिद्धभेवज्जकंचुतीणं णाणामणिरयणभूसणाविराइयंगमंगाणं चंद्राणणाणं चंदद्धसमनिलाडाणं चंद्राहि-
 यसोमदंसणाणं उक्का इव उज्जोवेमाणीणं सिंगारगारचारुवेसाणं हसियभणियच्चिट्ठियविलाससल्लित्तयसं-
 लावनिउणजुत्तोवयारकुसलाणं गहियाउज्जाणं अट्टसयं नट्टसज्जाणं देवकुमारियाणं णिगच्छइ । तए णं

बहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चाष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन 'स-
 वमणिसयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य स्वरूपं यथा सुधर्म्यां
 सभायां देवशयनीयस्य, तस्या अधुपपातसभाया उपरि अष्टाष्टमङ्गलकादीनि प्राग्वत् । 'तोसे ण' मित्यादि, तस्या
 उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि महानेको ह्रदः प्रज्ञप्तः, स चैकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतो
 दश योजनान्युद्ग्रेन 'अच्छे' रययामयकूले' इत्यादि नन्दापुष्करिण्या इव वर्णनं निरवशेषं वक्तव्यं, 'से ण'-
 मित्यादि, स ह्रद एकया पद्मवरेदिकया एकेन च वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, पद्मवरेदिकावर्णनं वनखण्ड-
 वर्णनं च प्राग्वत्, तस्य ह्रदस्य त्रिदिशि-तिसृषु दिक्षु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां
 तोरणानां च वर्णनं प्राग्वत्, तस्य च ह्रदस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका अभिषेकसभा प्रज्ञप्ता, सा च सुधर्मसभावत्
 प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिप्रकारेण तावद्वक्तव्या यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तदनन्तरं तथैव उल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनं
 च तावत् यावन्मणीनां स्पर्शः, तस्या अभिषेकसभाया बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, साऽप्यष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्यतः 'सधरयणामयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्या
 मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं, सिंहासनवर्णकः प्राग्वत्, नवरमत्र परिवारभूतानि भद्रासनानि च वक्तव्यानि,
 तस्मिंश्च सिंहासने सूर्याभस्य देवस्य सुबहु अभिषेकभाण्डम्-अभिषेकयोग्य उपस्कारः सन्निक्षिप्तः तिष्ठति, 'तीसे णं अ-
 भिसेयसभाए अट्ठमंगलका' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च अभिषेकसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका अलङ्कार-

मया पत्ता, ना चाभिनेकसभात् प्रमाणस्वरूपद्वारयमुखमण्डपेक्षागृहमण्डपादिवर्णनप्रकारेण नावद्वक्तव्या यावद् परिवार-
विहङ्गने, एतं सूर्याभिषेकं देवस्य अलङ्कारितं—अलङ्कारयोग्यं भाण्डं संनिक्षिप्तमस्ति, शेषं प्राग्वत् । तस्याथ अलङ्कारसभाया
उत्तरपूजां द्विष्टि अत्र महत्येका व्यनसायमया प्रज्ञा, सा च अभिनेकसभावत् प्रमाणस्वरूपद्वारयमुखमण्डपादिवर्णनप्र-
कारेण नावद्वक्तव्या याम् मिहामने सपरितारं, तत्र महदेकं पुस्तकस्त्वं सन्निक्षिप्तमस्ति, तस्य च पुस्तकरत्नस्य अयमेत-
द्वो 'पर्णाचासो' वर्णकनिर्देशः प्रज्ञा, रिष्टमध्यौ—रिष्टरत्नमध्यौ कश्चिके पृष्ठके इति भावः, रत्नमयो दव-
रको यत्र पञ्चाणि प्रोक्तानि सन्ति, नानापणिमयो ग्रन्थः दवरकस्यादौ नेन पञ्चाणि न निर्गच्छन्ति, अङ्कलप्रयानि पञ्चाणि,
नानापणिमयं क्रियामने, मणीभाजनमित्यर्थः, तपनीयमयी गृह्णा मणीभाजनराक्ता, रिष्टरत्नमयं उपरितनं तस्य छादने,
सिन्धुमयी—रिष्टरत्नमयी मयी, तत्रमयी लेखनी, रिष्टमयान्पक्षराणि, धार्मिकं लेख्यं, क्वचित्—'धर्मिणः सन्धि' इति पठः, तत्र
धार्मिकं ज्ञानमिति व्याख्येयं, तस्याथ उपपानसभाया उत्तरपूजायां द्विष्टि महदेकं वञ्छिषीठं प्रज्ञा, तच्चाष्टौ योजनानि आया-
पणिक्कभयः जलारि योजनानि वाहयनः सर्गरत्नमयं 'अच्छ' पित्यादि प्राग्वत् । तस्य च वलिपीठस्य उत्तरपूजायां
द्विष्टि एत महत्येका नन्दापुष्करिणी प्रज्ञा, सा च हृदप्रमाणा, हृदस्यैव च तस्या अपि त्रिसोपानवर्णनं नोरणवर्णनं च
प्राग्वत् (मू. ४०) ॥ तदेवं यत्र यादृक्त्वं च सूर्याभिस्य देवस्य विमानं तत्र तादृक्त्वं चोपवर्णितं, सम्प्रति सूर्याभो देव उत्पन्नः
सन् गदहरोत् यथा च तस्याऽभिषेकोऽभयत् नदुपदर्शयति—

तेषां कालेण तेषां समपणं सुरियाभे देवे अहुणोवचणमित्ताण चैव समाणे पंचविहाण पञ्जत्तीण

पञ्जत्तीभावं गच्छह, तंजहा-आहारपञ्जत्तीए सरीरपञ्जत्तीए इदियपञ्जत्तीए आणपाणपञ्जत्तीए भा-
 सामणपञ्जत्तीए, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पंचविहाए पञ्जत्तीए पञ्जत्तीभावं गयस्स समा-
 णस्स इमेयारूवे अब्भत्थिए चित्थिए पत्थिए मणोगए संकप्पे ससुषज्जित्था-किं मे पुढिं करणिज्जं ?
 किं मे पच्छा करणिज्जं ? किं मे पुढिं सेयं ? किं मे पच्छा सेयं ? किं मे पुढिं पच्छावि हियाए सुहाए
 खमाए णिस्सेसाए आणुगामियत्ताए भविस्सह ? तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसो-
 ववन्नगा देवा सूरियाभस्स देवस्स इमेयारूवम्भत्थियं जाव समुप्पन्नं समभिजाणित्ता जेणेव
 सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति, सूरियाभं देवं करयलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अज्जलि कट्ठु
 जएणं विजएणं वद्धाविन्ति वद्धावित्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पियाणं सूरियाभे विमाणे
 सिद्धायत्तांसि जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमित्ताणं अट्ठसयं संनिखित्तं चिद्धति, सभाए णं सुह-
 म्माए माणवए चेइए खंभे वइरामएसु गोलवट्ठसमुज्जएसु बहूओ जिणसकहाओ संनिखित्ताओ
 चिद्धंति, ताओ णं देवाणुप्पियाणं अण्णेसिं च बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अब्बणिज्जाओ
 जाव पज्जुवासणिज्जाओ, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुढिं करणिज्जं, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा
 करणिज्जं तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुढिं सेयं त एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं तं एयं णं देवाणु-
 प्पियाणं पुढिं पच्छावि हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आणुगामियत्ताए भविस्सति ॥ (सू० ४१) ॥

तए नं से सूरियाभे देवे तेसि सामाणियपरिसोवदन्नगणं देवाणं अतिए एयमद्वंसोच्चा निसम्म
हद्वंतुह जाव हयंहियए सयणिजाओ अब्भुद्वेति सयणिजाओ अब्भुद्वेत्ता उववायसभाओ पुरच्छि-
मिल्लेणं दारेणं निगगच्छइ, जेणेव हरए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छत्ता हरयं अणुपयाहिणी-
करेमाणे० करेमाणे पुरच्छिमिल्लेणं तोरेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता पुरच्छिमिल्लेणं तिसोवाण-
पडिरुवएणं पच्चोरुहइ पच्चोरुहिन्ता जलावगाहं जलमज्जणं करेइ २ जलकिहु करेइ २ जलाभिसेयं
करेइ २ आयंते चोक्खे परमसुईसए हरयाओ पच्चोत्तरइ २ जेणेव अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छति
तेणेव उवागच्छत्ता अभिसेयसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे० करेमाणे पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ
२ जेणेव सीहासणे तेणेव उवीगच्छइ २ सीहासणवरगए पुरथाभिमुहे सन्निसन्ने । तए नं सूरियाभ-
स्स देवस्स सामाणियपरिसोवदन्नगा देवा आभिओगिए देवे सदावेति सदावित्ता एवं वयासी-खि-
प्पामेव भो ! देवानुप्पिया ! सूरियाभस्स देवस्स सहत्थं महगधं महरिहं विउलं इदाभिसेयं उवद्वेह,
तए नं ते आभिओगिआ देवा सामाणियपरिसोववन्नेहि देवेहि एवं बुत्ता समाणो हट्ठा जाव हियया
करयलपरिगहियं सिरसावत्ते मत्थए अजलिं कट्ठु एवं देवो ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं
पडिसुणंति, पडिसुणिता उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमिंता
वेडवियसमुग्घाएणं समोहणंति समोहणिता संखेज्जाइ जोयणाइ जावि दोवपि वेडवियसमुग्घाएणं

समोहणितां अट्टसहस्रं सोवन्धियाणं कलसाणं ? अट्टसहस्रं रूपमयाणं कलसाणं २ अट्टसहस्रं म-
णिमयाणं कलसाणं ३ अट्टसहस्रं सुवण्णरूपमयाणं कलसाणं ४ अट्टसहस्रं सुवन्नमणिमयाणं कल-
साणं ५ अट्टसहस्रं रूपमणिमयाणं कलसाणं ६ अट्टसहस्रं सुवण्णरूपमणिमयाणं कलसाणं ७ अट्टस-
हस्रं भोमिज्जाणं कलसाणं ८, एवं भिगाराणं आयंसाणं थालीणं पाईणं सुपत्तिहाणं रयणकरंडगाणं
पुष्पचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुष्पपडलगाणं जाव लोमहत्थपडलगाणं छत्ताणं चामराणं
तेल्लसमुग्गाणं जाव अंजणसमुग्गाणं अट्टसहस्रं ध्रुवकडुच्छुयाणं विउव्वंति, चिउव्विता ते साभावि ए य
वेउवि ए य कलसे य जाव कडुच्छु ए य गिण्हंति गिण्हत्ता सूरियाभाओ चिमाणाओ पडिनिक्खमंति
पडिनिक्खमिता ता ए उक्किहा ए चवला ए जाव तिरियमखंखेज्जाणं जाव वीतिवयमाणे वीतिवयमाणे
जेणेव खीरोदयसमुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता खीरोयगं गिण्हंति जाइं तत्थुप्पलाइं ताइं
गेण्हंति जाव सयसहस्रपत्ताइं गिण्हंति २ जेणेव पुक्खरोद ए समुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता
पुक्खरोदयं गेण्हंति गिण्हत्ता जाइं तत्थुप्पलाइं सयसहस्रपत्ताइं ताइं जाव गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव
समयखेत्ते जेणेव भरहेरवथाइं वासाइं जेणेव मागहवरदासपभासाइं तित्थाइं तेणेव उवागच्छंति
तेणेव उवागच्छिता तित्थोदगं गे० गेण्हत्ता तित्थमद्वियं गेण्हंति २ जेणेव गंगं सिंधुरत्तारत्तवईओ
महानईओ तेणेव उवागच्छंति २ सलिलोदगं गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हत्ता उभओ कूलमद्वियं गेण्हंति

मद्वियं गेण्हित्ता जेणेव बुल्लहिसवंतस्सिहरीवासहरपवया तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता दगं गेण्हति सवतुयरे सवपुप्फे सवमल्ले सवोसहिस्सिद्धत्थए गिण्हंति गिण्हित्ता जेणेव पउम- पुंडरीयदहे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता दहोदगं गेण्हंति गेण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव हेमवयएरवयाइं वासाइं जेणेव रोहियरोहियंसा- सुवण्णकूलरूपकूलाओ महाणइंओ तेणेव उवागच्छंति, सलिलोदगं गेण्हंति २ उभओकूलमद्वियं गिण्हंति २ जेणेव सद्दावतिवियडावतिपरियागा वट्टवेयडूपवया तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता सवतुयरे तहेव जेणेव भ्राह्मवंतरुप्पिवासरपवया तेणेव उवागच्छंति तहेव जेणेव महापउम- महापुंडरीयदहा तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता दहोदगं गिण्हंति तहेव जेणेव हरिवासरम्म- गवासाइं जेणेव हरिक्रंतवारिकताओ महाणइंओ तेणेव उवागच्छति तहेव जेणेव गंधावइमाल वंतपरियाया वट्टवेयडूपवया तेणेव तहेव जेणेव णिसडणीलवंतवासधरपवया तहेव जेणेव तिनि- च्छिकेसरिदहाओ तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता तहेव जेणेव महाविदेहे वासे जेणेव सीता- सीतादाओ महाणदीओ तेणेव तहेव जेणेव सवचक्खवट्टिविजया जेणेव सवसागाहवरदामपभा- साइं तित्थाइं तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता तित्थोदगं गेण्हंति गेण्हित्ता संवंतरणइंओ जेणेव सववक्खारपवया तेणेव उवागच्छंति सवतुयरे तहेव जेणेव मंदरे पवते जेणेव भदसालवगे

तेनेव उवागच्छंति सवतुरे सवपुके सवमळे सवोसहिसिद्धत्थए य गेण्हंति गेण्हत्ता जेणेव गंद-
णवणे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छत्ता सवतुरे जाव सवोसहिसिद्धत्थए य सरसगोसीसचंदणं
गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव सोमणसवणे तेणेव उवागच्छंति सवतुरे जाव सवोसहिसिद्धत्थए य
सरसगोसीसचंदणं च दिव्वं च सुमणदामं दहरमलयसुगंधिए य गंधे गिण्हंति गिण्हत्ता एगतो
मिलायंति २ ता ताए उक्किहाए जाव जेणेव सोहम्मे कप्पे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव अभिसे-
यसभा जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छत्ता सूरियाभं देवं करयलपरिगहियं सि-
रसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धाविति वद्धावित्ता तं महत्थं महग्घं महरिहं
विउलं इंदाभिसेयं उवट्ठवेत्ति । तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ अगगमहि-
सीओ सपरिवारातो तित्थि परिसाओ सत्त अणियाहिवइणो जाव अन्नेवि बहवे सूरियाभविमा-
णवासिणो देवा य देवीओ य तेहिं साभाविएहि य वेउत्तिवएहि य वरकमलपइट्ठाणेहि य सुरभि-
वरवारिपडिपुन्नेहिं चंदणकयचच्चिएहि आविद्धकंठेणुणेहि पउमुप्पलपिहाणेहि सुकुमालकोमलकरय-
लपरिगहिएहिं अट्टसहस्सेणं सोवत्थियाणं कलसाणं जाव अट्टसहस्सेणं भोमिज्जाणं कलसाणं सव्वोद-
एहिं सव्वमट्ठियाहिं सव्वतूरुएहिं जाव सव्वोसहिसिद्धत्थएहि य सत्तिवइट्ठोए जाव वाइएणं महया
२ इंदाभिसेएणं अभिसिचंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स महयार इंदाभिसेए वट्ठसाणे अप्पे-

गतिया देवा सूरियाभं विमानं नचोयगं नातिमष्टियं पविरलफुसियरयेणुविणासणं दिव्वं सुरभि-
गंधोदगं वासं वासंति, अप्पेगतिया देवा हयरयं नटुरयं भट्टरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, अप्पेगतिया
देवा सूरियाभं विमानं आसिथसंभज्जिओवलितं सुइसंभट्टरयं तरावणवीहिं करेति, अप्पेगतिया
देवा सूरियाभं विमानं संचाहमंचकलियं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमानं णाणाविह-
रागोसियं झयपडागाइपडागं डियं करेति अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमानं लाउल्लो-
इयमहिं गोसीसरसरत्तचंदणददरदिण्णपंचगुलितलं करेति अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमानं
उवचियचंदणकलसं चंदणघडमुकयतोरणपडिदुवारदेसभाणं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं
विमानं आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारियमह्ठदामकलावं करेति अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमानं
पंचवण्णसुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं कालाशुरुपवरकुंदुरु-
क्कलुरुधूवसधमंधंतगंधुधूयाभिरामं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमानं सुगंधगंधियं गंधवट्टि-
भूतं करेति अप्पेगतिया देवा हिरण्णवासं वासंति सुवण्णवासं वासंति रथयवासं वासंति वइरवासं
पुप्फवासं फलवासं मल्लवासं गंधवासं चुण्णवासं आभणवासं वासंति अप्पेगतिया देवा हिरण्ण-
विहिं भांति, एवं सुवन्नविहिं भांति रयणविहिं पुप्फविहिं फलविहिं मल्लविहिं चुण्णविहिं वत्थवि-
हिं गंधविहिं, तत्थ अप्पेगतिया देवा आभरणविहिं भांति, अप्पेगतिया चउड्विहं वाइतं वाइति तत्तं

चित्तं घणं ह्युसिरं, अप्पेगइया देवा चउच्चिहं गेयं गायंति, तं०-उक्खित्तायं पायत्तायं मंदायं रोइताव-
 साणं, अप्पेगतिया देवा दुयं नट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगतिया विलंबियणट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगति-
 या देवा दुतविलंबियं गट्टविहिं उवदंसंति, एवं अप्पेगतिया अंचियं नट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगतिया
 देवा आरभडं भसोलं आरभडभसोलं उप्पघनिच्चयपमत्तं सकुच्चियपसारियं रियारियं भत्तसंभतणामं
 दिव्वं गट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगतिया देवा चउच्चिहं अभिणयं अभिणयंति, तज्जहा-दिद्वंति यं पाडंति यं
 सामंतीवणिआइयं लोगअंतोमज्झावसाणियं, अप्पेगतिया देवा बुक्कारंति अप्पेगतिया देवा पीणंति
 अप्पेगतियऽ वासंति अप्पेगतिया हक्कारंति अप्पेगतिया विणंति तडवेंति अप्पेगइया वगंति अप्फो-
 ढंति अप्पेगतिया अप्फोडंति वगंति अप्पे० तिवइं छिदंति अप्पेगतिया हयहेसियं करंति, अप्पेगतिया
 हत्थिगुलगुलाइय करंति, अप्पेगतिया रहघणघणाइयं करंति, अप्पेगतिया हयहेसियं हत्थिगुलगुला-
 इयरहघणघणाइयं करंति अप्पेगतिया उच्छोलेंति अप्पेगतिया पच्छोलेंति अप्पेगतिया उक्किट्ठियं करं-
 ति अ० उच्छोलेंति पच्छोलेंति उ० अप्पेगतिया तिच्चिविं, अप्पेगतिया उक्कायंति अप्पेगतिया उववायंति
 अप्पेगतिया परिवयंति अप्पेगइया तिच्चिविं, अप्पेगइया सीहनायंति अप्पेगतिया दहरयं करंति
 अप्पेगतिया भूमिचवेडं दलयंति अप्पे० तिच्चिविं अप्पेगतिया गज्जति अप्पेगतिया विज्जुयायंति
 अप्पेगइया वासं वासंति अप्पेगतिया तिच्चिविं करंति, अप्पेगतिया जलंति अप्पेगतिया तवंति

अप्येगतिया पतवैति अप्येगतिया तिन्निवि, अप्येगतिया हृक्कारेति अप्येगतिया थुक्कारेति अप्येगतिया
भृक्कारेति, अप्येगतिया साइं २ नाभाइं साहोति अप्येगतिः । चत्तारिचि, अप्येगइया देवा देवस-
न्निवायं करेति, अप्येगतिया देवुज्जोयं करेति, अप्येगइया देवुक्कलियं करेति, अप्येगइया देवा कह-
कहगं करेति, अप्येगतिया देवा दुहदुहगं करेति, अप्येगतिया चेलुक्खेवं करेति, अप्येगइया देवसन्नि-
वायं देवुज्जोयं देवुक्कलियं देवकहकहगं देवदुहदुहगं चेलुक्खेवं करेति, अप्येगतिया उप्पलहत्थगया
जाव सयसहस्सपत्तहत्थगया अप्येगतिया कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छुहत्थगया हट्ट तुट्ट जाव
हियया सदतो समंता आहावन्ति परिधावन्ति । तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाह-
स्सीओ जाव सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अण्णे य बहवे सूरियाभरायहाणिवत्थया देवा य
देवीओ य महया महया इंदामिसेगेणं अभिसिंचन्ति अभिसिंचित्ता पत्तेयं २ करयलपरिगहियं
सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी-जय २ नंदा जय २ भद्दा जय जय नंदा भद्दं ते अजियं
जिणाहि जियं च पालेहि जियमज्जे वसाहि इंदो इव देवाणं चंदी इव ताराणं चमरो इव असुराणं
धरणो इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूइं पलिओवमाइं बहूइं सागरोवमाइं बहूइं पविओवम-
सागरोवमाइं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जावं आयरक्खदेवसाहस्सीणं सूरियाभस्स विमाण-
स्स अन्नेसि च बहूणं सूरियाभविमाणवासीणं देवाण य देवीण य आहेवच्च जाव महया २ कारे-

माणे पालेमाणे विहराहितिकहु जयरसहं पडंजंति । तए णं से सूरियाभे देवे महया २ इंदाम्भि-
 सेगेणं अभिसित्ते समाणे अभिसेयसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं निगच्छति निगच्छित्ता
 जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता अलंकारियसभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे
 २ अलंकारियसभं पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति २ जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति सी-
 हासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सक्षिसन्ने । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा
 अलंकारियभंडं उवडुवेंति, तए णं से सूरियाभे देवे तप्पढमयाए पम्हलसूमालाए सुरभीए गंधका-
 साइए गायाइं लूहेति लूहित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिपति अणुलिपित्ता नासा-
 नीसासवायवोज्झं चक्खुहरं वन्नफरिसजुत्तं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणगखच्चियन्तकम्मं
 आगासफालियसमप्पभं दिवं देवदूसजुयलं नियंसेति नियंसेत्ता हारं पिण्डेति २ अद्धहारं पिण्डेइ २
 एगावलं पिण्डेति २ सुत्तावलं पिण्डेति २ त्ता रयणावलं पिण्डेइ २ ता एवं अंगयाइं केयूराइं कडगाइं
 तुडियाइं कडिसुत्तगं दस्समुद्धानंतगं विकच्छसुत्तगं सुरविं पालवं कुंडलाइं २ चूडामणिं मउडं पिण्डेइ
 २ गंधिमवेढिमपूरिससंधाइमेणं चउड्विहेणं मल्लेणं कप्पक्खगंपिव अप्पाणं अलंकियविभूसियं
 करेइ २ दहरमलयसुगंधगंधिणहिं गायाइं मुखंदेइ दिव्वं च सुमणदामं पिण्डेइ ॥ (सू० ४२) ॥
 'तेणं कालेणं तेणं समएण' भित्थादि, तस्मिन् काले तस्मिन् समये सूर्याभो देवः सूर्याभे विमाने उपपातसभायां

देवशयनीये देवदूष्यान्तरे प्रथमतोऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रयाऽवगाहनया समुत्पन्नः 'तए ण' भित्त्यादि सुगमं, नवरं इह भाषामनःपर्याप्त्योः समासिकालान्तरस्य प्रायः शेषपर्याप्तिसमासिकालान्तरापेक्षया स्तोक्तत्वादेकत्वेन विचक्षणमिति 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभानं मच्छइ' इत्युक्तं 'तए ण' भित्त्यादि, ततस्तस्य 'सूर्याभस्य देवस्य पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावमुपगतस्य सतोऽयमेतदूपः संकल्पः समुदपद्यत-' 'अब्भत्थिए' इत्यादि पदव्याख्यानं पूर्ववत्, किं 'स्ये' मम पूर्वं करणीयं किं मे पश्चात्करणीयं? किं मे पूर्वं कर्तुं श्रेयः? किं मे पश्चात् कर्तुं श्रेयः? तथा किं मे पूर्वमपि च पश्चादपि च हिताय भावप्रधानोऽयं निर्देशो हितत्वाय-परिणामसुन्दरतायै सुखाय-शर्मणे क्षमाय-अयमपि भावप्रधानो निर्देशः संगतत्वाय निःश्रेयसाय-निश्चितकल्याणाय अनुगामिकतायै-परस्परशुभानुबन्धसुखाय भविष्यतीति, इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायोऽपूर्वो भूयानपि च पुस्तकेषु वाचनाभेदस्ततो माऽभूत् शिष्याणां सम्मोह इति कापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनानाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः, इत ऊर्ध्वं तु प्रायः सुगमः प्राग्व्याख्यातस्वरूपश्च न च वाचनाभेदोऽप्यतिवादर इति स्वयं परिभाषनीयो, विषमपदव्याख्या तु विधास्यते इति । 'तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोवचन्ना देवा इममेयारूव' भित्त्यादि 'आयंते' इति नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेन आचान्तो-गृहीताचमनश्चोक्षः स्वल्पस्यापि शङ्कितमलस्यापनयनात् अत एव परमशुचिभूतो, 'सहत्थं महग्घं महरिहं चिउलं इदं भिसेय' भिति, महान् अर्थो-मणिकनकरत्नादिक उपयुज्यमानो यस्मिन् स महार्थः तं, तथा महान् अर्थः-पूजा यत्र स महार्थः तं, महम-उत्सवमर्हतीति महार्हस्तं, त्रिपुलं-विस्तीर्णं शक्राभिषेकवत् इन्द्राभिषेकमुपस्थापयत 'अट्टसहस्सं सावणिषाण कलसाणं विउव्वंती' त्यादि, अत्र भूयान् वाचना-

भेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनाय लिख्यते, अष्टसहस्रं-अष्टाधिकं सहस्रं सौवर्णिकानां कलशानां ? अष्टसहस्रं रूप्यमयानां
 २ अष्टसहस्रं मणिमयानां ३ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानां ४ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमयानां ५ अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयानां ६ अष्टसहस्रं
 सुवर्णमणिमयानां ७ अष्टसहस्रं भौमयानां कलशानां ८ अष्टसहस्रं भृङ्गाराणामेवमादर्शस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठितवातकरकचित्ररत्न-
 करण्डकपुष्पचङ्गेरीयावल्लोमहरतकपटलकसिंहासनच्छत्रचामरसमुद्रकध्वजधूपकुण्डलुकानां प्रत्येक २ मष्टसहस्रं २ विकुर्वति वि-
 कुर्वित्वा 'ताए उक्किट्ठाए' इत्यादि व्याख्यातार्थं, 'सर्वतुवरा' इत्यादि, सर्वान् तूवरान्-कषायान् सर्वाणि पुष्पाणि सर्वान्
 गन्धान्-गन्धवासादीन् सर्वाणि माल्यानि ग्रन्थितादिभेदभिन्नानि सर्वौषधीन् सिद्धार्थकान्-सर्षपकान् गृह्णन्ति, इहैवं क्रमः-
 पूर्वं क्षीरसमुद्रे उपागच्छन्ति तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततः पुष्करोदं समुद्रे तत्रापि तथैव, ततो मनुष्यक्षेत्रे
 भरतैरावतवर्षेषु मागधादिषु तीर्थेषु तीर्थोदकं तीर्थमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततो गङ्गासिन्धुरक्तारक्तवतीषु नदीषु सलिलो-
 दकं-नद्युदकमुभयतटमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततः क्षुल्लहिमवत्शिखरिषु सर्वतूवरसर्वेषु सर्वमाल्यसर्वौषधिसिद्धार्थकान्,
 ततस्तत्रैव पद्मह्रदपौण्डरीकह्रदेषु ह्रदोदकमुत्पलादीनि च तद्गतानि, ततो हेमवतरण्यवतवर्षेषु रोहिताराहितांशा-
 सुवर्णकूलारूपकूलासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां, तदनन्तरं शब्दापातिविकटापातिवृत्तचैताढ्येषु सर्वतूवरादीन्,
 ततो महाहिमवद्रूपिष्वर्षधरपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, ततो महापद्मपुण्डराकह्रदेषु ह्रदोदकादीनि, तदनन्तरं हरिवर्षरम्यकवर्षेषु हरिस-
 लिलाहरिकान्तानरकान्तानारीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च, ततो गन्धापातिमाल्यवत्पर्यायवृत्तचै-
 ताढ्येषु तूवरादीन्, ततो निषधनीलवद्वर्षधरपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, तदनन्तरं तद्गतेषु तिगिच्छिवेसरिमहाह्रदेषु ह्रदोदका-

दीनि, ततः पूर्वविदेशपरविदेहेषु सीतासीतोदानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च, ततः सर्वेषु चक्रवर्त्तिविजितव्येषु मागधादिषु तीर्थेषु तीर्थोदकं तीर्थमृत्तिकां च, तदनन्तरं वक्षरकारपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, ततः सर्वास्तु अन्तरनदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च, तदनन्तरं मन्दरपर्वते भद्रशालवने तूवरादीन्, ततो नन्दनवने तूवरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं, तदनन्तरं सौमनसवने राक्षसदूरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं दिव्यं च सुमनोदामं शृङ्खन्ति, ततः पण्डकवने तूवरपुष्पगन्धमालयसरसगोशीर्षचन्दनदिव्यगुमनोदामानि, 'दहरमलए सुगंधिए य गंधे गिण्हंति' इति दर्दरः-चीवरावनद्धं कुण्डिमादिभाजनमुखं तेन गालितं तत्र पक्वं वा यत् मलयोद्भवतया प्रसिद्धत्वात् मलयजं-श्रीखण्डं येषु तान् सुगन्धिकान्-परमगन्धोपेतान् गन्धान् शृङ्खन्ति, 'आसियसंमज्जिओवलितं सुइसस्मद्धरत्थंतरावणवीहिदियं करेइ' इति आसिक्तम्-उदकच्छटकेन सन्मार्जितं-संभाव्यमानकचवक्त्रोदधेनेन उपलिप्तमिव गोमयादिना उपलिप्तं तथा सिक्तानि जलेनात एव शुचीनि-पवित्राणि संस्पृष्टानि कचवरापनयनेन रथ्यान्तराणि आपणवीथय इव-हृदमार्गं इवापणवीथयो-रथ्याविशेषा यस्मिन् तत्तथा कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा हिरणविहिं भाएत्ति' अथेककाः-केचन देवा हिरण्यविधिं-हिरण्यरूपं मङ्गलभूतं प्रकारं भाजयन्ति-विश्राजयन्ति, शेषदेवभ्यो ददतीति भावः, एवं सुवर्णरत्नपुष्पफलमालयगन्धचूर्णाभरणविधिभाजनमपि भावनीयम्। 'उत्पाययनिक्खे'त्यादि, उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातरतं, एवं निपातोत्पातं संकुचितप्रसारितं 'रियारिय' मिति गमनागमनं भ्रान्तसंभ्रान्तनामं आरभटभसोलं दिव्यं नाट्यविधिसुपदर्शयति, अथेकका देवा 'बुक्कारेत्ति' बुक्काशब्दं कुर्वन्ति, 'पीणंति' पीनयन्ति-पीनमात्मानं कुर्वन्ति स्थूला भवन्तीत्यर्थः, 'लासंति' लासयन्ति लास्यरूपं नृत्यं

कुर्वन्ति, 'तंडवन्ति' चि ताण्डवयन्ति—ताण्डवरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, 'बुक्कारेंति' बुक्कारं कुर्वन्ति 'अस्फोडन्ति' आस्फोटयन्ति, भूम्यादिकमिनि गम्यते, 'उच्छलन्ति' चि उच्छलयन्ति 'पोच्छलन्ति' प्रोच्छलयन्ति 'उवयन्ति' चि अवयन्ति 'उवयन्ति'— चि उत्पयन्ति 'परिवयन्ति' चि परिपयन्ति निर्यक् निपयन्तीत्यर्थः 'जलन्ति' चि ज्वालाभालाकुला भवन्ति 'तावन्ति' चि तप्ता भवन्ति प्रतप्ता भवन्ति 'थुक्कारेंति' चि महता शब्देन थूक्कुर्वन्ति 'देवोक्कलियं करेति' चि देवानां वातस्येयोत्कलिका देवोत्कलिका तां कुर्वन्ति, 'देवकहकहं करेति' चि प्राकृतानां देवानां प्रमोदभावशतः स्वेच्छावचनेर्बोलकोलाहलो देवकहकहकहस्तं कुर्वन्ति 'दुहदुहकं करेति' दुहदुहकमित्यनुकरणमेतत् । 'तप्पहमयाए पम्हलाए सुकुमालाए सुरभीए गंधकासाइयाए गायाइं ल्हइ' इति तत्प्रथमतया—तस्यामलङ्कारनभार्यां प्रथमतया पक्षमला च सा सुहमारा च पक्षमलसुहमारा तथा सुरभ्या गन्धकापायिकया—सुरभिगन्धकषायद्रव्यपरिकर्मिनया लघुशादिकया गात्राणि रूयन्ति, 'नासानीसासवायवोड्झ' मिति नासिकानिश्वासवातवाह्यमनेन तत्क्षल्लक्षणात्तामाह, 'चक्खुहर' मिति चक्षुर्हरति—आत्मवशं नयति विशिष्टरुगातिशयकलिनत्वात् इति चक्षुर्हरं 'वज्जणाफरिसजुत्त' मिति वर्णेन स्पर्शेन चातिशयेनेति गम्यते युक्तं वर्णस्पर्शयुक्तं, 'हयलालापेलवाइरेग' मिति हयलाला—अश्वलाला तस्या अपि पेलवमतिरेकेण हयलालापेलवातिरेकं 'नाम नाम्मैकार्थे समासो बहुल' मिति समासः, अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेतमिति भावः, धवलं-श्वेतं, तथा कनकेन खचितानि-विच्छुरितानि अन्तर्कर्माणि—अश्वरयोर्वानलक्षणानि यस्य तत् कनकखचितान्तर्कर्म आकाशस्फटिकं नामातिस्वच्छः स्फटिकविशेषस्तत्समप्रभं दिव्यं देवदूष्यपुगलं—'नियंसेइ' परिधत्ते परिधाय हारादीन्याभरणानि पिनयति, तत्र हारः—अष्टादशसरिकः अर्द्धहारी—नवसरिकः एकावली—विचित्रमणिका

मुक्तावली-मुक्ताफलमयी रत्नावली--रत्नमयमणिकात्मिका प्रालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आत्मनः प्रमाणेन सुप्रमाण आभरणविशेषः, कटकानि--कलाचिकाभरणानि त्रुटितानि-वाहुरक्षिकाः अङ्गदानि-बाह्याभरणविशेषाः दशमुद्रिकानन्तकं हस्ताङ्गुलिसंवन्धि मुद्रिकादशकं कुण्डले--कर्णाभरणे 'चूडामणि'मिति चूडामणिनाम सकलपार्थिवरत्नसर्वसारो देवेन्द्रमनुष्येन्द्रमुद्धकृत्तनिवासो निःशेषामङ्गलाशान्निरोगप्रमुखदोषापहारकारी प्रवरलक्षणोपेतः परममङ्गलभूत आभरणविशेषः 'चित्तरयण-संकडं मउडमिति' चित्राणि-नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः संकटश्चित्ररत्नसङ्कटः प्रभूतरत्ननिचयोपेत इति भावः, तं 'दिवं सुमणदामं' ति पुष्पमालां, 'गंधिसे' त्यादि, ग्रन्थिमे--ग्रन्थनं ग्रन्थस्तेन निर्वृत्तं ग्रन्थिमे 'भावादिमः प्रत्ययः' यत्सूत्रादिना ग्रन्थयते तद्ग्रन्थिमिति भावः, पूरिमं यत् ग्रथितं सत् वेष्टयते, तथा पुष्पलवसुको गण्डक इत्यर्थः, पूरिमं येन वंशशलाकामयं पञ्जरादि पूर्यते, संघातिमं यत् परस्परतो नालसंघातेन संघात्यते ॥ (सू० ४१ ॥ ४२ ॥)

तए नं से सूरियाभे देवे केसालंकारेण मल्लालंकारेण आभरणालंकारेण वत्थालंकारेण चउ-
 ध्विहेण अलंकारेण अलंकियविभूसिए समणे पडिपुण्णालंकारे सीहासणाओ अब्भुद्धेति २ अलंका-
 रियसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं पडिणिकखमहत्ता जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छति
 ववसायसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे २ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति, जेणेव सीहासणवरए
 जाव सन्निसन्ने । तए नं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववद्दगा देवा पोत्थयरयणं उव-
 णंति, तते णं से सूरियाभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हति २ पोत्थयरयणं मुयइ २ पोत्थयरयणं विहाडेइ २

॥ १०४ ॥

पोत्थयरयणं वाएति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं ववसायं गिण्हति गिण्हत्ता पोत्थयरयणं पडि-
 निक्खिवइ सीहासणात्तो अब्भुद्वेति अब्भुद्वेत्ता ववसायसभात्तो पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं पडिनि-
 क्खमइरेत्ता जेण्व नंदा पुक्खयरणी तेणे, व उवागच्छति उवागच्छत्ता णंदा पुक्खराण पुरच्छिमिल्लेणं
 तोरवेणं पुरच्छिमिल्लेणं तिसोवाणपडिक्खएणं पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता हत्थपादं पक्खालेति पक्खा-
 लित्ता आयत्ते चोक्खे परअसुइअए एगं सहं स्तेयं रययामय विमलं सलिलपुण्णं मत्तगयमुहागिति-
 कुंभसमाणं भिगारं पणेहति २ जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हति २ णंदात्तो
 पुक्खरिणीत्तो पच्चोरुहति पच्चोरुहित्ता जेणे, व सिद्धायतणे तेणे, व पहारेत्थ गमणाए ॥ (सू० ४३) ॥

तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि य सामाणियसाहस्सीओ जाव सोलस आयरक्खदेवसा-
 हस्सीओ अन्ने य बहवे सूरियाभ जाव देवीओ य अप्पेगतिया देवा उप्पलहत्थगया जावसयसह-
 स्सपत्तहत्थगया सूरियाभं देवं पिट्ठतो २ समणुगच्छंति । तए णं तं सूरियाभं देवं बहवे आभिओ-
 गिया देवा य देवीओ य अप्पेगतिया कलसहत्थगया जाव अप्पेगतिया धूवकडुच्छुयहत्थगता हट्ठ-
 तुट्ठ जाव सूरियाभं देवं पिट्ठतो समणुगच्छंति । तए णं से सूरियाभे देवे चडाह सामाणियसाह-
 स्सीहिं जाव अन्नेहि य बह्वहि य सूरियाभ जाव देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सव्विदीए
 जाव णातियरवेणं जेणे, व सिद्धायतणे तेणे, व उवागच्छति २ सिद्धायतणं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं

अणुपविसति अणुपविसित्ता जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपडिमाओ तेणेव उवागच्छति २ जिण-
पडिमाणं आलोए पणामं करेति २ लोमहत्यगं गिण्हति २ जिणपडिमाणं लोमहत्यएणं पमज्झइ
पमज्झित्ता जिणपडिमाओ सुरभिणागंधोदएणं ण्हाणेइ ण्हानित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं
अणुलिपइ अणुलिपइत्ता सुरभिगंधकासाइएणं गायाइं लूहेति लूहित्ता जिणपडिमाणं अहयाइं देव-
दूसज्जयलाइं नियंसेइ नियंसित्ता पुष्फारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं वत्थारुहणं
आभरणारुहणं करेइ करित्ता आसत्तोसत्तविउलवहवघारियमल्लदामकलावं करेइ मल्लदामकलावं
करेता कयगगहगहियकरयलपवमद्विविपमुक्केणं दसद्धवत्तेणं कुसुमेग सुक्कुपुक्कुंजोवयारकलिधं करेति
करित्ता जिणपडिमाणं पुरतो अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं अट्ठ मंगले आलि-
हइ, तंजहा-सोत्थिय जाव दप्पणं, तयाणंतरं च णं चंदप्पभरयणवहरुलियविमलदंडं कंचणम-
णिरयणभत्तिचित्ते कालाणुरुपवरकुंडुरुक्कुतुरुक्कुधूवमघमघंतगंधुत्तमाणुविहं च धूववट्ठिं विणिम्भुयंतं
वेरुलियमयं कडुच्छुयं पगहिय पयत्तं धूवं दाऊण जिणवराणं अट्ठसयविसुद्धगन्थजुत्तेहिं अत्थ-
जुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं महावित्तेहिं संथुणइ २ सत्तइ पयाइं पचोसक्कइ २ ता वामं जाणुं अंवेइ २ ता
दाहिणं जाणुं धरणिनलसि निहइ तिक्खुत्तो मुद्धानं धरणितलंसि निवाडेइ २ ता ईसिं पच्चुण-
मइ २ करयलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कइ एवं वयासी-नमोत्थुणं अरहंताणं जाव

संपत्ताणं, वदइ नमंसइ २ ता जेणेव देवच्छंदए० जेणेव सिद्धायतणसस बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवा-
गच्छइ २ ता लोमहत्थेणं परामुसइ २ सिद्धायतणसस बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमज्जति, दिवाए
दगधाराए अब्भुक्खेइ, सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ २ कयगगाहगहियं
जावपुजोवयारकलियं करेइ करेत्ता धूवं दलयइ, जेणेव सिद्धायतणसस दाहिणिछे दारे तेणेव उवागच्छ-
ति २ लोमहत्थेणं परामुसइ २ ता दारचेडीओ य सालभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थेणं पमज्जइ २
ता दिवाए दगधाराए अब्भुक्खेइ २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ दलइत्ता पुष्फारूहणं म-
ह्हा जाव आभरणारूहणं करेइ करेत्ता आसत्तोसत्त जाव धूवं दलयइ २ ता जेणेव दाहिणिल्ले दारे
मुहमंडवे जेणेव दाहिणिल्लसस मुहमंडवसस बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्थेणं
परामुसइ २ ता बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमज्जइ २ ता दिवाए दगधाराए अब्भुक्खेइ २
सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ २ कयगगाहगहिय जाव धूवं दलयइ २ ता
जेणेव दाहिणिल्लसस मुहमंडवसस पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्थेणं परामुसइ
२ ता दारचेडीओ य सालभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थेणं पमज्जइ २ ता दिवाए
दगधाराए० सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ २ पुष्फारूहणं जाव आभरणारूहणं करेइ २
आसत्तोसत्त० कयगगाहगहियं० धूवं दलयइ २ ता जेणेव दाहिणिल्लमुहमंडवसस उत्तरिल्ला

खंमपंती तेजेव उवागच्छइ २ ता लोमहृत्थं परासुसइ २ ता थंभे य सालिअजियाओ य
वाळरुवए य लोमहृत्थएणं पझ० जहा चेव पच्चथिसिद्धस दारस्स जाव धूवं दलयइ २
ता जेजेव दाहिणिद्धस सुहमंडवरस पुरत्थिमिल्ले दारे तेजेव उवागच्छइ २ ता लोमहृत्थं परासु-
सति दारचेडीओ तं चेव सबं जेजेव दाहिणिद्धस सुहमंडवरस दाहिणिद्धे दारे तेजेव उवागच्छइ
२ ता दारचेडीओ य तं चेव सबं जेजेव दाहिणिद्धे पेच्छाघरमंडवे जेजेव दाहिणिद्धस पेच्छाघरमं-
डवरस बहुमज्झादेशभागे जेजेव वहरामए अक्खाडए जेजेव मणिपेढिया जेजेव सीहासए, तेजेव
उवागच्छइ २ ता लोमहृत्थं परासुसइ २ ता अक्खाडणं च नणिपेढियं च सीहासणं च लोमह-
त्थएणं पझउजइ २ ता दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं चचए दलयइ, पुष्पाद्धणं आ-
ससोसत्तजाव धूवं दलेइ २ ता जेजेव दाहिणिद्धस पेच्छाघरमंडवरस पच्चत्थिमिल्ले दारे० उत्तरिल्ले दारे
तं चेव जं चेव पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, दाहिजे, दारे तं चेव, जेजेव दाहिणिद्धे चेइयथूमे तेजेव उवा-
गच्छइ २ ता थूअं च मणिपेढियं च० दिवाए दगधाराए अज्झु० सरसेण गोसीस० चचए दलेइ २
पुष्पाद्ध० आसत्तो० जावधूवं दलेइ, जेजेव पच्चत्थिमिल्ले मणिपेढिया जेजेव पच्चत्थिमिल्ले जिणपडिमा
तं चेव, जेजेव उत्तरिल्ले जिणपडिमा तं चेव सच्चं, जेजेव पुरत्थिमिल्ले मणिपेढिया जेजेव पुरत्थि-
मिल्ले जिणपडिमा तेजेव उवागच्छइ २ तं चेव, दाहिणिद्धे मणिपेढिया दाहिणिद्धे जिणपडिमा तं

चेव, जेणेव दाहिणिछ चेइयरुखे तेणेव उवागच्छ २ तं चेव, जेणेव महिदज्झए जेणेव दाहिणिछा
 नदापुक्खरणी तेणेव उवगच्छति लोमहत्थं परामुसति तोरणे य तिसोवाणपडिरुवए सालिभंजि-
 याओ य वालरुवए य लोमहत्थएण पमज्झइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचदणेणं
 पुप्फारुहणं आसत्तोसत्तं धूवं दलयति, सिद्धाययणं अणुपयाहिणीकरेमाणे, जेणेव उत्तरिछा णंदा-
 पुक्खरणी तेणेव उवागच्छति २ तं चेव, जेणेव उत्तरिछे चेइयरुखे तेणेव उवागच्छति, जेणेव उत्त-
 रिछे चेइयरुखे तेणेव, जेणेव पच्चत्थिमिछा पेढिया जेणेव पच्चत्थिमिछा जिणपडिमा तं चेव, उत्त-
 रिछे पेच्छाघरमंडवे तेणेव उवागच्छति २ ता जा चेव दाहिणिछवत्तवया सा चेव सव्वा पुरत्थिमिछे
 दारे, दाहिणिछा खंभपंती तं चेव सव्वं, जेणेव उत्तरिल्ले सुहमंडवे जेणेव उत्तरिल्लस्स सुहमंडवस्स बहु-
 मज्झदेसभाए तं चेव सव्वं, पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव, उत्तरिल्ले दारे दाहिणिछा खंभपंती सेसं त
 चेव सव्वं, जेणेव सिद्धायतणस्स उत्तरिल्ले दारे तं चेव, जेणेव सिद्धायतणस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव
 उवागच्छइ २ ता तं चेव, जेणेव पुरत्थिमिल्ले सुहमंडवे जेणेव पुरत्थिमिल्लस्स सुहमंडवस्स बहुमज्झदे-
 सभाए तेणेव उवागच्छइ २ ता तं चेव, पुरत्थिमिल्लस्स सुहमंडवस्स दाहिणिछे दारे पच्चत्थिमिछा
 खंभपंती उत्तरिल्ले दारे तं चेव, पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, जेणेव पुरत्थिमिल्ले पेच्छाघरमंडवे, एव
 धूभे जिणपडिमाओ चेइयरुवखा महिदज्झया णंदा पुवखारिणी त चेव जाव धूवं दलइरता जेणेव

मत्ता सुहृन्मा तेनेव उवागच्छति २ ता ममं सुहृन्म पुरत्थिमिल्लेणं वारेणं अणुपयिमइ २ ता जे-
नेव माणाए नेट्ठमग्गे जेणेव चट्टामण गोळवट्टममुग्गे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता लोमहत्थगं
परामुसइ २ चट्टामण गोळवट्टममुग्गण लोमहत्थेणं पमज्जइ २ चट्टामण गोळवट्टममुग्गण चित्तावेइ २
जिगममत्ताओ लोमहत्थेणं पमचइ २ ता सुरभिणा गंधोदणं पक्खालेइ पक्खालिचा अग्गेहिं वरेहिं
गोहिं य मन्नेहिं य अवेइ धूवं दलयइ २ ता जिगसकहाआ चट्टामणसु गोळवट्टसमुग्गणसु पडि-
निरिणरइ माणवगं नेट्ठमग्गे लोमहत्थणं पमज्जइ दिलाए दग्धाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं
चएण दलयइ, पुक्कान्हणं जाव धूवं दलयइ, जेणेव सीहासणे तं चैव, जेणेव देवसयणिज्जे तं
चैव, जेणेव सुद्धामहिंदइआए तं चैव, जेणेव पहरणकोसे चोप्पालणं तेणेव उवागच्छइ २ ता लोम-
हत्थगं परामुसइ २ ना पहरणकोसं चोप्पालं लोमहत्थणं पमज्जइ २ ता दिवाए दग्धाराए सरसेणं
गोसीसचंदणेणं चवा दलेइ पुक्कान्हणं आसतोसत्त जाव धूवं दलयइ, जेणेव सभाए सुहृन्माए
यद्धमाज्जेसभाए जेणेव मणिपेडिया जेणेव देवसयणिज्जे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्थगं
परामुसइ देवसयणिज्जे च मणिपेडियं च लोमहत्थणं पमज्जइ जाव धूवं दलयइ २ ता जेणेव उव-
वायसभाए द्वाहिणिल्ले दारं तदेव अभिमेयसभासरिसं जाव पुरत्थिमिल्लेणं पंदा पुक्खारिणी जेणेव
हरण तेनेव उवागच्छइ २ ता नोरणे य तिसोवाणे य सालिभंजियाओ य वालखणं य तदेव, जेणेव

अभिसेयसभा तेनेव उवागच्छइ २ ता तहेव सीहासणं च मणिपेढियं च सेसं तहेव आययणसरिसं
 जाव पुरत्थिमिछा गंदा पुक्खरिणी जेणेव अलंकारियसभा तेनेव उवागच्छइ २ ता जहा अभिसे-
 यसभा तहेव सत्तं, जेणेव ववसायसभा तेनेव उवागच्छइ २ ता तहेव लोमहत्थयं परासुसति पोत्थ-
 ययणं लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिवाए दग्धाराए अग्गेहि वरेहि य गंवेहि मल्लेहि य
 अच्चेति २ ता मणिपेढियं सीहासण च सेसं तं चेव, पुरत्थिमिछा नदा पुक्खरिणी जेणेव हरए तेनेव
 उवागच्छइ २ ता तोरणे य तिसोवाणे य सालिमंजियाओ य वालखवट य तहेव । जेनेव बलिपीढं
 तेनेव उवागच्छइ २ ता बलिदिसज्जनं करेइ, आभिओगिण देवे सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-
 विष्णुपामेव भो देवाणुप्पिया ! सूरियाभे विस्मणे सिंघाडएसु तिएसु चउक्केसु चचरेसु चउमुहेसु महा-
 पहेसु पागारेसु अट्टालएसु चरियासु दारेसु तोरणेसु आरासेसु उज्जाणेसु वणेसु वणराईसु
 काणणेसु वणसंहेसु अचणियं करेत्ता एवमाणत्तिंयं विष्णुपामेव पञ्चप्पिणह, तण गं ते
 आभिओगिया देवा सूरिमाभेण देवेणं एवं बुत्ता सप्पणा जाव पडिमुडिणित्ता सूरियाभे विस्मणे सिं-
 घाडएसु तिएसु चउक्कएसु चचरेसु चउमुहेसु महापहेसु पागारेसु अट्टालएसु चरियासु दारेसु गोपुरेसु
 तोरणेसु आरासेसु उज्जाणेसु वणेसु वणरातीसु काणणेसु वणसंहेसु अचणियं करेइ २ ता जेनेव
 सूरियाभे देवे जाव पञ्चप्पिणंति, तते णं से सूरियाभे देवे जेनेव नंदा पुक्खरिणी तेनेव उवागच्छइ

२ ता नंदापुत्रद्वरिणि पुरत्थिभिल्लेण तिसोमाणपडिख्खएणं पच्चोरुहति २ ता हत्थपाए पक्खालेह
२ ता णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ जेदेव सभा सुधम्मा तेजेव पहारित्थ गसणाए। तए णं से
सूरियाभे देवे चउहिं साआणियसाहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अन्नेहि य
बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहि वेआणिएहि देवीहिं देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे सविड्डीए जाव ना-
इयरवेणं जेदेव सभा सुहम्मा तेजेव उवागच्छइ सभं सुधम्भं पुरत्थिभिल्लेणं दारेणं अणुपविसति
२ अणुपविसित्ता जेदेव सीहासदे, तेजेव उवागच्छइ २ ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिसुहे सणिण-
सण्णे ॥ (सू० ४४) ॥

‘जेदेव ववसायसभा’ इति व्यवसायनिबन्धनभूता सभा, क्षेत्रादेरपि कर्मेदियादिनिमित्तत्वात्,
उक्तं च-‘उदयक्खदक्खओवसमोवसमा जं च कम्मणो भाणिया । दवं खेत्तं कालं, भावं च भव च संपपे ॥१॥’ ति, ‘पोत्थ-
यरयणं सुयह’ इति उत्सङ्गे स्थानविशेषे वा उत्तमे इति द्रष्टव्यं, ‘विहाडेइ’ इति उद्वाटयति, ‘धम्मियं ववसायं ववसइ’
इति धार्मिक-धर्मानुगतं व्यवसायं व्यवस्यति, कर्त्तुमभिलपनीति भावः । ‘अच्छरसातंदुलेहिं’ अच्छो रसो येषु ते अ-
च्छरसाः, प्रत्यासन्नवस्तुप्रतिविम्बाधारभूता इवातिनिर्वय इत्यर्थः, अच्छरसाश्च ते तन्दुलाश्च तः, दिव्यतन्दुलरिति भावः,
‘पुप्फपुंजोवयारकलियं करित्ता’ ‘चंदप्पभवइरवेरुलियविमलदंड’ मिति चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्यमयो विमलो दण्डो
यस्य स तथा तं, काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रं कालागुरुपरकुंदुरुक्खसत्केन धूपेन उत्तमगन्धिनाऽनुविद्धा कालागुरुपरकुंदुरु-

कतुरुद्धूषणमन्योत्तमानुविद्धा प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः धूपवर्त्ति विनिर्मुञ्चन्तं वैद्वयमयं धूपकडुच्छ्रयं प्रगृह्य प्रयत्नतो धूपं दत्त्वा
 जिनवरेभ्यः, सूत्रे षष्ठी प्राकृतत्वात्, सप्ताष्टानि पदानि पश्चादपसृत्य दशाष्टगुलमञ्जलिं मस्तके रचयित्वा प्रयत्नतो 'अट्ट-
 सयचिसुद्धगंथजुत्तेहि' न्ति विशुद्धो-निर्मलो लक्षणदोषरहित इति भावः यो ग्रन्थः-शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि, अष्टशतं च
 तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि च तैः अर्थयुक्तैः-अर्थसारैरपुनरुक्तैर्विहातृचैः, तथाविधदेवलब्धिप्रभावा एषः, संस्तौति संस्तुत्य वामं
 जानुं अञ्चति इत्यादिना विधिना प्रणामं कुर्वन् प्रणिपातदण्डकं पठति, नद्यथा-'नमोऽस्तु णमरिहंताण' मित्यादि, नमोऽस्तु
 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे देवादिभ्योऽतिशयपूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेभ्यः, सूत्रे षष्ठी 'छट्ठीविभत्तोए' भन्नइ चउत्थी' इति
 प्राकृतलक्षणवशात्, ते चार्हन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हत्प्रतिपत्त्यर्थमाह-'भगवद्भ्यः' भगः-समग्रैश्वर्यादि-
 लक्षणः स एषामस्तीति भगवन्तस्तेभ्यः, आदिः-धर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तिरतत्करणशीलाः आदिकरास्तेभ्यः, तीर्यते संसारसमु-
 द्रोऽनेनेति तीर्थ-प्रवचनं तत्करणशीलास्तीर्थकराः तेभ्यः, स्वयम्-अपरोपदेशेन सम्यग् वरवोधिप्राप्त्या बुद्धा-भिध्यात्वनि-
 द्रापगमसंबोधेन स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः, तथा पुरुषाणामुत्तमाः पुरुषोत्तमाः-भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन
 उपसर्जनीकृतस्वार्था उचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुषोत्तमास्तेभ्यः,
 तथा पुरुषाः सिंहा इव कर्मगजान् प्रति पुरुषसिंहास्तेभ्यः, तथा पुरुषवरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना-कर्ममलाभा-
 वतो वा पुरुषेषु वरपुण्डरीकाणि तेभ्यः, तथा पुरुषवंगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतिक्षुद्रगजनिराकरणेनेति पुरुष-
 वरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः, तथा लोको-भव्यसत्त्वलोकाः-तस्य सकलक्रत्याणैकनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमा-

स्तेभ्यः, तथा लोकस्य नाथा-योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः, तत्र योगो बीजाधानोद्भेदपोषणकरणं क्षेमं च तत्तदुपद्रवाद्य-
भावापादनं, तथा लोकस्य-प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकस्य वा हिता-हितोपदेशेन सम्यक्प्ररूपणया वा लोकहितास्ते-
भ्यः, तथा लोकस्य-देशनायोग्यस्य प्रदीपा देशनांशुभिर्गथावस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः, तथा लोकस्य-उत्कृष्ट-
मतेर्भैव्यसत्त्वलोकस्य प्रद्योतनं प्रद्योतकत्वविशिष्टा ज्ञानशक्तिस्तत्करणशीला लोकप्रद्योतकराः, तथा च भवन्ति भगवत्प्रसादा-
त्तत्क्षणमेव भगवन्तो गणभृतो विशिष्टज्ञानसंपत्समन्विता यद्वशाद् द्वादशशङ्खमारचयन्तीति, तेभ्यः, तथा अभयं-विशिष्टमात्मनः
स्वास्थ्यं, निःश्रेयसचर्मभूमिकानिबन्धनभूता परमा धृतिरिति भावः, ततः अभयं ददतीत्यभयदास्तेभ्यः, सूत्रे च कः प्रत्ययः
स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणत्रयात्, एवमन्यत्रापि, तथा चक्षुरिव चक्षुः-विशिष्ट आत्मधर्मः तत्त्वावबोधनिबन्धनः श्रद्धास्वभावः,
श्रद्धाविहीनस्याचक्षुष्मत इव रूपं तत्त्वदर्शनायोगात्, तद् ददतीति चक्षुर्दस्तेभ्यः, तथा मार्गे-विशिष्टगुणस्थानावाप्तिप्रगुणः
स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषस्तं ददतीति मार्गदाः, तथा शरणं-संसारकान्तरगतानामतिप्रबलरागादिधीहितानां समाश्वा-
सनस्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं तद्ददतीति शरणदास्तेभ्यः, तथा बोधिः-जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिस्तत्त्वार्थश्रद्धानल-
क्षणसम्यग्दर्शनरूपा तां ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा धर्म-चारित्र्यरूपं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः, कथं धर्मदा ? इत्याह-धर्म
दिशन्तीति धर्मदेशकास्तेभ्यः, तथा धर्मस्य नायकाः-स्वामिनस्तद्वशीकरणभावात् तत्फलपरिभोगाच्च धर्मनायकाः तेभ्यः, धर्मस्य
सारथय इव सम्यक् प्रवर्त्तनयोगेन धमसारथयस्तेभ्यः, नथा धर्म एव वरं प्रधानं चतुरन्तहेतुत्वात् चतुरन्तं चक्रमिव चतुरन्त-
चक्रं तेन वर्त्तितुं शीलं येषां ते तथा तेभ्यः, तथा अप्रतिहते-अप्रतिस्खलिते क्षायिकत्वात् वरे-प्रधाने ज्ञानदर्शने धरन्तीति

अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरास्तेभ्यः, तथा छादयन्तीति छद्म-धातिकर्मचतुष्टयं व्यावृत्तम्-अपगतं छद्म येभ्यस्ते व्यावृत्तच्छद्मान-
 स्तेभ्यः, तथा रागद्वेषकपापेन्द्रियपरीषहोपसर्गधातिकर्मशत्रून् स्वयं जितवन्तोऽन्यांश्च जापयन्तीति जिनाः जापकास्तेभ्यो
 जिनेभ्यो जापकेभ्यः, तथा भवार्णवं स्वयं तीर्णवन्तोऽन्यौश्च तारयन्तीति तीर्णास्तारकास्तेभ्यः, तथा केवलवेदसा अवगततत्त्वा-
 बुद्धा अन्यौश्च बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः, सुक्ताः कृतकृत्या निष्ठितार्था इति भावस्तेभ्योऽन्यौश्च मोचयन्तीति मोचका-
 स्तेभ्यः, सर्वज्ञेभ्यः सर्वदर्शिभ्यः, शिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात् अचलं स्वाभाविकप्रायोगिकचलनक्रियाऽपोहात् अरुजं शरीर-
 मनसोरभावेनाधिव्याध्यसम्भवात् अनन्तं केवलात्मनाऽनन्तत्वात् अक्षयं विनाशकारणाभावात् अव्याबाधं केनापि बाधयितुम-
 शक्यममूर्तत्वात् न पुनरावृत्तिर्यस्मात् तदपुनरावृत्ति सिध्यन्ति-निष्ठितार्था भवन्त्यस्यामिति सिद्धिः-लोकान्तक्षेत्रलक्षणा सैव
 गम्यमानत्वात् गतिः सिद्धिगतिरेव नामधेयं यस्य तत् सिद्धिगतिनामधेयं तिष्ठत्यस्मिन् इति स्थानं-व्यवहारतः सिद्धिक्षेत्रं निश्चय-
 तो यथावस्थितं स्वस्वरूपं स्थानस्थानिनोऽभेदोपचारात् तत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं तत्संप्राप्तेभ्यः, एवं प्रणिपातदण्डकं पठित्वा
 ततो 'बंदह नमंसह' इति वन्दते ताः प्रतिमाश्चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमस्करोति पश्चात्प्रणिधानादियोगेनेत्येके, अन्ये
 त्वभिदधति-विरतिमनामेव प्रसिद्धैश्चैत्यवन्दनविधिरन्येषां तथाऽभ्युपगमपुरस्सरकायव्युत्सर्गासिद्धेरिति वन्दते सामान्येन
 नमस्करोति आशयवृद्धेरभ्युत्थाननमस्कारेणेति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्षयः केवलिनो विदन्ति, अत ऊर्ध्वं सूत्रं सुगमं केवलं
 भूयान् विधिविषयो वाचनाभेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनार्थं विधिमात्रमुपदर्शयते-तदनन्तरं लोमहस्तकेन देवच्छन्दकं
 प्रमार्जयति पानीयधारया अभ्युक्षति, अभिमुखं सिञ्चतीत्यर्थः, तदनन्तरं गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, ततः पुष्पारो-

हणादि धूपदहनं च करोति, तदनन्तरं सिद्धायतनबहुमध्यदेशभागे उदकधाराभ्युक्षणचन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पपुञ्जोपचारधूपदानादि करोति, ततः सिद्धायतनदक्षिणद्वारे समागत्य लोमहस्तकं गृहीत्वा तेन द्वारशाखे शालिभक्षिकाव्यालरूपानि च प्रमार्जयति, तत उदकधारायाऽभ्युक्षणं गोशीर्षचन्दनचर्चिण्याधारोहणं धूपदानं करोति । ततो दक्षिणद्वारेण निर्गत्य दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे लोमहस्तकेन प्रमार्ज्योदकधाराभ्युक्षणं चन्दनपञ्चाङ्गुलिनलप्रदानपुष्पपुञ्जोपचारधूपदानादि करोति, कृत्वा पश्चिमद्वारे समागत्य पूर्ववत् द्वारार्चनिकां करोति कृत्वा च तस्यैव दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्योत्तरस्यां स्तम्भपङ्क्तौ समागत्य पूर्ववत्तदार्चनिकां विधत्ते, इह यस्यां दिशि सिद्धायतनादिद्वारं तत्रैतत्तरय मुखमण्डपस्य स्तम्भपङ्क्तिः, ततस्तस्यैव दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य पूर्वद्वारे समागत्य तत्पूजां करोति, कृत्वा तस्य दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य दक्षिणद्वारे समागत्य पूर्ववत्पूजां विधाय तेन द्वारेण विनिर्गत्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे समागत्याक्षपाटकं मणिपीठिकां सिंहासनं च लोमहस्तकेन प्रमार्ज्योदकधारायाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्चिण्यापूजाधूपदानानि कृत्वा तस्यैव प्रेक्षामण्डपस्य क्रमेण पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणद्वाराणामर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य चैत्यस्तूपं मणिपीठिकां च लोमहस्तकेन प्रमार्ज्योदकधारायाऽभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनकेन पञ्चाङ्गुलिनलं दत्त्वा पुष्पाधारोहणं च विधाय धूपं ददाति, ततो यत्र पाश्चात्या मणिपीठिका तत्रागच्छति, तत्रागत्यालोकं प्रणामं करोति, कृत्वा लोमहस्तकेन प्रमार्जनं सुरभिगन्धोदकेन स्नानं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्रानुलेपनं देवदूष्ययुगलपरिधानं पुष्पाधारोहणं पुरतः पुष्पपुञ्जोपचारं धूपदानं पुरतो दिव्यतन्दुलैरष्टमङ्गलकालैस्त्रयस्त्रिंशत्तैः स्तुतिं प्रणिपातदण्डकपाठं च कृत्वा वन्दते नमस्यति, तत एवमेव क्रमेण उत्तरपूर्वदक्षिणप्रतिमा-

नाप्रप्यर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य दक्षिणस्यां दिशि यत्र चैत्यवृक्षः तत्र समागत्य चैत्यवृक्षस्य द्वारवदर्चनिकां
करोति, ततो महेन्द्रध्वजस्य ततो यत्र दाक्षिणात्या नन्दा पुष्करिणी तत्र समागच्छति, समागत्य तोरणत्रिसोपानप्रति-
रूपकगतशालभञ्जिकाव्यालकरूपाणां लोमहस्तकेन प्रभार्जनं जलधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चां पुष्पाद्यारोहणं धूपदानं च कृत्वा
सिद्धायतनमनुप्रदक्षिणीकृत्योत्तरस्यां नन्दापुष्करिण्यां समागत्य पूर्ववत्तस्याऽर्चनिकां करोति, तत उत्तराहे महेन्द्रध्वजे
तदनन्तरमुत्तराहे चैत्यवृक्षे तत उत्तराहे चैत्यस्तूपे ततः पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणजिनप्रतिमानां पूर्ववत् पूजां विधायोत्तराहे
प्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति, तत्र दाक्षिणात्यप्रेक्षागृहमण्डपवत् सर्वा वक्तव्यता वक्तव्या, ततो दक्षिणस्तम्भपंक्त्या विनिर्गत्योत्तराहे
मुखमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दाक्षिणात्यमुखमण्डपवत् सर्वं पश्चिमोत्तरपूर्वद्वारक्रमेण कृत्वा दक्षिणस्तम्भपंक्त्या विनिर्गत्य
सिद्धायतनस्योत्तरद्वारे समागत्य पूर्ववदर्चनिकां कृत्वा पूर्वद्वारेण समागच्छति, तत्रार्चनिकां पूर्ववत् कृत्वा पूर्वस्य मुखमण्डपस्य
दक्षिणद्वारे पश्चिमस्तम्भपंक्त्योत्तरपूर्वद्वारेषु क्रमेणोक्तरूपां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य पूर्वप्रेक्षागृहमण्डपे समागत्य पूर्ववत्
द्वारमध्यभागदक्षिणद्वारपश्चिमस्तम्भपंक्त्योत्तरपूर्वद्वारेषु पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततः पूर्वप्रकारेणैव क्रमेण चैत्यस्तूपजिनप्रतिमा-
चैत्यवृक्षमहेन्द्रध्वजनन्दापुष्करिणीनां, ततः सभायां सुधर्मायां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्राऽगच्छति,
आलोकं च जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्र माणकचैत्यस्तम्भो यत्र वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रकाः तत्रागत्य समु-
द्रकान् गृह्णाति, गृहीत्वा विद्यायति विद्याय च लोमहस्तकं परामृश्य तेन प्रमाज्योदकधारया अभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनेनानुलि-
म्पति, ततः प्रधानैर्गन्धमाल्यैरर्चयति धूपं दहति, तदनन्तरं भूयोऽपि वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्गेषु प्रतिनिक्षिपति, प्रतिनिक्षिप्य

तान् वज्रमयान् गोलवृत्तसमुद्भूतान् स्वस्थाने प्रतिनिक्षिपति, तेषु पुष्पगन्धमालयवह्वाभरणानि चारोपयति, ततो लोमहस्तकेन
माणकचैत्यस्तम्भं प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्षणचन्दनचर्चापुष्पाधारोपणं धूपदानं च करोति, कृत्वा च सिंहासनप्रदेशे समागत्य
मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य च लोमहस्तकेन प्रमाजनादिरूपां पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च देव-
शयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च द्वारवदर्चनिकां करोति, तत उक्तप्रकारेणैव शुद्धकेन्द्रध्वजे पूजां करोति,
ततो यत्र चोष्पालको नाम प्रहरणकोशस्तत्र समागत्य लोमहस्तकेन परिघरत्नमुख्याणि प्रहरणरत्नानि प्रमाजयति,
प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चा पुष्पाधारोपणं धूपदानं च करोति, तत सभायाः सुधर्माया बहुमध्यदेशभागेऽर्चनिकां
पूर्ववत् करोति, कृत्वा सुधर्मायाः सभाया दक्षिणद्वारे समागत्य तस्य अर्चनिकां पूर्ववत् कुर्वते, ततो दक्षिणद्वारेण
विनिर्गच्छति, इत उर्ध्वं यथैव सिद्धायतनान्निष्क्रामतो दक्षिणद्वारादिका दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रवि-
शतः उत्तरनन्दापुष्करिण्यादिका उत्तरद्वारान्ता ततो द्वितीयद्वारास्त्रिष्क्रामतः पूर्वद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना
अर्चनिका वक्तव्यता सैव सुधर्मायां सभायामप्यनूनातिरिक्ता वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्चनिकां कृत्वा उपपातसभां
पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदेशभागे प्राग्वदर्चनिकां विदधाति, ततो
दक्षिणद्वारे समागत्य तस्यार्चनिकां कुर्वते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽ-
र्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽप्यक्रम्य ह्रदे समागत्य पूर्ववत् तोरणार्चनिकां करोति, कृत्वा पूर्वद्वारेणाभिषेक-
सभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्याभिषेकभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति,

ततोऽत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेणालङ्कारिकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववर्द्धनिकां करोति, तत्रापि क्रमेण सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वाराऽऽदिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेण व्यवसायसभां प्रविशति, प्रविश्य पुस्तकरत्नं लोमहस्तकेन प्रमृज्योदकधारया अभ्युक्ष्य चन्दनेन चर्चयित्वा वरगन्धमाल्यैरर्चयित्वा पुष्पाधारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववर्द्धनिकां करोति, तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो बलिपीठे समागत्य तस्य बहुमध्यदेशभागवत् अर्चनिकां करोति, कृत्वा चाभियोगिरुदेवान् शब्दापयति, शब्दापयित्वा एवमवादीत्—‘स्विप्पामेवे’ त्यादि सुगमं यावत् ‘तमाणस्तियं पच्चप्पिणंति’ नवरं शृङ्गाटक—शृङ्गाटकाऽऽकृतिपययुक्तं त्रिकोणं स्थानं त्रिकं यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुष्कं चतुष्पययुक्तं, चत्वरं बहुरथ्यापातस्यानं, चतुर्मुखं यस्माच्चतुष्पयिदिक्षुपन्थानो निस्सरन्ति, महापथोः—राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः पंथाः प्राकारः प्रतीतः, अट्टालकाः—प्राकारस्योपरि भूत्याथयविशेषाः, चरिका—अष्टहस्तप्रमाणो नगरप्राकारान्तरालमार्गः द्वाराणि—प्रासादादीनां गोपुराणि—प्राकारद्वाराणि तोरणा निद्वारादिसम्बन्धीनि आरमन्ते यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्या वित्यसावारामः, पुष्पादिमयवृक्षसंकुलमुत्सवादी बहुजनोपयोग्यमुद्यानं, सामान्यवृक्षवृन्दनगरासन्नं काननं, नगरविप्रकृष्टं वनम्, एकाऽनेकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनखण्डः, एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनन्यवृक्षवृन्दनगरासन्नं काननं, नगरविप्रकृष्टं वनम्, एकाऽनेकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनखण्डः, एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनराजी, ‘तए ण’ मित्यादि, ततः सूर्याभेदो बलिपीठे बलिविसर्जनं करोति, कृत्वा चोत्तरपूर्यानिन्दापुष्करिणीप्रमुप्रदक्षिणीकुर्यात्

पूर्वतोरणेनानुप्रविशति, अनुप्रविश्य च हस्तौ पादौ प्रक्षालयति प्रक्षाल्य नन्दापुष्करिण्याः प्रत्यवतीर्थं सामानिकादिपरिवारसहितः सर्वार्था यावद् दुन्दुभिनिर्वोपतादितरवेण सूर्याभिविमाने मध्यंमध्येन समागच्छन् यत्र सुधर्मा सभा तत्रागत्य तां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकाया उपरि सिंहासने पूर्वाभिमुखो निषीदति ॥ (-सू० ४४) ॥

तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् अवरुन्तरेण उत्तरपुरच्छिन्नेन दिशिभाएणं चत्तारि य सामाणियसाहस्सीओ चउसु भद्वासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् देवस्मिन् पुरत्थिभिच्छेणं चत्तारि अगमहिस्सीओ चउसु भद्वासणेसु निसीयंति, तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् देवस्मिन् दाहिणपुरत्थिमेणं अहिभतरियपरिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ अट्टसु भद्वासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् देवस्मिन् दाहिणेणं मज्झिमाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ दससु भद्वासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् दाहिणपच्चत्थिमेणं वाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीतो बारससु भद्वासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् पच्चत्थिमेणं सत्तअणियाहिवइणो सत्तहिं भद्वासणेहिं निसीयंति, तएवं तस्मिन् सूर्याभस्म देवस्मिन् चउहिंसिं सोलस आयरव देवसाहस्सीओ सोलसहिं भद्वासणसाहस्सीहिं निसीयंति, तज्जहा-पुरत्थिभिच्छेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पच्चत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ सत्तअणिया उपपीलियसरासणपट्टिया पिण्डगेविज्जा बद्धआवि-

ऋविमलवरचिंधपट्टा गहिर्याडहपहरणा तिण्याणि तिसंधियाइं वयर।मयाइं कोडीणि धणूइं पगिज्झ
पडियाइयकंडकलावा णीलपाणिणो पीतपाणिणो रत्तपाणिणो चारुपाणिणो चम्म-
पाणिणो दंडपाणिणो खग्गपाणिणो पासपाणिणो नीलपीयरत्तचावचारुचम्मदंडखग्गपासधरा
आयरक्खा रक्खोवगया गुत्ता गुत्तपालिया जुत्ता जुत्तपालिया पत्तेयं २ समयओ विणयओ किंकर-
भूया चिद्धंति ॥ (सू० ४५) ॥

ततः प्रागुपदर्शितसिंहासनक्रमेण सामानिकादय उपविशन्ति, 'ते णं आयक्ख्वा' इत्यादि, ते आत्मरक्षाः सन्न-
द्धबद्धवर्मितक्वचा उत्पीडितशरासनपट्टिकाः पिनद्धग्रेवेया-ग्रेवेयकाभरणाः आविद्धविमलवरचिह्नपट्टा गृहीताऽऽयुधप्रहरणा-
स्त्रिनतानि आदिमध्यावसानेषु नमनभावात् त्रिसन्धीनि आदिमध्यावसानेषु संधिभावात् वज्रमयकोटीनि धनूंषि अभिगृह्य
'परियाइयकंडकलावा' इति पर्यात्तिकाण्डकलापा विचित्रकाण्डकलापयोगात्, केऽपि 'नीलपाणिणो' इति नीलः
काण्डकलाप इति गम्यते पाणौ येषां ते नीलपाणयः, एवं पीतपाणयो रक्तपाणयः चापं पाणौ येषां ते चापपाणयः चारुः-
प्रहरणविशेषः पाणौ येषां ते चारुपाणयः चर्म अंगुष्ठांगुल्योराच्छादनरूपं येषां ते चर्मपाणयः, एवं दण्डपाणयः खड्गपाणयः
पाशपाणयः, एतदेव व्याचष्टे-यथायोगं नीलपीतरक्तचापचारुचर्मदंडखड्गपाशधरा आत्मरक्षाः रक्षागुणगच्छंति तदेकचित्त-
तया तत्परायणा वर्त्तन्ते इति रक्षोपगाः गुप्ता न स्वामिभेदकारिणः, तथा गुप्ता-पराप्रवेक्ष्या पालिः-सेतुयैषां ते गुप्तपालिकाः, तथा
युक्ताः-सेनरुणोपेततया उचितास्तथा युक्ताः-परस्परसंबद्धा नतु-बृहदन्तरा पालियैषां ते युक्तपालिकाः, समयतः-आचारतः

आचारेणेत्यर्थः विनयतश्च किंकरभूता इव तिष्ठति, न खलु ते किंकराः, किन्तु तेऽपि मान्याः, तेषामपि पृथगासननिपाननात्, केवलं ते तदानीं निजाचारपरिपालनतो विनीतत्वेन च तथाभूता इव तिष्ठन्ति, तत उक्तं किंकरभूता इवेति, 'तेहिं चउहिं सामाणिसाहस्सीहिं, इत्यादि सुगमं, यावत् 'दिब्बाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरति' इति ॥ (सू० ४५)

सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स केवइयं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि पलिओ-
यमाइं ठिती पणत्ता, सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियपरिसोववण्णगाणं देवाणं केवइयं
कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, महिइढीए महजुत्तीए
महब्बले महायसे महासोक्खे महाणुभागे सूरियाभे देवे, अहो णं भंते ! सूरियाभे देवे महिइढीए
जाव महाणुभागे ॥ (सू० ४६) ॥ सूरियाभे णं भंते ! देवे णं सा दिवा देविइढी सा दिवा देवजुइ
से दिवे देवाणुभागे किण्णा लद्धे किण्णा पत्ते किण्णा अभिसमन्नागए ? पुवभवे के आसी ? किं नाम-
ए वा को वा गुत्तेणं ? कयरंसि वा गामंसि वा जाव सन्निवेसंसि वा ? किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा
किच्चा किं वा समायरित्ता कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आ-
रियं धम्मियं सुवयणं सुच्चा निसम्मं ? जणं सूरियाभेणं देवेणं सा दिवा देविइढी जाव देवाणुभागे लद्धे
पत्ते अभिसमन्नागए ॥ (सू० ४७) ॥ गोयमाइं ! समणे भगवं महावीरं भगवं गोयमं आमंतेत्ता एवं
वयासी-एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंजुहीवे दीवे भारहे वासे केयइअद्धे

नामे जणवए होत्था, रिद्धतिमियसमिद्धे, तत्थ णं केहयअद्धे जणवए सेयविया णामं नगरी होत्था, रिद्धतिमियसमिद्धा जाव पडिरूवा । तीसे णं सेयवियाए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं मिगवणे णामं उज्जाणे होत्था, रम्मे नंदणवणप्पगासे सवोउयफलसमिद्धे सुभ-
सुरभिस्सीयलाए छायाए सवओ चेव समणुवद्धे पासादीए जाव पडिरूवे, तत्थ णं सेयवियाए णगरीए पएसी णामं राया होत्था, महयाहिमवंत जाव विहरइ अधस्मिइ अधस्मिइ अधम्मक्खाइ अधम्माणुए अधम्मपलोई अधम्मपजणणे अधम्मसीलससुयारे अधम्मणे चेव वित्तिं कप्पेमाणे हण-
च्छिद्धिभिदापवत्तए चंडे रुद्धे लोहियपाणी साहस्सीए उक्कंचणवंचणमायानियडिक्कडकवडसायि-
संपओगवहुले निस्सीले निव्वए निग्गणे निम्मेरे निप्पच्चक्खाणपोसहोववासे बहूणं दुपयचउप्पयमि-
यसुपक्खीसिरिसवाण घायए बहाए उच्छेणयाए अधम्मकेज ससुट्टिए, गुरूणं णो अब्बुहेति णो चिणयं पंजइ, समण० सयस्सवि य णं जणवयस्स णो सम्मं करभरवित्तिं पवत्तेइ ॥ (सू० ४८) ॥

‘ सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स केवहयं काल ’ मित्यादि सुगमं ॥ (सू० ४६) ॥ ‘ गामंसि वेति ग्रस्ते बुद्ध्यादीन् गुणान् यदिवा गम्यः शास्त्रप्रसिद्धानामष्टादशानां करणाभिनि ग्रामस्तस्मिन् ‘ नगरंसि वे ’ ति न विद्यते करो यस्मिन् तन्नागरं तस्मिन् निगमः—प्रभूतनरचणिग्रन्थावासः राजाधिष्ठानं नगरं राजधानी पांशुप्राकारनिबद्धं खेदं क्षुल्लक-
प्राकारवैष्टितं कर्चदं अर्धगव्यूतवृत्तीयान्तर्ग्रामान्तररहितं मंडपं, ‘ पट्टणंसि वे ’ ति पट्टनं—जलस्थलनिर्गमप्रवेशः, उक्तं च—

“ पट्टनं शकटैर्गन्धं, घोटकैर्नौधिरेन च । नौधिरेव तु यद् गन्धं, पत्तनं तत्प्रचक्षते ॥ १ ॥ ” द्रोणमुखं-जलनिर्गमप्रवेशं, पत्तनमित्यर्थः, आकरो-हिरण्याकरादि आश्रमः-तापसादसयोपलक्षित आश्रयविशेषः संवाधो-यात्रासमागतप्रभृतजननिदेशः सन्निवेशः-तथाविधमाकृतलोकनिवासः ‘ किं वा दक्षे ’ त्यादि, दत्त्वा अशनादि भुक्त्वा अन्तप्रान्तादि कृत्वा तपःशुभ-ध्यानादि समाचर्य प्रत्युपेक्षाप्रमार्जनादि (॥ सू० ४७ ॥) ‘ केइयअच्छे जणयए होत्था ’ केकयीनामार्द्ध-अर्धमात्रमार्थत्वेनेति गन्धते, स हि परिपूर्णे जनपदः, वेवडसद्धमार्थसद्ध चानार्थमार्थेण चेह प्रयोजनमित्युद्धमित्युक्तं, जनपद आसीत्, ‘ सुदोउयत्तलसम्मिच्छे रम्मिं नंदणचनप्पकासे ’ इत्यादि, सर्वतुर्कैः-सर्वतुर्भाविभिः पुष्पैः फलैश्च समृद्धिमत्, एवं रम्यं-रमणीयं नन्दनवनप्रतिमं शुभसुरभिणीतलया छायाया सर्वतः समनुबद्धं ‘ पासार्इए ’ इत्यादि पदचतुष्टयं पूर्ववत् । ‘ सहया हिप्रवंते ’ त्यादि राजवर्णनं प्राग्वत्, ‘ धम्मिए ’ इति धर्मेण चरति धार्मिको न धार्मिकः अयार्मिकः, तत्र सामान्यतोऽयधार्मिकः स्यादत आह-अयर्म्मिएः-अनिशयेनाधर्मेवान् अत एवाधर्मेण ख्यातिर्यस्यासाध्वधर्मेख्यातिः ‘ अधम्माणुए ’ इति अधर्मेमनुगच्छति अधर्मानुगतः तथा अधर्मेव प्रलोकते-परिभावयतीत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी ‘ अधश्म्यप्पजणहे, ’ इति अयर्धं प्रकर्षेण जनयति-उत्पादयति लोकानामपीत्यधर्मजननः अधर्मेणीलसमुदाचारो-न धर्मात् रिमपि भवति तस्यैवाभावादित्येवमधर्मेणैव ह्युक्त-सर्वजन्तूनां यापनां कल्पयन् ‘ हणच्छिंदम्मिदापयत्तए ’ जहि छिद्धिं भिद्धिं ’ इत्येवं प्रवर्त्तकोऽन एव लोहितपाणिः-मारयित्वा हस्तयोरप्यप्रक्षालनात् अत एव पापः पाप-कर्मकारित्वात् चण्डः तीव्रकोपावेशात् रौद्रो निरस्तुशकर्मकारित्वात् साहसिकः परलोकाभयाभावात् ‘ उक्कंणवंचण-

मायानियडिकूडकवडसाहसंपओगबहुले' इति ऊर्ध्वं कंचनशुल्कंचन-हीनगुणस्य गुणोत्कर्षप्रतिपादनं वंचनं-प्रतारणं
 माया-परवंचनबुद्धिः निष्कृतिः-बकवृत्त्या गलकर्तृकानामिवावस्थानं कूटम्-अनेकेषां मृगादीनां ग्रहणाय नानाविध-
 प्रयोगकरणं कपटं-नेपथ्यभाषाविपर्ययकरणं एभिरुत्कञ्चनादिभिः सहातिशयेन यः संप्रयोगो-योगस्तेन बहुलः, अथवा
 सातिसंप्रयोगो नाम यः सातिशयेन द्रव्येण कस्तूरिकादिना अपरस्य संप्रयोगः, उक्तं च सूत्रकृताङ्गचूर्णिकृता-“सो होइ
 साइजोगो दवं ज छुहिय अन्नदवेसुं । दोसगुणा वयणेसु य अत्यविसंवायणं कुणइ ॥ १ ॥” इति, तत्संप्रयोगे बहुलः, अपरे
 व्याख्यानयन्ति-उत्कंचनं नाम उत्कोचा, निष्कृतिः-वञ्चनप्रच्छादनकर्म सातिः-विश्रम्भः, एतत्संप्रयोगबहुलः, शेषं तथैव,
 निःशीलो-ब्रह्मचर्यपरिणामाभावात् निर्व्रतो-हिंसादिविरत्यभावात् निर्गुणः-क्षान्त्यादिगुणाभावात् निर्मर्यादः-परस्त्रीपरिहारादि-
 मर्यादाविलोपित्वात् निष्प्रत्याख्यानपोषधोपवासः-प्रत्याख्यानपरिणामपर्वदिवसोपवासपरिणामाभावात्, बहूनां द्विपदचतुष्पद-
 मृगपशुपक्षिसरिसृपानां घाताय-विनाशाय वधाय-ताडनाय उच्छादनाय-निर्मूलाभावीकरणाय अधर्मरूपः केतुरिव-ग्रहविशेष
 इव समुत्थितः, न च गुरुणां-पित्रादीनामागच्छतानामभ्युत्तिष्ठति-अभिमुखमूर्ध्वं तिष्ठति, न च विनयं प्रयुक्ते, नापि श्रम-
 णब्राह्मणभिषुक्काणामभ्युत्तिष्ठति, न च विनयं प्रयुक्ते, नापि स्वकस्यापि-आत्मीयस्यापि जनपदस्यापि सम्यक्करभरवृत्तिं प्रव-
 र्त्तयति ॥ (सू० ४८) ॥

तस्स णं पएसिस्स रत्तो सूरियकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपणिपाणिपाया धारिणीवणा-
 ओ, पएसिणा रत्ता साह्म अणुरत्ता अविरत्ता इहे सदे रुवे जाव विहरह ॥ (सू० ४९) ॥ तस्स णं

पएसिस्स रण्णो जेहे पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्तए सूरियकंते नामं कुमारे होत्था, सुकुमालपा-
णिपाए जाव पडिस्वे । से णं सूरियकंते कुमारे जुवरायावि होत्था, पएसिस्स रत्तो रज्जं च रट्ठं च
बलं च वाहणं च कोसं च कोट्ठागारं च अंतेउरं च जणवयं च समयमेव पच्चुवेवखमाणे २ विहरह

॥ (सू० ५०) ॥

‘तस्स णं पएसिस्स रत्तो सूरिकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपाणिपाया’ इत्यादि देवीवर्णनं प्राग्वत् । प्रदेशिना
राज्ञा सार्द्धमनुरक्ता अविरक्ता-कथञ्चिद्विप्रियकरणेऽपि विरागाभावात् । कुमारवर्णनं ‘सुकुमालपाणिपाए’ इत्यादि जाव
‘सुन्दरे’ इति, अत्र यावत्करणात् ‘अहीणपंचिदियसरीरे लवखणवंजणगुणोववेए’ माणुग्माणपमाणपडिणुसुज्जायसवंग-
सुन्दरेगे ससिसोमाकारे कंते पियदरिसणे सुखे’ इति द्रष्टव्यं, एतच्च देवीवर्णकवत् स्वयं परिभावनीयं, स च सूर्यकान्तो
नाम कुमारी युवराजा अभूत्, प्रदेशिनी राज्ञो राज्य-राष्ट्रादिसमुदायात्मकं राष्ट्रं च-जनपदं च, बलं च-हस्त्यादिसैन्यं, वाहनं
च-वेगसरादिकं कोशं च-भाण्डागारं कोट्ठागारं च-धान्यगृहं पुरं च-नगरमन्तःपुरं च-अवरोधं चात्मनैव-स्वयमेव समुत्प्रेक्ष-
माणो-व्यापारयन् ॥ (सू० ४९-५०) ॥

तस्स णं पएसिस्स रत्तो जेहे भाउयवयंसए चित्ते णामं सारही होत्था अहे जाव बहुजण-
स्स अपरिभूए सामदंडभेयउवप्पयाणअत्थसत्थइहामहविसारए उप्पत्तियाए वेणत्तियाए कम्मयाए
पारिणामियाए चउव्विहाए बुद्धीए उववेए, पएसिस्स रण्णो बहुसु कज्जेसु य कारणेसु य कुडुवेसु

य मंतेसु य गुञ्जेसु य रहस्सेसु य ववहारेसु य निच्छएसु य आपुच्छणिजे मेढी पमाणं आहारे
आलंबणं चकवु मेढिसु पमाणभूए आहारभूए सव्वदाणसव्वसुमियासु लक्खणए वि-
दिण्णविचारे रज्जधुराचितए आवि होत्था ॥ (सू० ५१ ॥

‘चित्ते नाम सारही होत्था अट्टे दित्त’ इति आढ्यः-समृद्धो दोस्तः-कान्तिमान् वित्तः-प्रतीतो यावत्करणात्
‘विउलभवणसयणासणजाणवाहणाइणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूते बहुधणबहुजायरुवरयए विच्छइयिपउर-
भत्तपाणे’ इति परिग्रहः, अस्य व्याख्या राजवर्णकवत् परिभावनीया, ‘बहुजणस्स अप्रिभूए’ राजमान्यत्वात् स्वय-
ं च जात्यक्षत्रियत्वात्, ‘सामभेयदंडउवप्पयाणअत्थसत्थइहामइविसाए’ इति, सामभेददण्डोपप्रदानलक्षणानां नीतीना-
मर्थशास्त्रस्य-अर्थोपायव्युत्पादनग्रन्थस्य ईहा-विमर्शस्तत्प्रधाना मतिरीहामतिस्तया विशारदो-विचक्षणः सामभेददण्डोपप्रदानार्थ-
शास्त्रेहामतिविशारदः उत्पत्तिव्या-अदृष्टाश्रुतानुभूतविषयाकरमाद्भवनशीलया वैनयिक्या-विनयलभ्यशास्त्रार्थसंस्कारजन्यया
कर्मजया-कृषिवाणिज्यादिकर्मभ्यः सप्रभावया पारिणामिक्या-प्रायोवयोविपाकजन्यया एवरूपया चतुर्विधया बुद्ध्या उपपेतः
प्रदेशिनो राज्ञो बहुषु कार्येषु-कर्तव्येषु कारणेषु-कर्तव्योपायेषु कुटुम्बेषु स्वकीयपरकीयेषु विषयभूतेषु मन्त्रेषु-राज्यादिविन्तारू-
पेषु गुह्येषु-बहिर्जनाप्रकाशनीयेषु रहस्येषु-तेज्ज्वाषडक्षीणेषु ‘निश्चयेषु’ निश्चीयंते इति निश्चयाः-अवश्यकरणीयाः कर्तव्यवि-
शेषास्तेषु व्यवहारेषु-आवाहनविसर्जनादिरूपेषु आपृच्छनीयः-सकृत् पृच्छनीयः प्रतिपृच्छनीयः-असकृत् पृच्छनीयः, किमिति,
यतोऽसौ ‘मेढी’ इति मेढी-खलकमध्यवर्तिस्थणा यस्यां नियामता गोपंक्तिर्धान्यं ग्राहयति तद्वद् यमालम्ब्य सकलं मन्त्रिमण्डलं

मन्त्रणीयान् अर्थान् धान्यपिव विवेचयति स मेढिः, तथा प्रमाणं-प्रत्यक्षादि तद्वत् यस्तद्वदृष्टानामर्थानामव्यभिचारित्वेन तत्रैव मन्त्रि-
णां प्रवृत्तिनिवृत्तिभावात् स प्रमाणः, आधार आधेयस्येव सर्वकार्येषु लोकानामुपकारित्वात्, तथा 'आलम्बनं' रज्ज्वादि तद्वत् आप-
दुगत्तीदिनिस्तारकत्वात् आलम्बनं, तथा चक्षुः-लोचनं तद्वल्लोकस्य यो विविधकार्येषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयदर्शकः स चक्षुः, एतदेव
प्रपञ्चयति-'मेढिभूए' इत्यादि, अत्र भूतशब्द औपम्यार्थः, मेढिसदृश इत्यर्थः, 'सव्वद्वाणसव्वभूमियासु लद्धपच्चए'
इति, सर्वेषु स्थानेषु-कार्येषु संधिविग्रहादिषु सर्वासु भूमिकासु-मन्यमात्यादिस्थानरूपासु लब्धः-उपलब्धः प्रत्ययः-प्रतीतिः
अविसंवादवचनता यस्य स तथा, 'विइण्णविचारो' इति वितीर्णे-राज्ञाऽनुज्ञातो विचारः-अवकाशो यस्य विश्वसनीयत्वात्
स वितीर्णविचारः सर्वकार्यादिष्विवति प्रकृतं, किं बहुना ?-राज्यधुराचिन्तकश्चापि-राज्यनिर्वाहकश्चाप्यभवत् ॥(सू० ५१)॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं कुणाला नाम जणवए होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे, तत्थ णं कुणा-
लाए जणवए सावत्थी नाम नयरी होत्था रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव पडिक्खा । तीसे णं सा-
वत्थीए णगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए कोट्टए नामं चेइए होत्था, पोरणे जाव पासादीए
४, तत्थ णं सावत्थीए नयरीए पएसिस्स रत्तो अंतेवासी जियसत्तू नामं राया होत्था, महयाहिमवन्त
जाव विहरइ । तए णं से पएसी राया अन्नया कयाइ महत्थं महग्घं महरिहं विउल रायाहि
पाहुडं सज्जावेइ, सज्जावित्ता चित्तं सारहि सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-गच्छ णं चित्ता ! तुमं
सावत्थिं नगरिं जियसत्तुस्स रण्णो इमं महत्थं जाव पाहुडं उवणेहि, जाइं तत्थ रायक-

ज्वाणि य रायकिचाणि य रायनीतीओ य रायववहारा य ताई जियसत्तुणा सद्धि
सयमेव पच्चुवेक्खमाणे विहराहित्तिक्कु विसज्जिए । तए णं से चित्ते सारही पएसिणा
रणा एवं वुत्ते समाणे हट्ठ जाव पडिसुणेत्ता तं महत्थं जाव पाट्टुडं गेण्हइ,
पएसिस्स रणो जाव पडिणिवल्लमइ २ ता सेयवियं नगरिं मज्झमज्जेणं जेणेव
सए गिहे तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता तं महत्थं जाव पाट्टुडं ठवेइ, कोडुवियपुरिसे स-
द्वावेइ २ ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सच्छत्तं जाव चाउग्घटं आसरहं जुत्तामेव
उवट्ठवेइ जाव पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुवियपुरिसा तहेव पडिसुणिता खिप्पामेव सच्छत्तं
जावजुद्धसज्जं चाउग्घटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेन्ति, तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति, तए णं से चित्ते
सारही कोडुवियपुरिसाण अंतिए एयमदं जाव हियए ण्हाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपाय-
च्छित्ते सन्नद्धबद्धवम्मियकवए उप्पोलियसरासणपट्टिए पिणिद्धगेविज्जे बद्धआविद्धविमलवरचिंध-
पट्टे गहियाउहपहरणे तं महत्थं जाव पाट्टुडं गेण्हइ २ जेणेव चाउग्घटं आसरहं तेणेव उवागच्छइ २
चाउग्घटं आसरहं दुरूहेति, बहुहिं पुरिसेहिं सन्नद्ध जाव गहियाउहपहरणेहिं सद्धिं संपरिवुडे सको-
रिंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरेज्जमाणेणं २ महया भडच्चडगररहपहकरविदपरिक्खित्ते साओ गिहाओ णि-
गच्छइ सेयवियं नगरिं मज्झमज्जेणं णिगच्छइ २ ता सुहेहिं वासेहिं पायरासेहिं नाइविकिदेठेहिं

अंतरा वासेहिं वसमाणे २ केइयअडस्स जणवयस्स मज्झंमज्जेणं जेणेव कुणालाजणवए जेणेव
सावत्थी नयरी तेणेव उवागच्छइ २ ता सावत्थीए नयरीए मज्झंमज्जेणं अणुपविसइ, जेणेव
जियसत्तुस्स रणो गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए निगिण्हइ २
ता रहं ठवेति २ ता रहाओ पच्चोरुहइ, तं महत्थं जाव पाहुडं गिण्हइ २ ता जेणेव अबिअंतरिया
उवट्ठाणसाला जेणेव जियसत्तु राया तेणेव उवागच्छइ २ ता जियसत्तु रायं करयलपरिगगहिं
जाव कहु जणं विजणं वट्ठावेइ २ ता तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ। तए ण से जियसत्तु राया
चित्तस्स सारहिस्स तं महत्थं जाव पाहुडं पडिच्छइ २ चित्तं सारहिं सक्कारेइ २ सम्माणेति २ पडिचि-
सज्जेइ रायमग्गमोगाढं च से आवासं दलयइ। तए णं से चित्ते सारही विसज्जिते समाणे जियसत्तुस्स
रत्तो अंतियाओ पडिनिक्खमइ २ ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव चाउघंटे आसरहे तेणेव
उवागच्छइ २ ता चाउघंटे आसरहं दुरुहइ, सावत्थिं नगरिं मज्झंमज्जेणं जेणेव रायमग्गमोगाढे
आवासे तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए निगिण्हइ २ ता रहं ठवेइ २ रहाओ पच्चोरुहइ, पहाए कयब-
लिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पावेसाइ मंगलाइ वत्थाइ पवर परिहिते अप्पमहग्गभाभर-
णालं कियसरीरे जिमियभुत्तुतरागएऽवि य णं समाणे पुवावरणहकालसमयंसि गंधवेहि य णाडगेहि
य उवनच्चिजमाणे २ उवगाइजमाणे २ उवलालिजमाणे २ इदं सइ फरिसरसरुवगंधे पंचविहे माणु-

रसए कामभोए पचणुभवमाणे विहरइ ॥ (सू० ५२) ॥

‘पएसिस्स रण्णो अंतेवासी’ति अन्ते-समीपे वसतीत्येवंशीलोऽन्तेवासी-शिष्यः, अंतेवासीव सम्यग्गज्ञाविधायी इति भावः । ‘सन्नद्धवद्धवम्मियकवए’ इति कवचं-तनुत्राणं वर्म्म-लोहभयकत्तलकादिरूपं संजातमस्येति वर्मितं, सन्नद्धं शरीरोरपोणात् वद्धं गाढन्तरवन्धनेन वन्धनात् वर्मितं कवचं येन स सन्नद्धवद्धवर्मितकवचः, ‘उप्पीलियसरासणपट्टिए’ इति उत्पीडिता-गाढीकृता शरा अस्यन्ते-क्षिप्यन्ते अस्मिन्निति शरासनं-इषुधिस्तस्य पट्टिका पिण्डा येन स उत्पीडितशरासनपट्टिकः ‘पिणङ्गेवेज्जविमलवरचिंधपट्टे’ इति पिनद्धं ग्रैवैयकं-ग्रीवाऽऽभरणं विमलवरचिह्नपट्टश्च येन स पिनद्धग्रैवैयकविमलवरचिह्नपट्टः ‘गहिंयाउहपहरणे’ इति आयुध्यतेऽनेनेत्यायुधं-खेटकादि प्रहरणम्-असिक्कुन्तादि गृहीतान्वायुधानि प्रहरणानि च येन स गृहीतायुधप्रहरणः ॥ (सू० ५२) ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं पासावच्चिज्जे केसी नाम कुमारसमणे जातिसंपणो कुलसंपणो बलसंपणो रूवसंपणो विणयसंपणो नाणसंपणो दंसणसंपणो चरितसंपणो लज्जासंपणो लाघवसंपणो लज्जालाघवसंपणो ओयंसी तेयंसी वच्चंसी जससी जियमाणे जियमाणे जियलोहे जियणिहे जित्तिदिए जियपरीसहे जीवियासमरणभयविप्पमुक्के वयप्पहाणे गुणप्पहाणे करणप्पहाणे चरणप्पहाणे निग्गहप्पहाणे अज्जवप्पहाणे मद्दवप्पहाणे लाघवप्पहाणे खंतिप्पहाणे सुत्तिप्पहाणे विज्जप्पहाणे मंतप्पहाणे बंभप्पहाणे नयप्पहाणे नियमप्पहाणे सच्चप्पहाणे सोयप्पहाणे नाणप्पहाणे

दंसणप्पहाणे चरित्तप्पहाणे थउदसपुद्धी चउणाणोवगाए पंचहि अणगारसएहि सद्धि संपरिबुडे
पुवाणुपुद्धिं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव
कोट्टए चेइए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता सावत्थीए नयरीए बहिया कोट्टए चेइए अहापडिखवं उगगहं
उगिणहइ उगिणहिन्ता संजसेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥ (सू० ५३) ॥

‘ वेसीनामं कुमारसमणे गइसंपन्ने ’ इत्यादि, जातिसंपन्नः—उत्तममातृपक्षयुक्त इति प्रतिपत्तव्यम्, अन्यथा मातृपितृ-
पक्षसंपन्नत्वं पुरुषमात्रस्यापीति नास्योत्कर्षः कश्चिदुक्तो भवति, उत्कर्षाभिधानार्थं चारय विशेषणकलापोपादानं चिकीर्षितमिति,
एनं कुलसंपन्नोऽपि नवरं कुलं—पितृपक्षः बलं—संहननविशेषसमुत्थः प्राणः रूपम्—अनुपमं शरीरसौन्दर्यं विनयादीनि प्रतीतानि,
नवरं लाघवं—द्रव्यतोऽल्पोपधित्वं भावतो गौरवत्रयत्यागः ‘ लज्जा ’ मनोवाक्कायसंयमः ‘ ओयंसी ’ नि ओजो—मानसोऽवष्टु-
म्भस्तद्वान् ओजस्वी तेजः—शरीरप्रभा तद्वान् तेजस्वी ‘ वचो ’ वचनं सौभाग्याद्युपेतं यस्यास्ति स वचस्वी अथवा वर्चः—तेजः
प्रभाव इत्यर्थरतद्वान् वर्चस्वी यशस्वी—ख्यातिमान्, इह च विशेषणचतुष्टयेऽप्यनुस्वारः प्राकृतत्वात्, जितक्रोध इत्यादि तु
विशेषणसप्तकं प्रतीतं, नवरं क्रोधादिजय उदयप्राप्तक्रोधादिविफलीकरणतोऽवसेयः, तथा जीवितस्य—प्राणधारणस्य आश्वा—वाञ्छा
मरणाद्भयं ताभ्यां विप्रमुक्तो जीविताशामरणभयविप्रमुक्तः, तदुभयोपेक्षक इत्यर्थः, तथा तपसा प्रधानः—उत्तमः शेषमुनिजना-
पेक्षया तपो वा प्रधानं यस्य स तपःप्रधानः, एवं गुणप्रधान नवरं गुणाः—संयमगुणाः, एतेन च विशेषणद्वयेन तपःसंयमौ पूर्व-
वद्धाभिनवयोः कर्मणोर्निर्जगन्नुपादानहेतु मोक्षसाधने सुमुख्यगुणमुपादेयौ प्रदर्शितौ, गुणप्राधान्यप्रपञ्चनार्थमेवाह—‘ करणप्पहाणे’

इति यावत् 'चरित्तपहाने' इति, करणं-पिण्डविशुद्ध्यादि, उक्तञ्च-“पिण्डविसोही समिहं भावणं पडिमा य इंदियनिरोहो ।
 पडिलेहण गुत्तीओ अभिगहा चेव करणं तु ॥१॥” चरणं-महाव्रतादि, उक्तञ्च-“वय समणधम्म संजम वेयावच्चं च वंभगुत्तीओ ।
 णाणाइतियं तव कोहनिगहाई चरणमेयं ॥ १ ॥ निग्रहः-अनाचारप्रवृत्तेर्निषेधनं । निश्चयः-तत्त्वानां निर्णयः विहितानुष्ठाने-
 प्ववश्यमभ्युपगमो वा आर्जवं-मायानिग्रहो लाघवं-क्रियासु दक्षत्वं क्षान्तिः-क्रोधनिग्रहः गुप्तिः-मनोगुप्त्यादिका मुक्तिः-
 निर्लोभता विद्या-प्रज्ञप्त्यादिदेवताऽधिष्ठिता वर्णानुपूर्व्यः मन्त्रा-हरिणगेमेष्यादिदेवताधिष्ठिताः अथवा ससाधना विद्या साध-
 नरहिता मन्त्रा, ब्रह्मचर्यं-वस्तिनिरोधः सर्वमेव वा कुशलानुष्ठानं वेदः-आगमो लौकिकलोकोत्तरिककुप्रावचनिकभेदभिन्नः
 नया-नैगमादयः सप्त प्रत्येकं शतविधा; नियमा-विचित्रा अभिग्रहविशेषाः सत्यं-भूतहितं वचः शौचं-द्रव्यतो निर्लेपता भाव-
 तोऽनवद्यसमाचारता ज्ञानं-मत्यादि दर्शनं-सम्यत्वं चारित्रं-बाह्यं सदनुष्ठानं, यच्चेह चरणकरणग्रहणेऽपि आर्जवादिग्रहणं तत्
 आर्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थं, ननु जितक्रोधत्वादीनामार्जवादीनां च कः प्रतिविशेषः?, उच्यते, जितक्रोधादिविशेषणेषु
 तदुदयविफलीकरणं भार्दवप्रधानादिषु उदयनिरोधः, अथवा यत एव जितक्रोधादिः अत एव क्षमादिप्रधान इत्येवं हेतुहेतु-
 मद्भावाद् विशेषः, तथा ज्ञानसम्पन्न इत्यादौ ज्ञानादिमत्त्वमात्रमुक्तं ज्ञानप्रधान इत्यादौ तद्वतां मध्ये तस्य प्राधान्यमित्येवमन्य-
 त्वाप्यपौनरुक्त्यं भावनीयं, तथा 'ओराले' इति उदारः-स्फाराकारः 'घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी
 ओच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेउलेसे चउइसपुवो चउनाणोवगए' इति पूर्ववत्, 'पंचहिं अणगारसएहिं' इत्यादिकं
 वाच्यं ॥ (सू० ५३) ॥

तए नं सावत्थीए नयरीए सिंघाडगतियचउक्कचचरचउसुहमहापहहेसु महया जणसहेइ वा जण-
वूहेइ वा जणकलकलेइ वा जणबोलेइ वा जणउम्भीइ वा जणउक्कलियाइ वा जणसन्निवाएइ वा जाव
परिसा पज्जुवासइ । तए नं तस्स सारहिस्स तं महाजणसहं च जणकलकलं च सुणेत्ता य पासेत्ता य
इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था, किण्णं अज्ज जाव सावत्थीए णयरीए इंदमहेइ वा खंदम-
हेइ वा रुइमहेइ वा मंडमहेइ वा नागमहेइ वा भूयमहेइ वा जक्खमहेइ वा धूममहेइ वा चेइयमहेइ
वा रुक्खमहेइ वा गिरिमहेइ वा दरिमहेइ वा अगडमहेइ वा नईमहेइ वा सरमहेइ वा सागरमहेइ
वा जं नं इमे बहवे उग्गा भोगा राइन्ना इक्खागा खत्तिया णाया कोरवा जाव इब्भा इब्भपुत्ता णहा-
या कयबलिकम्मा जहोववाइए जाव अप्पेगतिया हयगया जाव अप्पेगतिया गयगया पायचारविहा-
रेणं म्हाया? वंदावंदएहिं निग्गच्छंति, एवं संपेहेइ? कंचूइज्जपुरिसं सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-
किण्णं देवाणुप्पिया! अज्ज सावत्थीए नगरीए इंदमहेइ वा जाव सागरमहेइ वा जेणं इमे बहवे उग्गा
भोगा० णिग्गच्छंति ?, तए नं से कंचुइपुरिसे केसिस्स कुमारसमणस्स आगमणगहियविणिच्छए
चित्तं सारहिं करयलपरिग्गहियं जाव वद्धावेत्ता एवं वयासी-णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज सावत्थीए
णयरीए इंदमहेइ वा जाव सागरमहेइ वा जेणं इमे बहवे जाव विंदाविंदएहिं निग्गच्छंति, एवं खलु
भो देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे केसीनामं कुमारसमणे जाइसम्पन्ने जाव दूइज्जमाणे इहमागए

जाव विहरह, तेण अज्ज सावत्थीए नयरीए बहवे उणा जाव इब्भा इब्भपुत्ता अप्पेगतिया वंदण-
 वत्तियाए जाव महया वंदावंदएह णिगच्छइ, तए णं से चित्ते सारही कंडुइपुरिसस्स अंतिए एय-
 मंढं सोच्चा निसम्म हटुह जाव हियए कोडुवियपुरिसे सद्दवेइ सद्दवित्ता एव वयासी-खिप्पामेव
 भो देवाणुप्पिया ! चाउघंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेह जाव सच्छत्तं उवट्टवेत्ति, तए णं से चित्ते
 सारही णहाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते शुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवर परिहिते
 अप्पमहयाभरणालंकियसरीरे जेणेव चाउघंटं आसरहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छता चाउघंटं
 आसरहं दुरुहइ २ ता सकोरिटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं महया भडचडगरेण विदपरिखित्ते
 सावत्थीनगरीए मल्लमज्जेणं निगच्छइ २ ता जेणेव कोट्टए चेइए जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव
 उवागच्छइ २ ता केसिकुमारसमणस्स अदूरसामंते तुरए णिगिण्हइ रहं ठवेइ य, ठवित्ता पच्चो-
 रुहति २ ता जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ २ ता केसिकुमारसमणं तिक्खुत्तो आया-
 ह्णिणं पयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ २ ता णच्चासण्णे णातिदूरे सुस्तूसमाणे णमंसमाणे
 अभिमुहे पंजलिउहे विणएणं पज्जुवासइ । तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तस्स सारहिस्स तीसे
 महत्तिमहालियाए महच्चपरिसाए चाउज्जामं धम्मं परिकहेइ, तं० सवाओ पाणाइवायाओ वेरमणं
 सवाओ सुसावायाओ वेरमणं सवाओ अदिग्गदाणाओ वेरमणं सवाओ बहिच्चादाणाओ वेरमणं।

तए नं सा महतिमहालया महच्चपरिसा केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोचा निसम्म जामेव
दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया, तए नं से चित्ते सारही केसीस्स कुमारसमणस्स अंतिए
धम्मं सोचा निसम्म हट्ट जावहियए उट्टाए उट्टेइ २ ता केसिं कुमारसमणं तिक्खुत्तो आयाहिणं पया-
हिणं करेइ २ वंदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी-सदहामि नं भंते ! निगंथं पावयणं पत्तियामि नं भंते !
निगंथं पावयणं रोएमि नं भंते ! निगंथं पावयणं अब्भुट्टेमि नं भंते ! निगंथं पावयणं एवमेयं निगं-
थं पावयणं तहमेयं भंते ! ० अवित्तहमेयं भंते ०, असंदिद्धमेयं ० सच्चे नं एस अट्ठे जणं तुब्भे वदहत्तिकट्ठु
वदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी-जहा नं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवेउगा भोगा जाव इब्भा इब्भपुत्ता
चिच्चा हिरणं चिच्चा सुवणं एवं धणं धन्नं बलं वाहणं कोसं कोट्ठागारं पुरं अंतेउरं चिच्चा विउलं धण-
कणगरयणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालसंतसारसावएज्जं विच्छइत्ता विगोवइत्ता दाणं दाइयाणं
परिभाइत्ता मुंढे भविच्चा आगाराओ अणगारियं पवयंति, नो खलु अहं ता संचाएमि चिच्चा हिरणं
तं चेव जाव पवइत्तए, अहणं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुवइयं सत्तस्सिक्खावइयं दुवालसविहं
गिहिधम्मं पडिवल्लित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेहि, तए नं से चित्ते सारही केसी-
कुमारसमणस्स अंतिए पंचाणुवतियं जाव गिहिधम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरति, तए नं से चित्ते
सारही केसिकुमारसमणं वंदइ नमंसइ २ ता जेणेव चाउघंटे आसरहे तेणेव पहारेत्थ गमणाए

आउघटं आसरहं दुरुह २ जामेव दिसिं पाउब्भए तामेव दिसिं पडिगए ॥ (सू० ५४) ॥

‘महया जणसद्देह वा’ इति महान् जनशब्दः परस्परालापारूपः इकारो वाक्यालङ्कारार्थः वाशब्दः पदान्तरापेक्षया समुच्चयार्थः, जनव्यूहो-जनसमुदायः, ‘जनस्योलेह वा’ इति बोधः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिः, ‘जनकलकलेह वा’ कलकलः स एवोपलभ्यमानवचनविभागः ‘जणउम्मीह वा’ उम्भिः-संवाधः ‘जणउक्कलियाह वा’ लघुतरसमुदायः ‘जणसन्निवाए ह वा’ सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनं, ‘जाव परिसा पज्जुवासह’ इति, यावत्करणात् ‘बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पदवेइ एवं खलु देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे केसीनायं कुमारसमणे जाइसंयणो जाव गामाणुगार्म दूइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसढे इहेव सावत्थीए नयरीए कोट्टए चेइए अहापडिख्वं उगगहं उगिगहिन्ता स-जमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तं महप्फलं खलु देवा० तहाखाणं समणाणं नामगोयस्सवि सवणयाए’ इत्यादि प्रागुक्त-समस्तपरिग्रहः, ‘इंदमद्देह वा’ इत्यादि, इन्द्रमहः-इन्द्रोत्सवः इन्द्रः-शक्रः, स्कन्दः कार्तिकेयः रुद्रः प्रतीतः मकुन्दो-बलदेवः शिवो-देवताविशेषः वैश्रमणो-यक्षराट् नागो-भवनपतिविशेषः यक्षो भूतश्च व्यन्तरविशेषो स्तूपः-चैत्यस्तूपश्चैत्यं-प्रतिमा वृक्ष-दरिगिरीअवटनदीसरःसागराः प्रतीताः, ‘बहवे उगगा उगगपुत्ता भोगा जावलेच्छइपुत्ता’ इति, उग्राः आदिदेवावस्थापिता इक्षुवंशजाताः उग्रपुत्राः त एव कुमारराघवस्थाः, एवं भोगाः-आदिदेवैर्नैवावस्थापितगुरुवंशजाता राजन्याः-भगवद्वयस्यवंशजाः यावत्करणात् ‘खत्तिया माहणा भडा जोहा मल्लई मल्लइपुत्ता लेच्छई २ पुत्ता’ इति परिग्रहः, तत्र क्षत्रियाः-सामान्यराजकुलीना भटाः-शौर्यवन्तः योधाः-तेभ्यो विशिष्टतराः, मल्लकिनो लेच्छकिनश्च राजविशेषाः, यथा चेटकराजस्य श्रूयन्ते अष्टादश गण-

राजा नव मल्लकिनी नव लेच्छकिनीः, 'अन्ने य बहवे राईसरे' त्यादि, राजानो-मण्डलिका ईश्वरा-युवराजानस्तलवराः-परितुष्टनरपतिप्रदत्तपट्टवन्धविभूषिता राजस्थानोयाः माडम्बिकाः-चित्रमण्डपाधिपाः कुटुम्बिकाः-कतिपयकुटुम्बस्वामिनोऽवलगकाः इभ्या-महायनिनः श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गः सेनापतयो-नृपतिनिरुपिताश्चतुरङ्गसैन्यनायकाः सार्धवाहाः-सार्धनायकाः प्रभृतिगृहणात् मन्त्रिमहामन्त्रिगणकदौवारिकपीठमर्दीदिपरिग्रहः, तत्र मन्त्रिणः प्रतीताः महामन्त्रिणो-मन्त्रिमण्डलप्रधानाः हस्तिसाधनोपरिका इतिवृद्धाः गणका-गणितज्ञा भाण्डागारिका इति वृद्धाः ज्योतिषिका इत्यपरे दौवारिकाः-प्रतीहारा राजद्वारिका वा पीठमर्दीः-आस्थाने आसन्नप्रत्यासन्नसेवका वयस्या इति भावः 'जाव अंवरतलमिव फोडेमाणा' इति यावत्करणात् 'अप्येगत्तियं' वंदणवत्तियं अप्येगइया पूअणवत्तियं एवं सक्कारवत्तियं सम्माणवत्तियं कोउहलवत्तियं असुयाइं सुणिस्सामो सुयाइं निस्संकियाइं करिस्सामो मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पवइस्सामो पंचाणुव्वयाइं सत्त सिक्खावयाइं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामो, अप्येगइया जिणभत्तिरा-णेणं अप्येगइया जीयमेयंतिकहु ण्हाया कयबलिकममा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता सिरसाकंठेमालाकडा आविद्धमणिमुवण्णा कप्पियहारद्धारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तयसोभाभरणा वत्थ पवर परिहिया चंदणोलित्तगायसरीरा अप्येगइया ह्यगया अप्येगइया गयगया अप्येगइया रहगया अप्येगइया सिबिकागया अप्येग० संदमाणियागया अप्येगइया पायविहारचारिणो पुरिसवग्गुराय परिक्खित्ता महया उक्किट्टिसीहनाइया वोल्कलकलरवेणं समुद्धरवभूयं पिव करेमाणा अंवरतलंपिव फोडेमाणा' इति परिग्रहः, एतच्च प्रायः सुगमं, नवरं गुणव्रतानामपि निरन्तरमभ्यस्यमानतया शिक्षाव्रतत्वेन विवक्षणात् 'सत्त सिक्खा-

वयाइं' स्युक्तं, स्नाताः—कृतस्नानाः अनन्तरं कृतं बलिकर्म—स्वगृहदेवताभ्यो यैस्ते कृतबलिकर्मणिः, तथा कृतानि कौतुकमग्न-
 लान्येव प्रायश्चित्तानि दुःस्वप्नादिविधातार्थं यैस्ते कृतकौतुकमग्नप्रायश्चित्ताः, तत्र कौतुकानि—भयीतिलकादीनि मग्नलानि-
 सिद्धार्थकदध्यक्षतदूर्वादीनि, तथा शिरसि कण्ठे च कृता माला यैस्ते, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययो विभक्तिव्यत्ययश्चेति शिरसा-
 कण्ठेमालाकृताः, तथा आविद्धानि—परिहितानि भणिसुवर्णानि यैस्ते तथा, कल्पितो—विन्यस्तो हारः—अष्टादशसरिकोऽर्द्ध-
 हारो—नवसरिकस्त्रिसरिकं प्रतीतमेव यैस्ते तथा, तथा मलम्बो-शुबनकं लम्बमानो-येषां ते तथा, कटिसूत्रेण अन्यान्यपि सुकृतयो-
 भान्याभरणानि येषां ते कटिसूत्रमुकृतयोभाभरणाः, ततः पदत्रयस्यापि पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, चन्दनावल्लिप्तानि गात्राणि
 यत्र तत्तथाविधं शरीरं येषां ते चन्दनावल्लिप्तगात्रशरीराः, 'पुरिसवगुरापरिखित्ता' इति, पुरुषाणां वागुरेव वागुरा—परिक-
 रस्तथा परिशिप्ताः—व्याप्ताः, 'महया' इति महता उत्कृष्टिश्च—आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च—सिंहस्येव नादः बोलश्च—वर्णव्यक्ति-
 वर्जितो ध्वनिः, कलकलश्च—व्यक्तवचनः स एव एतल्लक्षणो यो रवस्तेन समुद्ररचभूतमिव—समुद्रमहाघोषमाप्तमिव श्रावस्ती
 नगरीमिति गम्यते, कुर्वाणाः अम्बरतलमिव—आकाशतलमिव स्फोटयन्तः, 'एगदिसाए' इति, एकया दिशा पूर्वोत्तर-
 लक्षणया एकाभिमुख्या—एकं भगवन्तं प्रति अभिमुखाः, 'चाउगधंट' ति चतस्रो घण्टा अवलम्बमाना यस्मिन् स तथा,
 अश्वप्रधानो रथोऽश्वरथः तं, युक्तमेव अश्वादिभिरिति गम्यते, शेषं प्राग् व्याख्यातार्थं, 'जह जीवा बज्जन्ती' त्यादिरूपा धर्म-
 कथा औपपातिकग्रन्थादवसेया, लेशतस्तु प्रागेव दर्शिता, 'सहहामी' त्यादि, श्रद्दये—अस्तीत्येवं प्रणिपद्ये नैश्रन्यं
 प्रवचनं—जैनशासनम्, एवं 'पत्तियामि' इति प्रत्ययं करोम्यत्रेति भावः, रोचयामि—करणरुचिविषयीकरोमि चिकीर्षा-

मीति तात्पर्यार्थः, किमुक्तं भवति ?-अभ्युत्तिष्ठामि, अभ्युपगच्छामीत्यर्थः, एवमेतत् यद्वचद्भिः प्रतिपादितं तत् तथैव भदन्त ! तथैवैतद् भदन्त ! याथात्म्यवृत्त्या वस्तु अवितथमेतत् भदन्त !, सत्यमित्यर्थः, असंदिग्धमेतत् भदन्त !, सम्यक् तथ्यमेतदिति भावः, ' इच्छियपडिच्छियमेयं भते ! ' इति, इष्टम्-अभिलषितं प्रतीष्टम्-आभिसुख्येन सम्यक् प्रतिपन्नमेतत् यथा युयं वदथ, ' चिच्चा हिरण्ण ' मित्यादि, हिरण्यम्-अर्घ्यदत्तं सुवर्णं धनं-रूप्यादि धान्यबलवाहनकोशकोष्ठागारपुरान्तःपुराणि व्याख्यातानि प्रतीतानि च, ' चिच्चा विडल धणे ' त्यादि, धनं-रूप्यादि कनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खाः प्रतीताः शिला-प्रवालं-विद्रुम सत्-विद्यमानं सारं-प्रधानं यत् स्वापतेयं-द्रव्यं ' विच्छदंयित्वा ' भावतः परित्यज्य ' विगोवहता ' प्रकटीकृत्य, तदन्तरं दानं-दीनानायादिभ्यः परिभाव्य पुत्रादिषु विभज्य ॥ (सू० ५४) ॥

तए नं से चित्ते सारही समणोवासए जाए अहिगयजीवाजीवे उवलच्छपुणणपावे आसवसंवर-निज्जरकिरियाहिगरणबंधमोक्खकुसले असहिज्जे देवासुरगांगसुवणजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरि-सगरुलंगंधमहोसगाईहिं देवगणेहिं निगंथाओ पावयणाओ अणहक्कमणिज्जे, निगंथे पावयणे णिसंकिए णिक्कंखिए णिवित्तिगिच्छे लद्धे गहियेठे पुच्छियेठे किंणिच्छियेठे अभिगयेठे अट्ठिमिज-पेम्माणुरागरत्ते, अयमाउसो ! निगंथे पावयणे अट्ठे अयं परमेट्ठे सेसे अणेट्ठे, ऊसियफलिहे अवंगुयहु-वारं चियत्तंते उरघरप्पवेसे चाउइसट्ठसुद्धिपुणणमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे, समणे णिगंथे फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पीढफलगसेज्जासंधारेणं वत्थपडिग-

हृकंयलपायपुच्छणेणं ओसहभेसज्जेणं पडिलाभेमाणे २ बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चवखाणपो-
सहोववासेहि य अप्पाणं भावेमाणे जाइं तत्थ रायकज्जाणि य जाव रायववहाराणि य ताइं जि-
यसत्तुणा रण्णा सद्धिं सयमेव पच्चुदेवखमाणे २ विहरइ ॥ (सू० ५५) ॥

‘अभिगयजीवाजीवे’ इति, अङ्गितौ-सम्यग् विज्ञातौ जीवाजीवौ येन स तथा, उपलब्धे-यथावस्थितस्वरूपेण विज्ञाते पुण्यपापे येन स उपलब्धपुण्यपापः, आश्रवाणां-प्राणातिपातादीनां संवरस्य-प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानरूपस्य निर्ज-
रायाः-कर्मणां देशतो निर्जरणस्य क्रियाणां-वादिवयादीनामधिकरणानां-खडादीनां बन्धस्य-कर्मपुद्गलजीवप्रदेशान्योऽन्या-
नुग मरूपस्य मोक्षस्य-सर्वात्मना कर्मापगमरूपस्य वृक्षलः-सम्यक् परिज्ञाता आश्रवसंवरनिर्जराक्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुक्षलः
‘असहेल्ले’ इति अविद्यमानसाहाय्यः, कुतरीधिकप्रेरितः सम्यक्त्वाविचलनं प्रति न परसाहाय्यमपेक्षते इति भावः, तथा
चाह-‘देवासुरनागजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलंगंधमहोरगाइहिं देवगणेहि निगंथाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्जे’
सुगमं, नवरं गरुडाः-सुवर्णकुमाराः, एवं चैतत् यतो निर्ग्रन्थे प्रावचने ‘निस्संक्रिये’ निःसंशयः ‘निकंखिये’ दर्शनान्तरा-
काङ्क्षारहितः ‘निधित्तिगिच्छे’ फलं प्रति निःशङ्कः ‘लच्छे’ अर्थश्रवणतः ‘गंहिअट्टे’ अर्थाविधारणतः ‘पुच्छियट्टे’
संशये सति ‘अहिगयट्टे’ सम्यगुत्तरश्रवणतो विमलबोधोपात्, ‘विणिच्छियट्टे’ पदार्थोपलम्भात् ‘अट्ठिमिजपेम्माणुरा-
गरत्ते’ अस्थीनि प्रसिद्धानि तानि च भिक्षा च-तन्मध्यवर्ती मज्जा अस्थिमिज्जानः ते प्रमाणुरागेण-सर्वज्ञप्रवचनमीतिलक्षण-
कुसुम्भादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोच्छेत्वेत्यत आह-‘अयमाउसो ! निगंथे पावयणे अट्टे परमट्टे

सेसे अण्डे' इति 'आउसो' इति आयुष्मन् ! एतच्च सामर्थ्यात्पुत्रादेरामन्त्रणं, शेषमिति—धनधान्यपुत्रदाराराज्यकुप्रवचनादि,
'ऊसियफलहे' इति उच्छ्रितं स्फाटिकमिव स्फाटिकम्—अन्तःकरणं यस्य स तथा, मौनीन्द्रप्रवचनावाप्त्या परितुष्टमना
इत्यर्थः, एषा वृद्धव्याख्या, अपरे त्वाहुः—उच्छ्रितः—अर्गलास्थानादपनीय ऊर्ध्वोक्तो न तिरश्चीनः, कपाटपश्चाद्भागादपनीत
इत्यर्थः, उत्सृतो वा—अपगतः परिधा—अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छ्रितपरिघो वा, औदार्यातिरेकतोऽतिश-
यदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमनर्गलितगृहद्वार इत्यर्थः, 'अवंगुयदुवारे' अप्रावृतद्वारः भिक्षुकप्रवेशार्थं कपाटानामपि पश्चा-
त्करणत्, वृद्धानां तु भावनावाक्यमेवं—सम्यग्दर्शनलाभे सति न कस्माच्चित् पाखण्डिकाद्विभेति शोभनमार्गपरिग्रहेण उद्धा-
टितशिरास्तिष्ठतीति भावः, 'चियत्तेतेजरघरपवेसे' 'चियत्ते' इति नापीतिकरः अन्नः पुरगृहे प्रवेशः—शिष्टजनप्रवेशनं यस्य
स तथा, अनेनानीष्व्यालुत्त्वमस्योक्तम्, अथवा चियत्तः—पीतिकरो लोकानामन्तःपुरे गृहे वा प्रवेशो यस्यातिधार्मिकतया सर्व-
त्रानाशङ्कनीयत्वात् स तथा, 'चाउदसट्टमुद्धिठण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे' इति, चतुर्दश्यामष्टम्यामु-
द्धिष्टमित्यवमावास्यां पोर्णमास्यां च प्रतिपूर्णम्—अहोरात्रं यावत् षोषधम्—आहारादिपोषधं सम्यक् अनुपालयन्, 'पोढफल्लगे' इति
पीढम्—आसनं फलकम्—अवष्टम्भार्थं 'सिज्जा' वसतिः शयनं वा यत्र प्रसारितपादैः सुष्यते संस्तारको लघुतरः 'वत्थप-
डिग्गहकंबलपायंपुंछणे' इति वस्त्रं प्रतीतं पतत् भक्तं पानं वा गृह्णातीति पतद्ग्रहः लिहादित्वाच्च गत्यः—पात्रं पादप्रो-
ञ्छनकं—रजोहरणं औषधं प्रतीतं भेषजं—पथ्य 'अहापरिग्गहेहिं तवोकम्मोह अप्पाणं भावेमाणे, विहरइ' सुगमं,
कचिःपाठः—'बहहिं सीलव्वयगुणवेरमणपोसहोवत्तासेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' इति, तत्र शीलव्रतानि—स्थूलप्राणाति-

पातचिरमणादीनि गुणत्रयानि-दिग्वतादीनि पौपथोपवासाः-चतुर्दश्यादिपर्वतिथ्युपवासादितैरात्मानं भावयन् विहरति-
 भान्ते ॥ (मू० ५५) ॥

तए नं से जियसत्तुराया अणया कयाइ महत्थं जाव पाहुडं सज्जेइ २ ता चित्तं सारहिं सदा-
 वेड सदावित्ता एवं वयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! सेयवियं नगरिं पएसिस्स रन्नो इमं महत्थं
 जाव पाहुडं उवणंहि, मम पाउजं च णं जहाभणियं अवितहमसंदिडं वयणं विन्नवेहितिकट्ट वि-
 सज्जिए । तए णं से चित्ते सारही जियसत्तुणा रत्ता विसज्जिए समाणे तं महत्थं जाव गिण्हइ
 जाय जियसत्तुस्स रण्णो अंतियाआ पडिनिक्खमइ २ ता सावत्थो नगरीए मज्झमज्जेणं निगच्छइ २
 जेणेव रायमगमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छति २ ता तं महत्थं जाव ठवइ, पहाए जाव
 सरिरे सकोरंट० मट्ठया० पायचारविहारेण महया पुरिसवगुरापपरिक्खित्ते, रायमगमोगाढाओ
 आवासाओ निगच्छइ २ ता सावत्थो नगरीए मज्झमज्जेणं निगच्छति २ ता जेणेव कोट्टए चेइए
 जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छति २ केसिकुमारसमणस्स अन्तिए धम्मं सोच्चा जाव हट्ठ०
 उट्टए जाव एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते ! जियसत्तुणा रत्ता पएसिस्स रन्नो इमं महत्थं जाव
 उवणंहि त्तिकट्ट विसज्जिए, तं गच्छामि णं अहं भंते ! सेयवियं नगरिं, पासादीया णं भंते ! सेय-
 विया णगरी, एवं दरिसणिज्जा णं भंते ! सेयविया णगरी, अभिरूवा णं भंते ! सेयविया नगरी,

पडिरूवा णं भंते ! सेतविया नगरी, समोसरह णं भंते ! तुब्भे सेयविय नगरिं, तए णं से केसीकु-
मारसमणे चित्तेणं सारहिणा एवं बुत्ते समाणे चित्तस्स सारहिस्स एयमट्ठं णो आढाह णो परि-
जाणाइ तुसिणीए संचिट्ठइ, तए णं से चित्ते सारही केसीकुमारसमणं दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी-
एयं खलु अहं भंते ! जियसत्तुणा रत्ता पएसिस्स रण्णो इमं महत्थं जाव विसज्जिए तं चेव जाव
समोसरह णं भंते ! तुब्भे सेयवियं नगरिं, तए णं केसीकुमारसमणे चित्तेण सारहिणा दाच्चं पि
तच्चं पि एवं बुत्ते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! से जहानामए वणसंडे सिया
किण्हे किण्होभासे जाव पडिरूवे, से णूणं चित्ता ! से वणसंडे बहूण दुपयचउप्पयमियपसुपक्खी-
सिरीसिवाणं अभिगमणिज्जे ? , हंता अभिगमणिज्जे, तंसि च णं चित्ता ! वणसंडंसि बहवे भि-
लुंगा नाम पावसउणा परिवसंति, जे णं तेसि बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसिवाण
ठियाणं चेव मंससोणियं अ । हारंति, से णूणं चित्ता ! से वणसंडे तेसि णं बहूणं दुपय जाव सिरि-
सिवाणं अभिगमणिज्जे ? , णो ति०, कग्हा णं ? , भंते ! सोवसणो, एवामेव चित्ता ! तुब्भं पि सेवि-
याए णयरीए पएसिनामं राया परिवसइ अहम्मिए जाव णो सम्मं करभरवित्तिं पवत्तइ, तं कहं णं
अहं चित्ता ! सेयवियाए नगरीए समोसरिस्सामि ? , तए णं से चित्ते सारही केसि कुमारसमणं एवं
वयासी-किं णं भंते ! तुब्भं पएसिणा रत्ता कायवें ? , अत्थि णं भंते ! सेयवियाए नगरीए अन्ने

पहवे ईसरतलवरजाव सत्यवाहपभिहयो जे णं देवाणुप्पियं वंदिस्संति नमंसिस्संति जाव पज्जुबा-
 सिस्संति विडलं असणं पाणं खाइमं साइमं पडिलाभिस्संति, पडिहारिएण पीढफलगसेज्जासंथा-
 रेणं उवनिमंतिस्संति, तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-अविद्याह चित्ता !
 समोसरिस्सामो ॥ (सू० ५६) ॥ तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं वंदह नमंसइ २ केसि-
 स्स कुमारसमणस्स अंतियाओ कोट्टयाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ २ जेणेव सावत्थी नगरी जेणेव
 रायमंगमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ २ ता कोट्टुबियपुरिसे सदावेइ सदावित्ता एवं वया-
 सी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउगधंटं आसरहं जुत्तामेव उवइवेह जहा सेयवियाए नगरीए
 निगच्छइ तहेव जाव वसमाणे २ कुणालाजणवयस्स मज्झमज्जेणं जेणेव केइयअद्धे जेणेव सेय-
 विया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ २ उज्जाणपालए सदावेइ २ ता एवं वया-
 सी-जया णं देवाणुप्पिया ! पासावच्चिजे केसीनाम कुमारसमणे पुद्वाणुपुर्वि चरमाणे गामाणुगामं दू-
 इज्जमाणे इहमागच्छिज्जा तथा णं तुज्जे देवाणुप्पिया ! केसिकुमारसमणं वंदिज्जाह नमंसिज्जाह
 वंदित्ता नमंसित्ता अहापडिरूवं उगगहं अणुजाणेज्जाह पडिहारिएणं पीढफलग जाव उवनिमंति-
 ज्जाह, एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणेज्जाह, तए णं ते उज्जाणपालगा चित्तेणं सारहिणा एवं
 बुत्ता समाणा हइतुइ जाव हियया करयलपरिगहियं जाव एवं वयासी-तहत्ति, आणाए विणएणं

वयणं पडिसुणंति ॥ (सू० ५७) ॥ तए णं चित्ते सारही जेणेव सेयविया णगरी तेणेव उवागच्छइ
२ ता सेयवियं नगरिं मज्झिमज्जेणं अणुपविसइ २ ता जेणेव पएसिस्स रण्णो गिहे जेणेव बाहि-
रिया उवद्वाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए णिगिण्हइ २ रहं ठवेइ २ ता रहाओ पच्चोरुहइ २
ता तं महत्थं जाव गेण्हइ २ जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ २ ता पएसिं रायं करयल जाव
वद्वांता तं महत्थं जाव उवणेइ । तए णं से पएसी राया चित्तस्स सारहिस्स तं महत्थं जाव पडि-
च्छइ २ ता चित्तं मारहिं सक्कारेइ २ ता सम्माणेइ २ पडिविसज्जेइ । तए णं से चित्ते सारही पए-
सिणा रण्णा विसज्जिए समणे हइ जाव हियए पएसिस्स रत्तो अंतियाओ पडिनिक्खमइ २ ता
जेणेव चाउधंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ २ चाउधंटे आसरहं दुरुहइ २ ता सेयवियं नगरिं मज्झि-
मज्जेण जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए णिगिण्हइ २ रहं ठवेइ २ रहाओ पच्चोरुहइ २
णहाए जाव उप्पि पासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबद्धएहिं नाडएहिं वरतरुणी-
संपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणे २ उवगाइज्जमाणे २ उवलालिज्जमाणे २ इदं सइफरिस जाव विहरइ
॥ (सू० ५८) ॥ तए णं केसीकुमारसमणे अण्णया कयाइ पाडिहारियं पीढफलगसेज्जासंथारगं
पच्चप्पिणइ २ सावत्थीओ नगरीओ कोट्टगाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ २ पंचहिं अणगारसएहिं
जाव विहरमाणे जेणेव केयइअइ जणवए जेणेव सेयविया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव

उवागच्छइ २ ता अहापडिरूवं उगहं उगिणिहत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति ।
 तए णं सेयवियाए नगरीए । सघाडग महया जणसद्देइ वा० परिसा णिगच्छइ, तए णं ते उज्जा-
 णपालगा इमीसे कहाए लद्धा समाणा हट्ठुड जावहियया जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवा-
 गच्छन्ति २ ता केसिं कुमारसमणं वंदंति नमंसंति २ ता अहापडिरूवं उगहं अणुजाणंति पाडि-
 हारिएणं जाव संथारएणं उवनिमंतंति णामं गीयं पुच्छंति २ ता ओधारेंति २ ता एगंतं अवक्कमंति
 अन्नमन्नं एवं वयासी-जस्स णं देवाणुप्पिता ! चित्ते सारही दंसणं कंखइ दंसणं पत्थेइ दंसणं
 पीहेइ दंसणं अभिलसइ जस्स णं णामगोयस्सवि सवणयाए हट्ठुड जाव हियए भवति से णं
 एस केसीकुमारसमणे पुवाणुपुविं चरमाणे गामाणुगाम दूइज्जमाणे इहमागए इह संपते इह समो-
 सहे इहेव सेयवियाए नगरीए बाहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं जाव विहरइ, तं गच्छामो
 ण देवाणुप्पिया ! चित्तस्स सारहिस्स एयमट्ठं पियं निवेएमा पियं से भवउ, अणमणस्स अंतिए
 एयमट्ठं पडिसुणेंति २ जेणेव सेयविया नगरी जेणेव चित्तस्स सारहिस्स गिहे जेणेव चित्तसारही
 तेणेव उवागच्छंति २ ता चित्तं सारहिं करयल जाव वद्धावेंति २ ता एवं वयासी- जस्स णं देवाणु-
 प्पिया ! दंसणं कंखंति जाव अभिलसंति जस्स णं णामगोयस्सवि सवणयाए हट्ठजाव भवह से णं
 अयं केसी कुमारसमणे पुवाणुपुविं चरमाणे समोसहे जाव विहरइ । तए णं से चित्ते सारही तेसिं

उज्जाणपालगणं अंति एयमटं सोच्चा णिसम्म हट्ठुट्ठ जाव आसणाओ अबुड्ढेति पायपीढाओ पच्चोरुहइ
 २ ता पाडयाओ ओमुयइ २ ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, अंजलिमडलियगहत्थे केसिकुमारसमणाभिमुहे
 सत्तट्ठ पयाइ अणुगच्छइ २ ता करयलपरिणहिं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वयासी-नमोत्थु णं अ-
 रहंताणं जाव संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं केसियस्स कुमारसमणस्स मम धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स वंदामि
 णं भगवत्तं तत्थगयं इहगए पासड मे त्ति क वदइ नमसइ, ते उज्जाणपालए चिउलेणं वत्थगंधमल्लालंकारेणं
 सक्कारेइ सम्माणेइ विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ २ ता पडिविसज्जेइ २ कोडुंबियपुरिसे सदावेइ ३ एवं
 वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया चाउघंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह जाव पच्चप्पिणह । तए णं ते
 कोडुंबियपुरिसा जाव खिप्पामेव सच्छत्तं सज्झयं जाव उवट्ठवित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति, तए णं से चित्ते
 सारही कोडुंबियपुरिसाणं अंति ए एयमटं साच्चा निसम्म हट्ठुट्ठ जावहियए णहाए कयबलिकम्भे जाव सरी-
 रे जेणेव चाउघंटं जाव दुरुहिता सकोरंट० महया भउचडगरेणं तं चेव जाव पज्जुवासइ धम्मकहाए
 जाव ॥ (सू० ५९) ॥ तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंति ए धम्मं सोच्चा निसम्म
 हट्ठुट्ठे उट्ठाए तहेव एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अम्हं पएसी राया अबम्मिए जाव सयस्सवि णं
 जणवयस्स नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेइ, तं जइ णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जा
 बहुगुणनरं खलु होज्जा पएसिस्स रण्णो तेसिं च बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसवाणं,

तेसिं च बहूणं समणमाहणाभिव्रुयाणं, तं जइ णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स बहुगुणतरं होज्जा
 सयस्सवि य णं जणवयस्स ॥ (सू० ६०) ॥ तए णं केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-
 एवं खलु चडहिं ठाणेहिं चित्ता । जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए, तं०-आरामगयं
 वा उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा णो अभिगच्छइ णो वंदइ णो णमंसइ णो सक्कारेइ णो
 सम्माणेइ णो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेइ नो अट्ठाइं हेऊइं पसिणाइं कारणाइं वागरणाइं
 पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभंति सवणयाए ? उवस्सयगयं सम-
 णं वा तं चेव जाव एतेणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभन्ति सवणयाए ? गो-
 यरगगयं समणं वा माहणं वा जाव नो पज्जुवासइ, णो विडलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडि-
 लाभइ० णो अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! केवलपन्नत्तं० नो लभइ सवणयाए इजत्थवि णं
 समणेण वा माहेणेण वा सडिं अभिसमागच्छइ तत्थवि णं हत्थेण वा वत्थेण वा छत्तेण वा
 अप्पाणं आवरित्ता चिट्ठइ, नो अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं
 णो लभइ सवणयाए ४, एएहिं च णं चित्ता ! चडहिं ठाणेहिं जीवे णो लभइ केवलपन्नत्तं धम्मं सव-
 णयाए । चडहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सवणयाए, तं०-आरामगयं वा
 उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा वंदइ नमंसइ जाव पज्जुवासइ अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएणवि

जाव लभइ स्वर्णयाए, एवं उवस्सयगयं गोयरगगयं समणं वा जाव पज्जुवासइ चिउलेणं जाव पडि-
लाभेइ अद्दाइ जाव पुच्छइ, एएणवि०, जत्थवि य णं समणेण वा अभिसमागच्छइ तत्थवि य णं णो
हत्थेण वा जाव आवरेत्ताणं चिट्ठइ, एएणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ स्व-
र्णयाए, तुज्जं च णं चित्ता ! पएसी राया आरामगयं वा तं चेव सबं भाणियधं आइल्लएणं गमएणं जाव,
अप्पाणं आवरेत्ता चिट्ठइ, तं कहं णं चित्ता ! पएसिस्स रत्तो धम्मसाइक्खिस्सामो ? , नए णं से चित्ते
सारही केसिकुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अणया कयाइं कंबोएहिं चत्तारि आसा
उवणयं उवणीया ते मए पएसिस्स रण्णो अन्नया चेव उवणीया, तं एएणं खलु भंते ! कारणेणं
अहं पएसिं रायं देवाणुप्पियाणं अंतिए हइमाणेस्सामो, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुब्भे पएसिस्स-
रत्तो धम्मसाइक्खमाणा गिलाएज्जाह, अगिलाए णं भंते ! तुब्भे पएसिस्स रण्णो धम्मसाइक्खेज्जाह,
छंदेणं भंते ! तुब्भे पएसिस्स रण्णो धम्मसाइक्खेज्जाह, तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं
एवं वयासी-अवियाइं चित्ता ! जाणिस्सामो । तए णं से चित्ते सारही केसिं कुमारसमणं वंदइ
नमंसइ २ जेणेव चाउगंधंते आसरहे तेणेव उवागच्छइ २ ता चाउगंधंते आसरहे दुरुह जाभेय दिसिं
पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए ॥ (सू० ६१) ॥

‘ जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छित्ता केसीकुमारसमणं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ, तं जहा--सचित्तानां

द्रव्यानां पुष्पनाम्बूलादीनां 'विउसरण्याए' इति व्यवसरणेन-व्युत्सर्जनेन, अचित्तानां द्रव्याणाम्-अलङ्कारवस्त्रा-
 दीनामव्यवसरणेन-अव्युत्सर्गेण, क्वचित् 'विउसरण्याए' इति पाठः, तत्र अचित्तानां द्रव्याणां-छात्रादीनां व्युत्सर्जनेन-
 परिहारेण, उक्तं च- 'अवगेइ पंच ककुहाणि रायवरचिंथभूयाणि । छत्तं खगो वाणह मउइ तह चाप्पराओ य ॥ ? ॥' इति,
 एका शाटिका यस्मिन् तत्तथा तच्च तत् उत्तरासंगकरणं च-उत्तरीयस्य न्यासविशेषरूपं तेन, चक्षुस्पर्श-दर्शने 'अञ्जलिपग-
 हेण' हस्तजोडनेन, मनस एकत्वीकरणेन-एकत्वविधानेन, 'पाडिहारिएण पीढफलणसेज्जासंधारणेणं निमंतेहिंति' प्राति-
 हारिकेण-पुनः समर्पणीयेन । 'अवियाइ चित्ता ! जाणिस्सामो' इति 'अवियाइ' इति अपि च चित्ते परिभाषायामो 'लग्गा'
 इति भावः, क्वचित्पाठः 'आवियाइ चित्ता ! समोसरिस्सामो' इति, तत्र अपि च-एतदपि च परिभाव्य समयसरिण्यामो
 वर्तमानयोगेन, 'फुट्माणेहिं सुइंगअत्थएहिं'ति स्फुटद्विरतिरभसास्फालनात् मर्दलमुखपुटैः द्वात्रिंशद्विधैः द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्ध-
 नाटकैर्वतरुणशुक्लैरुपनृत्यमानः तदभिनयपुरस्सरं नर्तनात् उपगीयमानः तद्गुणानां गानात् । 'दंसणं कंखेइ' इत्यादि, का-
 ङ्क्षति प्रार्थयते स्पृष्टे अभिलषति चत्वारोऽप्येकार्थाः । 'चउहिं ठाणेहिं' इति आरामादिगतं श्रमणादिकं नाथिगच्छतीत्या-
 दिकं प्रथमं कारणं, उपाश्रयगतं नाभिगच्छतीत्यादि द्वितीयं, प्रातिहारिकेण पीढफलकादिना नामन्त्रयतीत्यादि तृतीयं, गो-
 चरगतं नाशनादिना प्रतिलाभयतीत्यादि चतुर्थं, एतैरेव चतुर्भिः स्थानैः केवलप्रज्ञप्तं धर्मं लभते श्रवणतया-श्रवणेनेति
 भावः, 'जत्थवियण'मित्यादि, यत्रापि श्रमणः-साधुः माहनः-परमणीतार्थः श्रावकोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तेन वस्त्राञ्चलेन
 छत्रेण वाऽत्मानमावृत्य न विष्टति इदं प्रथमं कारणं, एवं शेषाण्यपि कारणानि प्रत्येकमेवं भावनीयानि, 'तुज्झं च णं चित्ता !

पएसी राया आरामगयं वा तं चैव सधं भाणियधं' 'आइछगमएणं'ति प्रथमगमकेन, तद्यथा-युष्माकं प्रदेशी राजा हे चित्र ! आरामादिगतं न वन्दते, यत्रापि च श्रमणोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तादिनाऽऽत्मानमावृत्य तिष्ठति, 'तं कहन्ने चित्ता !' इत्यादि सुगमं ॥ (सू० ५६-५७ ५८-५९-६०-६१) ॥

तए णं से चित्ते सारहो कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मिलियंमि अ-
हापंडुरे पभाए कयनियमावस्सए सहस्सरस्सिमि दिणयरे तेयसा जलंते साओ गिहाओ णिग-
च्छइ २ ता जेणेव पएसिस्स रत्तो गिहे जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ २ ता पएसिं रायं कर-
यल जाव तिकट्टुजएणं विजएणं वद्धावेइ, २ ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पियाणं कंवाएहिं चत्तारि
आसा उवणयं उवणीया ते य मए देवाणुप्पियाणं अणया चैव विणइया तं एह णं सामी ! ते आसे
चिट्ठं पासह, तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासो-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! तेहिं
चैव चडहिं आसेहिं आसरहं जुत्तामेव उवद्धेहि २ ता जाव पच्चप्पिणाहि, तए णं से चित्ते सा-
रही पएसिणा रत्ता एवं बुत्ते सभाणे हट्ठुइ जाव हियए उवद्धेइ २ ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणइ ।
तए णं से पएसी राया चित्तस्स सारहिंसं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठुइ जाव अप्पमह-
ग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ निगच्छइ २ ता जेणासेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवा-
गच्छइ २ चाउग्घंटे आसरहं दुरुइ, सेयवियाए नगरीए मड्ढंमज्जेणं णिगगच्छइ, तए णं से चित्ते

सारही ते रहं पेगाइं जीयणाइं उब्भामेइ, तए नं से पएसी राया उण्हेण य तण्हाए य रहवाएणं
 परिकिलंते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! परिकिलंते मे सरीरे परावत्तेहि रहं, तए
 नं से चित्ते सारही रहं परावत्तेइ, जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, पएसिं रायं एवं वया-
 सी-एस नं सामी ! मियवणे उज्जाणे एत्थ नं आसाणं समं किलामं सम्मं पवीणेमो, तए नं से
 पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वदासी-एवं होउ चित्ता ! तए न से चित्ते सारही जेणेव मियवणे
 उज्जाणे जेणेव केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते तेणेव उवागच्छइ २ तुरए णिगिण्हेइ २ रहं ठवेइ
 २ ता रहाओ पच्चोरुहइ २ ता तुरए मोएतिरत्ता पएसिं रायं एवं वयासी-एह नं सामी ! आसाणं
 समं किलामं पवीणेमो, तए नं से पएसी राया रहाओ पच्चोरुहइ, चित्तेण सारहिणा सद्धिं
 आसाणं समं किलामं सम्मं पवीणेमाणे पासइ जत्थ केसीकुमारसमणे महइमहालियाए
 महच्चपरिसाए मङ्गगये महया २ सदेणं धम्ममाइक्खमाणं, पासइत्ता इमेयारूवे अज्झत्थिए
 जाव समुप्पज्जित्था-जड्ढा खलु भो जहुं पज्जुवासंति मुंडा खलु भो मुंडं पज्जुवासंति म्हा
 खलु भो मूढं पज्जुवासंति अपंडिया खलु भो ! अपंडियं पज्जुवासंति निविण्णाणा खलु भो !
 निविण्णाणं पज्जुवासंति, से केस नं एस पुरिसे जहुं मुंडे मूढे अपंडिए निविण्णाणे सिरीए हिरीए
 उवगए उत्तप्पसरीरे, एस नं पुरिसे किमाहारमाहारेइ ? कि परिणामेइ ? कि खाइ किं पियइ किं

दलइ किं पयच्छइ जणं एमहालियाए मणुस्सपरिसाए मज्झगए महया २ सहेणं बुयाए ?; एवं
 संपेहेइ २ ता चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! जहु खलु भो ! जहुं पज्जुवासंति जाव बुयाइ,
 साएवि य णं उज्जाणभूमीए नो संचाएमि सम्मं पक्कमं पवियरित्तए ? । तए णं से चित्ते सारही
 पएसीरायं एवं वयासी-एस णं सामी ! पासावच्चिज्जे केसीनामं कुमारसमणे जाइसंपण्णे जाव चउ-
 नाणोवगए आहोहिए अण्णाजीवी । तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-आहोहिं
 ण वदासि चित्ता ! अण्णजीवियत्तं णं वदासि चित्ता ?; हंता ! सामी ! आहोहिअण्णं
 वयासि०, अभिगमणिज्जे णं चित्ता ! अहं एस पुरिसे ?; हंता ! सामी ! अभिगमणिज्जे,
 अभिगच्छामो णं चित्ता ! अम्हे एयं पुरिसं?, हंता सामी ! अभिगच्छामो ॥ (सू० ६२) ॥ तए णं
 से पएसी राया चित्तेण सारहिणा सद्धिं जेणव केसीकुमारसमणे तेणव उवागच्छइ २ ता केसीस्स
 कुमारसमणस्स अदूरसामंते ठिच्चा एवं वयासी-तुब्भे णं भंते ! आहोहिया अण्णजीविया ?; तए णं
 केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वदासी-पएसी ! से जहाणामए अक्खवाणियाइ वा संखवाणियाइ
 वा दंतवाणियाइ वा सुकं भंसिउकामा णो सम्मं पंथं पुच्छइ, एवामेव पएसी तुब्भेवि विणयं भंसे-
 उकामो नो सम्मं पुच्छसि, से णूणं तव पएसी ममं पासित्ता अयमेयास्वे अज्झत्थिए जाव ससु-
 प्पजित्था-जहु खलु भो ! जहुं पज्जुवासंति, जाव पवियरित्तए, से णूणं पएसी अहे, समत्थे ?;

हंता ! अत्थि ॥ (सू० ६३) ॥ तए णं से पएसी राया केसि कुमारसमणं एवं वदासी-से केण-
 ड्ढेणं भंते ! तुज्झं नाणे वा दंसणे वा जेणं तुज्झे मम एयारूवं अज्झत्थियं जाव संकप्पं समुप्पणं
 जाणह पासह ? तए णं से केसीकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-एवं खलु पएसी अम्हं स-
 मणाणं निगंथाणं पंचविहे नाणे पणत्ते, तंजहा-आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिणाणे मणप-
 ज्जवणाणे केवलणाणे, से किं तं आभिणिबोहियनाणे ? आभिणिबोहियनाणे चउविहे पणत्ते,
 तजहा-उग्गहो ईहा अवाए धारणा । से किं तं उग्गहे ? उग्गहे दुविहे पणत्ते, जहा नंदीए जाव
 से तं धारणां, से तं आभिणिबोहियनाणे । से किं तं सुयनाणे ? सुयनाणे दुविहे पणत्ते, तंज-
 हा-अंगपविट्ठं च अंगवाहिरं च, सबं भाणियवं जाव दिट्ठिवाओ । ओहिणाणं भवपच्चइयं खओव-
 समियं जहा नंदीए । मणपज्जवनाणे दुविहे पणत्ते, तंजहा-उज्जुमई य विउलमई य, तहेव
 केवलनाणं सबं भाणियवं, तत्थ णं जे से आभिणिबोहियनाणे से णं ममं अत्थि, तत्थ णं जे से
 सुयनाणे सेऽविय ममं अत्थि, तत्थ णं जे से ओहिणाणे सेवि य ममं अत्थि, तत्थ णं जे से मण-
 पज्जवनाणे सेऽविय ममं अत्थि, तत्थ णं जे से केवलनाणे से णं ममं नत्थि, से णं अरिहंताणं भ-
 गवंताणं, इच्चैएणं पएसी अहं तव चउविहेणं छउमत्थेणं णाणेणं इमेधारूवं अज्झत्थियं जाव समु-
 प्पणं जाणामि पासामि ॥ (सू० ६४) ॥

‘आसाणं समं किलामं सम्भमवणेमो’ इति, अध्वानां समं-श्रमं खेदं क्लम-ग्लानिं सम्यक् अपनयामः-स्फोटयामः ‘जडा खलु जड’ मित्यादि, जडमूढअपण्डितनिर्विज्ञानशब्दा एकार्थिका मौर्यप्रकर्षप्रतिपादनार्थं चोक्ताः, ‘स्मरिण हि रिण उवगए उत्तप्पसरीरे’ इति श्रिया-शोभया द्विया-लज्जया उगतो-युक्तः, परमपरिषदादिशोभया गुप्त-शरीरचेष्टाकनया चोपलम्भात्, उत्तमशरीरे-देदीप्यमानशरीरः, अत्रैव कारणं विमृशति-एव किमाहारयति-किमाहारं गृह्णाति?, न खलु कदन्नभक्षणे एवंरूपायाः शरीरकान्तेरुपपत्तिः, कण्डूत्यादिसद्भावो विच्छायत्वप्रसवतेः, तथा किं परिणामयति-कीदृशोऽस्य गृहीताहारपरिणामो?, न खलु शोभनाहाराभ्यवहारेऽपि मन्दग्नित्वे यथारूपा कान्तिर्भवति, एतदेव विशेषपमाचष्टे-‘किं खाइ किं पियइ’, तथा किं दलयति-ददाति, एतदेव व्यचष्टे-किं प्रयच्छति?, येनैतावान् लोकः पयुपास्ते, एतदेवाह-‘जन्नं एस एमहालियाए माणुसपरिसाए महयार सदेण बूया’ इति ब्रूते, यमिंश्चेत्थं चेष्टमाने ‘साएविय ण’ मित्यादि स्वकीयायामपि उद्यानभूमौ न संचाएयो-न शवनुमः सम्यक्-प्रकाशं स्वेच्छया प्रविचरितुं, एवं संप्रेक्षते-स्वचेतसि परिभावयति, संप्रेक्ष्य चित्रं सारथिमेवमवादीत्-‘चित्ता’ इत्यादि, ‘अधोवहिण’ इति अधोऽवधिकः-परमावधेयधोवर्षवधियुक्तः, ‘अन्नजीविण’ इति अन्नेन जीवितं-प्राणधारणं यस्यासावन्नजीवितः। ‘से जहानामए’ इत्यादि, ते यथा नाम इति वाक्यालङ्कारे ‘अंकवणिजो’ अङ्करत्नवणिजः शङ्खवणिजो मणिवणिजो वा शुल्कं-राजदेयं भागं भ्रंशयितुकामाः शङ्कातो न सम्यग् पन्थानं पृच्छन्ति, ‘एवमेव तुअ’ मित्यादि, दार्ष्टान्तिकयोजना सुगमा। ‘उगहे’ त्यादि, तत्राविवक्षिता-शेषविशेषस्य सामान्यरूपस्यानिर्देश्यस्य रूपादेरवग्रहणमवग्रहः तदर्थगतासद्भूतविशेषालोचनमीहा प्रक्रान्तार्थविशेषनि-

श्रयोऽपायः अवगतार्थविशेषधारणं धारणा, 'से किं तं उगम्हे' इत्यादि, यथा नन्दौ ज्ञानप्ररूपणा कृता तथाऽत्रापि परिपूर्णा कर्तव्या, ग्रन्थगौरवभयाच्च न लिख्यते, केवलं तद्दीर्घवाचलोकनीया, तस्यां सप्रपञ्चमरमाभिरभिधानात् ॥ (सू० ६२-६३-६४) ॥

तए णं से पएसीराया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अह णं भंते ! इहं उवविसामि ?, पएसी !

एसाए उज्जाणभूमीए तुमंसि चेव जाणए, तए णं से पएसी राया चित्तेणं साराहिणा सद्धिं केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते उवविसइ, केसिकुमारसमणं एवं वदासी-तुब्भे णं भंते ! समणाणं णिगंथाणं एसा सण्णा एसा पइण्णा एसा दिट्ठी एसा रुई एस हेऊ एस उवएसे एस संकप्पे एसा तुला एस माणे एस पमाणे एस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं ?, तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-पएसी ! अम्हं समणाणं णिमंथाणं एसा सण्णा जाव एस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो णो तं सरीरं, तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-जत्ति णं भंते ! तुब्भं समणाणं णिगंथाणं एसा सण्णा जाव समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, एवं खलु ममं अज्जए होत्था, इहेव जंबूदीवे दीवे सेयवियाए णगरीए अधम्मिए जाव सगस्सविय णं जणवयस्स नो सम्मं करभर-चिन्तिं पवत्तेत्ति, से णं तुब्भं वत्तवयाए सुवहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समज्जिणित्ता कालमासे कालं किञ्चा अण्णयरेसु नरएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । तस्स णं अज्जगस्स णं अहं णत्तए होत्था इहे कंते

पिए मणुणो थेजे वेसासिए संमए बहुमए अणुमए रयणकरंडगसमाणे जीविउस्सविए हिययणंदि-
जणणे उंवरपुष्पं पिव दुल्लभे सवणयाए, किंमग पुण पासणयाए, तं जति णं से अज्जए ममं आगंतुं
वएज्जा-एवं खलु नत्तूया ! अहं तव अज्जए होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए अधम्मिए जाव नो
सम्मं करभरवित्ति पवत्तेमि, ताए णं अहं सुवाहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समज्जिणिता.नरएसु
उवयण्णे तं मा णं नत्तूया ! तुमंपि भवांहि अधम्मिए जाव नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेहि, मा णं
तुमंपि एवं चेव सुबहुं पावकम्मं जाव उववज्जिहिसि, तं जइ णं से अज्जए ममं आगंतुं वएज्जा
तो णं अहं सदहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा जहा अन्नो जीवो, अन्नं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं,
जम्हा णं से अज्जए मम आगंतुं नो एवं वयासी तम्हा सुपइट्ठिया मम पइन्ना समणाउसो ! जहा
तज्जीवो तं सरीरं । ताए णं केसी कुमारसमणे पएसि रायं एवं वदासी-अत्थि णं पएसी ! तव
सूरियकंता णामं देवी ?, हंता अत्थि, जइ णं तुमं पएसी तं सूरियकंतं देवि ण्हायं कयवलिकम्मं कय-
कोउयमंगलपायच्छित्तं सवालंकारविभूसियं केणइ पुरिसेणं ण्हाएणं जाव सवालंकारभूसिएणं सद्धिं
इहे सदफरिसरसख्खगंवे पंचविहे माणुस्सते कामभोगे पच्चणुभवमार्णि पासिज्जसि तस्स णं तुमं
पएसी ! पुरिसस्स कं डंडं निवत्तेज्जासि ?, अहणं भंते ! तं पुरिसं हत्थच्छिण्णं वा सुलायणं वा
सुलभिन्नं वा पायच्छिन्नं वा एगाहं कूडाहं जीवियाओ ववरोवएज्जा, अहणं पएसी से

पुरिसे तुमं एवं वदेज्जा-मा ताव से सामी ! सुहुत्तगं हत्थच्छिण्णगं वा जाव जीवियाओ ववरो-
 वेहि जाव तावाहं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणं एवं वयामि-एवं खलु देवाणुप्पिया !
 पावाइं कम्माइं समायेत्ता इमेयारूवे आवइं पाविज्जामि, ते मा णं देवाणुप्पिया ! तुभेवि केइ
 पावाइं कम्माइं समायरउ, मा णं सेऽवि एवं चेव आवइं पाविज्जहिइ जहा णं अहं, तस्स णं
 तुमं पएसी ! पुरिस्सस्स खणमवि एयमइं पडिसुणेज्जासि ?, णो तिणट्ठे समट्ठे, जम्हा णं भंते ! अ-
 वराही णं से पुरिसे, एवामेव पएसी ! तववि अज्जए होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए अधम्मिए
 जाव णो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेइ, से णं अम्ह वत्तवयाए सुयहुं जाव उववन्नो, तस्स णं अज्ज-
 गस्स तुमं णत्तुए होत्था इहे कंते जाव पासण्याए, से णं इच्छइ माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए, णो
 चेव णं संचाएति हवमागच्छित्तए, चउहि ठाणेहि पएसी अहुणोववणए नरएसु नेरइए इच्छेइ
 माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ अहुणोववन्नए नरए नेरइए, से णं तत्थ महब्भूयं
 वेयणं वेदेमाणे इच्छेल्ला माणुस्सं लोगं हवंणो चेव णं संचाएहं ?, अहुणोववन्नए नरए नेरइए नयर-
 पालेहिं भुज्जो २, समहिट्ठिजमाणे इच्छइ माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए नो चेयणं संचाएइ २ अहु-
 णोववन्नए नरएसु नेरइए निरयवेयणिज्जंसि कम्मंसि अकूवीणंसि अवेइयंसि अनिज्जिन्नंसि इच्छइ
 माणुसं लोगं ० नो चेव णं संचाएइ ३, एवं णेरइए निरयाउयंसि कम्मंसि अकूवीणंसि अवेइयंसि

अणिज्जिह्वसि इच्छइ माणुसं-लोगं० नो चेव णं संचाएइ हवमागच्छित्तए ४, इच्चएहिं चउहिं ठा-
णेहिं पएसी अहुणोववन्ने नरएसु नेरइए इच्छइ माणुसं लोगं० णो चेव णं संचाएइ०, तं सदहहि
णं पएसी ! जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं १, ॥ (सू० ६५) ॥ तए णं से
पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एसा पण्णा उवमा, इमेण पुण कार-
णेण नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! मम अज्जिया० होत्था इहेव सेयवियाए नगरीए धम्मिया
जाव वित्तिं कप्पेमाणी समणोवासिया अभिगयजीवा० सबो वण्णओ जाव अप्पाणं भावेमाणी
विहरइ, सा णं तुज्झं वत्तवयाए सुबहुं पुञ्चोवचयं समज्जिणिता कालमासे कालं किञ्चा अण्णयरेसु
देवलोएसु देवत्ताए उववण्णा, तीसे णं अज्जियाए अहं नत्तुए होत्था इहे कंते जाव पासणयाए, तं
जइ णं सा अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा-एवं खलु नत्तुया ! अहं तव अज्जिया होत्था,
इहेव सेयवियाए नयरीए धम्मिया जाव वित्तिं कप्पेमाणी समणोवासिया जाव विहरामि । तए
णं अहं सुबहुं पुण्णोवचयं समज्जिणिता जाव देवलोएसु उववण्णा, तं तुमं पि णत्तुया ! भंवाहि
धम्मिए जाव विहराहि, तए णं तुमं पि एयं चेव सुबहुं पुण्णोवचयं सम० जाव उववज्जिहिसि, तं
जइ णं अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा तो णं अहं सदहेज्जा पत्तिएज्जा रीइज्जा जहा अण्णो
जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, जम्हा सा अज्जिया मम आगंतुं णो एवं वदासी, तम्हा

सुपइट्टिया मे पइण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं । तए णं कैसीकुमार-
 समणे पएसीरायं एवं वयासी-जति णं तुमं पएसी ! ण्हाय कयबालिकम्मं कयकोउयमंगलपाय-
 च्छित्तं उल्लपडसाडगं भिगारक्कुच्छुयहत्यगयं देवकुलमणुपविसमाणं केइ य पुरिसे वच्चघरसि
 ठिच्चा एवं वदेज्जा-इ(ए)ह ताव सामी ! इह मुहुत्तगं आसयह वा चिइह वा निसीयह वा तुयइह वा,
 तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमइं पडिसुणिज्जासि ?, णो ति०, कम्हा णं ?, भंते !
 असुइ २ सामंतो, एवामेव पएसी ! तववि अज्जिया होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए धम्मिया जाव
 विहरति, सा णं अम्हं वत्तवयाए सुवहुं जाव उववन्ना, तीसे णं अज्जियाए तुमं णत्तए होत्था इइं०
 किमंग पुण पासणयाए ?, सा णं इच्छइ माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए, णो चेव णं संचाएइ हव-
 मागच्छित्तए, चउहिं ठाणेहिं पएसी अहुणीववन्ने देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुसं लोगं० णो
 चेव णं संचाएइ० अहुणीववण्णे देवे देवलोएसु दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए गिडे गट्ठिए
 अज्झोववण्णे से णं माणुसे भोगे नो आढाति नो परिजाणाति, से णं इच्छिज्ज माणुसं नो चेव
 णं संचाएति ?, अहुणीववण्णए देवे देवलोएसु, दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए जाव अज्झोववण्णे,
 तस्स णं माणुस्से पेम्मे वोच्छिन्नए भवति दिव्वे पिम्मे संकंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुसं
 णो चेव णं संचाएइ ?, अहुणीववण्णे देवे दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए जाव अज्झोववण्णे,

तस्स णं एवं भवइ-इयाणिं गच्छं सुहुत्तं गच्छं जाव इह अप्पाउया णरा कालधम्मणा संजुत्ता भवंति, से ण इच्छेज्जा माणुस्सं० णो चेव णं संचाएइ ३, अहुणोववण्णे देवे दिव्वेहि जाव अज्झो-ववण्णे, तस्स माणुस्सए उराले दुग्गंधे पडिक्कले पडिलोमे भवइ, उड्डं पि य णं चत्तारि पंच जोयण-सयाहं असुभे माणुस्सए गंधे अभिसमागच्छइ, से णं इच्छेज्जा माणुस्सं० णो चेव णं संचाइज्जा ४, इच्चेएहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोववण्णे देवे देवलोएसु इच्छेज्ज माणुस्सं लोगं हवमागच्छित्तए णो चेव णं संचाएइ हवमागच्छित्तए, तं सदहहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं-जीवो त सरीरं २ ॥ (सू० ६६) ॥

‘तुज्झ णं भंते ! समणाणं णिगंथाणं एसा सण्णा’ इत्यादि, संज्ञानं-संज्ञा सम्यग्ज्ञानमित्यर्थः, एषा च प्रतिज्ञा-निश्चयरूपोऽभ्युपगमः एषा-दृष्टिः दर्शनं स्वतत्त्वमिति भावः, एषा रुचिः-परमश्रद्धानुगतोऽभिप्रायः, एष हेतुः समस्ताया अपि दर्शनवक्तव्यतायाः, एतन्मूलं शुष्मदर्शनमिति भावः, एष सदैव भवतां तात्त्विकोऽध्यवसायः, एषा तुला यथा तुलायां तोलितं सम्यगित्यवधार्यते तथाऽनेनाप्यभ्युपगमेनाङ्गीकृतेन च यद्विचार्यमाणं संगतिमुपैति तत् सम्यगित्यवधार्यते न शेषमिति, तुलेव तुला तथा, एवमेतन्मानमित्यपि भावनीयं, नवरं मानं-प्रस्थादि, ‘एसप्पमाणे’ इति एतत् प्रमाणं, यथा प्रमाणं प्रत्यक्षाद्यविसं-वादि एवमेपोऽप्यभ्युपगमोऽविसंवादीति भावः, ‘एस समोसरणे’ इति, एतत् समवसरणं-बहूनामेकत्र मीलनं, सर्वेषामपि तत्त्वानामस्मिन्नभ्युपगमे संलुलनमिति भावः । ‘इदं कंते पिए’ इत्यादि, इष्टः इच्छाविषयत्वात् कान्तः कमनीयतमत्वात्

प्रियः प्रेमनिबन्धनत्वात् मनोज्ञो मनसा सम्यगुपादेयतया ज्ञातत्वात् मनसा अम्यते-गम्यते इति मनोऽपः स्थैर्यगुणयोगात् स्थैर्यो विश्रामको विश्वासस्थानं संमतः कार्यकरणेन बहुमतो बहुत्वेन -अनल्पतया मनो बहुमतः कार्यविघातस्य पश्चादपि मनो बहु(अनु)मतः रत्नकरणहसमानो, रत्नकरणहकवेदान्तेनोपादेय इति भावः, 'जीविउस्सविण्' इति जीवितस्योत्सव इव जावितोत्सवः स एव जीवितोत्सविकः, हृदयनन्दजननः, उदुम्बरपुष्पं ह्यलभ्यं भवति ततस्तेनोपमानं, 'सूलाहयं वा' इत्यादि शूलायामनिशयेन गतं शूलाणिगं, एनदेव व्याचष्टे-शूलायां भिन्नः शूलाभिन्नः स एव शूलाभिन्नकस्तं, तथा 'एगाहृच्च'मिति एकं घातं, एकेन घातेनेति भावः, 'कूडाहृच्च'मिति कूटाघातं, कूटपतितस्य मुगस्यैव घातेनेति भावः। 'चउहिं ठाणेहि' इत्यादि, तत्र सुमहद्भूतनरकवेदानावेदनमेकं कारणं द्वितीयं परमाचारिकैः कदर्थनं तृतीयं नरकवेदनीयकर्मक्षयत उद्विजनं चतुर्थं नरकायुष्काक्षयत उद्विजनं। 'चउाह ठाणेहिं अहुणोववणए देवे'इत्यादि सुगमं नवरं 'चत्तारि पंच वा जोअणसए असुभे मंघे हवइ' इति इह यद्यपि नत्रभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न घ्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्गलानां मन्दपरिणामभावात् घ्राणेन्द्रियस्य च तथाविशस्तयभावात्, तथापि ते अत्युत्कृष्टगंधपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्ये अन्यान् पुद्गलान् उत्कृष्टगन्धपरिणामेन परिणमयति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान तेऽप्यन्यानि चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावत् गन्धः, केवळमूर्ध्वमूर्ध्वं मन्दपरिणामो वेदितव्यः, नत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतकलेवरादीनि तदा पञ्च योजनशतानि यावत् गन्धः शेषकालं चत्वारि तत उक्तं चत्वारि पञ्चेति ॥ (सू० ६५-६६) ॥

तए नं से पएसी राया केसिं कुमारसमगं एवं वयासी-अत्थि नं भंते ! एस पण्णाउवमा, इमेणं

पुन मे कारणेणं णो उवागच्छति, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइं बाहिरियाए उवट्ठाण-
सालाए अणेगणणायकदणायगईसरतलवरमांडवियकोडुवियइभसेट्टिसेणावइसत्थवाहभंतिमहा-
मंतिगणगदोवारियअमच्चवेडपीढमदनगरनिगमदूयसंधिवालेहिं सद्धिं सपरिबुद्धे विहरामि । तए णं
मम नगरगुत्तिया ससदखं सलोद्धं सगेवेजं अवउण (वाउड) बंधणवद्धं चोरं उवणेत्ति, तए णं अहं तं पु-
रिसं जीवंतं चेव अउकुंभीए पक्खिवावेमि अउमएणं पिहाणएणं पिहावेमि अएणय तउएणय आयावे-
मि आयपच्चइयएहपुरिसेहि रक्खावेमि, तए अहं अणया कयाइ जेणामेव सा अउकुंभी तेणामेव
उवागच्छामि उवागच्छिता तं अउकुंभी उगलच्छावेमि उगलच्छाविता तं पुरिसं सयमेव पासामि
णो चेव णं नीसे अयकुंभीए केइ छिड्डेइ वा विवरंइ वा अंतरेइ वा राई वा जओ णं से जीवे अंतोहिंतो
बहिया णिगए, जइ णं भंते' तीसे अउकुंभीए होजा केइ छिड्डे वा जावराई वा जओ णं से जीवे अं-
तोहितो बहिया णिगए, तो णं अहं सद्धेज्जा पत्तिएजा रोएजा जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं
जीवो तं सरीर, जम्हा णं भंते' तीसे अउकुंभीए णत्थि केइ छिड्डे वा जाव निगए, तम्हा सुपत्तिट्ठिया
मे पत्ता जहा तं जीवो तं सरीरं नो अन्नो जीवो अन्नं सरीर । तए णं केसीकुमारसमणे पएसिं रायं
एवं वयासी-पएसी ! से जहा नामए कूडागारसाला सिया दुहओलिता गुत्ता गुत्तदुवारा णिवाय-
गंभीरा, अहण्णं केइ पुरिसे भेरिं च दंडं च गहाय कूडागारसालाए अंतो २ अणुप्पविसइ २ ता

वा तुलियस्स केइ अणत्ते वा जाव लहुयत्ते वा ?, णो तिण्हं सम्हं, एवामेव पएसी ! जीवस्स अ-
 गुरुलघुयत्तं पडुच्च जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ आणत्ते वा जाव लहुयत्ते
 वा, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! तं चेव ७। (सू. ७०) तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं
 वयासी-अत्थि णं भंते ! एसा जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया जाव चोरं उव-
 पेत्ति, तए णं अहं तं पुरिसं सब्वतो, समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्थ जीवं पासामि,
 तए णं अहं तं पुरिसं दुहा फालियं करेमि २ त्ता सब्वतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्थ
 जीवं पासामि, एवं तिहा चउहा संखेज्ज फालियं करेमि णो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, जइ णं
 भंते ! अहं तं पुरिसं दुहा वा तिहा वा चउहा वा, संखेज्जहा वा फालियं वा जीवं पासंतो तो
 णं अहं सदहेज्जा नो तं चेव, जम्हा णं भंते ! अहं तंसि दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखिज्जहा
 वा फालियं वा जीवं न पासामि तम्हा सुपत्तिट्ठिया मे पण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।
 तए णं केसिकुमारसमणे, पएसिं रायं एवं, वयासि-मूत्तराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छत-
 राओ, केणं भंते ! तुच्छतराए ?, पएसी !, से जहाणामए केइ पुरिसे वणत्थी वणोवजीवी
 वणगवेसणयाए जोइं च जोइभायणं च गहाय कद्दाणं अडविं अणुपविद्वा, तए णं ते पुरिसा
 तीसे अगामियाए जाव किंचिदेसं अणुप्पत्ता समाणा एगं पुरिसं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणु-

पिया ! कदाणं अडविं पविसामो, एत्तो णं तुमं जोइ भायणाओ जोइ गहाय अम्हं असणं साहे-
ज्जासि, अहं तं जोइ भायणे जोइ विज्जवेज्जा एत्तो णं तुमं कदाओ जोइ गहाय अम्हं असणं
साहेज्जासित्तिक्क कदाणं अडविं अणुपविद्धा, तए णं से पुरिसे तओ मुहुत्तन्तरस्स तेसिं पुरिसाणं
असण साहेमित्तिक्क जेणेव जोतिभायणे, तेणेव उवागच्छइ जोइ भायणे जोइ विज्जायमेव पा-
सति, तए णं से पुरिसे जेणेव से कट्ठे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता तं कट्ठे सब्बओ समंता
समभिलोएति नो चेव णं तत्थ जोइ पासति, तए णं से पुरिसे परियं वंधइ फरसुं गिण्हइ तं
कट्ठं दुहा फालियं करेइ सब्बतो समंता समभिलोएइ णो चेव णं तत्थ जोइ पासइ, एवं जाव
संखेज्जाफालियं करेइ सब्बतो समंता समभिलोएइ नो चेव णं तत्थ जोइ पासइ, तए णं से पुरिसे
तंसि कट्ठसिं दुहाफालिए वा जाव संखेज्जाफालिए वा जोइ अपासमाणे संते तंते परिसंते निव्वि-
ण्णे समाणे परसुं एगंते एहेइ २ परियं मुयइ २ एवं वयासी-अहो ! मए तेसिं पुरिसाणं असणे
नो साहिएत्तिक्क ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरसंपविद्धे करयलपल्लत्थमुहे अट्टज्जाणोवगए
भूमिगयदिट्ठिए झियाइ, तए णं ते पुरिसा कदाइ छिंदंति २ ता जेणेव से पुरिसे तेजेव उवाग-
च्छंति २ ता तं पुरिसं ओहयमणसंकप्पं जाव झियायमाणं पासति २ ता एवं वयासी-किन्नं तुमं
देवाणुप्पिया ! ओहयमणसंकप्पे जाव झियायसि ?, तए णं से पुरिसे एवं वयासी-तुज्जे णं

देवानुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं अणुपविसमाणा ममं एवं वयासी-अम्हे णं देवानुप्पिया ! कट्ठाणं अ-
 डविं जाव पविट्ठा, तए णं अहं तत्तो सुट्ठत्तरस्स तुज्झं असणं साहेमित्तिक्कट्ठु जेण्वेव जोई जाव
 झियामि, तए णं तेसिं पुरिसाणं एगे पुरिसे छेदे दक्खे पत्तेहे जाव उवएसलद्धे ते पुरिसे एवं
 वयासी-गच्छह णं तुज्झे देवानुप्पिया ! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव हव्वमागच्छेह जा णं अहं
 असणं साहेमित्तिक्कट्ठु परियरं बंधइ २ परसुं गिण्हइ २ ता सरं करइ सरंण अराण महेइ जोई
 पादेइ २ जोई लंघुक्खेइ तेसिं पुरिसाणं असणं साहेइ, तए णं ते पुरिसा ण्हाया कयबलिकम्मा
 जाव पायच्छित्ता जेण्वेव से पुरिसे तेण्व उवागच्छंति, तए णं से पुरिसे तेसिं पुरिसाणं सुहास-
 णवरगयाणं तं विडलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवणेइ, तए ण ते पुरिसा तं विडलं असणं ४
 आसाएमाणा वीसाएमाणा जावविहरंति, जिम्मियमुत्तुरागयाविय णं समाणा आयंता चोक्खा
 परमसुइभूया तं पुरिसं एव वयासी-अहो णं तुमं देवानुप्पिया ! जइ मूढे अपडिए णिविण्णाणे
 अणुवएसलद्धे जे णं तुमं इच्छसि कडसि दुहाफालियंसि वा जोतिं पासित्तए, से एएणंहेणं पएसी !
 एवं बुच्चइ मूढतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छतराओ ८ ॥ (सू० ७१) ॥ तए णं पएसी राया
 केसिक्कुमारसमणं एवं वयासी-जुत्तए णं भंते ! तुभं इयच्छेयाणं दक्खणं बुद्धाणं कुसलाणं महा-
 मईणं विणीयाणं विण्णाणपत्ताण उवएसलद्धाणं अहं इमीसाए महावपरिसाए मज्झे

उच्चावएहिं आउसेहिं आउसित्तए उच्चावयाहि उहंसणाहिं उहंसित्तए एवं निभंछणाहिं० निच्छो-
डणाहिं०, तए णं केसीकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कति
परिसाओ पण्णत्ताओ ?, भंते ! जाणामि चत्तारि परिसाओ पण्णत्ता, तजहा-खत्तिपपरिसा गा-
हावइपरिसा माहणपरिसा इसिपरिसा, जाणासि ण तुम पएसी राया ! एयासि चउण्ह परिसाणं
कस्स का दडणीई पण्णत्ता ?, हत्ता ! जाणामि जे णं खत्तिपपरिसाए अवरज्झइ से णं हत्थच्छिण्ण-
ए वा पायच्छिण्णए वा सीसच्छिण्णए वा सुलाइए वा एगाहचे कूडाहचे जीवियाओ ववरोवि-
ज्झइ, जे ण गाहावइपरिसाए अवरज्झइ से ण तएण वा वेढेण वा पलालेण वा वेढित्ता अगणिका-
एणं झामिज्झइ, जेणं माहणपरिसाए अवरज्झइ से णं अणिट्ठाहिं अकताहिं जाव अमणामाहिं
वग्गूहि उवालंभित्ता कुंडियालंछणए वा सूणगलंछणए वा कीरइ निव्विसए वा आणविज्झइ, जे
णं इसिपरिसाए अवरज्झइ से णं. णाइअणिट्ठाहिं जाव णाइअमणामाहिं, वग्गूहि उवालंभइ,
एवं च ताव पएसी ! तुमं जाणासि तहावि ण तुमं मसं वामं वामेणं दंड दंढेणं पडिक्कलं पडिक्कलेणं
पडिळोमं पडिलोमेणं विवच्चासं विवच्चासेणं वट्ठसि, तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं च-
यासी-एवं खलु अहं देवानुप्पिण्हिं पढमिल्लुएणं चेव वागरणेणं संलत्ते तए णं ममं इमेयाख्वे
अभत्थिए जाव संकप्पे समुपजित्था, जहा जहा णं एयस्स पुरिसस्स वामं वामेणं जाव विवच्चासं

तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिचियनिरंतरणिच्छिडाइं दुवारवयणाइं पिहेइ, तीसे
 कूडागारसालाए बहुमज्झदेसभाए ठिच्चा तं भेरिं दंडएणं महया २ सदेणं तालेज्जा, से णूणं पएसी !
 से सदे णं अंतोहितो बहिया निगच्छइ, हंता जिगच्छइ, अत्थि णं पएसी ! तीसे कूडागारसालाए
 केइ छिडे वा जावराई वा जओ णं से सदे अंतोहितो बहिया णिगए ?, नो तिणंठे समंठे, एवा-
 मेव पएसी ! जीवेवि अप्पडिहयगई पुढविं भिच्चा सिलं भेच्चा पव्वयं भिच्चा अंतोहितो बहिया
 णिगच्छइ, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! अण्णो जीवो तं चेव ३। तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं
 एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णाउवमा इमेण पुण कारणेणं णो उवागच्छइ, एवं खलु भंते !
 अहं अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए जाव विहरामि, तए णं ममं णगरगुत्तिया ससक्खं
 जाव उवणंति, तए णं अहं (तं) पुरिसं जीवियाओ ववरोवेमि जीवियाओ ववरोवेत्ता अयोकुंभीए
 पक्खिवामि २ ता अउमएणं पिहावेमि जाव पच्चइएहिं पुरिसेहिं रक्खावेमि, तए णं अहं अन्नया
 कयाइं जेणेव सा कुंभी तेणेव उवागच्छइ २ ता तं अउकुंभि उगलच्छावेमि २ ता तं अउकुंभी
 किमि कुंभिपिव पासामि णो चेव णं तीसे अउकुंभीए केइ छिडेइ वा जावराई वा जताणं ते जीवा
 बहियाहितो अणुपविट्ठा, जति णं तीसे अउकुंभीए होज्ज केइ छिडेइ वा जाव अणुपविट्ठा तेणं
 अहं सदहेज्जा जहा अन्नो जीवो तं चेव, जम्हा णं तीसे अउकुंभीए नत्थि कोइ छिडेइ वा जाव

अणुपविष्टा तम्हा सुपतिष्ठिआ मे पण्णा जहा तं जीवो तं सरिरं तं चेव । तए णं केसीकुमारसमणे
पएसीं रायं एवं वयासी-अत्थि णं तुसे पएसी ! कयाइ अए धंतपुब्बे वा धमावियपुब्बे वा ? हंता
अत्थि, से णूणं पएसी ! अए धंते समाणे सव्वे अगणिपरिणए भवत्ति ? , हंता भवत्ति, अत्थि णं
पएसी ! तस्स अयस्स केइ छिड्डेइ वा जेणं से जोई बहियाहिंतो अंतो अणुपविष्टे ? , नो इणमडे समडे,
एवामेव पएसी ! जीवोऽवि अप्पडिहयगई पुढविं भिच्चा सिलं भिच्चा बहियाहिंतो अणुपविसइ,
तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! तहेव ४ ॥ (सू० ६७) ॥ तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं
वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णाउवमा इमेण पुण मे कारणेणं नो उवागच्छइ, अत्थि णं भंते !
से जहानामए केई पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? , हंता पभू !, जति
णं भंते ! सोच्चेव पुरिसे बाले जाव मंदविद्वाणे पभू होज्जा पंचकंडगं निसिरित्तए, तो णं अहं
सइहेल्ला ३ जहा अब्बो जीवो तं चेव, जम्हा णं भंते ! स चेव से पुरिसे जाव मंदविद्वाणे णो पभू
पंचकंडयं निसिरित्तए तम्हा सुपहट्ठिया मे पण्णा जहा तं जीवो तं चेव । तए णं केसीकुमारसमणे पएसि
रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए णवएणं धणुणा नवियाए
जीवाए नवएणं इसुणा पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? , हंता, पभू सो चेव णं पुरिसे तरुणे जाव नि-
उणसिप्पोवगते कोरिछिणं धणुणा कोरिछियाए जीवाए कोरिछिणं उसुणा पभू पंचकंडगं निसि-

रित्तए !, णो तिणमद्धे समद्धे, कम्हा णं !, भंते ! तरस पुरिसस्स अपज्जत्ताइं उवगरणाइं हवन्ति,
 एवामेव पएसी ! सो चेव पुरिसे बाले जाव मंदविच्चाणे अपज्जत्तोवगरणे, णो पभू पंचकंडयं नि-
 सिरित्तए, तं सदह्वाहि णं तुमं पएसी ! जहा अब्बो जीवो तं चेव ५ ॥ (सू० ६८) ॥ तए णं पएसी
 राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णाउवमा इमेण पुण कारणेणं नो
 उवागच्छइ, भंते ! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगते पभू एगं महं अयभारगं
 वा तउयभारगं वा सीसगभारगं वा परिवहित्तए ? हंता पभू, सो चेव णं भंते ! पुरिसे जुन्ने जरा-
 ज्जरियेहे सिद्धिलवलितयाविणट्ठन्ते दंडपरिगगहियगहत्थे पचिरलपरिसडियदंतसेढी आउरे
 किसिए पिवासिए दुब्बले किलंते नो पभू एगं महं अयभारगं वा जाव परिवहित्तए, जति णं
 भंते ! सच्चेव पुरिसे जुन्ने जराज्जरियेहे जाव परिकिलंते पभू एगं महं अयभारं वा जाव परि-
 वहित्तए तो णं सदहेज्जा ३ तहेव, जम्हा णं भंते ! से चेव पुरिसे जुन्ने जाव किलंते नो पभू एगं
 महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए तम्हा सुपत्तिट्ठिता मे पण्णा तहेव । तए णं केसीकुमारसमणे
 पएसि रायं एवं वयासी-से जहाणामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए णवियाए विहंगियाए
 णवएहिं सिक्कएहिं णवएहिं पच्छियपिंडएहिं पहू एगं महं अयभारं जाव परिवहित्तए ? हंता पभू,
 पएसी ! से चेव णं पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए जुद्धियाए दुब्बलियाए धुणक्खइयाए विहंगियाए

जुण्णएहि दुब्बलएहि धुणक्खइएहि सिद्धिलतयापिण्डएहि सिक्कएहि जुण्णएहि दुब्बलएहि धुणक्ख-
इएहि पच्छिपिण्डएहि पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवाहित्तए !, णो तिण०, कम्हा णं ? भंते !
तस्स पुरिसस्स जुञ्चाइ उवगरणाइ भवंति, पएसी । से चैव से पुरिसे जुन्ने जाव किलंते जुत्तोवगरणे
तो पभू एगं महं अयभारं वा जावपरिवाहित्तए, तं सद्दहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अत्तो जीवो
अन्नं सरीरं ६ ॥ (सू० ६९) ॥ तए ण से पएसी केसिक्कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते !
जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! जाव विहरामि, तए णं मय्य णगरगुत्तिया चोरं उवणंति,
तए णं अहं तं पुरिसं जीवतं चैव तुलेस्मि तुलेत्ता छविच्छेयं अकुब्बमाणे, जीवियाओ ववरोवेमि
२ ता मयं तुलेमि णो चैव णं तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स वा सुयस्स वा तुलियस्स
[णत्थि] केइ आणत्ते वा नाणत्ते वा ओमत्ते वा तुच्छत्ते वा गुरुयत्ते वा लहुयत्ते वा, जति ण भंते !
तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स केइ अन्नत्ते वा जाव लहुयत्ते वा तो
णं अहं सद्देज्जा तं चैव, जम्हा णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तु-
लियस्स नत्थि केइ अन्नत्ते वा लहुयत्ते वा० तम्हा सुपत्तिट्ठिया से पद्दा जहा तं जीवो तं चैव । तए णं
केसीकुमारसमणे पएसि रायं एवं वयासी-अत्थि णं पएसी ! तुमे कयाइ वत्थी धंतपुब्बे वा धमा-
वियपुब्बे वा ?, हंता अत्थि, अत्थि णं पएसी ! तस्स वत्थिस्स पुणस्स वा तुलियस्स अपुण्णस्स

विवचासेणं वहिस्सामि तथा णं अहं नाणं च नाणोवलंभं च करणं च करणोवलंभं च
 दंसणं च दंसणोवलंभं च जीवं च जीवोवलंभं च उवलभिस्सामि, तं एएणं अहं कारणेणं
 देवानुप्पियाणं वामं वामेणं जाव विवचासेणं वहिस्सामि, तए णं केसीकुमारसमणे
 पएसीराय एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कह ववहारगा पणत्ता ? हंता जाणामि,
 चत्तारि ववहारगा पणत्ता-देह नामेगे णो सण्णवेइ सन्नवेइ नामेगे नो देह एगे देइवि सन्नवेइवि
 एगे णो देइ णो सण्णवेइ, जाणासि णं तुमं पएसी ! एएसि चउण्हं पुरिसाणं के ववहारी के
 अववहारी ? हंता जाणामि, तत्थ णं जे से पुरिसे देइ णो सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी, तत्थ
 णं जे से पुरिसे णो देइ सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी, तत्थ णं जे से पुरिसे देइवि सन्नवेइवि
 से पुरिसे ववहारी, तत्थ णं जे से पुरिसे णो देइ णो सन्नवेइ से णं अववहारी, एवामेव तुमं पि
 ववहारी, णो चेव णं तुमं पएसी अववहारी (सू० ७२) तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं
 एवं वयासी-तुज्जे ण भंते ! इयहेया दक्खा जाव उवएसलद्धा समत्था णं भंते ! ममं करयलंसि वा
 आमलयं जीवं सरीराओ अभिनिवट्ठिताणं उवदंसित्तए, तेणं कालेणं तेणं समएणं पएसिस्स रण्णो
 अदूरसामंते वाउयाए संबुत्ते, तणवणस्सइकाए एयइ वेयइ चलइ फंदइ घट्टइ उदीरइ तं तं भावं परि-
 णमइ, तए णं केसीकुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी-पाससि णं तुमं पएसीराया ! एयं तणवण-

स्सइ एयंतं जाव तं तं भावं परिणमंतं ? हंता पासासि, जाणासि णं तुमं पएसी ! एयं तणवण-
स्सइकायं किं देवो चालेइ असुरो वा चालेइ णागो वा किल्लरो वा चालेइ किंपुरिसो वा चालेइ
महोरगो वा चालेइ गंधवो वा चालेइ ? हंता जाणासि, णा देवो चालेइ जाव णो गंधवो चालेइ
वाउयाए चालेइ, पाससि णं तुमं पएसी ! एतस्स वाउकायस्स सरुविस्स सकामस्स सरागस्स
समोहस्स सवेयस्स सलेसस्स ससरीरस्स रुवं ? णो तिण्हे, जइ णं तुमं पएसीराया ! एयस्स वा-
उकायस्स सरुविस्स जाव ससरीरस्स रुवं न पाससि तं कहं णं पएसी ! तव करयलंसि वा आम-
लगं जीवं उवदंसिस्सामि ? एदं खलु पएसी ! दसहाणाइं छउमत्थे मणुस्से सबभावेणं न जाणइ
न पासइ, तंजहा-धम्मत्थिकायं ? अधम्मत्थिकायं ? आगासत्थिकायं ? जीवं असरोरबद्धं ४
परमाणुपोगलं ५ सइ ६ गंध ७ वायं ८ अयं जिणे भविस्सइ वा णो भविस्सइ ९ अयं सबहुक्खाणं
अंतं करेस्सइ वा नो वा १०, एताणि चेव उप्पन्नानाणदंसणाधरे अरहा जिणे केवली सवभावेणं जा-
णइ पासइ, तं०-धम्मत्थिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अन्नो जीवो
तं चेव ९ ॥ (सू०७३) ॥ तएणं से पएसीराया केसि कुमारसमणं एवं वयासी-से नूनं भंते ! हत्थिस्स
कुंथुस्स य समे चेव जीवे ? हंता पएसी ! हत्थिस्स य कुंथुस्स य समे चेव जीवे, से णूणं भंते ! हत्थीउ
कुंथू अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव एवं आहारनीहारउस्सास-

नो सासइड्डीए महजुइअपतराए चेव, एवं च कुंथुओ हत्था महाकम्मतराए चेव महाकिरिय जाव?, हंता
 पएसी! हत्थीओ कुंथू अप्पकम्मतराए चेव कुंथुओ वा हत्थी महाकम्मतराए चेव तं चेव, कम्हा णं भंते!
 हत्थिस्स य कुंथुस्स य ससे चेव जीवे?, पएसी! से जहा णामए कूडागारसाला सिया जाव गंभीरा
 अह णं केइ पुरिसे जोइं व दीवं व गहाय तं कूडागारसालं अंतो २ अणुपविसइ तीसे कूडागारसा-
 लाए सद्वतो सभंता घणनिच्चियनिरंतराणि णि छिड्ढाइं दुवारचयणाइं पिहेति २ तीसे कूडागारसालाए
 बहुमज्झदेसभाए तं पईवं पलीवेज्जा, तए णं से पईवे तं कूडागारसालं अंतो २ ओभासइ उज्जोवेइ
 तवति पभासेइ, णो चेव णं बाहि, अह णं से पुरिसे तं पईवं इड्डुरएणं पिहेज्जा, तए णं से पईवे
 तं इड्डुरयं अंतो ओभासेइ, णो चेव णं इड्डुरगस्स बाहि णो चेव णं कूएगारसालाए बाहि, एवं
 किलिंजेणं गंडमाणिआए पच्छिपिंडएणं आढतेणं अज्जाढतेणं पथएणं अज्जपथएणं अट्टभाइयाए
 चाउन्भाइयाए सोलसियाए छत्तीसियाए चउसट्ठियाए दीवचंपएणं तए णं से पदीवे दीव-
 चंपगस्स अंतो ओभासति४, नो चेव णं दीवचंपगस्स बाहि, नो चेव णं चउसट्ठियाए बाहि,
 णो चेव णं कूडागारसालं णो चेव णं कूडागारसालाए बाहि, एवामेव पएसी! जीववि जं जारिसयं
 पुव्वकम्मनिवड्ढं वोदिं निवत्तेइ तं असंखेज्जेहिं जीवपदेसेहि सचित्तं करेइ खुड्डियं वा महालियं
 वा, तं सद्वहाहि णं तुमं पएसी! जहा अण्णो जीवो तं चेव णं ॥ (सू० ७४) ॥

‘ अत्थि णं भन्ते ! एस पन्नाउवमा ’ अस्ति भदन्त ! प्रज्ञानो-बुद्धिविशेषादुपमा, ‘ अण्णगणनानायगे ’ त्यादि,
गणनायकाः-प्रकृतिमहत्तराः दण्डनायकाः-तन्त्रपाला राजेश्वरतलघरमाडम्विः कौटुम्बिकेभ्यश्चेप्तिसेनापतिसार्थवाहमन्त्रि-
महान्निगणकदौवारिकाः प्रागुक्तस्वरूपाः अमात्या-राज्याधिष्ठायाकाः चेयाः-पादमूलिकाः पीठमर्द्दीः-प्रागुक्ता नगरं-नगर-
वासिप्रकृतयः निगमाः-कारणिकाः दूता-अन्येषां गत्वा राजादेशनिवेदकाः संधिपाला-राज्यसन्धिरक्षकाः ‘ नगरशुस्तिया ’
इति नगररक्षाकारिणः ‘ ससस्खं ’ इति ससाक्षि सहोह-सलोहं ‘ समेवज्जं ’ ग्रीवानिवद्धकिंचिल्लोघ्रमित्यर्थः, ‘ अवा-
उडं ’ अप्रावृत्तवन्धनवद्धं चौरमिति । ‘ भेरिं दं-डं चे ’ति भेरी-ढका दण्डो वादनदण्डः । ‘ वाम वामेण ’ मित्यादि, वामं
वामेन एवं दंड दंडेणेत्याद्यपि भावनीय । ‘ देह नामेगे नो सन्नवंह ’ इति ददाति-दानं प्रयच्छति न संज्ञापयति-न सम्य-
गालापेन संनोषयति, चतुर्भङ्गी पाठमिद्धा, ‘ एवामेव पएसि ! तुमपि ववहारी ’ इति यद्यपि त्वं न सम्यगालापेन मां
संतोषयसि तथापि मम विषये भक्तिवह्मानं च कुर्वन् आद्यपुरुष इव व्यवहार्येव नाव्यवहारी, एतावता च ‘ मूढतराए तुमं
पएसि ! तओ कट्टहारयाओ ’ इत्यनेन वचसा यत् कालुष्यमापादितं तदपनीतं परमं च सतोषं प्रापित इति । ‘ हन्ता
पएसि हत्थिस्स ! कुंथुस्सय समे चेव जीवे ’ इति प्रदेशानां तुल्यत्वात्, केवलं संकोचविकोचधर्मत्वात् कुंथुशरीरे सं-
कुचितो भवति, हस्तिशरीरे विस्तृतः, उक्तञ्च-‘ आसज्ज कुंथुदेहं तत्तियमित्तो गयंमि गयमित्तो । न य संजुज्जइ जीवो संकोय-
विकोयदोसेहि ॥ ’ अत्र न संयुज्यते जीवः संकोचविहोचदोवाभ्यामिति, तयोस्नस्य स्वभावतयाऽभ्युपगमात्, तथा चात्र प्र-
दीपष्टान्तो वक्ष्यते, अथवा ‘ कम्मतराए चेवे ’ त्यादि, ‘ कम्म ’ आयुष्कलक्षणं क्रिया-कायिकयादि आश्रवः-प्राणाति

गरं पासंति, अएणं सदतो समंता आइणं विच्छिणं सच्छडं उवच्छडं फुडं गाढं अवगाढं पासंति
 २ ता दृष्टुह जावहियया अन्नमन्नं सदावैति २ ता एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! अयभंहे
 इहे कंते जाव मणामे, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अमहं अयभारए बंधित्तएत्तिकहु अन्नमन्नस्स
 एयमहुं पडिसुणेंति २ ता अयभारं बंधंति २ अहाणुपुदीए संपत्थिया, तए णं ते पुरिसा अकाभियाए
 जाव अडवीए किंचि देसं अनुपत्ता समाणा एगं महं तडआगरं पासंति, तडएणं आइणं
 तं चेव जाव सदावैत्ता एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तडयभंहे जाव मणामे, अयपेणं चेव
 तडएणं सुबहुं अए लब्भति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अयभारए छुट्ता तडयभारए बंधि-
 एत्तिकहु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमहुं पडिसुणेंति २ ता अयभारं छुट्ति २ ता तडयभारं बंधंति,
 तत्थ णं एगे पुरिसे णो संचाएइ अयभारं छुट्ताए तडयभारं बंधित्तए, तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं
 एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तडयभंहे जाव सुबहुं अए लब्भति, तं छुट्ति णं देवाणुप्पिया !
 अयभारं, तडयभारं बंधाहि, तए णं से पुरिसे एवं वयासी-दूराहडे मे देवाणुप्पिया ! अए
 चिराहडे मे देवाणुप्पिया ! अए अइगाढबंधणबद्धे मे देवाणुप्पिया ! अए असिल्लिद्धबंधणबद्धे
 देवाणुप्पिया ! अए धणियबंधणबद्धे देवाणुप्पिया ! अए, णो संचाएमि अयभारं छुट्ता तडयभारं
 बंधित्तए । तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं जाहे णो संचायंति बह्वहि आघवणाहि य पन्नवणाहि य

आघचित्तए वा पणवित्तए वा तथा अहाणुषीए संपत्थिया, एवं तंवागरं रूप्पागरं सुवन्नागरं रय-
 णागरं वहारागरं, तए णं ते पुरिसा जेणेव सया जणवया जेणेव साइं २ नगराइं तेणेव उवागच्छन्ति
 २ ता वयरविक्कणथं करेति २ ता सुबहुदासीदासगोमहिसगवेलगं गिणहंति २ ता अट्ठतल-
 मूसियवडंसगे कारावेति ण्हाया कयवलिकरमा उप्पि पासायवरगया फुट्टमाणेहिं सुइंगमत्थ-
 एहिं वत्तीसदवड्ढएहिं नाडएहिं वरतरुणीसंपवत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणा उवलालिज्जमाणा इट्ठे सह-
 फरिस जाव विहरंति । तए ण से पुरिसे अयभारेण जेणेव सए नगरे तेणेव उवागच्छइ अय-
 भारेणं गहाय अयविक्किणणं करेति २ ता तंसि अप्पमोहंसि निहियंसि झीणपरिषए ते पुरिसे
 उप्पि पासायवरगए जाव विहरमाणे पासति २ ता एवं वयासी-अहो णं अहं अधन्नो अपुन्नो
 अकयत्थो अकयलवखणो हिरिसिरिवज्जिए हीणणुणचाउदसे दुरंतपंतलवखणे, जति णं अहं
 मित्ताण वा णाईण वा नियगाण वा सुणेतओ तो णं अहंपि एवं चेव उप्पि पासायवरगए जाव
 विहरंतो, से तेणट्ठेणं पएसी एवं बुच्चइ-मा णं तुमं पएसी पच्छाणुताविए भविज्जासि, जहा व
 से पुरिसे अयभारिए ११ ॥ (सू० ७५) ॥ एत्थ णं से पएसी राया संबुद्धे केसिक्कुमारसमणं वंदइ
 जाव एवं वयासी-णो खलु भंते ! अहं पच्छाणुताविए भविस्सामि जहा व से पुरिसे अयभारिए,
 तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा

पडिबं०, धम्मरुहा जहा चित्तस्स, तद्देव गिहिम्मं पडिबज्जः २ त्ता जेगेव सेयविया नगरी
तेणेव पहरेत्य गमणाए ॥ (सू० ७६) ॥ तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-
जाणासि तुमं पएसी ! कह आयरिया पयता ? , हेता जाणासि, तओ आयरिआ पयगता, तं जहा-
कलायरिए सिप्पायरिए धम्मायरिए, जाणासि णं तुमं पएसी ! ते। स तिग्हं आयरियाणं कःस का
विणयपडिवत्ती पउंजिया ? , हेता जाणासि, कठायरियस्स सिप्पायरियस्स उवठेयं संम-
ज्जणं वा करेज्जा पुरओ पुक्काणि वा आगयेज्जा सजवेज्जा मंडवेज्जा भोगविज्जा वा विउळं
जीवितारिहं पीइदाणं दलएजा पुत्तापुत्तिं चित्तिं कयेज्जा, जणेव धम्मायरिं पासिजा
तत्थेव वंदेज्जा णमंतेज्जा सक्करेज्जा सम्मजेज्जा कठणं मंगळं देवयं चेइयं पञ्चयासेजा फासुरस-
णिज्जेणं असणयाणखाइमसाइमेगं पडिउभेज्जा पाडिहारिणं पीहत्तकासिज्जासंयारएणं उव-
निमंतेज्जा, एवं च ताव तुमं पएसी ! एवं जाणासि तहावि णं तुमं मन्नं यानं वामेगं ज्ञाव वहिता
ममं एयमं अफ्खामित्ता जेगेव सेयविया नगरी तेगेव पहरेत्य गमणाए, तए णं से पएसी
राया केसि कुमारसमणं एवं वदासी-एवं खलु भंने ! मम एयाहवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था-
एवं खलु अहं देवाणुप्पियाणं वामं वामेगं जाव वहिए तं सेयं खलु मे रुळं पाउय मायाए रयगी-
ए जाव तेयसा जंठे अंतेउरपरियाल सार्द्धं संपरिबुद्धस्स देवाणुप्पिए वंदितः नमसि नए एनमः

सुज्जो २ सम्मं विणएणं खामित्तएत्तिकहु जामेव दिसि पाउःभूते तामेव दिसि पडिगर ॥
 तए णं से पएसीराया कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते हट्टुड जाव
 हियए जहेव कूणिए तहेव निगगच्छइ अंतेउरपरियाल सद्धिं संपरिवुडे पंचविहेणं अभिगमेणं
 वंदइ नमंसइ एयमहं भुज्जो २ सम्मं विणएणं खामेइ ॥ (सू० ७७) तए णं केसी कुमारसमणे पए-
 सिस्स रण्णो सूरियकंतप्पमुहाणं देवीणं तीसे य महतिमहालियाए महच्चपरिसाए जाव धम्मं
 परिकहेइ । तए णं से पएसी राया धम्मं सोच्चा निसम्म उट्ठाए उट्ठेति २ केसिकुमारसमणं वंदइ नमं-
 सइ २ ता जेणेव सेयविया नगरी तेजेव पहरेतथ गमगाए । तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं
 एवं वदासी-मा णं तुमं पएसी ! पुविं रमणिज्जे भविता पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि, जहा
 से वणसंडेइ वा णट्टसाला इ वा इक्खुवाडए इ वा खउवाडए इ वा, कहं णं भंते !, वगसंडे पतिर
 पुप्फिए फलिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अतीव उवसोभेमाणे २ चिट्ठइ, तथा णं वगसंडे रम-
 णिज्जे भवति, जया णं वणसंडेनो पतिए नो पुप्फिए ना फलिए ना हरियगरिरेज्जमाणे गो सिरीए
 अईव २ उवसोभेमाणे चिट्ठइ तथा णं जुन्ने झडे परिसडियंपंडुपत्ते सुक्कहक्खे इव भिरुयमणे
 चिट्ठइ तथा तथा णं वणे णो रमणिज्जे भवति, जया णं णट्टसालाविमिज्जइ वाइज्जइ नच्चिज्जइ हसि-
 ज्जइ रमिज्जइ तथा णं णट्टसाला रमणिजा भवइ, जया णं नट्टसाला णो मिज्जइ जाव णो रमिज्जइ

तथा णं णट्टसाला अरमणिज्जा भवति, जया णं इवखुवाहे दिज्जइ भिज्जइ सिज्जइ पिज्जइ दिज्जइ
तथा णं इवखुवाहे रमणिज्जे भवइ, जया णं इवखुवाहे णो छिज्जइ जाव तथा इक्खुवाहे अरम-
णिज्जे भवइ, जया णं खलवाहे उच्छुब्भइ उडुइज्जइ मलइज्जइ सुणिज्जइ खलज्जइ पिज्जइ दिज्जइ
तथा ण खलवाहे रमणिज्जे भवति, जया णं खलवाहे नो उच्छुब्भइ जाव अरमणिज्जे भवति, से
तेणट्टेणं परसी ! एवं बुद्धं भाणं तुमं परसी ! पुद्धिरमणिज्जे भविता पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि
जहा वणसंहेइ वा, तए णं परसी केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-णो खलु भंते ! अहं पुवि रम-
णिज्जे भविता पच्छा अरमणिज्जे भविरसामि, जहा वणसंहेइ वा जाव खलवाहेइ वा, अहं णं सेय-
वियानगरीपमुबखाइं सत्त गामसहरसाइं चत्तारि भागे करिरसामि, एगं भागं बलवाहणरस दल-
इरसामि, एगं भागं कुट्टागारे ह्नुभिरसामि, एगं भागं अतेउररस दलइरसामि, एगेणं भागेणं महत्तिम-
हलर्यं कुट्टागारसालं वरिरसामि, तथ णं बहूहि पुरिसेहिं दिक्कं भइ अत्तदेयणेहिं किललं असणं० उवक्क-
खळावेत्ता बहूणं समणस्साहणभिवखुयाणं पंधियपहियाणं परिभाएसणे २ बहूहिं सीलद्वयगुणद्वय-
वेरमणपच्चवखाणपोसहोववासस जाव विहरिरसामि कित्तु जाकेव दिस्सि पाउच्चूए तामेव दिस्सि
पट्टिगए ॥ (सु० ७८) ॥ तए णं से परसी राया कलं जाव तेदसा जलंते सेयवियापामोवखाइं
सत्त गामसहरसाइं चत्तारि भाए कीरइ, एगं भागं बलवाहणरस दलइ जाव कुट्टागारसालं करेइ,

तरथ णं दहूहिं पुरिसेहि जाव उदवखइत्ता बहूणं समण जाव परिभाएमाणे विहरइ ॥ (सू० ७९) ॥
 तए णं से परसीराया समणोवासए अभिगयजीवाजीवे० विहरइ, जप्पभिइं च णं पएसीराया स-
 मणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च वलं च बाहणं च कोसं च कोट्टागारं च पुरं च अंते-
 उरं च जणइयं च अणाढायमाणे यावि विहरति । तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे
 अवज्झतिए जाव समुप्पज्जित्ता-जप्पभिइं च णं पएसी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं च
 णं रज्जं च रइं जाव अंतेउरं च ममं जणवयं च अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु से पएसिं
 रायं केणवि सत्थपओएण वा अग्गिपओएण वा मंतप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा उदवेत्ता सू-
 रियकंतं छुसारं रज्जे ठवित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणीए पातेमाणीए विहरित्तएत्तिकट्टु एवं
 संपेहेइ संपेहित्ता सूरियकंतं कुमारं सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-जप्पभिइं च णं पएसी राया
 समणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च जाव अंतेउरं च ण जणवयं च माणुरसएय कामभोगे
 अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु तव पुत्ता ! पएसिं रायं केणइ सत्थप्पयोगेण वा जाव उदवित्ता
 सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पातेमाणे विहरित्तए । तए णं सूरियकंते कुमारे सूरियकंताए देवीए
 एवं तुत्ते समणो सूरियकंताए देवीए एयमट्ठं णो आढाइ नो परियाणाइ तुसिणीए सच्चिइइ, तए
 णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे अवज्झतिए जाव समुप्पज्जित्ता-मा णं सूरियकंते कुमारे पए-

सिस्स रत्तो इमं रहस्सभेयं करिस्सहत्तिकुप्पएसिस्स रण्णो छिद्धानि य मम्मणि य रहस्साणि
य विवराणि य अंतराणि य पडिजागरमाणी२ विहरइ । तए णं सूरियकंता देवी अत्रया कयाइ
पएसिस्स रण्णो अंतरं जाणइ असणं जाव खाइमं सववत्थमंगमल्लालंकारं विसप्पजोगं पजंजइ,
पएसिस्स रण्णो ण्हायस्स जाव पायच्छित्तस्स सुहासणवरगयस्स तं विससंजुतं असणं चत्थं जाव
अलंकार निसिरेइ धातइ । तए णं तस्स पएसिस्स रण्णो तं विससंजुतं असणं ४ आहारेमाणस्स
सरीरंगमि वेयणा पाउब्भूया उज्जला विपुला पगाढा कक्कसा कहुदा चंडा तिजा इक्खान्ना दुर्-
हियासा पित्तजरपरिगयसरीरे दाहवक्कंति यावि विहरइ ॥ (सू० ८०) ॥

‘कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते’ इति, अय यात्तुत्तएणात् ‘कुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
म्मिलियंमि अहापडुरे पभाए रत्तासोगकिंसुयमुगमुहपलासपुक्कंजंजद्वरागससिसे कयत्तान्नल्लिगि (अमोद्दर उडियमि
सूरे सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे’ इति परिग्रहः, अस्यापमर्शः-कल्यमिति श्वः प्रादुः-यात्ताशे, ततः प्रकाशप्रमातायां
रजन्यां फुल्लोत्पलकमलकोमकोन्मीलिते फुल्लं-विक्रसितं तच्च तत् उत्पलं तच्च रूपकव-हरिगणेशः कुञ्जोत्प-
लकमलौ तयोः कोमलम्-अकटोरमुन्मीलितं यथासंख्यं दलानां च नयनयोय यस्मिन् ततमा तस्मिन्, अय
रजनीविभातान्तरं पाण्डुरे-शुक्ले प्रभाते, ‘रत्तासोगे’त्यादि, रक्ताशोकश्च प्रकाशः स च किंयुक्तं च-यत्ताश-
पुष्पं शुक्रमुखं च गुञ्जा-फलविशेषो रक्तकुण्डलस्तदर्थं च तानि तेषां सङ्गो-आरक्तया समाने ‘कमलागहनल्लिगि-

संख्यबोधे' इति कमलाकराः—हृदास्तेषु नलिनीखण्डास्तेषां बोधके 'उत्थिते' उदयपाते 'सूरिण' आदित्ये सहस्ररश्मौ 'दिनकरे' दिवसकरणशीले तेजसा ज्वलिते । 'रेरिजमाणे' इति हरिततया देदीप्यमाने 'माणं तुमे पुवं रमणिज्जे भवित्ता पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि' इत्यादेर्ग्रन्थस्यायं भावार्थः—पूर्वमन्येषां दात्रा भूत्वा संस्र्मति जैनधर्मप्रतिपत्त्या तेषामदात्रा न भवितव्यमस्माकमंतरायस्य जिनधर्मोपभ्राजनस्य च प्रसक्तेः । 'वेयणा पाउब्भूया उज्जला' इत्यादि, उज्ज्वला दुःखरूपतया निर्मला सुखलेशेनाप्यकलङ्कितेति भावः त्रिपुला—विस्तीर्णा सकल-शरीरव्यापनात् प्रगाढा—प्रकर्षेण ममप्रदेशिव्यापितया समवगाढा, कर्कश इव कर्कशा, किमुक्तं भवति?—यथा कर्कशपापाणसंघर्षः शरीरस्य खण्डानि त्रोटयति एवमात्मप्रदेशान् त्रोटयंतो या वेदनोपजायते सा कर्कशा, तथा कटुका पित्तप्रहोपपरिहृतिनस्य रोहण्यादिकटुद्रव्यमिवोपभुज्यमानमतिशयेनापीतिजनिकेति भावः, परुषा मनसोऽनोत्र रूक्षत्वजनिका, निष्ठुरा—अग्रमयप्रनी कारतया दुर्भेदाऽत एव चण्डा—रुद्रा तोत्रा—अतिशायिनी दुःखा—दुःखरूपा दुर्लङ्घ्या पित्तजरपरिगनशरोरे व्युत्क्रान्त्या चापि—दाहोत्पत्त्या चापि विहरति—तिष्ठति ॥ (सू० ७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०) ॥

तए नं से पएसी राया सूरियंकताए देवोए अत्ताणं संपलब्धं जाणिता सूरियंकताए देवोए मग-सावि अप्पदुस्समाणे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता पोसहसालं पमज्जइ २ ता उच्चार-पासवग्भूमिं पडिलेहेइ २ ता दब्भसंथारगं संथरेइ २ ता दब्भसंथारगं दुरुहइ २ ता पुरत्थाभिमुहे संपल्लिखंकनिसन्ने करयलपरिगहिं अजलिं मत्थएत्तिकहु एवं वयासी-नमोऽस्त्यु

णं अरहंताणं जाव संपत्ताणं । नमोऽस्तु णं केसिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मोवदेसगस्स धम्माय-
रियस्स, बंदा मि णं भगवंत तत्थ गयं इह गए, पासउ मे भगवं तत्थ गए इह गयंति कइ वंदइ
नमंसइ, पुट्ठि पि ण मए केसिस्स कुमारसमणस्स अंति ए थूलपाणाइवाए पच्चक्खाए जाव परिग्गहे,
ते इयाणि पि णं तस्सेव भावतो अंति ए सब पाणाइवाय पच्चक्खामि जाव परिग्गहं सवं कोहं जाव
मिच्छादंसणसहं, अकरणिज्जं जोयं पच्चक्खामि, सवं असणं चउज्जिहपि आहार जाव जीवाए पब-
क्खामि, जं पि य से तरीर इइं जाव फुसंतुत्ति एयं पि य णं चरिमेहिं ऊसासनिस्सासेहिं वोसिराभि-
तिक्कहु आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे सूरियाभे विमाणे
उववायसभाए जाव वण्णो । तए णं से सूरियाभे देवे अहुणोववन्नए चेव समाणे पंचविहाए
पज्जत्तीए पज्जत्ति भावं गच्छति, तं०-आहारपज्जत्तीए सरिरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आगपाण-
पज्जत्तीए भासमणपज्जत्तीए, तं एवं खलु भो ! सूरियाभेणं देवेणं सा दिद्वा देविइी दिद्वा
देवजुत्ती दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए ॥ (सू० ८१) ॥ सूरियाभस्स णं भंते ! देव-
स्स केवत्तियं कालं ठिती पण्णत्ता, गोयमा ! चत्तारि पल्लिओवमाइं ठिती पण्णत्ता, से णं सूरियाभे
देवे ताओ लोणाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चइता कहिं गमिहिंति कहिं उव-
वज्जिहिंति, गोयमा ! महाविदेहे वासे जाणि इमाणि कुलाणि भवंति, तं०-अट्टाइं दित्ताइं विउ-

लाई विच्छिण्णविपुलभवणसयणासणजाणवाहणाई बहुधणबहुजातरुवरययाई आओगपओ-
 गंसंपउत्ताई विच्छद्धियपउरभत्तपाणाई बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूयाई बहुजणस्स अप-
 रिभूताई, तत्थ अन्नयरेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चाइस्सइ । तए णं तंसि दारंगंसि गब्भगयंसि चेव
 समाणंसि अम्मापिऊणं धम्मे दढा पइण्णा भविस्सइ । तए णं तस्स दारयस्स नवण्हं मासाणं
 बहुपडिपुन्नाणं अद्धमाणा राइंदियाणं वितिकंताणं सुकुमालपाणिपायं अहीणपडिपुण्णपंचिदिय-
 सरीरं लक्खणवंजणगुणोववेयं माणुम्माणपमाणपडिपुद्दसुजायसंवंगसुंदरंगं ससिसोमाकारं कंतं
 पियंदसणं सुखं दारय पयाहिसि । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे ठिति-
 वडियं करेहिंति तत्तियदिवसे चंदसूरदंसणिगं करिस्संति छेद्वे दिवसे जागरियं जागरिस्संति एक्का-
 रस्से दिवसे वीइक्कंते संपत्ते बारसाहे दिवसे णिवित्ते असुइ जायकम्मकरणे चोक्खे संमज्झिओ-
 वलित्ते विउलं असणयाणखाइमसाइमं उवक्खडावेस्संति २ मित्तणाइणियगसयणसंबधि परिजणं
 आमंतेत्ता तओ पच्छा ण्हाया कयबलिकम्मा जाव अलंक्रिया भोयणमंडवंसि सुहासणवरगया ते
 मित्तणाइ जाव परिजणेण सद्धिं विउलं असणं ४ आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा
 परिभाएमाणा एवं चेव णं विहरिस्संति, जिमियसुत्तरागयावि य णं समाणा आयंता चोक्खा प-
 रमसुइभूया तं मित्तणाइ जाव परिजणं विउलेणं वत्थंगंमल्लालंकारेणं सक्कारेस्सति सम्माणि-

स्संति २ ता तस्सेव भित्त जाव परिजणस्स पुरतो एवं वहस्संति-जम्हा णं देवाणुप्पिया ! इमंसि
दारगंसि गम्भगयंसि चेव समाणंसि धम्मे दढा पइण्णा जाया तं होऊ णं अम्हं एयस्स दाइयस्स
वढपइण्णे णामेणं । तए णं तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स अम्मापियरो नामवेज्जं करिस्संति-दढपइ-
ण्णो य २, तए णं तस्स अस्मापियरो अणुपुवेणं ठित्तिवडियं च चंदसूरियदरिसणं च धम्मजागरियं
य नामधिल्लकरणं च पजेमणं च पडिवद्दावणं च पचंकमणं च कन्नवेहणं च संबच्छरपडिलेह-
णं च चूलोवणं च अत्ताणि य बहूणि गम्भाहाणजम्मणाइयाइं महया इड्डीसक्कारसमुदएणं
करिस्संति ॥ (सू० ८२) ॥

‘संपलियंकस्सस्सिसे’ इति पद्दासनसन्निविष्टः ‘सवं कोह’ मित्यादि क्रोधमानमायालोभाः प्रतीताः
प्रेम-अभिष्वंगमात्रं द्वेषः-अप्रीतिमात्रः अभ्याख्यानम्-असहोषारापणं पैशून्यं-पिथुनकर्म परिवादः-विप्रकीर्णपरिदोषकथा
अरतिरती धर्म्मार्थमर्द्धेषु मायासृषा-वेषान्तरकरणतो लोकत्रिप्रतारगं मिथ्यादर्शनं-मिथ्यातं तत् शक्यमिदं मिथ्यादर्शन-
श्रव्यं । ‘अङ्गाइ’ इत्यादि, ‘आजोगपओगसंपउत्ताइ’ इति, आयोगस्य-अर्थलाभस्य प्रयोगाः उवायाः संप्रयुक्ता-व्या-
पारिता यैस्तानि आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तानि ‘विच्छड्डियपउरभत्तपाणाइ’ इति विच्छर्द्धिते त्यक्ते बहुजनबहुभोजन-
दानेनविचिष्टोच्छिष्टसंभवात् संजातविच्छर्द्धे वा-नानाविधभक्तिके भक्त्याने येषां तानि तथा, बहुदासोदासगोमहिषगवेलाकाः
प्रभृता येषां तानि तथा । ‘पढेमे विवसे ठिइपडियं करेति’ इति स्थितौ-कुलप्रयांश्यां पतिता-अन्तर्भूग या प्रक्रिया पुत्र-

जन्मोत्सवसम्बन्धिनो सा स्थितिपतिता नां, तुनीये दिवसे चन्द्रसूर्यदर्शनोत्सवं, षष्ठे दिवसे जागरिकां—रात्रिजागरणरूपां 'निवृत्ते अमुञ्जसम्बन्धकरणे' इति निवृत्ते—अतिक्रान्ते अयुचोनां—जातिकर्मणां करणे 'आसाएमाणा' इति परिभोजयति आस्वादयती 'वीसाएमाणा' विविधखाद्यादि स्वादयती 'परिभाएमाणा' इति परिभाजयन्ती—अन्योऽन्यमपि यच्छन्ती मातापितराविति प्रक्रमः, 'जिमितौ' युक्तवन्तौ 'मुत्तरे'ति युक्तोत्तरकालं 'आगत' ति आगतौ उपवेशनस्थाने इति गम्यते, 'आयन्ता' इति आचान्तौ शुद्धोदकयोगेन चोक्षी लेपसिक्वाद्यनयनेन अत्र एव परमथुचि भूतौ । 'तए णं तस्स दढपइण्णस्स अम्मापियरो आणुपुवेणं ठिहपडिय'मित्याद्युक्तमुक्तं च संक्षेप उपदर्शयति, सुगमं चैव; नवरं प्रजेमनं—भक्तप्रहणं प्रवङ्कमणं—पदार्थ्यां गमनं 'पणपण'मिति जलनं 'कणवेहणं' कर्ममेव 'वच्छरपडि-लेहणं' संवत्सरप्रतिलेखनं प्रथमः संवत्सरोऽभूदित्येवं संवत्सरलेखनपूर्वं महोत्सवकरणं 'चूळोवणयण' चूड़ोपनयनं मुण्डनं अन्नाणि य बहूणि' इत्यादि, अन्यानि च बहूनि गर्भाधानजन्मादीनि 'कौतुकानि' उत्सवविशेषरूपाणि 'महया इडू-सक्कारसमुदणं' ति महत्या ऋद्धत्या महता सत्कारेण—पूजया महता समुदयेन जननाधिनि ॥ (सू० ८१-८२) ॥

तए णं दढपतिण्णे दारए पंचधाईपरिक्खन्ते खीरधाईए मज्जणधाईए मंडणधाईए अंकधाईए किलावणधाईए, अन्नाहि य बहूहि चिलाइयाहि वामणियाहि वडभियाहि बन्वराहि बड-सियाहि जोण्हियाहि पणवियाहि ईसिणियाहि वारुणियाहि लासियाहि लाडसियाहि दमि-लीहि सिंहलीहि आरबीहि पालदीहि पक्कणीहि बहलीहि मुरंडीहि पारसोहि पाणादेसीचिदेस-

परिमंडियाहिं सदेसणेवत्थगहियेसाहिं इंगियाचतियपत्थियवियाणाहिं निउणकुसलाहिं
विणीयाहिं चेडियाचक्कवालतरुणिवंदपरियाल परिवुडे वरिसधरकंबुइमहरवदपरिक्खित्ते ह
त्थाओ हत्थं साहरिज्जमाणे उवनच्चिजमाणे २ अंगेणं अंगं परिभुजमाणे उवगिज्जमाणे २ उव-
लालिज्जमाणे २ अवतासि० २ परिचुंबिजमाणे २ रम्मेसु मणिओद्विज्जतलेसु परंगमाणे २ गिरिकं-
दरमल्लीणे विव चंपगवरपायवे निपाघायंसि सुहंसुहेणं परिवड्डिस्सइ । तए णं तं दढपतिण्णं
दारणं अम्मपियरो सातिरेगअट्टवासजायगं जाणिता सोभणंसि तिहिकरणक्खत्तमुट्टुत्तंसि
ण्हायं कयवलिकम्भं कयकोउअमंगलपायच्छित्तं सज्जलंकारविभूसियं करेत्ता महया इड्ढीत्तकार-
समुदएणं कलायरियस्स उवणेहिंति । तए णं से कलायरिए तं दढपतिण्णं दारणं लेहाइयाओ गणि
यप्पहाणाओ सउणरुयप्पज्जवसाणाओ बावत्तरि कलाओ सुत्तओ अत्थओ पसिक्खावेहि य
सेहावेहि य, तं० लेहं गणियं खवं नहं गीयं वाइयं सरणयं पुक्खरगयं समतालं जूयं जणवयं पासणं
अट्टावयं पारेकदं दगमद्वियं अन्नविहिं पाणविहिं वत्थविहिं विलेयणविहिं सयणविहिं अज्जं पहेलियं
मागहियं निदाइयं गाहं गीइयं सिलोगं हिरणजुत्तिं सुवणजुत्तिं आभरणविहिं तरुणीपडिकम्भं
इत्थिलक्खणं पुरिसलक्खणं हयलक्खणं गयलक्खणं कुक्कुडलक्खणं छत्तलक्खणं चक्कलक्खणं
दंडलक्खणं असिलक्खणं मणिलक्खणं कागणिलक्खणं वत्थुविज्जं णगरमाणं खंधवारं माणवारं

पडिचारं वृहं पडिवृहं चक्रवृहं गरुलवृहं सगडवृहं जुह्वं नियुहं जुह्वजुह्वं अट्टिजुह्वं सुट्टिजुह्वं बाहुजुह्वं
लयाजुह्वं ईसत्थं छरुप्पवायं धणुवेयं हिरण्णपागं सुवण्णपागं मणिपागं धाउपागं सुत्तखेहुं वट्ठखेहुं
णालियाखेहुं पत्तच्छेज्जं कडगच्छेज्जं सज्जीवनिज्जीवं सउणरुयमिति । तए णं से कलायरिए तं दढपइण्णं
दारगं लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ बावत्तरिं कलाओ सुत्तओ य
अत्थओ य गंथओ य करणओ य सिक्खावेत्ता सेहावेत्ता अम्मापिज्जं उवणेहिंति । तए णं तस्स
दढपइण्णस्स दारगस्स अम्मापियरो तं कलायरियं चिउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थगंध-
मल्लालंकारेणं सक्कारिस्संति सम्माणिस्संति २ चिउलं जीवियारिहं पीतीदाणं दलइस्संति चिउलं
जीवियारिहं० दलइत्ता पडिचिसज्जेहिंति ॥ (सू० ८३) ॥

‘ खीरधाईए ’ इत्यादि, क्षीरधात्र्या-स्तनदायिन्या मण्डनधात्र्या-मण्डयित्र्या मज्जनधात्र्या-स्नापिकया क्रीडन-
धात्र्या-क्रीडाकारिण्या अङ्कधात्र्या-उत्सङ्गधारिण्या ‘ अन्नाहि य बहूहि ’ इत्यादि, कुब्जिकाभिः-वक्रनङ्ग्याभिः
लामिकाभिर्लङ्कुसिकाभिर्द्रुमिलाभिः सिंहलीभिः पुल्लिंद्रीभिः पक्कणीभिः बहलीभिः मुरण्डोभिः शबरोभिः पारसोभिः
एवंभूताभिर्नानादेशैः-नानादेशोभिर्नानाविधानार्यप्रदेशोत्पन्नाभिः ‘ विदेसपरिमंडियाहिं ’ इति विदेशः-तदीयदेशापेक्षया
दृढप्रतिज्ञजन्यप्रदेशस्तस्य परिमण्डिकाभिः इज्जिनं-नयनादिवेषाविशेषः चिन्तित-परेण स्वहृदि स्थापितं प्रार्थितं च-अपि-
पितं च विजानते यास्नास्तथा ताभिः, स्वदेशे यत् नेपथ्यं-परिधानादिरचना तद् गृहीतो वेषो यकाभिस्तास्तथा ताभिः, नि-

पुणानां मध्ये या अतिशयेन कुशलास्ता निपुणकुशलास्ताभिः, अत एव धिनीताभिः, 'वेडियाचक्कवाले' ति वेडिकाचक्कवा-
लेनाय स्वदेशसंभवेन वर्षधराणां-वर्द्धितकृपयोगेण नपुंसकीकृतानामन्तःपुरमहल्लकानां कञ्चुकिनाम-अन्तःपुरप्रयोजननिवेद-
कानां प्रतिहाराणां वा महत्तरकाणां च-अन्तःपुरकार्यचिन्तकानां वृन्देन परिसिक्तः, तथा हस्ताद् हस्तं-हस्तान्तरं संहियमाणः
अङ्कादङ्कं परिभोज्यमानः परिगीयमानस्तथाविद्यत्रोचितगीतविशेषैः उपकालयमानः क्रोडादिलालनया 'उवगूहिल्लज्जमाणे'
इति आलिङ्ग्यमानः 'अवयांसेल्लमाणे' इति आलिङ्गनविशेषेण 'परियंदिज्जमाणे' इति स्तूयमानः 'परिचुं-
खिज्जमाणे' इति परिचुम्ब्यमानः 'गिरिकंदरमल्लीणे' इव चंपगवरपायवे' इति गिरिकन्दगयां लीन इव चम्पक-
पादपः सुखंमुखेन परिचर्द्धिष्यते, 'अर्थत' इति व्याख्यानन्तः कर्णतः-प्रयोगतः 'सेहवेहइ' सेधयिष्यति-निषाद-
यिष्यति शिक्षापयिष्यति-अभ्यासं कारयिष्यति ॥ (सू. ८३) ॥

तएवं ते दृढपतिणे दारए उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोडणगमणुप्ते वावत्तरि-
कलापेडिए अट्टारसविहदेसिप्पणारभासचिसारए णवंगमुत्तपडिबोहए गोधरई गंधणट्टकु-
सले सिंगारागीरचारुवेसे संगमगयहसियभणियचिद्धियविलाससंलवनिउणजु तोवयारकुसले हय
जोही गयजोही बाहुजोही बाहुप्पमदी अलं भोगसमत्थे साहसोए वियालचारीयावि भ-
क्सिस्सइ । तए णं ते दृढपट्ठणं दारगं अम्मपियरो उम्मुक्कवालमावं जाव वियालचारिं च विया-
णिन्ता विउल्लेहि अन्नभोगेहि य पाणभोगेहि य लेणभोगेहि य वत्थभोगेहि य सयणभोगेहि य

उवनिमंतिहिंति । तए णं दढपइण्णे दारए तौह विउलेहिं अन्नभोएहिं जाव सयणभोगेहिं णो सज्जिहिंति णो गिज्झिहिंति णो सुच्छिहिंति णो अज्झोववज्जिहिंति, से जहा णामए पउमुण्य-
लेति वा पउमेइ वा जाव सयसहस्सपत्तेति वा पंके जाते जले संबुइं णोवलिप्पइ पंकरणं नो-
वलिप्पइ जलरणं, एवामेव दढपइण्णेवि दारए कामेहिं जाते भोगेहिं संवड्ढिं णोवलिप्पिहि-
ति० मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं, से णं तथारूपाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बु-
ज्झिहिंति केवलं मुंढे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइस्सति, से णं अणगारे भविस्सइ ईरि-
यासमिए जाव सुट्ठयहुयासणो इव तेयसा जलंते । तस्स ण भगवतो अणुत्तरेणं णाणेणं एवं
दंसणेणं चरित्तेणं आलएणं विहारेणं अज्जवेणं मदवेणं लाघवेणं खन्तीए गुत्तीए सुत्तीए अणुत्तरेणं
सवसंजमतवसुचरियफलणिवाणमग्गेण अप्पाणं भावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे कसिणे पडिपु-
ण्णे णिरावरणे णिवाघाए केवलवरनाणंदंसणे ससुपज्जिहिंति । तए णं से भगवं अरहा जिणे के-
वली भविस्सइ सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स परियागं जाणहिंति तं०-आगतिं गतिं ठितिं चवणं
उववायं तं कं कडं मणोमाणसियं खइयं भुत्तं पडिसेवियं आवीकम्मं रहोकम्मं अरहा अरहस्स-
भागी तं तं मणवयकायजोगे वट्टमाणानं सबलोए सव्वजीवाणं सव्वभावे जाणमाणे पासमाणे
विहरिस्सइ । तए णं दढपइन्ने केवली एयारूवेणं विहारेणं बिहरमाणे बहूइं वासाइं केवलि-

परियागं पाउणिता अप्पणो आउसेसं आभोएत्ता बहूई भत्ताई पक्खवाइस्सइ २ ता बहूई
भत्ताई अणसणाए छेइस्सइ २ ता जस्सट्ठाए कीरइ णगगभावे केसलोच्चर्बभचेरवासे अयहाणं अद-
तवणं अनुवहाणं भूमिसेज्जाओ फलहसेज्जाओ परघरपवेसो लडावलडाई माणावमाणाई
परेसिं हीलणाओ खिस्सणाओ गरहणा उच्चावया विरूया बावीसं परीसहोवसग्गा गामकंटगा
अहियासिज्जति तमइं आराहेइ २ ता चरिमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं सिज्झिहिति सुच्चिहिति परिनि-
ब्बाहिंति सद्धुक्खाणमंतं करेहिति ॥ (सू० ८४) ॥ सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति भगवं गीयमे
समणं भगवं महावीर वंदह नमस्सइ वंदिता नमसिता संजमेणं तवसा अप्पणं भावेमाणे
विहरति । णमो जिणाणं जियभयाणं । णमो सुयदेवयाए भगवतीए । णमो पण्णत्तीए भगवईए ।
णमो भगवओ अरहओ पासस्स पस्से सुपस्से पस्सवणा णमो ९ । रायप्पसेणीयं सम्मत्तं ॥

(सू० ८५) ॥ ग्रंथाग्रं सूत्र २१०० ।

‘नवंगसुत्तपडिबोहिए’ इति द्वे श्रोत्रं द्वे नयने द्वे नासिके एका जिह्वा एका त्वक् एकं मन इति सुप्तानीच वाल्या-
दव्यक्तवैतनानि प्रतिबोधितानि-यौवनेन व्यक्तवैतनांवति कुतानि यस्य स तथा, व्यवहारभोष्ये ‘सोत्ताइं नव सुत्ताइं’
इत्यादि, ‘अद्वारसविहदेसीप्पयारभासाविसारए’ अष्टादशविधाया-अष्टादशभेदाया देशीप्रकाराया-देशीस्वरूपाया भाषा-
या विशारदो-विचक्षणः, तथा गीतरतिः तथा गन्धर्वे गीति नाट्ये इति हययोधी एवं गजयोधी रथयो-

श्री. बाहुयोधी तया बाहुभ्यां प्रयुङ्गतीति बाहुभरद्दीं साहसिकत्वाद् विकाले चरतीति विकालचारी 'सर्वसंजमतवस्तु-
 चरियफलनिवाणमग्गेण' ति सर्वसंयमः सर्वगानां मनोवाक्यानां संयमनं तस्य सुचरितस्य च आशंसादिदोषरहितस्य
 त्वसो यत्फलं-निर्वाणं तन्मार्गेण, क्रियुक्तं भवति?—सर्वसंयमेन सुचरितेन च तपसा, निर्वाणग्रहणमनयोर्निर्वाणफलत्वरूपाप-
 नाय, 'मणोमाणसियं'ति मनसि भवं मानसिकं तच्च कदाचिद्वचसापि प्रकटितं भवति तत उच्यते—मनसि व्यवस्थितं,
 'सुइयं' ति क्षपितं क्षयं नीतमिति भावः, 'पडिसेवियं'ति प्रतिसेवितं स्यात् स्यादि अधःकर्म-भूमौ निखातं रहःकर्म-
 सुस्थानकृतं 'परेसिं हीलणाओ' इति हीलनानि सद्भूतहीनोत्पत्त्याद्युद्वघटनानि निन्दनानि-परोक्षे जुगुप्सा आताप-
 नानि खिसनानि 'धिग् मुंड ते' इत्यादि वाक्यानि तर्जनानि अङ्गुल्या निक्षेपपुरस्सरं निर्भर्त्सनानि ताडनानि कशादिघाताः
 ॥ सु० ८४-८५ ॥

इतिमलयगिरिविचिता राजप्रश्नोद्योपाह्वयिका समर्थिता ॥

प्रत्यक्षरं गणनतो, ग्रन्थमानं विनिश्चितम् । सप्तत्रिंशच्छतान्यत्र, श्लोकानां सर्वसंख्यया ॥ १ ॥ ३७०० ।

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यवर्यविहितवृत्तियुतं

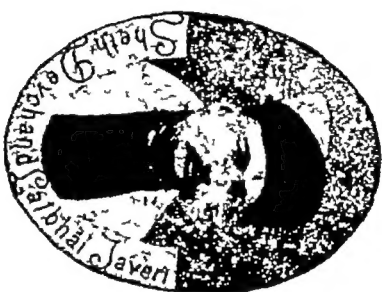
श्रीराजप्रश्रीयाख्यं द्वितीयमुपाङ्गं समाप्तम्

इदं पुस्तकं शा. वेणीचंद सूरचन्द इत्यनेन द्वासप्ततिदल
पर्यन्तं पूना 'आर्यभूषण' मुद्रणालये शेषं च राजनगर

(अमदावाद) मध्ये श्रीवीरसमाजीय

श्री 'वीर-शासन' मुद्रणालये शा. विठ्ठलदास मोहनभाईद्वारा
मुद्रयित्वा प्रकाशितम्.

श्री ठ देवचंद लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड.

जहैरी बजार-मुंबई.

संवत् १९८०

ज्ञानव गोपीपुरा-सुरत.

६०००००८००२४.

धी न्यु जर्सी प्रिन्टिंग प्रेस.
शाकाग्री माडवी, मुंबई. ३